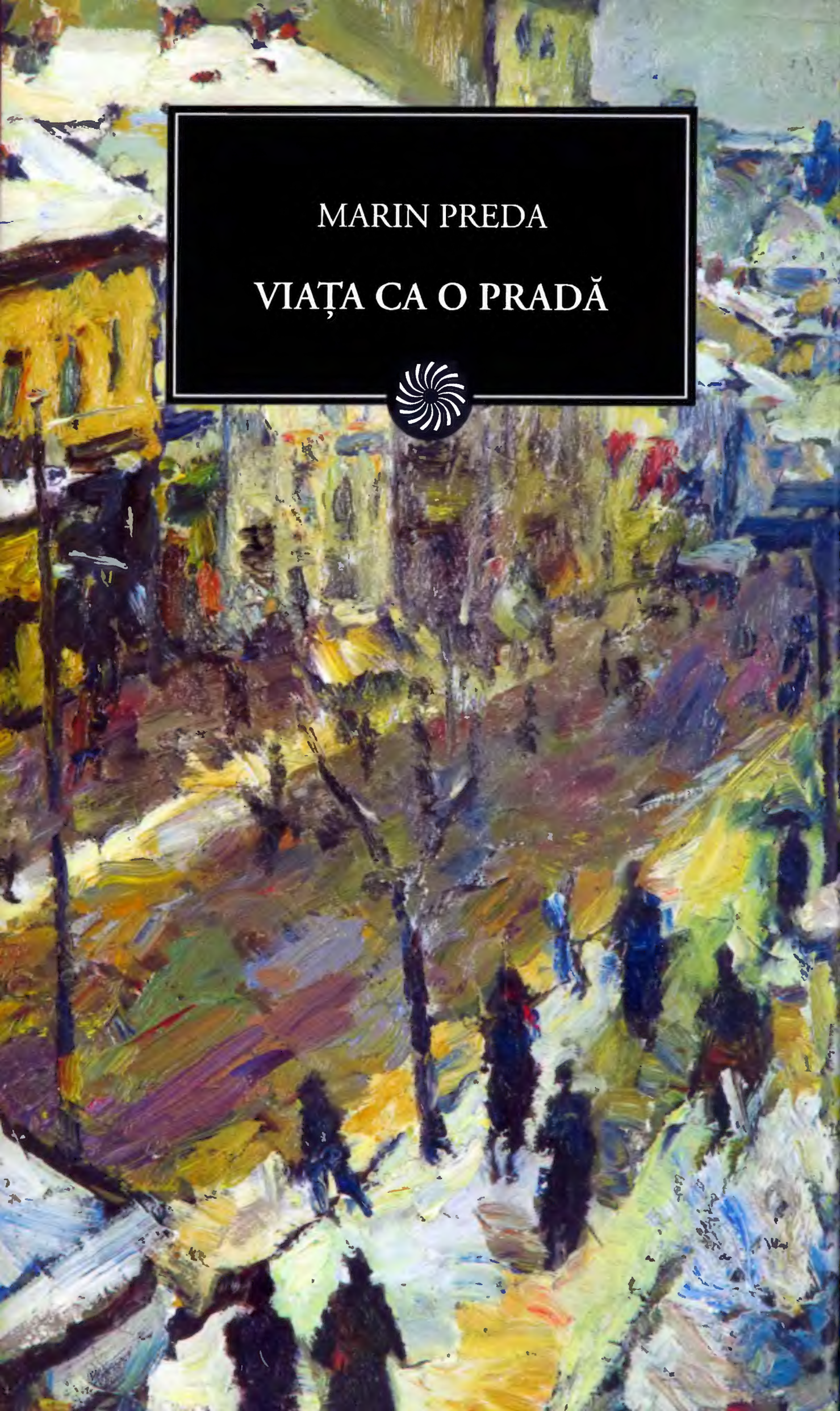

MARIN PREDA

VIAȚA CA O PRADĂ

Mircea Eliade

Curtea veche

MARIN PREDA

VIAȚA CA O PRADĂ

Prefață de Eugen Simion

JURNALUL NAȚIONAL
București, 2010

Textul actualei ediții este reprodus după Marin Preda, *Viața ca o pradă*, ediția a II-a, Editura Cartea Românească, București, 1979

Tabel cronologic de Teodora Dumitru

Referințe critice de Răzvan Năstase

Copyright © 2010 Elena, Niculae și Alexandru Preda

Fotografii din arhiva familiei

Copyright © 2010 Curtea Veche Publishing, pentru prezenta ediție

JURNALUL NAȚIONAL

Director general
Marius Tucă

Director executiv
Sorin Stoian

Director marketing
Adriana Ioniță

Piața Presei libere nr. 1, Corp D, etaj VIII, București,
Sector 1, tel.: 021-318 20 37, fax: 021-318 20 35
E-mail: editura.jurnalul@jurnalul.ro

Curtea veche

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. arh. Ion Mincu 11, București
tel.: (021)222.57.26, (021)222.47.65;
www.curteaveche.ro; redactie@curteaveche.ro

Editor: Grigore Arsene
Redactor: Răzvan Petrescu
Tehnoredactor: Crenguța Rontea

Date despre colecția BIBLIOTECA PENTRU TOȚI:
www.jurnalul.ro; www.bibliotecapentrutoti.ro

Coordonator proiect: Ana-Maria Vulpescu

Design supracopertă:
GRIFFON & SWANS
creative services
www.griffon.ro

Tipărit la G Canale București

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Preda, Marin
Viața ca o pradă / Marin Preda ; pref. de Eugen Simion. –
București : Curtea Veche Publishing, 2010

ISBN 978-973-669-963-4

I. Simion, Eugen (pref.)

821.135.1-31

CRONOLOGIE

1922 – La 5 august se naşte, în comuna Siliştea Gumeşti (judeţul Teleorman), Marin Preda, fiul Joiţei Preda şi al lui Tudor Călăraşu (căsătoria nefiind legalizată, băiatul va lua numele de familie al mamei). Părinţii mai aveau, fiecare, copii dintr-o căsătorie anterioară, tatăl – trei băieţi, iar mama – două fete. Împreună, mai au doi copii, Marin şi Alexandru (Sae). Modelul familiei moromeţiene de mai târziu.

1930-1934 – Urmează şcoala primară în comuna natală, protejat de figura fastă a învăţătorului Ionel Teodorescu.

1934-1937 – Ciclul secundar la aceeaşi şcoală. Susţine examenul de absolvire a clasei a VII-a în comuna Ciolăneşti (Teleorman).

1937 – Doreşte să se înscrie la Şcoala Normală din Câmpulung Muscel, dar este respins din cauza miopiei. Va fi însă primul admis la Şcoala Normală din Abrud.

1938 – Şcoala din Abrud desfiinţându-se, se transferă la Şcoala Normală din Cristur-Odorhei.

1940 – Consecinţă a Dictatului de la Viena, Cristur-Odorhei devine teritoriu ocupat, iar tânărul Preda se mută la Şcoala Normală din Bucureşti.

Mama scriitorului

În tinereţe
(fotografie din perioada războiului)

1941 – Intră în contact cu membrii grupării literare „Albatros". Interesat de scris, tânărul Marin Preda trimite două texte la revista *Albatros*. Din cauza suspendării publicaţiei, proza aleasă de redacţie (*De capul ei*) nu va mai fi tipărită. Scrie poezia *Întoarcerea fiului rătăcit*, pentru volumul colectiv *Sârmă ghimpată*, al grupului de la „Albatros", volum care nu trece însă de cenzură.

1942 – În aprilie, Marin Preda debutează în *Timpul* cu proza *Pârlitu'*. Tot aici îi vor fi publicate şi povestirile *Calul*, *La câmp*, *Salcâmul*, *Strigoaica*, *Noaptea*.
Este corector la cotidianul *Timpul* (recomandat de Geo Dumitrescu) şi la Institutul de Statistică.

1943 – Este întâlnit la cenaclul lui E. Lovinescu, „Sburătorul", unde citeşte *De capul ei* şi *Calul*, stârnind entuziasmul scriitorului Dinu Nicodin, care cumpără manuscrisul prozei *Calul*. Îşi începe stagiul militar (1945). Îi apare, în *Vremea războiului*, proza *Colina*. Se angajează ca secretar de redacţie la *Evenimentul zilei* (la recomandarea lui Ion Vinea).

1945-1947 – Corector la *Timpul* (1946) şi la *România liberă*. Publică prozele *Plecarea*, *Măritişul*, *Nepotul*, *Casa de-a doua oară*, *Întâia moarte a lui Anton Tudose*, ale căror nuclee vor fi valorificate în *Moromeţii*.
În 1946, pregăteşte volumul de povestiri *Întâlnirea din Pământuri* pentru a participa la un concurs de debut organizat de Editura Cultura Naţională – câştigat însă de Cella Delavrancea.

1948 – Apare volumul *Întâlnirea din Pământuri* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), receptat – pe fondul instaurării noului

regim politic comunist – ca nesatisfăcător din punct de vedere ideologic. Antologia cuprinde nuvelele: *În ceată*, *Colina*, *Întâlnirea din Pământuri*, *O adunare liniştită*, *Calul*, *La câmp*, *Înainte de moarte*, *Dimineaţă de iarnă*.

– Secretar de presă la Ministerul Informaţiilor; peste doar patru luni renunţă la slujbă.

Scriitorul împreună cu tatăl lui (Tudor Călăraşu)

1949 – Este editată, în colecţia „Cartea Poporului", nuvela *O adunare liniştită*. Descoperirea vocaţiei de scriitor a avut-o, va mărturisi mai târziu Marin Preda, „în ziua în care am scris *O adunare liniştită*".

Apare nuvela *Ana Roşculeţ* (Editura pentru Literatură şi Artă, Bucureşti), care, deşi marcată de anumite concesii ideologice, va fi acuzată de „naturalism" – un reproş grav în contextul epocii.

– Membru al Uniunii Scriitorilor.

Proiectează romanul *Morometii*.

1952 – Prozatorul încearcă să corecteze impresia de inadecvare la realismul socialist, publicând nuvela *Desfăşurarea* (Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti) – o povestire „corectă" ideologic, încadrată în tematica agreată de regim; povestirea va fi distinsă, în acelaşi an, cu Premiul de Stat.

– Redactor la *Viaţa românească*.

1953 – Moare tatăl scriitorului, Tudor Călăraşu.

1954 – Nuvela *Desfăşurarea* este ecranizată.

Se căsătoreşte cu poeta Aurora Cornu.

1955 – Apare romanul *Morometii*, vol. I (Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti), o capodoperă a prozei româneşti.

Nici acest volum nu va fi scutit însă de receptări ostile, care-i vor semnala diverse inadvertențe.

1956 – Este publicată nuvela *Ferestre întunecate* (Editura Tineretului, Bucureşti).

1957 – Romanul *Morometii* primeşte Premiul de Stat pentru Literatură, clasa I.
Devine membru în Biroul Uniunii Scriitorilor.

1958 – Divorțează de Aurora Cornu şi se căsătoreşte cu Eta Vexler (de care se va despărți în 1966).

1959 – Apare nuvela *Îndrăzneala* (Editura Tineretului, Bucureşti).

1962 – Apare prima versiune a romanului *Risipitorii* (Editura pentru Literatură, Bucureşti). O a doua ediție, „în întregime revăzută", va fi publicată în 1965, iar o a treia ediție, „revăzută şi definitivă", în 1969.

1963 – Se pronunță, în cadrul Conferinței Scriitorilor, pentru respectarea statutului scriitorului şi a misiunii lui, împotriva modelului oferit de autorul Mihai Beniuc.
Este publicată nuvela *Friguri* (Editura Tineretului, Bucureşti), inspirată de o călătorie în Vietnam.
Susține o rubrică la *Scânteia Tineretului*, în cadrul căreia răspunde la întrebările cititorilor.

1964 – Apare ediția a VII-a, revăzută, a romanului *Morometii*, vol. I (Editura pentru Literatură, Bucureşti).

1965 – Este ales deputat.
Traduce romanul *Ciuma* de Albert Camus (în colaborare cu soția sa, Eta Preda).
Călătoreşte la Paris, unde îi cunoaşte pe Elvira Popescu şi Eugen Ionescu.

1967 – Apare volumul al doilea al romanului *Morometii* (Editura pentru Literatură, Bucureşti).
– Vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor.

1968 – Este publicat romanul *Intrusul* (Editura pentru Literatură, Bucureşti), distins în acelaşi an cu Premiul Uniunii Scriitorilor.
Se căsătoreşte cu Elena Mitev.
Scrie piesa *Martin Bormann* (Editura pentru Literatură, Bucureşti), jucată la Teatrul Naţional din Bucureşti în stagiunea 1967-1968.

1970 – I se naşte primul fiu, Nicolae.
– Director al Editurii Cartea Românească.
Publică articolul de referinţă „Obsedantul deceniu", în revista *Luceafărul* (seria condusă de Ştefan Bănulescu), unde susţine rubrica „În fiecare săptămână Marin Preda răspunde la o întrebare", răspunzând întrebărilor lui Adrian Păunescu.
Traduce romanul *Demonii* de F.M. Dostoievski (în colaborare cu Nicolae Gane).

1971 – Se naşte al doilea fiu al scriitorului, Alexandru.
Dezavuează „tezele din iulie", decretând în faţa lui Nicolae Ceauşescu: „Dacă introduceţi realismul socialist, eu mă sinucid!"
Apare volumul de eseuri *Imposibila întoarcere* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), cuprinzând texte scrise în „Luceafărul".

1972 – Publică romanul *Marele singuratic* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor.
– Este reales vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor.
Elaborează şi prefaţează o antologie în două volume din literatura lui I.L. Caragiale.

Scriitorul împreună cu soţia Elena Preda

La împlinirea a 50 de ani, este omagiat la Uniunea Scriitorilor.

1973 – Se documentează la Biblioteca Academiei pentru un viitor roman, *Delirul*.
Apare volumul de *Convorbiri cu Marin Preda*, realizat de Florin Mugur (Editura Albatros, Bucureşti).
Este publicată ediţia definitivă a volumului *Întâlnirea din pământuri* (Editura Eminescu, Bucureşti).

1974 – Membru corespondent al Academiei RSR.

1975 – Apare prima ediţie a romanului *Delirul* (Editura Cartea Românească, Bucureşti); în acelaşi an, va fi publicată o a doua ediţie, revizuită. Romanul are un mare succes la public, dar va fi puternic contestat în presa străină, în special în cea sovietică. Publică şi ediţia definitivă a romanului *Moromeţii*, I-II (Editura Cartea Românească, Bucureşti). Într-un dialog cu Eugen Simion (*Gazeta literară*, nr. 3, 18 ianuarie 1968; reprodus în Marin Preda, *Opere*, ediţie îngrijită de Victor Crăciun, prefaţă de Eugen Simion, Editura Academiei & Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003, vol. IV, pp. 954-955), chestionat asupra raportului adevăr – ficţiune în *Moromeţii*, Marin Preda răspundea: „Adevărate sunt sentimentele. Ficţiuni sunt împrejurările. [...] În fond, abjecţia sau sublimul nu sunt suficiente prin ele însele ca să pună în mişcare imaginaţia şi inspiraţia unui scriitor. Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creaţie preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci şi maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil şi profund pentru toată viaţa, şi de aceea cruzimea, cât şi josnicia, omorurile şi spânzurările des întâlnite la Rebreanu şi la Sadoveanu, şi existente, de altfel, în

viața țăranilor, nu și-au mai găsit loc în universul meu scăldat în lumina admirației. În realitate, în amintire, îmi zac fapte de violență fără măsură și chipuri întunecoase, infernale, dar până acum nu le-am găsit un sens. Poate că nici nu-l au?"

1976 – Este ecranizat romanul *Marele singuratic*.

1977 – Reales vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor.

Iese de sub tipar romanul memorialistic *Viața ca o pradă* (Editura Albatros, București), distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor. Volumul prezintă etape ale formării scriitorului, praguri ale biografiei sale interioare, dar și aspecte ale vieții literare și culturale românești, cu relevanță semnificativă în reconstituirea climatului din epocă.

1978 – Începe să scrie *Cel mai iubit dintre pământeni*, abandonând lucrul la *Delirul*.

Într-un interviu din același an (realizat de Geo Șerban și apărut în volumul *Timpul n-a mai avut răbdare*, 1981; reprodus în *Opere*, ed. cit., pp. 1177-1178), Marin Preda își expunea „fascinația" pentru noul proiect:

„Mă apropiu, am impresia, de sfârșitul unui roman pe care l-am început anul trecut: nu *Delirul* volumul doi, ci ceva din intenția de a duce cititorul pe alt drum. Va fi un roman scris cu acel sentiment adesea întâlnit la scriitorii ajunși la apogeul carierei lor, când îi copleșește ambiția de a dezvălui întreaga lor experiență. Pesemne, dintr-o neliniște. Nu putem fi siguri dacă marile noastre proiecte așezate și gândite calm, în care ceea ce ai acu-mulat se exprimă pe spații bine organizate, se împlinesc în totalitate. Ar însemna să te crezi mereu ca la treizeci de ani, când ai tot timpul în față. Poate că nu mă înșel dacă afirm că este un roman în care vreau să spun totul [...]"

1980 – Candidează pentru un loc în Marea Adunare Națională. Apare ultimul roman al lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), excepțional primit de public şi de critică. Cozile la librărie în aşteptarea romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* au rămas până azi un reper în analizarea impactului avut de apariția unui text literar asupra publicului.
La 16 mai, Marin Preda se stinge pe neaşteptate din viață la Mogoşoaia, la Casa de Creație a Scriitorilor, în împrejurări misterioase, care au format obiectul a numeroase speculații. Pe 21 mai, a fost înmormântat la Cimitirul Bellu din Bucureşti şi a fost condus pe ultimul drum de mulțimi impresionante de oameni.

1981 – Apare volumul de amintiri *Timpul n-a mai avut răbdare* (Editura Cartea Românească), prefațat de Eugen Simion.

*

La două decenii de la moartea scriitorului, academicianul Eugen Simion, dedicat şi pasionat exeget al operei lui Marin Preda, mărturisea:

„M-am bucurat de prietenia lui Preda mulți ani, dar mai puternică şi mai complexă a fost, cred, prietenia mea față de el. Am venit relativ târziu în cercul său de prieteni (ştiu precis când: în 1967, după apariția volumului al doilea din *Morometii*) şi, de atunci, nu l-am părăsit până la moartea scriitorului (1980). Am avut şi am încă prieteni buni din viața literară, cu unii dintre ei am copilărit (Nichita Stănescu), cu alții am debutat împreună şi, ca să zic o vorbă mare, *am militat* împreună pentru aceleaşi idei (Lucian Raicu, Valeriu Cristea), în fine, pe Marin Sorescu l-am descoperit după debutul lui şi, tot aşa, am avut cu el până la sfârşit o relație puterică de prietenie şi iubire spirituală. Cu Fănuş Neagu vorbesc la telefon în fiecare dimineață, ne supărăm cam de două ori pe an, apoi ne împăcăm şi o luăm, bucuroşi, de la capăt... Pentru Marin Preda am nutrit şi nutresc încă, la peste douăzeci de ani de la moartea lui, un sentiment

special în care intră, pe lângă afecțiune, stimă, iubire intelectuală, o puternică pasiune comună. Pe Preda *l-am înțeles* mai mult decât pe alții, în Preda am avut cea mai mare încredere, în primul rând ca scriitor: am avut de la început impresia că el își asumă, în vremuri grele, nu *sarcina lumii* – cum zic filosofii existențialişti –, ci sarcina umanului şi, totodată, *sarcina literaturii române*. Semnase şi el, ca şi Thomas Mann, un contract cu umanul şi țin să spun că şi-a achitat nota de plată. Chiar dacă n-a avut parte de o viață prea lungă... Întâlnirea cu el a fost pentru mine un mare noroc. Pentru mine, ca individ, şi pentru opera mea critică... Am scris la moartea scriitorului că merită să fii critic literar într-o literatură în care există Marin Preda... Cred şi azi acelaşi lucru."

În alcătuirea acestui tabel cronologic, am coroborat sursele: Marin Preda, *Opere*, ediție îngrijită de Victor Crăciun, prefață de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002-2003, vol. I-IV; Marin Preda, *Viața ca o pradă*, prefață şi *curriculum vitae* de Nicolae Bârna, Editura Gramar, 1999.

PREFAȚĂ

Viața ca o pradă (1977) nu este propriu-zis o carte de memorii, nu este nici un roman de formație, cum l-au socotit unii comentatori. Un număr de pagini reconstituie debutul literar al autorului: amintiri, portrete de scriitori cunoscuți, evocarea atmosferei cultural-politice de la începutul deceniului al cincilea, experiențe de lectură etc. Altele (nu puține) intră în sfera literaturii de ficțiune: mici narațiuni ce pot fi citite independent, *eu* (naratorul) părând a fi un personaj ca oricare altul.

Viața ca o pradă este și un jurnal, în sensul *Cuvintelor* lui Jean-Paul Sartre, despre nașterea și criza vocației literare. Acest aspect este, de altfel, esențial și neobișnuit în literatura noastră. Prin alte aspecte, cartea lui Marin Preda poate fi apropiată și de formula lui Gide din *Jurnalul „Falsificatorilor de bani"*, o prelungire a literaturii în conștiința individuală și a tipologiei livrești în viață. Prozatorul vorbește despre personajele din cărțile sale anterioare (Nilă, Ilie-Paraschiv, Gheorghe, „omul chemat" din *Delirul* Megherel etc.) ca de niște indivizi cu o stare civilă precisă si reia la persoana întâi scene pe care le-a narat înainte, indirect, în opera de ficțiune. Trecerea de la universul livresc la universul existențial se face fără nicio pregătire specială. Prozatorul este sigur de complicitatea și de puterea de înțelegere a cititorului său: fratele Nilă, portarul unui bloc de pe C.A. Rosetti, nu este altul decât personajul din *Moromeții* și *Delirul*. Greoi, cu fruntea groasă și pururi încruntată, ca și când destinul întregii lumi s-ar sprijini pe ea, omul se plimbă cu aceleași gesturi și trece prin aceleași evenimente, și în romanele citate, și în confesiunea autobiografică de acum. Marin Preda nu spune în niciun loc: fiți atenți că Nilă de aici, fratele meu, este prototipul personajului din cărțile mele! Nu simte nevoia unei justificări.

Această confuzie voită de planuri dă cititorului sentimentul că faptele s-au petrecut întocmai în creația literară și în viață. Rar caz de identificare între literatura și existența biografică a creatorului. Am putea numi *Viața ca o pradă*, din toate aceste pricini, un *roman-indirect* (ca *Șantier* al lui

Mircea Eliade), unde personajele, după ce au trăit o dată ca ficțiuni, mai vin a doua oară în fața ochilor noștri ca indivizi reali, identificabili, într-o nouă narațiune ce își propune să deconspire literatura în umbra căreia a crescut. Nu reușește însă decât s-o întărească, să-i dea girul autenticității documentare, după ce a avut girul autenticității estetice.

Cartea a avut succes (de public și de critică) și este explicabil de ce. Asemenea scrieri plac din motive diferite. Unii sunt interesați de biografia autorului, alții vor să afle lucruri noi despre cărțile sale. Preda vine, prin structura specială a cărții lui, în întâmpinarea tuturor.

Pentru criticul literar, *Viața ca o pradă* este, dincolo de plăcerea lecturii, un prilej de a-și verifica intuițiile. Când un mare scriitor vorbește de cărțile și despre vocația lui literară, multe uși se deschid sau se închid în fața imaginației critice. Și Marin Preda nu ne dezamăgește așteptările. Îi regăsim, întâi, tonul autoritar din *Imposibila întoarcere* și *Convorbiri cu Florin Mugur*: subiectiv, totuși nu imperios, gălăgios subiectiv, tonul unui spirit implicat în marile probleme ale istoriei contemporane, suficient de detașat însă pentru a le îmbrățișa cu o privire totalizantă, clasificatoare. Cu un pas în urma evenimentelor pentru a le putea judeca mai bine, încrezător în valorile morale, necruțător cu formele abjecției umane. Ton superior ironic care ferește confesiunea de *poezia lucrurilor ce mor*, prezentă, de regulă, în memorii.

Viața ca o pradă începe cu faptele petrecute în planul existenței (deșteptarea *conștiinței* individuale în mijlocul familiei) și dezbate în primele capitole o temă ce a intrat și în epica propriu-zisă: *despărțirea de familie*, evadarea din lumea țărănească. Despărțirea de familie este, în primul rând, despărțirea de părintele autoritar. Mitul paternității, pe care l-am semnalat în mai multe rânduri în cărțile lui Marin Preda, este reluat, aici, din alt unghi. Tatăl mai apare o dată, mișcându-se, stângaci, în hainele unui mare personaj. *Moromețianismul* a devenit (*ca donquijotismul*, *bovarismul*) o atitudine umană determinabilă, un stil de existență. După ce a creat un concept moral prin opera lui literară, Marin Preda îl identifică, acum, în sfera vieții obișnuite. Tatăl real al prozatorului are toate atributele mitului literar pe care, în veșmintele ficțiunii, l-a creat. Glasul lui este, ca și acela al lui Ilie Moromete, când „împiedicat", când gros, autoritar sau sfâșietor ironic. Fiul real nu-și ascunde uimirea față de capacitatea tatălui de a crea, din orice povestire, un spectacol verbal: „Cum o spunea, asta era uluitor." Am mai auzit, de două ori cel

puțin, această replică (în *Morometii* și în *Delirul*). Viața începe să imite literatura.

Scena despărțirii Fiului de Tatăl său este, și în *Viața ca o pradă*, admirabilă. Discuția pregătitoare are loc pe drumul ce duce din sau spre gară. De observat că dialogurile hotărâtoare dintre Tată și Fiu au loc, în literatura lui Preda, în timpul unei călătorii și, de regulă, Fiul ia în râs vorbele grave ale părintelui. Scena se repetă: tatăl hotărăște să-și ia mâna de pe umărul tânărului de 18 ani și, ezitând să-i spună direct ceea ce gândește, începe pe ocolite. Matei Călărașu folosește strategia lui Ilie Moromete:

> – Domnule, începu el, te duci la București...
> Și tăcu vreme îndelungată. Nu eram atent la el, dar nu eram nici neliniștit. Nu credeam în adevărul evenimentelor care se petreceau, așa cum nu credeam în lucrurile nefirești. Acest sentiment de neîncredere care mi se năștea în conștiință în acea toamnă era adânc și cu anii a devenit foarte stabil și m-a eliberat pentru multă vreme de presiunea timpului tragic... Răsturnări nefirești... puteau avea o durată... nu puteau avea viitor...
> – Te duci la București, reluă tata.
> Și cu o insistență cu care vocea sa groasă se ferea să mă sperie, dar nu șovăia să mă facă totuși să înțeleg că începând din clipele acelea mă aflam pe un drum pe care urma să merg singur, începu să-mi spună că mai mult decât făcuse pentru mine până atunci nu mai putea, că el de bani nu mai avea cum să facă rost; chiar atunci când mă însoțea să mă urc în tren nu avea să-mi dea niciun leu, nu avea, înțelegeam sau nu înțelegeam?!
> – Bă, tu auzi ce spun eu aicea?!
> Nu auzeam. Adică auzeam, dar nu înțelegeam.

Marin Preda anunțase, într-o carte anterioară, că a descoperit *tema autorului*. A descoperit-o, desigur, dar constatăm că tema nu mai poate fi exprimată în afara unei mitologii literare. Vorbind, la modul propriu, despre sine, prozatorul nu-și mai poate sau nu mai vrea să-și gândească existența în afara mitologiei pe care a creat-o. El însuși începe să se comporte și, indirect, să se observe ca un personaj. Însă, observându-se, spune lucruri interesante despre ceea ce, cu o formulă veche și pretențioasă, se poate numi *psihologia creației*.

În *Viaţa ca o pradă* este vorba mai ales de apariţia interesului pentru literatură şi despre fatalele vicisitudini ale debutantului. Notaţiile sunt colorate. Tânărul, ameninţat de mizerie, sună la uşa unui scriitor-ministru (Nichifor Crainic), şi scriitorul se poartă lamentabil. Acelaşi tânăr citeşte cartea autobiografică a unui editor şi, încurajat de promisiunile de acolo, caută pe editorul care izbutise în viaţă. Deziluzie totală! Editorul, bine instalat, nu mai este dispus să încurajeze alte destine. Naratorul (devenit propriul erou literar) află de existenţa unui tânăr cerc literar („Albatros") şi, după oarecare vreme, dă de urma liderului, un băiat, ca şi el, de 20 de ani. Este Geo Dumitrescu. Cartea intră, cu acest detaliu, în atmosfera literară a momentului. Câteva portrete sunt memorabile (Miron Radu Paraschivescu, Ion Caraion, Sergiu Filerot, poetul comunist de la Statistică), scenele au savoare, discuţiile cu M.R.P., legendarul, de acum, M.R.P., sunt edificatoare pentru preocupările unei generaţii. Marin Preda dă *o istorie* verosimilă a generaţiei pe care, mai târziu, noi am numit-o *generaţia pierdută*. Indirect, se configurează în aceste pagini evocatoare şi alte două motive: experienţa lecturii şi experienţa erotică, ambele esenţiale pentru biografia unui creator. Ce selectează, ce înţelege un spirit de 20 de ani, el însuşi obsedat de literatură, dornic, în orice caz, să scrie? Marin Preda îi citeşte pe Dostoievski şi pe Tolstoi, fascinat de ultimul, dar urmându-l, în propria creaţie, pe cel dintâi. Parcurge pe nerăsuflate *Vocea subterană* şi, la urmă, i se face rău şi vomită. La recomandarea lui M.R.P., citeşte şi pe Nietzsche, şi filozoful *supraomului* nu-i place. Îl plictisesc nota oraculară şi furia filozofului contra moralei raţionale. Trageţi împotriva moralei nu-i o propoziţie convenabilă pentru cine a crescut în cultul valorilor morale ţărăneşti.

Notaţiile acestea au sinceritatea (şi naivitatea) vârstei. Tocmai de aceea şi sunt interesante: nu ne interesează atât justeţea comentariului, cât modul personal al unui creator, aflat în faza de formaţie, în a primi ideile culturii. Aventura lecturii intră în aventura conştiinţei sale. Şi nu în ultimul rând!... În privinţa erosului, Marin Preda nu are obişnuita reţinere a memorialistului. În felul lui Hemingway din *Sărbătoarea continuă*, el povesteşte ceea ce i se întâmplă pe acest plan. Prozatorul american nu ezită să spună ce face în cameră cu tânăra lui soţie după ce stinge lumina. Proverbiala perdea nu mai este trasă peste scenele intime. Marin Preda nu împinge atât de departe cruzimea confesiunii: relatează doar lui M.R.P., însetat de asemenea fapte, o scenă de dragoste cu o

misterioasă opticiană, ferindu-se să dea amănunte. Scena este, epic vorbind, excelentă. Cel care iese mai luminat pe dinăuntru din asemenea relatări este nu naratorul (eroul) aventurii, ci ascultătorul: Miron Radu Paraschivescu, cu simțurile și fantezia pururi inflamate, cu o mare dorință de acaparare pe acest plan.

Însă *Viața ca o pradă* împinge aventura conștiinței și spre altă zonă, și aceasta mi se pare a fi cea mai originală și mai profundă. Este zona (problematica, angoasa) talentului care se formează și redebutează cu un mare efort. Cartea are, din acest punct de vedere, un scenariu simplu. Retras la Sinaia să scrie o carte, autorul vede că nu poate să scrie nimic. Despre ce să scrie? Și narează despre ceea ce n-ar trebui (sau nu poate) să scrie: despre familie, copilărie, școală, despre generația sa etc. Meditația în jurul neputinței de a scrie îl face să scrie, până la urmă, jurnalul unui scriitor care așteaptă revelația unei mari teme literare.

Așteptarea temei duce gândul spre o interogație fundamentală: originile și natura specială a vocației. Nu se poate imagina o întrebare mai dificilă pentru un creator, pentru că, voind să răspundă, el trebuie să vorbească despre ceva unic, irepetabil, ca și secretul care prezidează nașterea ființei umane. Nicio explicație nu concordă cu alta, pentru că totdeauna alte elemente împing viața unui tânăr spre un mare destin artistic. Un creator autentic trebuie să ajungă, într-o zi, în fața acestei interogații. Marin Preda se pregătește de mult să dea o justificare vocației sale epice, totdeauna cu sentimentul că n-a spus totul, n-a mers până la capăt. În *Imposibila întoarcere*, în *Convorbiri*... el coboară spre rădăcinile acestui misterios fenomen, în romane dă indirect (totdeauna când este vorba de figura tutelară a Tatălui) o sugestie despre darul neobișnuit de *a spune*. Înțelegem că pentru Marin Preda cuvântul este poarta care duce spre secretul creației. O confirmă limpede în *Viața ca o pradă* în niște pagini superior eseistice:

> Am devenit scriitor descoperind treptat forța lui magică [...]. Când am înțeles că eu și natura n-aveam o soartă comună, că adică eu voi dispărea în cele din urmă și ea va rămâne, *am văzut*-o și a început să-mi placă, dar nu pentru că era frumoasă, ci pentru că va dăinui și așa cum m-am născut eu, având multă vreme fiorul eternității, se vor naște și alții și *o vor vedea* ca și mine. Animalele, în afară de cai, nu-mi vorbeau nici ele, căci mugetul sau behăitul lor nu-mi spunea decât că le e foame sau sete sau că trebuiau date la taur.

> Vântul, vijelia, trăsnetul, zăpezile nu-mi dădeau un fior cosmic, mi-erau familiare. Nu mă contopeam cu ploile, să cadă apa peste mine şi eu să stau sub ea şi să gândesc că sunt fiul naturii, cu nimic deosebit de animale şi păsări, de peştii din baltă şi rața sălbatică... Nu credeam că pământul e în mod egal al meu şi al lupoaicii din pădure... Singurul lucru care mă făcea să rămân mut de fascinație era cuvântul rostit de oameni.

Jean-Paul Sartre mărturiseşte că a ajuns la literatură imitând (pentru plăcerea celor mari) literatura. Marin Preda se apropie de literatură sub puterea de fascinație a cuvântului. *Auzul* îl făcuse să înțeleagă că există. *Forța cuvântului* îl împinge spre literatură şi-l face scriitor.

Marin Preda nu are, de la început şi nici mai târziu, în chip expres, niciuna din formele vizibile, sclipitoare, ale talentului literar. Nu are *greață*, ca Sartre, de literatură, dar nici nu se dă în vânt după calitățile pe care le reclamă, de obicei, scriitorul. Când un coleg îi atrage atenția asupra felului cum respiră munții maiestuoşi şi arată cu mâna în depărtare, spre orizonturi nedefinite, prozatorul ridică din umeri: vede, „ei şi?“... „N-aveam însă nici fiorul cosmic, nici geologic, mie îmi plăcea câmpia, pe care adesea o visam...“

Un amănunt privitor la destinul operei atrage atenția în acest jurnal. Este vorba de schița *Salcâmul*, publicată în *Timpul*, în vremea războiului, şi neinclusă, din motive pe care nici autorul nu ştie să le explice, în volumul *Întâlnirea din pământuri*. După mulți ani, în aşteptarea marii teme, prozatorul se gândeşte la schița uitată în paginile unui cotidian şi atunci ceva se luminează în mintea lui: „Salcâmul acela trebuia ferit, era ceva de preț, intim, care putea fi ucis într-o carte de nuvele. [...] *Salcâmul* era însă un cod care nu trebuia divulgat...“ Codul duce spre familia pe care o părăsise şi spre nepăsarea care se instaurase în sufletul tatălui său. „Ce se întâmplase?“ Ca să răspundă, Marin Preda scrie *Moromeții*. Scriitorul află, în sfârşit, marea temă, după ce îndepărtase din imaginația lui numeroase altele. Îndepărtarea n-a fost însă decât o conservare a lor, o amânare pentru alt timp epic. După trei decenii, temele revin într-o carte (cea de față) ce vorbeşte despre dificultățile creației. Simbolul ei *manifest* este explicat de autor în următoarele fraze:

> Intențiile mele asaltau din toate părțile viața pe care o cunoscusem până atunci fără să reuşesc să intru în miezul ei. Imagini groteşti

îmi reveneau în minte. Văzusem odată un cal mort într-o văgăună, cu o grămadă de căţelandri schelălăind de foame şi de neputinţă care se repezeau în el să-l sfârtece. Dar de oriunde îl apucau, nu reuşeau nimic, calul rezista. Îşi înfigeau dinţii în burtă, în pulpe, în spinare, se propteau în picioare bâţâind din cap şi scheunând. Prima îmbucătură, care ar fi deschis drumul celorlalţi, le scăpa. De unde? Din ce loc? Am stat mult să-i văd ce fac şi mă uitam la ei râzând. Nu era printre ei niciunul bătrân şi experimentat care să-i înveţe. Desigur, viaţa nu e un cal mort, dar e, pentru un scriitor tânăr, o pradă care nu cedează dacă nu ştii de unde s-o apuci.

Simbolul *latent*, codul secret al operei trebuie să-l descoperim noi, la lectură. El ne deschide (dar numai pe jumătate) o fereastră spre începuturile misterioase ale creaţiei. Vorbind despre ele, Marin Preda este asaltat din toate părţile de imaginaţia sa epică. Dintr-o confesiune despre originile creaţiei, cartea este pe punctul de a deveni un tulburător roman despre neliniştea care precedă scrierea unui mare roman.

Eugen SIMION

VIAȚA CA O PRADĂ

1

Aventura conştiinţei mele a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înţeleg deodată că exist. Era multă lume în casă, fiinţe mari, aşezate în cerc pe scaune mici şi care se uitau la mine cu priviri de recunoaştere, dar parcă îmi spuneau cu ostilitate, te vedem, eşti de-al nostru, dar ce faci? Atunci am auzit o voce: „Lăsaţi-l în pace! Na, mă, şi pe-asta!“ Şi cel ce rostise aceste cuvinte a luat de undeva de pe sobă o pâine mare şi rotundă şi mi-a întins-o. Atunci mi-am dat seama că ţineam strâns ceva în braţe, tot o pâine, şi că asta era cauza privirilor rele îndreptate asupra mea. Pusesem mâna pe pâinea de pe masă care era a tuturor şi nu mai vroiam să dau la nimeni din ea. Iar acel om, de care ascultau toţi, în loc să mi-o ia cu forţa, cum furioşi se pare că vroiau ceilalţi, făcându-mă să scot răcnete, îmi mai dăduse una: „Ia-o, mă, şi pe-asta!“ Parcă m-am trezit dintr-un somn. M-am uitat la toţi liniştit şi am pus cuminte pâinea din braţe pe masă. Nimeni nu mai m-a luat după aceea în seamă, au început să rupă din ea şi să mănânce.

Din această întâmplare ar reieşi că instinctele de acaparare m-au dus departe de viaţă, ceea ce nu s-a dovedit. Totuşi aventurile vieţii noastre sunt ale conştiinţei, deşi viaţa ei adevărată nu e niciodată liberă de instincte şi nu o dată e neputincioasă în faţa lor, în rău, dar şi în bine.

N-aş putea să spun cui datorez faptul că deşi am fost dat la şcoală la opt ani, cu scopul mărturisit de tatăl meu să învăţ doar să mă iscălesc şi pe urmă, asemeni fraţilor mei mai mari, să ar pământul şi să cresc vite, totuşi întreaga familie a renunţat mai pe urmă la această idee. Fiindcă în primul an abia am trecut clasa, deşi m-am trezit cu uimire citind.

Atunci de ce m-au dat mai departe să urmez şi clasa a doua pe care abia am trecut-o? Ulterior toţi au spus că învăţam bine.

Dar asta nu era adevărat. Numai eu ştiu ce-am putut trăi în anul următor, la ce tortură am fost supus şi cum soarta mea s-a decis parcă ignorându-mă. De la începutul anului nu putusem învăţa nimic, nu aveam cărţi. Mama îmi făcuse rost de cinci lei, mi-i dăduse şi-mi spusese să-mi cumpăr cu ei „măcar *Citirea*". M-am dus acasă la învăţător, pe care l-am găsit în curte cu alţii, beau cafele şi jucau tabinet, şi l-am strigat. A venit la gard. I-am spus ce vroiam, şi el a întins mâna şi i-am pus în palmă mica monedă galbenă.

– Ce să-ţi iau eu, zice, cu cinci lei? O *Citire* costă vreo douăzeci şi cinci de lei.

– Dom'le învăţător, i-am spus eu atunci, care mă gândisem o clipă că ar putea da de la el restul, dar îmi spusesem în acelaşi timp că nu putea să facă aşa ceva, că nu eram fi-său, luaţi-mi un maculator să am măcar pe ce scrie, că de învăţat pot să mă mai împrumut, dar de scris nu pot să scriu în caietele altora.

– Aşa e, zice, bine, când o să mă duc pe la Roşiori, o să-ţi cumpăr un maculator. Da' tac-tău de ce nu-ţi dă bani de cărţi, că nu e om sărac?

– Mă mir că mă lasă să viu şi aşa, darmite să-mi mai cumpere şi cărţi.

– Aşa e, a zis învăţătorul senin, şi a dat creanga de măr pe sub care venise la mine la o parte şi s-a întors la masă să-şi continue jocul întrerupt.

În iarna aceea hotărârea tatălui meu de a nu mă mai lăsa să mă duc la şcoală a devenit, practic, un fapt, deşi din gură nu mă oprise; nu aveam cu ce mă încălţa. M-am dus doar când am putut merge desculţ, şi atunci am trăit acele ore de spaimă despre care am pomenit al cărei motiv dacă s-ar fi dezvăluit s-ar fi petrecut o catastrofă. Conştiinţa măsura proporţiile dezastrului care ar fi urmat, iar instinctele tremurau: nu se ştie ce-aş fi ajuns în viaţă dacă jocul întâmplării, al cărei erou eram, s-ar fi destrămat şi eu aş fi apărut în ochii învăţătorului aşa cum eram şi nu cum, prin nu ştiu ce mister, credea el că sunt. Adică dintre cei mai buni... Se apropia sfârşitul anului şi dascălul examina toată clasa, să vadă pe care trece, pe cine premiază şi pe cine lasă repetent. Scotea câte cinci sau şase la tablă şi îi asculta. Jumătate din ei parcă învăţaseră

ceva, cealaltă jumătate însă parcă nici nu trecuse pe la şcoală şi atunci învățătorul începea să-i bată la palmă cu o nuia de corn foarte ageră, de care tot unul dintre noi făcuse rost. Era atât de furios, încât uneori îi bătea la palmă pe toți cei care erau scoşi o dată, deşi unii dintre ei protestau indignați că ar fi răspuns bine la întrebările puse. Aşteptam tremurând să-mi vie rândul. Nu ştiam nimic şi ascultam înfiorat plânsetele care umpleau clasa. Băieții suportau bine loviturile în clipele când le primeau, dar în bănci nu mai puteau, fluturau mâinile înroşite în aer, sau şi le vârau deznădăjduiți între genunchi. Plângeau cu înverşunare şi obidă nedefinită fiindcă niciunul nu ştia să urască, durerea lor era pură şi în ea puteai ghici cel mult protestul împotriva ei, a durerii în sine, fiindcă durea, şi nu a învățătorului sau a şcolii, cu cărțile şi istoriile ei care trebuiau învățate cu sila.

Prima zi a trecut fără să fiu scos şi eu la examen. A doua zi, văzând cum stau lucrurile, în loc să fug şi îndărăt să nu mă mai uit, am venit totuşi la şcoală, deşi ştiam ce ar putea să mi se întâmple. Nu m-a scos nici în acea zi şi nici în cele următoare. Şi pentru ca această întâmplare să fie dusă până la capăt, în nefirescul ei, la sfârşitul anului m-am pomenit printre premianți.

Faptul uimi pe ai mei şi tata nu mai zise nimic, când, în toamnă, îi spusei că vreau să urmez şi pe-a patra. Dar tot nu-mi luă cărți. Încetul cu încetul însă se răspândi întâi printre copii, apoi şi printre vecini, ideea că eu aş şti atâta carte încât era clar că după terminarea cursului primar trebuia să fiu dat să urmez mai departe, la liceu sau la şcoala normală de învățători. Începui şi eu să cred acest lucru, cu atât mai mult cu cât viața de țăran, în ciuda faptului că se petrecea într-un spațiu liber, mie mi se părea că se petrece într-un țarc. Dar eu nu vreau să povestesc aici „amintiri"; ci doar lucruri pe care le contemplu şi azi cu un sentiment de nelinişte că s-ar fi putut totuşi să nu aibă loc, şi atunci nici lumina care le însoțeşte azi în amintire să nu fi existat...

2

Nicăieri nu a fost timp în cele o mie de pagini ale *Morometilor* să povestesc călătoria pe care a făcut-o Niculae (erou a cărui copilărie era a mea), cu tatăl său, la vârsta de doisprezece ani, la Câmpu-Lung, unde dorința lui de a evada din familie şi din sat trebuia să devină un fapt. În realitate această călătorie avea să se termine cu un eşec prin care însă soarta mă ferea de o prăbuşire.

Nu există ființă care să nu fie înzestrată cu instinctul primejdiei. La oameni el agită presentimentele cu atât mai mult cu cât rațiunea nu-şi dă seama de nimic. Tatăl meu era posomorât şi nu scotea un cuvânt mergând pe lângă cai. Nu se uita la mine, se ferea de ochii mei, a căror expresie îl împiedica, pesemne, să înțeleagă avertismentele turburi pe care le simțea zdruncinându-i credința în steaua mea. Ce eram eu? Ce putea să-i spună lui încrederea naivă a unui băiat că într-acolo unde mergeam ne aştepta lumea cu brațele deschise, să confirme adevărul înzestrării fiului din căruță, de care în sat nimeni nu se mai îndoia demult? Şi dacă toată lumea se înşela? Învățătorul acela care mă premiase fără să ştiu nimic murise demult şi luase cu el în mormânt secretul comportării lui ciudate. El, tatăl, nu fusese niciodată convins că nu se petrecuse atunci ceva nefiresc. Ai mei toți ştiau bine că sunt un bleg, totuşi de ce mi s-ar fi pus pe cap o coroană pe care n-aş fi meritat-o? Asemenea gesturi le pot face oamenii obişnuiți din prostie sau din părtinire, dar ce l-ar fi putut îndemna pe un învățător care nu era mai bun decât alții, ba chiar era mai rău, suferind de piept, şi folosind foarte des nuiaua, să mă scoată din blegia mea vizibilă şi să mă împingă de la spate în fața satului? Patul său de moarte pe lângă care am trecut toată clasa şi i-am sărutat mâna acestui om slăbuț, stins în floarea vârstei, cu o mică mustață neagră şi cu o expresie ca de icoană pe chipul său supt de suferință, nu-mi apare niciodată în amintire fără un adânc fior:

e pentru mine semnul că pe această lume, destinul orb nu e atotputernic, că hotărârile lui pot fi smulse, că fulgerul intuiției noastre îl poate abate din mersul lui implacabil. Şi că, odată înfrânt, el cedează mereu netezindu-ți drumul nu fără a-ți lăsa în conştiință de fiecare dată o spaimă, semn că nu te va proteja la infinit.

Această spaimă o trăia pe drum tatăl meu, înaintea mea. El se apropie la un moment dat de botul cailor şi trase căruța la marginea drumului. Alături erau o poiană şi o fântână. O fată desculță îşi spăla picioarele, apariție parcă de vis pe aceste ținuturi necunoscute cu văi adânci şi dealuri uriaşe. Se sui apoi lângă mine. Rămase câtva timp tăcut fără să mă privească. Îmi puse însă mâna lui mare pe picior şi mă mângâie cu o milă nesfârşită pe care a trebuit să treacă douăzeci de ani ca s-o înțeleg. Apoi îmi spuse cu o duioşie izvorâtă numai din tristețea pricinuită de hărțuiala la care îl supunea de la o vreme familia noastră cu trei soiuri de copii, şi pe care numai eu şi mama i-o cunoşteam.

– Domnule, unde ne ducem noi acum?

Am înțeles fără să mă turbur ce vrea să spună: era oare ăsta drumul nostru? Ne duceam bine acolo unde ne duceam? Cine ne spunea nouă că din zecile de căruțe care se îndreptau ca şi a noastră spre oraşul de munte cu renumita lui şcoală, a noastră nu va face parte din cele care se vor întoarce cu speranțele pierdute?

– Îți pun această întrebare, a continuat el ca şi cum mi-ar fi spus pentru întâia oară ceea ce avea să urmeze, când de fapt totul fusese demult răsucit pe toate fețele, ca să ştii că n-ajunge să reuşeşti să treci din trei sute, câți am auzit că sunt înscrişi, printre cei patruzeci admişi. Trebuie să fii printre cei şapte-opt cu bursă. Fără bursă nu pot să te țin!

Mi-am dat capul pe spate:

– Heeee! Şi d-aia ai tras tu căruța la marginea drumului! Din mers nu puteai să-mi spui, heeee!

Şi l-am arătat cu mâna ca să-l mai vadă şi alții şi am continuat să behăi.

– Nu, că putem să întoarcem caii şi să ne ducem acasă! a zis el atunci cu simplitate, vrând parcă, cu o ultimă sforțare, să rămână în mijlocul acestei simplități care ne-ar fi izbăvit de toate grijile şi

de toate temerile. Spunem că n-au mai fost locuri şi gata. Altfel îţi închipui ce rău o să fie. Ce-o să te faci tu, cum o să te arăneşti? Lăsând la o parte faptul că n-o să se poată să nu-ţi pese de toţi proştii care or să râdă de tine.

Mă uitam la el şi ca totdeauna glasul cu care îmi spunea aceste cuvinte mă făcu să înţeleg mai puţin ceea ce spunea. Cum o spunea, asta era uimitor. O veşnică surpriză. Reieşea în acele clipe că lumea n-ar fi atât de greu de suportat, dacă n-ar fi împănată cu proşti. Ei, ce-o să fac? Sunt eu în stare, aşa ca el, să nu-mi pese de ei? N-o să fiu, cum o să fiu? Sunt un copil, puţini sunt cei care cu adevărat se pricep să le facă faţă. Şi atunci?

– Şi ce vreai tu acum de la mine?

– Te întreb. Ştii?!

– Ce să ştiu?

– Cum ce să ştii? Păi despre ce vorbim noi aicea? Ştii tu carte?

Am tăcut. Cum puteam să-i alung îndoielile? Să-i spun că ştiu să rezolv ecuaţii de gradul întâi, sau că ştiu toată istoria Evului Mediu aşa cum se predă ea în clasa a doua de liceu?

– Ia spune-mi tu mie, aici, a zis el atunci tresărind parcă şi el însuşi că această idee nu-i venise mai demult în minte, care sunt bogăţiile ţării?

Vroia să mă examineze el, să audă cu urechile lui că ştiu şi să se liniştească.

– Care sunt bogăţiile ţării? Eeee! Heeee!

Şi l-am arătat iar cu mâna, să fie martori şi alţii, şi să râdă şi ei de întrebarea lui. A început să râdă el însuşi, redevenind senin şi a pus mâna pe hăţuri. Convingerea mea îl subjugase.

La Câmpu-Lung am ajuns pe seară şi am tras sub şoproanele unui han. Era frig, am început să tremur, m-am învelit cu cerga, care nu ţinea însă deloc de cald.

– Ce e cu tine? m-a întrebat.

– Tu nu vezi? i-am răspuns eu cu dinţii clănţănind. Mi-e frig, pune dulama pe mine şi ia cerga asta de-aici.

Mi-a adus să mănânc doi mici şi mi-a pus o ceaşcă cu ţuică în mână.

– Bea şi tu, zice, mi-o dădu mocanu' ăsta de-alături. A tras şi el cu căruţa cu noi, e de prin Răchitele. Are şi el un copil să-l dea

la şcoală. A venit cu el în căruţă şi cu un butoi, eu zic că are o sută de chile. Ei, adăugă el, pot eu să fac faţă? Se duce şi dă la unul şi la altul şi ţuică şi bani şi admitem cazul că şi băiatul e bun. Între tine şi el nu-l alege pe el?!

N-am putut nici să mănânc, nici să beau şi nici nu mai auzeam bine ce spunea. Dimineaţa, m-am trezit mirat că nu prea îmi simţeam greutatea corpului. Ştiam ce e, dar această boală, frigurile, îmi trecuse demult şi niciodată nu mă apucaseră toamna, ci totdeauna în iunie. Nu i-am spus tatălui meu nimic, nici nu prea credeam că sunt iarăşi frigurile, de astă dată am mâncat bine şi starea aceea de slăbiciune mi-a trecut.

Am plecat la şcoală. Curtea era imensă, plină de copii şi de părinţii lor. Vederea mocanilor cu pălăriuţele acelea ca nişte ceaunuri şi cu pantalonii de aba albă strânşi pe picioare m-a înveselit şi am uitat că fusesem aseară bolnav. Tatăl meu însă era din nou îngrijorat: se adeverea ceea ce auzise, în timp ce el mai crezuse poate că n-o fi adevărat, şi că n-or fi avut toţi ambiţia să-şi dea copiii aici şi nu în altă parte: păreau nu trei sute, ci parcă o mie.

Programul din ziua aceea, după cum citirăm pe un afiş, era apelul şi vizita medicală. Nu trecu mult şi ieşi un ins care ceru foarte autoritar să se facă linişte, după care începu să ne citească numele după o listă. Erau într-adevăr foarte mulţi, nu se mai terminau. Cât timp să fi trecut? O jumătate de ceas? Cutărescu Ilie, prezent, Panţirescu Toader, prezent, toaderii ăştia erau foarte numeroşi. Tocmai mă miram de ce mocanii îşi spun Toader şi nu Tudor, când deodată peste curtea mărginită de ziduri înalte cu ferestre mari şi cu copaci bătrâni cu frunza de un verde bogat şi negru, se lăsă liniştea. Se strigase un nume şi nu răspundea nimeni. În clipa următoare insul care citea de pe listă repetă, ridicând vocea, un nume care nu-mi spunea nimic.

Tăcerea reveni în timp ce mă miram de ce-o fi lipsind cel strigat. O fi renunţat de bunăvoie sau n-or mai fi putut ai lui să-l dea? Atunci de ce s-o mai fi înscris? În clipa următoare o voce dramatică se auzi înaintând din spate de unde se retrăseseră părinţii, şi o mână brutală mi se înfipse în umăr.

– Răspunde, mă, prezent! Ce e cu tine?

A! Da, eu eram ăla! Cum de uitasem? Omul care făcea apelul ridică fruntea din hârtii şi îmi spuse ceva neplăcut. Refuzai să înţeleg ce anume, găsind în sinea mea, cum aveam să fac totdeauna, gata pregătită nepăsarea şi justificarea ei: am ştiut eu de ce nu mi-am înţeles numele. Iar pe ăla... şi n-o să-i dau eu lui explicaţii de ce l-am făcut să mă strige de două ori. Aşa, uneori trebuie să strigi pe cineva de mai multe ori, nu toţi oamenii seamănă unii cu alţii. N-am auzit, fără să fiu surd. Ei şi?

Îndată după aceea am intrat la vizita medicală care s-a terminat pe la orele trei. Dezbrăcaţi, eram cercetaţi fugar de doi doctori, dintre care unul, care purta ochelari groşi, ne punea o carte în faţă: trebuia să citim din ea de la o anumită distanţă. N-am putut citi de la distanţa vrută de el şi atunci mă apucă de ceafă, spunându-mi să nu mă aplec. Cum puteam să nu mă aplec, dacă nu vedeam bine!?

Revenind după câteva ceasuri în aceeaşi curte, acelaşi ins care ne făcuse apelul citi apoi o listă cu nouăsprezece candidaţi respinşi la vizita medicală. Mă aflam printre ei. De astă dată îmi auzii clar numele.

– Cum? De ce? făcu tata întrerupându-l. Ce-a avut copilul meu?

– Copilul dumitale, zise insul, n-are ochi buni! Poate să şi-i strice şi mai tare dacă intră la şcoală. N-avem dreptul să ne luăm răspunderea.

Vasăzică medicul cu ochelari nu admitea ca şi alţii să mai poarte ochelari şi să înveţe carte. N-am înţeles de ce s-a purtat astfel cu mine. Tata părea să fi înţeles, dar eu nu eram curios să aflu. Ne-am luat actele, ne-am întors la han şi am plecat.

– De unde au ştiut ei că n-ai ochi buni? m-a întrebat tatăl meu într-un târziu:

Acum arăta liniştit. Parcă era mai bine că s-a întâmplat aşa! Nimeni n-are ce să zică! Ochii sunt aşa cum te naşti cu ei, ce poţi să faci!

– M-au pus să citesc, zic.

– Ei, şi tu n-ai văzut?

– Ba da, dar nu aşa bine!

– În fine, ce facem? zise el cu un glas înalt. Ce facem?! Că acasă, aşa, nu ne putem întoarce. Ce-i facem?!

3

Ce puteam face? Nu vedeam nimic înaintea ochilor, dar nici nu-mi dădeam seama că drumul spre care crezusem atâția ani că aveam dreptul să pornesc este închis acum pentru mine.

– Şi dacă ne ducem noi la Miroşi? zise tata cu un glas din care înțelesei că ezitase îndelung până să-mi spună acest trist lucru.

La Miroşi era o şcoală numită „de arte şi meserii", cu o durată de patru ani, învățai în ea tâmplărie, tinichigerie, croitorie, cizmărie, fierărie (da, fierărie, să faci roți, potcoave, să dai zimți la seceri, să ascuți cazmale şi otice, să faci căruțe, gabriolete! Ce mai încoace şi încolo, ca Iocan!).

– Acolo, continuă el, ai să iai bursă fără doar şi poate, fiindcă cine vine? De-ăia cu capetele mari cât dovlecii, care nu sunt în stare de altceva şi sunt şi bogați, plătesc întreținerea, aduc de-acasă alimente, plus şapte mii de lei taxele de internat. Trebuie să-şi cumpere şi cărți!

Se informase, deci, din timp, prevăzând ceea ce avea să se întâmple la Câmpu-Lung, sau auzise toate astea din întâmplare şi socotea acum că acest drum era totuşi mai bun decât întoarcerea acasă?

I-am răspuns să mergem şi la Miroşi, gândind în acelaşi timp că o să văd eu ce-o să fac pe urmă la anu', deşi îmi dădeam seama că voi avea atunci şaisprezece ani şi ce liceu sau şcoală normală m-ar fi putut primi atât de târziu?

Aveam să aflu curând că tata gândea la fel, că nu se împăca nici el cu ideea aceasta că după ce atâta vreme toată lumea crezuse că rostul meu era într-o parte, acuma să afle că nimerisem în altă parte.

Totul e ca gândirea noastră să nu slăbească deloc şi să nu ocolească nimic, să bată cu degetul chiar şi într-un gard. Dincolo de el s-ar putea să se găsească un om care să fie tocmai cel care îți trebuie.

Aflarăm la Miroşi îndată ce sosirăm că înscrierile nu s-au încheiat şi că a doua zi chiar începeau examenele. Hotărârăm să nu ne ducem

acasă, deşi satul nostru era la câţiva kilometri. Trebuia să facem o cerere şi să predăm actele şi intrarăm într-o librărie care se afla pe-aproape. Un domn ne întâmpină cu o voce subţire şi energică:

– Bună ziua, ce doriţi? Un caiet, o coală de hârtie? Ce e cu băiatul? Vrei să-l înscrii aici la şcoală, moşule?

Tata nu era moş deloc, iar acest domn atât de perspicace şi de elegant nu era nici el mai tânăr de patruzeci de ani, cum aveam să aflu mult mai târziu. În propria lui librărie stătea cu pălăria pe cap şi purta un costum gri-deschis, cu o cravată ţipătoare.

– De ce eşti necăjit, moşule, continuă el fără greş, ia spune, ce ţi s-a întâmplat?

Tata avea privirea rotundă şi îi jucau ochii în cap ca şi când ar fi fost fascinat de vocea ascuţită şi atrăgătoare a acestui om, de siguranţa lui, şi de felul decis şi protector cu care pusese el degetul pe rana care ne durea.

– Cum! exclamă în sfârşit tatăl meu indignat, necăjit arăt eu? Necăjit eşti azi şi mâine nu mai eşti! Or, eu, ce să fac?

Adică el se simţea lovit pentru toată viaţa şi niciodată n-avea să-i mai treacă rana pe care o primise. Şi începu să-i povestească acestui librar, care nu părea să fie ceea ce este, tot ce ni se întâmplase la Câmpu-Lung.

– Moşule, zise el când tata termină, îţi bag eu băiatul într-o şcoală normală de învăţători, dar trebuie să-mi dai bani.

– Îţi dau, domnule, zise tatăl meu părăsind orice prudenţă şi îşi duse mâna la brâu, unde avea banii, prima rată pe care ar fi trebuit s-o plătesc la Câmpu-Lung.

– Îmi dai o mie de lei acum şi o mie de lei după ce primeşti scrisoarea de la şcoală că fiul dumitale a fost admis, zise falsul librar. Moşule, eu sunt profesor la Bucureşti şi ştiu unde să mă duc la minister ca să aflu la ce şcoală din ţară sunt locuri libere. O să intre chiar fără examen de admitere, numai pentru bursă va trebui să candideze. E bun băiatul? Cum te cheamă? mi se adresă... Ia scrie tu, şezi colea...

Şi îmi dictă una din acele obişnuite fraze din care se putea vedea dacă ştiai sau nu să desparţi un verb de un pronume prescurtat. Dar Ştefan cel Mare la ce an s-a urcat pe tron şi ce bătălii a dat?

– E bun, moşule, o să ia şi bursă, eu chiar mâine plec la Bucureşti şi mă întorc cu aprobarea în buzunar, dacă nu, îţi dau banii înapoi!

Tata scoase o mie de lei şi i-o dădu. Falsul librar (mai târziu aveam să aflu că era şi fals profesor) îmi dădu o cutie pe care o deschise tot el şi luă din ea un fel de alviţă moale şi albă îndemnându-ne şi pe noi să mâncăm.

– Mâine băiatul să se prezinte aici la examen şi să-l dea, ca în caz că nu reuşesc eu să obţin un loc undeva (şi trebuie să te aştepţi, moşule, să fie cine ştie pe unde, dar ce-ţi pasă; dacă costă scump trenul în vacanţe n-are decât să stea şi el pe la vreun coleg mai bogat) să nu piardă anul şi să înveţe aici, unde trebuie să ştiţi că predau şi eu şi profesorii sunt foarte severi. Nu se învaţă numai pentru meserie, se învaţă foarte multă carte! Studiile de-aici sunt egale cu cele secundare, dacă se dă o echivalenţă. Aşa că fii fără grijă, o să fie bine oricum, dacă nu acum, la anul. Să ia aici medie mare, fiindcă s-ar putea să am nevoie să-i spun ministrului: „Domnule ministru, are zece! Vă rog respectuos să aprobaţi!“

Am mas noaptea în căruţă la marginea satului şi a doua zi am intrat la examene. N-aveau deloc capete de dovleci concurenţii. După probele scrise, a doua zi am intrat la cele orale. Ne-am întors acasă spunându-ni-se că vom primi rezultatul prin poştă. În acest timp falsul librar se întoarse şi el de la Bucureşti şi veni după noi.

– Moşule, strigă el din poartă, am reuşit. Băiatul dumitale va pleca cu mine chiar acum la Abrud la şcoala normală, am repartizarea în buzunar. Trebuie să-l duc eu, fiindcă nu ştiu ce e acolo şi e necesar să fiu de faţă, să insist dacă va fi cazul. Trebuie să-mi dai bani de tren! Ia vin încoace, Marinică!

Şi mă luă de braţ şi mă duse mai încolo, zicând că are să-mi spună ceva secret. Îmi şopti:

– Bine că n-ai intrat la examene la Câmpu-Lung. Examenul de-aici de la Miroşi n-a fost greu şi cu toate astea abia ai luat şapte la matematică şi opt la română, iar la oral şapte. Ţi-am văzut notele. Sunt rele. Şapte e nota de admitere, dar pentru bursă aveai nevoie de nouă. La Câmpu-Lung ţi-ar fi dat patru.

O nedumerire grea se abătu ca o negură asupra mea. Cum adică, nu ştiam? Convingerea mea fusese deci o iluzie? Sau nu

cumva ştiam ce nu trebuie, lucruri foarte grele care nu eram obligat să le ştiu şi în schimb nu ştiam, sau ştiam prost acele lucruri care se cer la examene, şi care trebuiesc foarte bine ştiute? Într-adevăr, salvarea mea a fost acel medic cu ochelari. Dacă nu m-ar fi respins el, nimic nu s-ar mai fi putut drege pentru mine. Şi nu fiindcă m-ar fi aşteptat imediat acasă tăiatul cocenilor, apoi aratul, şi tot timpul îngrijitul cailor, ţesălatul lor, rânitul la grajd, ci faptul că n-aş mai fi avut cum să iau după aceea o carte în mână, chiar dacă toate aceste treburi ar fi fost făcute bine şi fără silă. Lângă noi era unul Cârstea al lui Ion Dumitrache, care avea acest obicei de a citi. Avea şi un cufăr plin cu cărţi. Ei şi? Tot Cârstache era, nu-i folosea la nimic acel cufăr. Şi cel puţin el nu căzuse la niciun examen, şi îndeletnicirea aceasta a lui nu era considerată ca o tristă zădărnicie, ci ca o plăcere a lui, aşa cum altora le place să crească porumbei sau să cânte din cimpoi. Se presupunea că el înţelege ce citeşte. Despre mine s-ar fi spus de aici înainte că nu, nu înţeleg ce citesc, dovadă că am fost pus acolo la examen şi n-am ştiut, iar încercarea mea de a le dovedi că se înşală ar fi fost primită cu rânjete batjocoritoare, sau cu milă, aşa cum facem când avem în faţa noastră un rătăcit sau un nebun inofensiv. Gândul, aspiraţia de a afla ce e lumea şi cine eram eu însumi, cu ajutorul cărţilor, cine ar fi înţeles o astfel de stare de spirit într-o lume cumplită, care trebuia să muncească pe brânci ca să existe? Cultura era pentru ei o meserie mai bună şi nu o formă de viaţă a spiritului şi cine eşua aici, practic, nedevenind nimic, nimic nu era. Nu se cunoşteau pe ei înşişi sau nu preţuiau în mod deosebit acele valori care adesea ţâşneau chiar dintre ei, spontan, gândirea uimitoare a unuia (cum era aceea a tatălui meu), puterea credinţei, smulgerea din temporal... Nu, reveneau repede pe pământ... vacile, oile, caii, supunerea faţă de natură, iernile grele, ploile...

4

N-am plecat direct spre Abrud, ci întâi spre Bucureşti, falsul librar cu trenul, iar eu cu autobuzul, cu „chioara", care trecea prin sat totdeauna seara, dar nu oprea, avea staţie la Râca. I se spunea aşa fiindcă de când o ştiam maşina asta n-avea decât un far.

În Bucureşti am tras la falsul librar şi au trecut două săptămâni până ce am plecat spre Abrud, timp în care am rătăcit de dimineaţă până seara prin marele oraş fără să-l cunosc, trăind doar sub fascinaţia vitrinelor lui, a clădirilor lui înalte, a marilor bulevarde, a vieţii lui secrete din care veneau spre mine doar strălucirea şi mişcarea vie a reclamelor orbitoare şi frumuseţea fetelor şi femeilor.

Ne-am urcat într-un accelerat şi falsul librar mi-a spus că mi-a făcut rost de un carnet de elev care îmi dă dreptul să plătesc numai cincizeci la sută din bilet. Mi se pare că l-a prins un conductor, căruia a trebuit să-i dea ceva. Nu mi-era gândul la viaţa lui, ci la a mea. Abia am observat cum a cucerit în câteva ceasuri o elevă în tren. Ulterior am aflat că avea două neveste, una la Bucureşti, şi alta la Miroşi, cu copii şi o mulţime de alţi copii prin toată ţara şi că era totuşi institutor, şi din când în când profesor suplinitor la liceul „Mihai Viteazul". I-am scris mai pe urmă din dorinţa de a avea un mentor, dar în afară de muieri şi de astfel de aranjamente pe care le făcea folosindu-se de informaţii, de la minister, cum îmi făcuse mie, nu se pricepea la nimic. Era însă un om inimos şi dacă n-ar fi avut reaua inspiraţie să se bage în politică, fanatizat de idei care în fond îi erau străine, nu şi-ar fi pierdut cârma după război şi ar fi îmbătrânit cucerind mai departe fete şi muieri.

Era noapte când ne-am dat jos într-o staţie de munte, ca să schimbăm trenul. Gara frumoasă, aşezată la poalele unor dealuri încărcate cu brazi, era la ora aceea pustie şi trebuia să aşteptăm câteva ore. M-am aşezat pe banca de lemn din faţa peronului şi am stat aşa tot timpul, copleşit de o emoţie puternică, în timp ce o

cădere de apă de undeva departe îmi însoțea, intensificând-o, această stare de singurătate şi fericire, care venea din sentimentul că evadarea mea se înfăptuieşte şi că e fără întoarcere.

Am continuat apoi lunga călătorie. Stăteam la geam, roțile păcăneau, oraşe şi sate, şi văi adânci sau brazi înalți îmi ieşeau gonind înainte izbindu-mi ochiul, repezindu-se uneori cu violență asupra ferestrei mele şi făcându-mă să mă trag înapoi înspăimântat.

La Turda ne-am dat jos şi ne-am urcat într-un tren mic care oprea foarte des şi mergea foarte încet. Era plin de moți, cu muierile şi fetele lor, urcau şi coborau neîncetat. Ai fi zis că e trenul lor, făcut de ei, anume aşa de mic ca să urci şi să te dai jos din el din mers, cum se şi întâmpla. Seara, pe la orele nouă, această „mocăniță" şi-a terminat drumul şi s-a oprit la Abrud.

Peste oraş cădea o ploaie măruntă. Am găsit uşor clădirea şcolii, care era pe un deal la marginea oraşului şi portarul ne-a arătat care era locuința subdirectorului şcolii, profesorul Mayer.

– Cine e acolo? ne-a întrebat el.

– Cineva din Bucureşti, i-a răspuns falsul librar şi a adăugat: sunt profesorul...

Ne-a primit înăuntru şi în câteva minute am devenit elevul acelei şcoli. A doua zi falsul librar a plecat, iar eu am aflat că era adevărat ce spusese el, la această şcoală nici măcar nu se dădeau examene de admitere, fiindcă locurile nu erau complete. În clasa întâi aveam patruzeci de locuri şi elevi abia douăzeci şi şapte. Se dădeau însă examene de bursă şi bineînțeles m-am înscris şi eu. Profesorul de matematici pe care îl chema Lokspeiser vorbea prost româneşte, punea totdeauna viitorul înaintea oricărei acțiuni în care ne implica. Unui elev care a declarat că el nu poate rezolva tema şi renunță la examen şi că ar vrea să iasă afară, i-a răspuns:

– Veți rezolva problema şi veți tăcea. Veți fi disciplinat şi veți stătea până la sfârşitul orei.

Examenul de istorie cu profesorul Mayer a fost însă foarte obositor. Mă săturasem să-i tot răspund. Mai pe urmă am aflat că el nu dădea niciodată nota zece şi că mie a trebuit să mi-o dea fiindcă deşi întrebările lui mă vârau adânc în istorie, scuturam capul şi ieşeam uşor la suprafață.

Am ieşit din clasă împleticindu-mă şi seara în dormitor am simţit iar că de fapt nu adorm, ci îmi pierd cunoştinţa, aşa cum mi se întâmplase la Câmpu-Lung. M-am trezit târziu cu o senzaţie apăsătoare de chin. Nu ştiam unde sunt şi am luat-o spre fereastră, pe care am deschis-o şi am sărit jos în stradă. Am căzut pe brânci şi mi-a clănţănit bărbia de pavaj. Asta parcă m-a mai răcorit. Am intrat îndărăt pe poartă şi m-am întors în pat. Dimineaţa m-am uitat să văd de la ce distanţă sărisem. Mi s-a părut că am visat, deşi aveam bărbia vânătă şi mă dureau coatele şi genunchii. Nu înţeleg cum de n-am murit, sau nu mi-am rupt picioarele.

A doua zi spre prânz s-a afişat în hol lista celor reuşiţi la examenul de bursă. Eram în capul ei, pe toată şcoala, cu media generală zece. M-am îndepărtat nedumerit: atunci de ce ieşise aşa de prost la Miroşi? Fuseseră acolo examenele mai grele? Şi dacă şi la Câmpu-Lung aş fi ieşit ca aici? Mai poate cineva să spună că n-ar fi fost tot aşa!?

Şi în minte îmi veni, odată cu un surâs şi înainte ca toate acestea să rămână definitiv în urmă, o scenă care se petrecuse acolo în curtea şcolii din Miroşi. Câţiva din cei vechi ieşiseră afară din ateliere să-i vadă şi să stea de vorbă cu cei noi. Că de pe unde sunteţi, c-o fi, c-o păţi. În acest timp un domn corect îmbrăcat, dar nu prea îngrijit, nu prea tânăr şi parcă neras, cu pantalonii burlan, puţin adus de şale, se apropie tiptil de undeva şi când ajunse în spatele celor care părăsiseră lucrul, îi cârpi năprasnic după ceafă şi făcu acelaşi lucru cu picioarele trântind vreo doi-trei din ei la pământ, care se duseră de-a-mboua, imprimându-le parcă în acelaşi timp şi mişcarea de ridicare, care îi retrimise glonţ prin uşile atelierelor.

Şi îmi amintesc expresiile lor. Păreau, în orice caz, veseli! Cine ştie? Poate că într-adevăr era veselă viaţa lor acolo, cu acest sistem moştenit de la romani, care prevedea că învăţătura severă de carte sau de meserie trebuia însoţită de pumni cumpliţi după ceafă şi picioare îndesate în spate.

5

Ceea ce pasionează un elev în şcoală şi e revelator pentru înzestrarea pe care o demonstrează el mai târziu e un simplu accident, alteori o bizarerie. În şcoala primară, la cererea de asemenea ciudată a celui de-al doilea învățător al meu, domnul Georgescu din Balaci (pe primul despre care am vorbit mai înainte îl chema Ionel Teodorescu şi era originar din sat), am scris vreo optsprezece pagini despre istoria invențiilor. Toată şcoala a rămas uluită. Domnul Georgescu m-a pus să-mi copiez lucrarea, s-o publice el undeva. Ar reieşi că ar fi trebuit să ajung fie inventator, fie, în orice caz, un specialist în această materie. N-am ajuns!

În ceea ce priveşte literatura, colegul meu Ion M. Ion, cel căruia fratele său i-a ieşit într-o zi înainte să-l anunțe cu o extremă încântare că acasă „mai e mămăligă", a scris, tot sub temă dată, cea mai bună „povestire neobişnuită" din toată clasa. După ce a citit-o, au intrat la noi şi ceilalți învățători, chemați de domnul Georgescu, să asculte şi ei. Râdeau toți, afară de mine, care nu înțelegeam de ce râd ceilalți: tot ceea ce citea colegul meu mi se părea minciuni, lucruri incredibile, şi mă miram că nimeni nu bagă de seamă. Cum s-a luat după un cocoş care a zburat peste coşar, cum l-a apucat un cal cu dinții de fund şi l-a aruncat afară din grajd, cum a căzut într-o fântână şi a ieşit de-acolo deşelat şi răscăcărat...

Credeam că la maturitate o să se lase de astfel de istorii, ca să descopăr uluit că nu, dimpotrivă, le avea şi la douăzeci şi cinci de ani. Însă abia atunci mi s-a dezvăluit misterul acestui personaj. Îi făcusem o vizită la Roşiori, unde era maistru mecanic. M-a invitat la el acasă şi la întrebarea mea de ce instalația electrică nu e îngropată, mi-a răspuns că n-o avea, a instalat-o el personal şi n-a vrut să mai spargă zidul. A început după aceea să-mi povestească istoria acestei instalații, deşi nu mai vedeam ce se mai putea adăuga neobişnuit despre o asemenea chestie. Am văzut însă că

în timp ce povestea, privirile i se aprinseră de o lumină intensă, care mă subjugă:

– ...Să vezi ce s-a petrecut în ziua când am terminat cu montatul tuburilor şi racordul la reţea. Lucram la instalarea contorului şi a siguranţelor. Afară ploua şi trăsnea, uite-aşa alergau fulgerele în jurul casei, ca nişte şerpi de foc. Eu lucram pe viu, fără mănuşi şi fără cizme de cauciuc. Trece curentul prin mine şi eu nu simt nimic. La şcoala de maiştri demontam întrerupătorul de lângă uşă, puneam două degete pe fire şi când intra cineva, hai noroc, mă, îi spuneam, şi îi întindeam mâna şi ăla mi-o strângea şi fleaşc! cădea jos bâţâind. Nevastă-mea zice, Ioane, vezi să nu păţeşti ceva şi n-apuc să-i răspund, că o dată, bum! un stâlp de foc trăsneşte în mijlocul casei şi intră în pământ şi lasă în urmă fum, flăcări şi miros de pucioasă...

Şi privirea lui se lărgi în acea clipă şi se uită la mine dând puţin capul înapoi, dar nu prin îndoire, ci prin recul, ca în faţa unei realităţi invizibile profanilor, aşa cum fac dansatorii indieni când mimează lucruri obişnuite, dar care prin spirit devin misterioase. Luminiţa stranie din privire i se mărise şi ea şi ardea incandescent:

– Şi nu ţi-a luat casa foc? zic eu.

– Nu!

– Şi nici tu n-ai păţit nimic?

A clătinat din cap şi a negat mut, posedat de viziunea care îi trăia înaintea ochilor (acel stâlp de foc imaginar) şi care îi dilata nu numai pupilele, ci şi sufletul său turburat de această predispoziţie nestinsă de trecerea anilor: pornirea irezistibilă şi inconştientă de a ieşi din real şi de a intra în lumea închipuirii, în care însă începi să crezi şi tu că e tot reală şi nu te trezeşti din ea, povesteşti şi altora ceea ce vezi...

Dar oare nu asta e şi predispoziţia artiştilor? Am văzut mai târziu, prin albume şi prin muzeele Europei, girafe în flăcări, nuduri deasupra oraşelor, oameni care în loc de capete aveau un cuier de pălării, petreceri de coşmar, pictate cu o minuţie halucinantă, iar la noi, stranii himere ale pământului, ale văzduhului şi ale apei. Nu m-am întrebat niciodată dacă toate acestea au vreun sens. Sensul lor e că există şi ne uimesc, cum mă uimea

atunci fostul meu coleg care deodată şi fără motiv aparent a lăsat să ţâşnească din imaginaţia lui o viziune, făcându-mă să simt brusc intruziunea fantasticului în viaţa reală. M-am simţit, uitându-mă în ochii lui, parcă exclus din această lume aleasă. Imaginaţia mea n-a luat-o razna niciodată în felul acesta. Nu eu trebuia să ajung scriitor, ci el.

Abia astăzi aflu că, elev fiind, scriam şi eu scrisori prin sat foştilor colegi într-un stil nu prea obişnuit. „Voi ce mai beţi, ce mai mâncaţi? Soarele tot de la răsărit răsare? Popa Alexandru tot cu aţă albă îşi coase izmenele?"

Ar trebui să le văd, aceste scrisori, ca să cred că nu sunt inventate de alţii.

Fantastice pentru mine nu erau viziunile lui Ion M. Ion, care nu mişcau nimic în lume, ci felul şi mobilul cuvântului zilnic rostit de oameni. Am devenit scriitor descoperind treptat forţa lui magică, până ce într-o zi, spre şaptesprezece ani, am încercat să-l fixez pe hârtie. Chiar cuvintele care îmi treziseră viaţa conştiinţei nu fuseseră ele misterioase? Dacă eu luasem în braţe o pâine şi nu mai vroiam s-o dau celorlalţi, cum să mi se mai dea încă una? Firesc ar fi fost să mi se smulgă din braţe. În loc de asta am auzit: „Na, mă, şi pe-asta!" Şi forţa magică a cuvântului astfel rostit mă făcuse să las din braţe ceea ce luasem şi să devin conştient că exist.

Explorarea lumii, a vieţii proprii de copil care a urmat, era legată de această primă tresărire. Vedeam cum veneau la noi oameni, care vorbeau cu tata şi cum din ceea ce spuneau izbucneau hohote de râs, sau înjurături de admiraţie, sau sticliri de ironie în priviri, dispreţ sau satisfacţie secretă, o plenitudine a trăirii, o jubilaţiune intensă, adesea pentru un singur cuvânt rostit de al lui Başă, capiule, şi ce i s-a răspuns, căscăundule, ce putea spune cutare şi în loc de asta a spus, ce, bă?! Cu degajări nu o dată spectaculoase de furie, că i s-a zis prostule, sau pe mă-ta, cârnule, cu muierea şi copiii tăi cu tot... Numai ceea ce intra în aria cuvântului rostit; măciucile care se ridicau în aer, sapele care se încrucişau pe o pârloagă, tăierile (l-a tăiat!) nu încântau pe tatăl meu, pe prietenii lui şi pe mine, erau altceva, străin, fără înţeles, nedemne de cuvânt.

Şi vitele se repezeau cu coarnele unele în altele şi câinii se încăierau. Cu ce se deosebeau ăia de ele?

Aşa înțelegeam eu însumi. A prins-o cu altul în grădină, sau la poartă, n-o mai ia, i-a rupt picioarele, sau i-a spart ăluia capul... A fugit cu alde cutare (adică s-a măritat fără voia părinților)... a gonit-o de-acasă, s-a întors la mă-sa... a fătat... a murit întâmpinat... Evenimente fără importanță covârşitoare. Dar când tatăl meu stătea pe prispă şi trecea unul pe drum şi îi spunea: „Bună ziua, mă, nea Tudore", şi tata cu toată sinceritatea: „Bună să-ți fie inima, mă, Cârstache", tare, apoi pentru el însuşi încet: „te'n c... pe mă-ta de zăltat", asta da, era ceva senzațional, căci descopeream cum forța cuvântului îmi dezvăluia brusc că omul poate gândi simultan două lucruri care se băteau cap în cap, urarea să-i fie bună inima aceluia, şi înjurătura că era un smintit. Putea fi înjurată muierea cu tandrețe, şi i se făceau obrajii roşii şi se învârtea pe loc ca o găină beată că era iubită, şi dimpotrivă, un cuvânt blând dar rostit cu o cruzime rece o făcea palidă şi o încremenea de spaima înstrăinării.

Uneori, în calmul tindei noastre, ascultam venind de afară şi cuvântul torențial, degradat. Îngrozită, mama nu ştia unde să ne spună să ne ducem, ca să nu auzim... Era un spectacol grandios al deşănțării umane ceea ce îşi spuneau doi vecini cu muierile lor. Totul era terfelit şi mânjit, viața intimă, inocența copiilor şi a fetelor, credința în Dumnezeu şi ai fi spus, dacă ai fi crezut până atunci altfel, că trivialitatea şi josnicia în care era aruncat cuvântul erau fără limite... Tata se ducea prin grădină, îşi vedea de treburi, mama ne chema la masă, căci se făcea seară, mâncam şi unul din noi ieşea afară ca din întâmplare şi se întorcea cu ştirea: „ăia tot se ceartă!" „Tot n-au terminat, nu s-au potolit?" „Nu, mai rău!" Fiindcă îşi spuneau poveşti lungi, cum a fost el pe la Piteşti şi s-a întâlnit cu alde Jugravu şi ăsta, Jugravu, avea el o purtare aşa, nu ştiu cum... De ce, mă? Nimic, nu vroia să spună. De ce, mă, Jugravule? Lasă că ştii tu, zice, şi se apucă şi-mi spune... şi când am auzit eu! E, he, ne... Aşa vasăzică! Bine! Bineee! Şi tonul povestitorului cobora, ai fi zis că un sentiment cu adevărat omenesc de imputare îşi va face loc şi după recriminări reciproce vor înțelege că sunt oameni şi se vor

redresa printr-o împăcare tot în văzul lumii, dându-ne de înțeles că ura a obosit, forța otrăvită a cuvântului s-a consumat şi că neînțelegerile nu sunt numai ale lor...

Dar deodată pălălaia reizbucnea fără legătură, proaspătă, ca din senin, din amintire... Cum, mă, să-i spui tu ăluia că nu i-am dat fi-mii viţeaua pe care a crescut-o ea de mică trei ani de zile, şi că i-am vândut-o şi am băut banii? Ai fost tu, mă, la nunta ei să vezi?... N-am fost că nu m-ai chemat... Cum să te chem eu pe tine, mă, puturosule, să te îmbeți acolo ca un... şi să începi să... Fac şi dreg pe nunta fi-tii, nici n-aş fi venit, să mă fi chemat cu şapte lăutari...

Apele, râurile, bălțile nu-mi vorbeau, nu puneam deci mare preț pe ele; nici ploile, nici pădurea, nici soarele... Îmi şopteau doar că suntem împreună şi că suntem fericiți, mare lucru, vedeam şi simțeam şi singur că aşa este. Când am înțeles că eu şi natura n-aveam o soartă comună, că adică eu voi dispărea în cele din urmă şi ea va rămâne, *am văzut-o* şi a început să-mi placă, dar nu pentru că era frumoasă, ci pentru că va dăinui şi aşa cum m-am născut eu, având multă vreme fiorul eternității, se vor naşte şi alții şi *o vor vedea* ca şi mine. Animalele, în afară de cai, nu-mi vorbeau nici ele căci mugetul sau behăitul lor nu-mi spunea decât că le e foame sau sete sau că trebuiau date la taur. Vântul, vijelia, trăsnetul, zăpezile nu-mi dădeau un fior cosmic, mi-erau familiare. Nu mă contopeam cu ploile, să cadă apa peste mine şi eu să stau sub ea şi să gândesc că sunt fiul naturii, cu nimic deosebit de animale şi păsări, de peştii din baltă şi rața sălbatică... Nu credeam că pământul e în mod egal al meu şi al lupoaicii din pădure... Singurul lucru care mă făcea să rămân mut de fascinație era cuvântul rostit de oameni. Obiectele nu-mi spuneau nimic, un scaun, un pat, un lanț n-aveau pentru mine nicio semnificație, în afara aceleia că în pat te culcai, pe un scaun şedeai, cu un lanț legai o vită. Vitele erau vite, mărețul bou, o zeitate pentru cei vechi (boul Apis), era pentru mine un animal cu inutile coarne uriaşe, cu utilă ceafă de pus sub jug şi dacă n-ar fi trebuit hrănit şi rânit pe urma lui, băligarul ar fi fost mult mai bine, vaca trebuia să dea lapte, de-aia era vacă şi abia calul îmi spunea ceva, îmi plăcea zvâcnirea de inteligență a capului lui în clipa când îl încălicam: urcă, băiete,

parcă îmi spunea, eşti stăpânul meu, te duc unde vrei, în zbor, ştiu că şi tu ai grijă de mine, să pasc, să beau apă şi să mă potcoveşti când încep să-mi cadă caielele din copită... Îmi plăceau nopţile când înainte de a adormi afară pe prispă mă uitam cu tata să vedem pe cerul înstelat Carul mare şi Găina; auzeam sforăitul cailor. Nu înţelegeam de ce dorm ei în picioare, deşi câteodată găseam dimineaţa unul din ei culcat. Acel sforăit liniştitor parcă într-adevăr era ca şi când mi-ar fi vorbit: „E noapte, e linişte, dormim toţi, am păscut, am băut apă, am sfărâmat cu dinţii şi fleştecăit sare din drobul de pe prispă, acum ne e bine, dormim şi noi, caii, visăm cum am fost odată armăsari (căci dorinţele rămân) cândva, când nechezam după iepe şi ele ne răspundeau din zarea câmpiei cine ştie de pe ce mirişte îndepărtată." Ne duceam la ei şi întorceau capetele în întunericul grajdului, întâmpinându-ne cu nechezături joase, de recunoaştere. Tata le vorbea, le punea mâna pe spinare, îi întreba ca pe nişte oameni ce vor, ceva nu e în regulă, s-au încurcat în vreun lanţ, nu mai aveau fân?... Totul era în ordine, ne întorceam şi adormeam şi noi de îndată, în timp ce astrele luminau, cu lumina lor de noapte, bătătura tăcută.

Abia mult mai târziu, când l-am citit pe Tolstoi, am înţeles că nu numai cuvintele exprimă sufletul uman, ci şi lumea în care el se proiectează în afară sau îl acoperă ca nişte văluri şi cum natura şi mediul social în mijlocul cărora îşi duce viaţa, obiectele şi animalele care îi aparţin, chiar propria lui înfăţişare, mustaţa pe care şi-o lasă, hainele pe care le poartă (şi le poartă într-un anumit fel) îl reprezintă, îl ascund sau îl exprimă după acelaşi mobil uneori misterios, alteori limpede şi raţional cu care rosteşte cuvinte. Desigur, dar asta când am început *să şi învăţ* să fiu scriitor, nu numai să fiu pur şi simplu, cu unicul dar care mă făcuse să înţeleg că exist, cel al auzului...

6

Din ciocnirile sau prieteniile mele cu profesorii descopăr cel mult că se învață bine cu profesorul care inspiră simpatie, dar se învață în cele din urmă bine şi cu cel rău, de frică. În niciuna din ciocnirile sau prieteniile de care îmi amintesc nu descopăr un conflict sau o afinitate între aspirațiile încă în faşă ale viitorului romancier, cu obtuzitatea sau, dimpotrivă, înțelegerea protectoare a cutărui profesor, afară de una singură, dar asta avea să se întâmple mai târziu.

Mie îmi plăceau de pildă istoria şi matematicile, dar amândoi profesorii de la aceste materii erau personalități lipsite de har, cel dintâi era urât, cu capul mare, buzele groase, răsfrânte şi cu o expresie parcă de grăjdar care petrece, deşi se străduia să zâmbească şi să ne atragă. Avea pe deasupra două cusururi, unul că îi plăcea prea mult materia pe care o preda şi nu mai rămânea în mintea lui niciun pic de loc ca să-i mai placă şi de noi, şi al doilea, avea mania să ne arate pe hartă locurile pe unde se petreceau evenimentele istorice, amestecând deci istoria cu geografia, lucru care ne plictisea pentru că geografia o învățam cu alt profesor. Cel de matematică era un îngâmfat şi pe deasupra de o solemnitate deplasată, de parcă ai fi zis când intra în clasă că a intrat într-o biserică. Şi lui îi plăcea prea mult materia. Ne vorbea mereu cu admirație de marii matematicieni ai Antichității, dar şi de ai noştri, de pildă despre Gh. Țițeica, pe care îl diviniza, dându-ne să înțelegem că pe un om mare nu-l poate admira unul mic. Într-adevăr făcea acest lucru strivindu-ne în acelaşi timp prin ironii muşcătoare şi calificative care ne înjoseau; că, de pildă, niciodată vreunul dintre noi nu va ajunge nici un Euclid, nici un Gh. Țițeica. „Bine că ai ajuns tu!" îi răspundeam eu în gând şi nu învățam nimic. „O să te lase corigent!" îmi spuneau ceilalți speriați. „Ei şi? O să învăț pe trimestrul trei şi o să fie silit să-mi dea zece şi îmi iese media de trecere.

Şi n-o să-i fac eu lui pe plac...“ Şi îl trimiteam la origine să predea acolo matematica şi geometria.

Aşa s-a întâmplat: în primele două trimestre mi-a dat trei.

– De ce nu înveți, urâtule? m-a întrebat fără mirare. O să te las corigent.

– N-o să fiu nici primul, nici ultimul corigent din lume.

Nu m-a auzit bine (răsfoia catalogul), mă înecam de furie că mă făcuse urât şi credeam, bineînțeles, că îi dădusem un răspuns ucigător. Ar fi trebuit să-i spun, ca să exprim exact ceea ce simțeam, că mi-e atât de neplăcută vederea lui încât aş fi în stare să rămân repetent de atâtea ori până s-ar căra el din şcoala noastră.

Pe trimestrul trei am început însă să învăț. Groaza de corigență era mai mare decât repulsia față de antipaticul profesor. Rămâneam seara singur în clasă şi învățam elementele lui Euclid şi teorema lui Pitagora, care n-aveau nicio logică; suma pătratului catetelor este egală cu pătratul ipotenuzei! Perfect! Dacă s-a aflat chestia asta şi a rămas literă de lege că aşa e, atunci la ce bun să mai faci vreo demonstrație? Era exact ceea ce nu ştiam şi profesorul nostru, cu înfățişarea lui de țigan distins, uita să ne explice. Pe această trudă a mea, ne-am pomenit că ne anunță să ne pregătim pentru teză. Când în ziua respectivă ne-a dictat cele trei probleme pe care trebuia să le rezolvăm, o tăcere îngrozită s-a aşternut asupra clasei. Unul din puținii lui simpatizanți s-a ridicat atunci în picioare şi i-a spus că teza e prea grea, n-o să poată nimeni să rezolve toate problemele.

– Atunci o să ia toată clasa nota trei, a spus profesorul cu un glas din care reieşea clar în evidență că dintr-o asemenea premisă nu putea să decurgă decât o asemenea consecință, încât pentru întâia oară am uitat că îl detest şi am chicotit.

Exprimarea spontană a unei gândiri care țâşneşte pură ca un izvor mi-a plăcut totdeauna la oricine, chiar şi la ticăloşi. S-a întors spre mine surprins.

– Râzi!? În templul matematicii şi al geometriei nu se râde, chiar dacă eşti un profan!

Şi m-a întrebat cum mă cheamă, s-a dus la catedră, s-a uitat în catalog şi a făcut un semn cu creionul, după care şi-a reluat

plimbarea printre rânduri, dominând şi speriind cu statura lui mare orice intenţie de a copia ceva de la vecin. Am terminat cu o jumătate de oră mai înainte, am închis caietul şi m-am rezemat de bancă uitându-mă provocator la profesor. Pe urmă m-am ridicat, am depus caietul pe catedră şi am ieşit. După teză, nimeni nu mă lua în seamă, nimeni nu discuta cu mine ce făcusem. Toţi arătau jalnic, foarte puţini rezolvaseră una sau două probleme şi nu erau siguri că le-au rezolvat bine nici pe-acelea şi niciunul pe toate trei. Eu, le-am spus, eu le-am rezolvat. Să vă arăt cum. Dar niciunul nu avea încredere şi nu era atent la spusele mele. Mi-am dat atunci bine seama de umilinţele pe care trebuie să le îndure cel care este pe nedrept printre ultimii într-o profesiune sau pe scara ierarhiei sociale. El nu are cuvânt, chiar dacă îşi dă seama că se află în posesia adevărului. El nu e auzit chiar dacă se exprimă. Nu-l crede nimeni, sau zice că a auzit şi el asta de undeva. El nu există, e un simplu figurant, condamnat să asiste neputincios, strivit de împrejurări sau de demonul său interior, la spectacolul afirmării celorlalţi.

În centrul atenţiei era colegul nostru Nasea, cel care protestase că teza e prea grea. Arăta foarte posomorât: era un băiat ambiţios şi părea deprimat că nu-i ieşiseră bine toate soluţiile.

– Dumneata ai copiat, mi-a spus apoi la ora următoare profesorul cu obişnuitul său sâsâit dispreţuitor, oprindu-mi teza.

– De la cine, domnule profesor? l-am întrebat eu în sfârşit cu o ironie la care nu mi se mai putea răspunde.

– Cum de la cine? De la vecini!

– Vecinii mei au patru!

– O să vedem. Dacă ai copiat o să-ţi dau trei, să ai media generală anuală trei.

– De unde puteam copia? Vreţi cumva să spuneţi, dom' profesor, că am copiat din manual? Sau de pe vreo fiţuică?

A tăcut. Singur ne spunea că la tezele lui (şi avea dreptate), temele erau în aşa fel concepute de el încât nici dacă ai fi stat liber cu manualul pe bancă şi tot nu ţi-ar fi folosit la ceva. În acest timp priviri nedumerite, dar nu admirative, se ridicau spre mine. Stăteam mai în spate şi cei din faţă se răsuciseră şi se uitau increduli, nu prea curioşi, strâmbi ca în faţa oricărei întâmplări care iese din albia

obişnuinţei: dacă putusem învăţa de zece (fiindcă, mârâind de neplăcere, profesorul mă anunţă că îmi dăduse zece, dar că mă va verifica îndată printr-un examen oral) atunci de ce luasem, în două trimestre, trei?

Oamenilor nu le plac astfel de deturnări. Trei ai luat, cu trei să rămâi! Şi mulţi au continuat să creadă, chiar şi după ce am dovedit că ştiam, că eu cel adevărat eram cel din primele trimestre şi nu cel din ultimul, şi cea mai mare furie pe care o puteam stârni în sufletul lor era să determin mărturisirile de recunoaştere ale altora. În satul meu natal s-a întâmplat acelaşi lucru, mulţi continuă să creadă şi acum că cel adevărat era blegu-ăla pe care îl ştiau ei de-acasă şi oricât m-aş preface n-o să-i păcălesc eu pe ei, deşi recunoşteau că alţii se lăsau păcăliţi. Da, o fi, dar... şi aici aceşti detractori pe care aveam să-i descopăr curând şi în oraşul lumină, făceau aşa un semn cu degetele desfăcute la tâmplă, că adică ceva n-ar fi în regulă cu gândirea mea. Consideraţi de toată lumea normali, aceşti inşi au acest obicei curios să ne arate pe noi, cei normali, cu degetul la tâmplă. Tocmai ei, despre care afli, azi despre unul, mâine despre altul, că şi-a omorât nevasta, că a fost internat pentru reale turburări de comportament pricinuite de sifilis, că a înfundat puşcăria, sau a ajuns pe cea mai umilă treaptă în profesiune din pricina beţiei sau a vreunei muieri oarecare...

7

De ce îmi plăcea istoria? Fiindcă aveam sentimentul că trăiesc de atunci, de pe vremea egiptenilor şi asirienilor. Aveam cincisprezece ani, dar îmi simțeam gândirea milenară (sentiment miraculos, care se micşorează pe măsură ce începem să trăim) şi îmi dădeam seama că la capătul viu al acestui fluviu care înainta spre necunoscut eram eu. Asta era neîndoielnic: nu eu eram punctul la care ajunsese până atunci istoria? Cine altcineva? Cei dinaintea mea erau bătrâni şi vedeam până unde o aduseseră. Era acum rândul meu.

Stăteam rezemat de bancă şi mă uitam, în timpul orelor, la profesori, fără să-i văd şi adesea fără să-i aud, copleşit de acest sentiment divin care ne face atât de bătrâni fiind atât de tineri şi din care ni se formează pentru totdeauna idealurile şi visurile. Totul e posibil pentru noi. De ce nu? Şi una din cele mai frumoase ore din cei patru ani de şcoală normală pe care i-am urmat nu se poate reda, fiindcă relief au numai lucrurile negative, iar lumina din sufletul nostru, cu cât e mai puternică, cu atât mai mult subțiază toate contururile din amintire şi ne descurajează să le reconstituim. Profesorul nostru de istorie de la Cristur-Odorhei, unde fusesem transferat în urma desființării şcolii normale din Abrud, era un om mic de statură, chiar foarte mic, la limita dintre un pitic şi un om normal, cu toate acestea nu se întâmplă nimic rău între el şi noi, reuşi să ne impună respect fără să fie silit să ne determine să ne fie frică de puterea pe care o avea, ca orice profesor, de a ne da note pedepsitoare sau subiecte grele la teze. Pentru un om pândit de complexul staturii sale, desigur că asta era o victorie pe care o apreciam doar cu instinctul, ținând la el în mod nejustificat, deşi în privința notelor era la fel de sever ca orice profesor care nu doreşte să aibă în clasa lui corigenți. Nici măcar nu-mi amintesc să-mi fi dat seama că până la ora aceea ar fi ştiut atâta istorie încât să ne facă la orele lui să-l ascultăm cu răsuflarea tăiată.

Şi într-o zi intră în clasă un necunoscut însoțit de directorul şcolii, un domn ale cărui picioare păreau mai înalte decât profesorul nostru întreg. Directorul s-a retras şi acest necunoscut s-a urcat la catedră şi a început să urmărească tăcut desfăşurarea orei. Era, desigur, un inspector. Micul nostru profesor începu să se plimbe liniştit printre bănci, deşi de obicei se ferea, fruntea lui abia se zărea dintre noi. Cu un glas al cărui timbru mă atinse ca o surpriză niciodată trăită de mine, îmi rosti, în tăcerea care se lăsase, numele. Glasul său era aproape frățesc, părea să-mi spună: „Uite, tot ce gândeşti şi simți tu, eu ştiu de mult, dar te-am lăsat şi nu ți-am dat note mari fiindcă mi-am dat seama că dacă te turbur poate că nu vei mai iubi atât de mult istoria, care e secretul lecturilor tale, dar acum am nevoie de tine şi trebuie să-mi spui ce ştii." M-am ridicat în picioare şi în clipa aceea toate culorile pe care le îmbrăcau lucrurile şi chipurile celorlalți parcă s-au intensificat brusc, lumina geamurilor înalte a devenit parcă violetă, cotoarele albastre ale manualelor de pe bănci au prins dungi roşii...

– Pe cine, a rostit micul nostru profesor punctându-şi întrebarea prin apăsări cu pumnul în podul palmei, a chemat Ludovic al XIV-lea să redreseze finanțele şi când, în ce moment al domniei sale?

Mi-am dat seama că nu trebuie să mă laud cu ştiința mea şi răspunsul să nu fie o demonstrație, dar nici sec să nu fie. Trebuia să arătăm că ştim şi nu că am învățat.

– Ludovic al XIV-lea, am început eu, a anunțat în consiliul de miniştri, în 1661, că are intenția să domnească de-atunci încolo prin el însuşi şi una dintre primele lui măsuri a fost să-l destituie de îndată pe Fouquet, care era un jefuitor, şi să-l numească în locul lui la finanțe pe Colbert.

– Cine era Colbert?

Cum să nu ştiu cine era acest om care, după ce făcuse atâtea pentru Franța şi regele său, murise în dizgrație, fiindcă încercase (de altfel zadarnic) să-l împiedice pe monarhul cheltuitor să nu ruineze regatul? Abilă manevră a profesorului, care prin răspunsurile mele reîmprospăta memoria celorlalți şi obținea de la ei ceea ce dorea şi fără să insiste în mod deosebit, ca şi când toată clasa era pasionată de materia lui... După care a început să vorbească el

însuşi, intrând în materia lecţiei următoare, în timp ce, cu un mormăit gros, de satisfacţie nedefinită, omul cu picioare înalte de la catedră se ridica şi o lua spre ieşire.

Niciun semn de complicitate nu s-a schiţat între noi după plecarea lui, micul profesor şi-a continuat lecţia şi la sfârşit şi-a luat catalogul prea mare pentru el, şi-a pus pălăria pe cap şi a ieşit, în timp ce noi toţi ne-am ridicat în picioare. Odată uşa închisă şi rămaşi singuri, ne-a apucat pe toţi deodată o sminteală, am răcnit literalmente de entuziasm şi am început să ne încăierăm azvârlind unii în capetele altora cu ce ne venea în mână, manuale, caiete... A intrat pedagogul, care ne-a întrebat foarte nedumerit din uşă ce era cu noi, înnebunisem?

Câteva luni mai târziu, micul nostru profesor deodată a lipsit. Şi atunci am aflat cu tristeţe că a fost chemat în concentrare. Nu s-a mai întors la noi până la sfârşitul anului şi nu ştiu nici azi dacă s-a mai întors vreodată undeva, din războiul care curând avea să izbucnească...

8

Nimeni nu scapă de violența altora, după cum nimeni nu scapă ocazia, cel puțin până la vârsta în care devenim morali, de a fi violent cu alții. După această vârstă, violența e o slăbiciune. M-a impresionat totdeauna acest fenomen.

Într-o zi profesorul nostru de geografie mă scoase la lecție numai pe mine singur. N-am înțeles de ce, avea obiceiul să scoată câte trei-patru odată. Era un domn trecut de patruzeci de ani, mai degrabă blând şi cu maniere alese. Geografia mie nu prea îmi plăcea, dar nu eram singurul care repudia acest obiect de studiu. Mai târziu a început să-mi placă şi răsfoiam ore întregi atlasuri bogate încercând să-mi imaginez existența reală a uriaşelor fluvii şi oraşe despre care, singură, geografia nu ne spune mare lucru. La Hanoi, unde nu credeam că am să ajung vreodată, când am intrat în oraş am rămas timp de aproape un ceas fascinat de ceea ce oferea ochiului viața străzii, cu toate că ceea ce vedeam nu avea în sine nimic senzațional: erau bărbați şi femei pe biciclete. Da. Dar asta trebuie văzut, fiindcă bărbații erau mici şi păreau toți tineri, iar femeile, datorită halatelor lor multicolore, păreau toate fete. Cuvântul halat sună însă nepotrivit, trebuie precizat că era vorba de un vestmânt închis sever până sub bărbie şi despicat în două părți în aşa fel încât pantalonul, violet sau alb, care înlocuieşte la ele fusta sau rochia, să se vadă de la şold în jos. Acest vestmânt uşor flutura în urma bicicletei, fără să jeneze pedalarea. Nicio urmă de maşină, niciun zdrăngănit de camion de mare tonaj, niciun autobuz al cărui motor Diesel îți zgâlțâie creierii nu se vedea şi nu se auzea pe străzile acestui oraş. Când se întâmpla să treacă, o dată la o oră, de pildă, un *Gaz*, apariția şi dispariția lui îți amintea de un bondar care a nimerit într-un stup de albine, de unde repede este alungat. Cine poate să-şi imagineze, învățând geografia, sute de ochi oblici, frumoşi în limpiditatea lor expresivă

privindu-te într-o trecere continuă în care mersul bicicletei fâşâie doar atât ca să-ţi dea senzaţia de vis, de ireal? Trebuie mers acolo, în oraşul sau pe fluviul arătat pe hartă pentru ca geografia să ne pasioneze.

Nu ştiu dacă bătrânul domn care mă scosese lângă uriaşa hartă agăţată într-un cui alături de catedră fusese vreodată măcar până colea în Grecia, leagănul civilizaţiei noastre, dar era clar pentru mine că undeva pe pământ tot dorise el să se ducă, altfel de ce şi-ar fi ales, ca profesor, chiar geografia? S-o fi dus, nu s-o fi dus? Începu să mă sâcâie cu întrebările. Ştiam atât cât era necesar să fiu lăsat în pace. Dar nu mă lăsa şi sâcâiala deveni chin. Că pe fluviul acela ce oraşe se mai găsesc? Le spusesem pe toate. Şi în oraşele acelea ce fel de locuitori mai trăiesc? Îi spusesem pe toţi. Mai erau însă oraşe şi locuitori pe care nu-i spusesem, să mă mai gândesc. Se lăsă o tăcere nefirească în marea încăpere de clasă. Timpul trecea, profesorul stătea neclintit la catedră şi aştepta. Totul parcă încremenise. Ce vroia de la mine? Atâta ştiam, atâta spusesem, n-aveam la ce mă gândi.

– Gândeşte-te! mă somă bătrânul domn ca şi când mi-ar fi ghicit gândurile. Şi deodată răcni: gândeşte-te!

Şi se dădu jos, se repezi la mine, mă lovi cu pumnii în cap, înghesuindu-mă în uriaşa hartă la care nu vroiam să mă gândesc, apoi făcându-şi din degete gheare mi le înfipse în abdomen horcăind bestial:

– Îţi scot maţele din tine!

Vroia într-adevăr să mi le scoată, fiindcă, după ce mă îndoii şi îmi ferii burta, se retrase la catedră şi-şi reluă, gâfâind, interogatoriul: ce oraşe se mai aflau încă pe fluviul acela? Şi în oraşele acelea ce fel de locuitori mai trăiesc? Să spun. Clopoţelul sunase, dar el continua să mă tortureze. Acolo pe hartă, la marea cotitură a uriaşului fluviu, se găsesc nişte aşezări omeneşti şi nişte locuitori. Ce ştiu despre ele? Degeaba mă uit că a sunat sfârşitul orei, până nu spun nu scap... Apoi, deodată, şi-a luat catalogul şi a ieşit din clasă.

M-am dus în banca mea şi m-am aşezat şi abia atunci un val de ură mi s-a urcat în inimă împotriva bătrânului domn. Ce-avusese cu mine? Ce rău îi făcusem? Adică de ce să-mi scoată el mie maţele

din mine? Mă făcuse el, îmi plătea el taxele, muncea el din greu să-mi cumpere haine şi cărţi? Numai tata avea acest drept, fiindcă numai pe el putea să-l exaspereze ceva şi să mă ameninţe, dar nu acest străin, care, dacă nu ştiam, n-avea decât să-mi dea notă proastă, dar să nu se atingă de mine.

În jurul meu se strânseseră şapte-opt băieţi cu care eram prieten şi tăceau toţi turburaţi de strania întâmplare. Când, intră monitorul, un elev dintr-a opta, şi spuse din prag că elevul cutare, adică eu, să poftească la biblioteca profesorului de geografie, care mă chema. Avea o astfel de bibliotecă specială plină cu cărţi de călătorii, hărţi şi atlase şi globuri pământeşti de muzeu. I-am răspuns monitorului că nu mă duc. Acesta ieşi şi reveni după câtva timp.

– Domnul profesor, zise el, te roagă să pofteşti numai câteva minute.

Simţind că se petrece ceva neobişnuit, m-am sculat din bancă, am ieşit pe coridor şi am intrat fără să bat în uşă în mica bibliotecă geografică. Bătrânul domn mă întâmpină în picioare, dar întors în profil cu faţa spre rafturi şi aşa rămase în timp ce rosti:

– ...N-am vrut să-ţi fac niciun rău... dar îmi dau seama că ţi-am făcut... nici eu nu ştiu ce mi-a venit împotriva dumitale... te rog, dragul meu, să mă ierţi...

Şi vocea i se sparse şi din ochii bătrânului domn ţâşniră lacrimi care îi inundară profilul său blând şi distins îndreptat ţeapăn spre cotoarele cărţilor. Nu ştiam, pe atunci, nici să acuz şi nici să iert, încât am tăcut câtva timp, apoi, fiindcă nici bătrânul domn nu mai spunea nimic m-am răsucit spre uşă şi am ieşit. Nu-l mai uram, dar nici lacrimile lui nu-mi atingeau inima.

9

Şi într-o zi, fără să-mi spună, tata luă hotărârea să se despartă de mine. Era în septembrie 1940... Înainte să ajung s-o fac eu, istoria, turbure şi ameninţătoare, dădea buzna peste noi: şcoala normală unde învăţasem, din Cristur-Odorhei, nu mai exista, împreună cu jumătate din Ardeal... Primisem o hârtie în care eram anunţat că sunt înscris în Bucureşti... Plecasem cu căruţa spre gară şi tata lăsase caii la pas foarte încet... Nu înţelegeam nici de ce plecasem aşa devreme...

– Domnule, începu el, te duci la Bucureşti...

Şi tăcu vreme îndelungată. Nu eram atent la el, dar nu eram nici neliniştit. Nu credeam în adevărul evenimentelor care se petreceau, aşa cum nu credeam în lucrurile nefireşti. Acest sentiment de neîncredere care mi se năştea în conştiinţă în acea toamnă era adânc şi cu anii a devenit foarte stabil şi m-a eliberat pentru multă vreme de presiunea timpului tragic... Răsturnări nefireşti... puteau avea o durată... nu puteau avea viitor...

– Te duci la Bucureşti, reluă tata.

Şi cu o insistenţă cu care vocea sa groasă se ferea să mă sperie, dar nu şovăia să mă facă totuşi să înţeleg că începând din clipele acelea mă aflam pe un drum pe care urma să merg singur, începu să-mi spună că mai mult decât făcuse pentru mine până atunci nu mai putea, că el de bani nu mai avea cum să facă rost; chiar atunci când mă însoţea să mă urc în tren nu avea să-mi dea niciun leu, nu avea, înţelegeam sau nu înţelegeam?!

– Bă, tu auzi ce spun eu aicea?!

Nu auzeam. Adică auzeam, dar nu înţelegeam. Nu mi se părea că nu mai auzisem ceea ce îmi spune el. Nu avea bani. Ce mai noutate! Parcă avusese vreodată!? Parcă îl auzise cineva spunând, chiar dacă avea brâul plin (şi se întâmplase să-l aibă) că are? N-am! Asta parcă chiar şi gândea în clipa când mâna lui pipăia miile

foşnitoare în chimir. Că să mă duc şi eu la noroc, continuă el, intru la şcoală şi spun că n-am acuma bani de taxe şi de internat, dar că voi avea, o să primesc de-acasă şi să stau şi eu cât m-or ţine... Şi dacă n-o să mai pot să stau şi or să mă dea afară din şcoală, ei, era aşa rău? Nu era, cum să fie? Un om cu patru clase secundare nu se aseamănă cu unul care n-a învăţat nimic şi nu ştie să care decât cărămizi cu spatele, ca bietul Nilă, care pe urmă a avut noroc la blocul Algiu, de pe Cheia Roseti, l-a luat proprietarul la el, l-a făcut portar... Admiţând cazul că o să pot şi eu, târâş-grăpiş, să termin şi pe-a patra după sistemul lui cu fonciirea, prin amânări şi promisiuni... Ei, nu se schimbă? Cu patru clase am capacitatea, dacă vin şi intru undeva funcţionar, dimineaţa mă duc la slujbă, după-masă mă întorc în odăiţa mea cu cărţile mele şi mă apuc să învăţ... Ce treabă am? Şi cu capacitatea luată, pot să dau liceul în particular, să trec pe-a cincea, în particular nu sunt atâtea taxe şi din leafa pe care o s-o câştig, ei?! N-o să-mi mai rămână acolo câteva mii de lei într-un an şi să rezolv daravela? Numai dacă n-o să capăt darul beţiei, ca alde frati-meu Ilie, că atunci bineînţeles că nu numai că n-o să am cu ce plăti, lăsând la o parte faptul că nici de învăţătură n-o să-mi ardă, dar nici n-o să-mi ajungă să-mi duc zilele şi o să-mi curgă hainele după mine jurăbii. Dar nu sunt eu ăla, ei şi ce? Strică dacă îmi spune?! Măcar dacă n-are bani să-mi dea, el ce să zică?! Sunt băiat mare, pot să înţeleg ce-au păţit alţii şi să nu păţesc şi eu... Înţeleg?...

– Bă, tu înţelegi ce spun eu aicea?! Sau tu nici n-asculţi?

Ascultam, dar cuvintele lui îmi treceau pe de lături, fiindcă nu erau destinate pentru clipa de faţă şi nici pentru viitorul apropiat. Cum să înţeleg eu chiar imediat că el, tatăl meu, îşi lua în acea oră mâna de pe mine şi că mă trimitea în lume cu gândul nemărturisit că îndărăt n-aveam ce mai căuta? Sigur că mai devreme sau mai târziu un lucru ca acela trebuia să se petreacă, dar, chiar aşa, venise într-adevăr acea clipă? Mă uitam la marea de porumburi printre care trecea şoseaua spre gară, şi în niciun fel n-aveam sentimentul că lucrul pe care-l dorisem atât de mult, adică ruperea de familie, se petrecea definitiv chiar în acea oră şi că mulţi ani de-atunci încolo

n-aveam să-l mai văd pe tatăl meu şi nici stând cu el astfel în căruţă, simţindu-mă adică tot mic, deşi nu eram, n-aveam să mai stau.

De ce adică, continuă tatăl meu, să nu pot şi eu să izbutesc, chit că prea bun la treabă n-am fost eu, dar de aia au cheltuit toţi şi au muncit pentru mine, şi el, şi mama Miţa şi Ilinca şi până şi băiatu-ăla mai mic, Sae, a avut săracu' grijă de vite, ba chiar a dat şi la secere şi la sapă, ca să pot eu să învăţ, să nu trebuiască să mă întorc după ce toţi au răbdat de pe urma mea, şi să umblu prin noroi în opinci. Ce adică, a izbutit bietul Nilă, care abia ştie să se iscălească, şi n-o să izbutesc eu? De ce adică să nu izbutesc!!

– De ce să nu izbuteşti, mă, Marine?! Sau tu nici nu asculţi ce bălmăjesc eu aicea?!!

Auzindu-l cum se ia singur peste picior, tresării, mă uitai la el şi văzându-i chipul îl apucai de umeri şi veselia mi-o auzii singur printr-un fel de strigăte pe care le scosei şi care speriară caii adormiţi... Asta, da, înţelegeam, iată, să stai să-ţi dai singur seama că bălmăjeşti de pomană şi că în niciun fel nu poţi face pe cineva să înţeleagă prin cuvinte ceea ce i se întâmplă... Tu îi vorbeşti şi el se uită înainte şi nu vede decât soarele şi cerul şi fundul cailor bătuţi de cozile lor în ritmul paşilor şi al căruţei... Tata se miră, cu o expresie de deznădejde veselă pe chip, dând din umeri, vrând parcă să spună că el şi-a făcut datoria, dar dacă ăstuia îi arde de râs... cine să-l mai înţeleagă... Dumnezeu ştie ce s-o mai alege şi de ăsta...

– Eu ştiu, zise el, la ce te gândeşti tu!

– Ei, la ce mă gândesc?! răspunsei eu batjocoritor.

Şi el se intimidă şi tăcu. Mai văzuse şi el elevi prin sat, dar niciunul nu făcea ca mine... Umblau în grupuri, râzând, sclifosindu-se... organizau baluri, serate. E drept că nici n-aveam cu ce să mă îmbrac şi să mă încalţ ca să mă duc şi eu, dar chiar de-aş fi avut şi chiar de m-aş fi dus, credea el, neştiind că de fapt asta era suferinţa mea ascunsă, nu acolo mi-era mie gândul... Dar unde...? De fapt nu ştia! Dibuia, şi ar fi vrut să afle măcar în ultima oră de la mine dacă era sau nu ceva în capul sau în sufletul meu, un gând sau o tărie ca să-i facă despărţirea uşoară. Cum puteam să-i spun?! Marile taine nu se dezvăluiesc nimănui.... Ne purtăm chiar cu cei mai apropiaţi, ca şi când nu le-am avea, chiar cu riscul de a fi luaţi în derâdere, batjocoriţi sau umiliţi.

– Mă rog, zise el atunci în faţa tăcerii mele. Eu sper (şi ţi-o spun asta ca să mă ţii minte) că m-ai înţeles!... Că dacă nu m-ai înţeles, exclamă el cu totul detaşat de astă dată, o să fie vai de capul tău...

Între timp ne apropiasem de gară, dar mai era un ceas până la sosirea trenului. Tata deshămă, dădu cailor să mănânce nişte mohor şi ieşirăm pe peron. Bani de bilet avea, scosei biletul şi ne aşezarăm în faţă pe o bancă. Peronul era plin de elevi şi eleve, care, ca şi mine, terminaseră vacanţa şi plecau spre oraşele în care învăţau, la licee sau şcoli normale... Veselia care anima altădată peroanele, la sfârşit de vacanţă, era acum umbrită de o melancolie gravă care abătea privirile în lături sau în pământ... Ştiam toţi... Clujul nu mai era al nostru şi toţi aflasem că-l pierdusem fără să tragem un foc de armă... Că ministrul nostru la Viena, unde forţe mai puternice decât noi ne dictaseră condiţiile lor, leşinase văzând harta cu trupul ciopârţit al ţării. Că soldaţii, retrăgându-se, plângeau şi se rugau de ofiţeri să-i lase să lupte...

Trenul sosi. Urcându-mă în el cu grabă să nu se pună în mişcare şi să-l pierd, cu geamantanul meu de lemn vopsit în negru în mână, uitai de tata, când îl auzii că mă strigă. Lăsai geamantanul pe culoar şi ieşii pe platformă. Trenul se urni şi începu, lin, să părăsească gara. Tata îmi spuse cu un glas împiedicat, parcă nesigur, pe nume, ca şi când nu m-ar fi recunoscut, urcat cum eram, că sunt copilul lui. Îşi duse braţele în sus, tot cu o mişcare frântă. Pornire târzie de îmbrăţişare care nu avusese loc, nu se gândise din timp... Îmi repetă numele strigându-mă şi făcu câţiva paşi pe lângă vagon, în timp ce mişcarea lină a trenului se accelera.

N-am schiţat niciun gest şi nu i-am adresat în prima clipă niciun cuvânt. Nu-l recunoşteam nici eu... Nu ştiam că poartă cu el, pentru mine, astfel de îngrijorări deodată patetice, care să-i smulgă un astfel de strigăt sugrumat însoţit de o astfel de mişcare neconvinsă a braţelor, care ar fi vrut să mă apuce de-acolo de pe platformă şi să mă tragă îndărăt...

– Ei, i-am răspuns strigând şi eu, ce este?

– Marine! Vezi... Trenul...

Atât l-am auzit că zice şi l-am pierdut din vedere pe după coroana bogată a salcâmului care străjuia peronul...

10

Scriitorul care aspiră spre o viziune totală asupra lumii se trezeşte, după o dramatică experienţă, în faţa unui obstacol de temut: abjecţia umană, îi spuneam opt ani mai târziu unui proaspăt prieten, Paul Georgescu, care susţinea că un scriitor poate fi un ticălos, dar poate în acelaşi timp să scrie o carte bună.

– Din ce resurse? l-am întrebat. Abjecţia alungă din el inocenţa, principalul său scut.

– De ce? mi-a răspuns. Cunoaştem scriitori abjecţi care au descris foarte bine lumea şi, dimpotrivă, inocenţi care n-au putut s-o facă.

– Uite de ce, am continuat eu beat de furie (el admira un astfel de scriitor abject al cărui nume îl trec sub tăcere şi intransigenţa mea morală se extindea asupra operei), un scriitor, de altfel ca oricare om, dacă nu mai are înaintea sa nimic de învins (şi un individ abject ce mai are de învins dacă abjecţia e victoria sa finală?), nici nu mai poate fi în stare de un gest creator, în afară de cel cu care l-a dotat în mod mecanic natura, adică de a-şi perpetua specia şi de a rămâne un bun tată al copiilor săi.

– Şi ce, e puţin? mi-a replicat el.

– Nu e puţin, dar era vorba de un scriitor. Inocenţa odată pierdută, mai poate descrie şi el moravurile, adică suprafaţa care e plată, înălţimile şi abisurile îi vor scăpa. Shakespeare e sublim fiindcă a fost lovit ca şi Hamlet de prostia unei fete, Ofelia, de căderea reginei. Băgate la moravuri, aceste fapte sunt vulgare, dacă n-ar exista o conştiinţă pură, care să se cutremure.

– Există cutremurare şi în viciu, mi-a răspuns. Şi apoi existenţa e diversă şi din această bogăţie de culori se naşte fascinaţia pentru viaţă, când ne atrage mai mult omul deşucheat, tocmai prin asta, şi ne plictiseşte virtuosul. Râdem! Petrecem! Spectacolul e amestecat. De ce n-ar râde şi n-ar petrece şi cititorul cu o carte cum e *Satyricon*, unde nicio conştiinţă nu se cutremură? Ţi-aminteşti

cum începe? Povestitorul, care e un tânăr şi ai zice curat (nu e tinereţea expresia inocenţei?), după ce ascultă nişte discursuri incoerente, părăseşte adunarea şi se apropie de o femeie: „Bătrânico, o întrebă, nu cumva ştii unde stau eu?" „Cum să nu, zice bătrânica, uite aici." Şi îi arată o casă. Era un lupanar. Şi astfel, cu acest dialog strălucit începe vesela carte.

– Mai întâi că nu e veselă, i-am răspuns. E străbătută de sinceritate, tânărul latin îşi povesteşte degradarea sa şi a altora, cu sentimentul că a pierdut ceva, dovadă formidabila scenă din templul vestalelor unde se dusese să se vindece de viciu. Râdem, e adevărat (cum să nu râzi când citeşti ceea ce i se face acolo), dar nu uităm că e nefericit. Da, e adevărat, cunoaştem scriitori care, în viaţa obişnuită, priveau foarte filosofic spectacolul viciilor umane (la care câteodată luau parte din gros, fie prin moravurile lor, împinşi de propria natură, fie prin scepticism filosofic, insinuat în conştiinţă de lipsa de moralitate a contemporanilor) şi care acasă la ei, fără dificultate, lepădau din spinare haina lor murdărită şi începeau să scrie trimiţând interogaţii lui Dumnezeu.

– Vezi?! a exclamat. E posibil. Un sceptic român spune că inteligenţa înseamnă adaptare, iar experienţa e sursa cunoaşterii. Spiritul uman are inepuizabile feţe şi multiple mijloace de a-şi păstra un echilibru interior într-o lume care l-ar ameninţa. Ce este *Comedia umană*, dacă nu opera unui om adaptat?

– Nu vreau să mă adaptez, i-am răspuns, dacă o să încerc, sunt pierdut, fiindcă alţii sunt mai puternici.

Nu înţelegea ce-i spuneam sau înţelegea, dar vroia să înţeleg şi eu ceea ce susţinea el.

– Uite, zice, un scriitor are nevoie de o casă, cum ai tu, să poţi scrie. Te-am apărat *undeva* şi din sală prozatorul (nu-ţi spun care, dar clipind din ochi ca şi când ar fi ieşit din apă, mi l-a spus) a întrebat: „Şi n-are nevoie şi de o maşină?"

Am râs.

– De ce râzi? a exclamat el fixându-mă cu frumoşii lui ochi bulbucaţi. Adaptarea ar însemna să nu râzi, ci să te îngrijorezi, să prinzi ură pe prozatorul... să-l ţii minte şi să-l înlături. Altfel nu vei avea niciodată o casă.

Ne aflam la Capşa, în anul debutului meu în volum şi ne întâlnisem să ne luăm la revedere, plecam pentru mai mult timp la Sinaia. Beam cafea filtru, un truc pe care nu-l cunoşteam, şi pe care el îl reînnoia de câte două, trei ori, mereu nemulţumit de calitatea lui. Avea un prieten printre chelneri, ilegalist, care ne servea şi cu care schimba cuvinte confidenţiale. Acest chelner era un filosof, vruseseră să-i dea sarcini mai mari, să-l facă, pentru început, responsabil al restaurantului, dar el refuzase („de ce, zicea el, să-mi iau belea pe cap să nu dorm liniştit acasă?"). Paul Georgescu îl asculta atent, apoi ridica ceaşca: „Ăsta nu e filtru, îi spunea, du-te pe-acolo să ne facă altul, dar cu cafea adevărată." (Avea dreptate, după două, trei filtre de-astea credeam că o să pot citi şi eu măcar câteva ore, înainte de a adormi, cartea însă îmi pica din mână în chiar minutul în care încercam s-o abordez.)

– Ura leagă, i-am răspuns. De ce să-mi leg eu sufletul de ura băloasă, puturoasă, a unei brute? Găsesc eu o casă!

Nu mi-a răspuns, s-a sculat ca în Caragiale şi a dispărut câteva minute. Avea astfel de tăceri, ca şi când n-ar fi auzit răspunsul.

– Şi la cei care te apără nu te gândeşti? reluă el apoi. Ai să vrei să scrii o nouă carte, crezi că n-o să fie complicat s-o publici? Cu *Întâlnirea din pământuri* ai nimerit pe o fază romantică, încă estetică, cu toate că ai văzut cum ai fost primit. Acum faza romantică s-a încheiat. Ce-ai să faci?

Avea dreptate. El mă întâmpinase la radio, unde lucra în primăvară, cu două emisiuni care semnalau cu o emoţie reţinută, dar cu atât mai convingătoare, apariţia unui nou scriitor, ca şi Crohmălniceanu într-o cronică în *Contemporanul*. Dar alţii trăseseră tare asupra mea să mă elimine de pe scena literară, cu falsa certitudine pe care le-o dădea lozinca, la care cu zel începuseră să se închine. Magia literei moarte, cum spunea Pasternak, începea să cucerească climatul literar.

– N-o să fac nimic, i-am răspuns. De ce trebuie să fii neapărat scriitor? Ei, na! Parcă asta ar fi totul... Am citit într-un apel pe care l-a făcut un prieten de-al meu din sat care fusese exclus din partid şi vroia să fie reprimit; zicea: „... tovarăşi, nu cred eu că sunt Arpad şi Omega..."

Paul Georgescu se uită la mine cu o ironie care îi sticlea ascuțit în priviri. Să fie adevărat? Nu mă credeam că sunt Arpad şi Omega? Atunci ce mă credeam? parcă mă întreba.

– O să văd eu, am spus cu nepăsare, dar cu o încredere secretă pe care n-o dezvăluiam, ca atunci, în căruță spre gară, când şi tatăl meu încercase s-o dibuie, ca să se liniştească.

Paul Georgescu nu era îngrijorat, dar era atent, lucid şi bun prieten, vroia să-mi îndrume paşii într-o lume pe care o ignoram... El vroia să-mi inculce ideea că nu trebuia s-o ignor, că pericolele existau în chiar aceste lucruri care mie mi se păreau meschine, cum ar fi faptul că un prozator pe care nici măcar nu-l cunoşteam ar fi vrut să nu am o casă, că dacă vroiam casă, o să am pe urmă pretenția să mi se dea şi o maşină. Ura unui necunoscut în ce măsură mă privea? Pe el îl preocupa.

– Bine, mi-a mai spus, o să vezi, dar gândeşte-te. Nu te crezi tu Arpad şi Omega, dar alții cred că te crezi, fiindcă ei se cred şi or să te urmărească cu necruțare.

– Bine, dar nu le-am făcut nimic!

– Da, dar poți să le faci!

– Ce să le fac?!

S-a uitat într-o parte şi nu mi-a mai răspuns. Totdeauna făcea aşa, în desele noastre întâlniri, când vroia nu să aud totul de la el, ci să încep să gândesc eu însumi, singur, la toate acestea. Nici nu-mi trecea prin cap! Da, bine, n-o să ignor lumea fiindcă nu mă va ignora ea pe mine... Şi ce să fac? Am înțeles că el făcea, dar nu-mi dădeam seama ce.

Ne-am despărțit cu promisiunea că o să ne scriem, deşi... hm!... a mai spus el, scrisori în zilele noastre nu se mai scriu, din multiple motive...

– Eu o să-ți scriu, i-am răspuns fără să-l mai întreb care ar fi acele multiple motive...

Spre sfârşitul unei întâlniri avea o oboseală, arăta puțin absent, atins de o vagă şi curioasă plictiseală... Fuma fără plăcere, nici cafeaua filtru nu-şi mai făcea efectul... semnalul pentru mine că trebuia să ne despărțim...

11

În aceeaşi după-amiază am luat trenul şi am plecat. Era în decembrie '48. După debut petrecusem vara la Bălceşti, să scriu un roman. Îl scrisesem, era un eşec, la întoarcere, în septembrie, nu-mi mai plăcuse deloc. Acum părăsisem Bucureştiul, şi ce era şi mai grav, şi serviciul, şi mă retrăsesem în munţi, s-o iau de la cap... Eşecul din vară nu mă neliniştea, fiindcă trăiam încă sub euforia debutului în volum, care oricum, în ciuda injuriilor, fusese un succes. Starea mea de spirit se echilibra. Aveam douăzeci şi şase de ani, trecusem printr-un război în care nu murisem, debutasem în literatură chiar în toiul acestui război, aveam iluziile întregi...

Din primele clipe după ce mi-am desfăcut geamantanul, m-am simţit liber, deşi încătuşat nu mă simţisem decât în armată şi gândul a apărut parcă lângă mine cu întrebarea: ai venit să scrii; ei, ce-o să scrii? Mi-am făcut foc în sobă, m-am aşezat la masă să văd dacă stăteam bine pe scaun şi mi-am aranjat pe ea cărţile cu care venisem, hârtia, sticla cu cerneală şi stiloul. Aveam ceva bani în buzunar de care însă n-aveam nevoie, fiindcă atât odaia cât şi masa erau gratuite, focul ardea în sobă trosnind şi mă simţeam cu desăvârşire singur şi fericit de tinereţea mea. Venisem acolo la recomandarea ministerului de unde plecasem, a lui Mihai Novicov, care mă simpatiza. El citea presa literară şi în general toată presa şi fără să-l cunosc mă chemase la el prin iunie.

– Văd, zice, că presa ţi-a acordat multă atenţie şi s-au cam repezit asupra cărţii dumitale. Nu e aşa de important ce zice presa, zic şi ei ce li se spune, ca nişte idioţi. Mai important e viitorul dumitale şi la asta ei nu vor să se gândească. Uite, zice, avem la Bălceşti o frumoasă casă pe care ne-a cedat-o o rudă a lui Bălcescu. Du-te acolo şi lucrează. Stai cât vrei, până termini noua carte. Ai acolo brazi, grădină, dealuri, te plimbi şi te inspiri...

– Hm! i-am răspuns, mă bucur că sunteţi un om care crede în inspiraţie şi nu în lozincile cu care m-au întâmpinat Niculae Corbu şi J. Popper. Acesta din urmă a scris chiar în *Flacăra*, unde sunteţi director. Deci dumneavoastră l-aţi pus să mă înjure.

A râs, cu entuziasm parcă. Deci aşa era.

– O să mă duc la Bălceşti, i-am mai spus, dar ce fac cu serviciul meu de funcţionar la „Societatea scriitorilor"?

– Nu e nimic, se aranjează, zice.

Am crezut că aranjează el. Când i-am spus preşedintelui, Zaharia Stancu, şi secretarului general, Ion Călugăru, de intenţia mea, mi-am dat seama că nu aranjase nimic.

– Da, da, da, mi-a răspuns preşedintele ca şi când s-ar fi aşteptat să-l întrerup, da, da, am auzit că ai debutat. Da, da, dar până să ajungi scriitor, îţi mai trebuie. Da, mult îţi mai trebuie. Trebuie să înduri. N-am citit cartea, să văd dacă e bună sau proastă, aşa că te duci la Bălceşti şi stai numai o lună. Da, o singură lună, pe urmă te întorci să vedem ce-ai scris.

Totul spus pe un ton agresiv. De altfel, când fusese instalat tot aşa vorbise şi la adunarea scriitorilor, veniţi să-l audă. Striga la ei. Vorbea tare. Îi ameninţa. Încât nu m-am mirat. Ion Călugăru îl aproba. Nici el nu era altfel. Când intrasem prima oară în biroul lui cu hârtii şi începusem: „domnule Călugăru..." „Eu nu sunt domn cu dumneata", mă întrerupse el. „Tovarăşe Ion Călugăru..." „Eu nu sunt tovarăşul dumitale." Cunoaşteţi geniul meschinilor? Acesta e, să te facă să nu mai ai ce să le răspunzi. Într-adevăr, ce puteam să-i mai spun? Şi totuşi îmi plăcea de el ca scriitor, publicase tocmai atunci o nuvelă, *Măseaua stricată*, titlu care se inspira dintr-o lozincă a acelor ani: să scoatem dintre noi măselele stricate. Avea însă o replică de bună ironie: la o manifestaţie masele cântau: *Hai la lupta cea mare, rob cu rob să ne unim!* Şi un reacţionar de pe margine bolborosind: „Ei şi dacă ai să te uneşti rob cu rob ce-ai să faci?!"

Nu credeam că e atât de ranchiunos. Fiindcă ăsta era sentimentul pe care ţi-l inspira. De altfel ironia soartei îl adusese tot în preajma lui Zaharia Stancu şi anume în rol de subaltern, cum îi prezisese teleormăneanul cu mulţi ani înainte. Că, ameninţa autorul *Cailor lui Cibicioc*, o să vedeţi voi când o să venim noi la

putere. „Călugăre, îi replicase Zaharia Stancu, când o să veniți voi la putere, tot eu o să-ți comand."

Surâdeam privind aceşti bătrâni fără umor, sau cu umor acru sau involuntar. Îmi citiseră sau nu cartea, cert era că nu le plăcea de mine că vroiam să scriu aşa repede alta. Mi-o spuneau în faţă: trebuia să îndur.

Nici nu mă gândeam. „O să îndur poate altele, dar nu de la voi", îmi spuneam. Într-adevăr, după o lună primesc o scrisoare de la şeful serviciului, domnul Răzăşanu, în care îmi scria, nu fără îngrijorare, că situaţia mea era „extrem de periclitată" dacă nu mă întorceam imediat. Nu m-am întors şi am fost dat afară, dar în septembrie Mihai Novicov m-a angajat la el la minister, ca secretar de presă. În acelaşi timp el a pus pe Willi Mogescu să scrie un lung articol: „Despre un viitor roman al lui..." adică al meu, bazat, lucru senzaţional pentru un tânăr autor, doar pe o simplă conversaţie dintre mine şi reporter. Subiectul evolua în lumea de la ţară, unde eu mă străduiam neapărat să descriu un Feodor Pavlovici Karamazov român. Nici nu mai vroiam să aud... Articolul a apărut în *Flacăra* pe o pagină întreagă, cu titlu pe cinci coloane. Nu l-am citit, nu din lipsă de respect pentru Mihai Novicov sau Moglescu, ci pentru că ştiam dinainte că nu poate exista în el nicio substanţă din moment ce nimeni nu-mi citise romanul. De altfel, niciunul nu mi-l ceruse să li-l dau. Era perfect!

Nu făceam chiar nimic la minister, dar într-o zi mă pomenesc că primesc la lectură un manuscris intitulat *Desculţ*, de Zaharia Stancu. Şi ce să fac eu cu el? am întrebat. Nici nu ştiam că eram cenzor, că eram plătit pentru asta. „Citeşte-l, mi-a spus o colegă, şi fă un referat. E de pe la voi de la ţară." „În ce sens să fac referat? Ce mă priveşte pe mine că e de pe la noi de pe la ţară? Treaba lui!" „Dacă e adevărat, dacă merită să apară."

Am început să citesc, am luat prima frază: „Tudoreee... deschide poarta!" Apoi aliniatul următor: „Pe tata îl cheamă Tudor. Dar el rareori se află acasă."

M-am oprit. Pe tata îl cheamă Tudor, dar el rareori se află acasă. Şi ce dacă îl cheamă Tudor? Şi ce dacă el *rareori* se află acasă?

Asta îmi amintea de compoziţiile noastre şcolăreşti. Mama e o femeie foarte bună, dar ea *rareori* se duce la biserică. Fratele meu e mare, dar el *rareori* ne bate, eţetera, eţetera. Rareori! Bravo, zic, începe bine (să te ferească Dumnezeu să ajungi pe mâna tinerilor, la discreţia lor; mai târziu avea să mă lege de Zaharia Stancu o strânsă prietenie literară când loviturile îndreptate împotriva lui aveau să-l domolească şi să caute sprijin în generaţiile tinere, să-l facă mai înţelept). Să vedem mai departe, mi-am zis eu atunci râzând. Cică „fuioare de fum scoteau pe nări telegarii". Zic „telegarii" e formidabil de bine zis şi încep să citesc cartea şi intru în miezul ei. Dau peste o scenă în care ţăranii erau puşi să culeagă via boierului cu botniţe la gură. N-am înţeles. Cum cu botniţe? Suntem un popor de idioţi? Şi după ce am terminat, am început să scriu un referat dur. Se respinge! Bătrânul meu tată şi alţi bunici cunoscuseră şi ei pe boieri, dar asemenea chestii nu-mi povestise nimeni niciodată.

Noroc că tocmai când îmi scriam eu referatul a venit cineva şi mi-a luat pur şi simplu manuscrisul de sub nas şi l-a dus cu sine. Unde? Spre tipar, fireşte, şi astfel a început cariera de excepţie a acestei cărţi fără să ţină seama de opiniile tânărului ei cenzor.

Pe la începutul lui decembrie am simţit că ora mea a sunat. N-aveam ce căuta la acel minister. Eşecul meu de la Bălceşti era uitat, îmi aminteam de promisiunea făcută cititorului la sfârşitul volumului meu de debut, că acei eroi din ultima nuvelă vor fi urmăriţi într-un conflict mai larg.

Şi acum stăteam în odaia mea din Sinaia şi după primele ore de exaltare, care ne stăpânesc totdeauna când suntem într-un oraş necunoscut şi nimerim şi într-o odaie mare şi frumoasă, ceva am simţit că se micşorează şi cade în starea mea de spirit: nimic nu mai zbura, iluziile se retrăgeau... M-am ridicat de la masă şi m-am culcat. Conflict mai larg? îmi spuneam, care conflict? Nu există niciun conflict. Ce poate să facă un ţăran? Să dea unuia cu sapa în cap că i-a călcat răzorul sau i-a jefuit ovăzul. În *Ion*, de Liviu Rebreanu, unul îi dă altuia cu sapa în cap că a venit la muierea lui, pe care o iubea mai dinainte. S-a scris! În *Ţăranii*, de Reymont, o muiere e pusă goală pe o grămadă infectă de bălegar de porci

fiindcă nu avusese purtări frumoase. Ei na! Mare subiect! Premiul Nobel! Ca şi scena bătrânului ţăran care se duce să moară pe glia lui. Atât de previzibil! Marinarul vrea să moară pe mare, minerul în mină... Hotărât, eram pus pe nimicirea capodoperelor, şi numai *Fructele mâniei* de Steinbeck scăpa, deşi nici acolo nu-mi mai plăcea finalul forţat, cu un bărbat ameninţat de inaniţie care suge lapte din sânii unei tinere femei. Fără să ştiu, eram obosit de drum, de urcuşul de la gară cu geamantanul în mână până în dealul Furnica unde erau vilele destinate tuturor artiştilor. Chiar în aceeaşi zi vroiam să mă şi apuc de scris! „Mai e şi mâine o zi", mi-am spus amintindu-mi de frumosul final din *Pe aripile vântului* când Scarlett, copleşită de loviturile pe care i le dăduse viaţa, se întreba ce să mai facă. Aveam silă până şi de debutul meu. Eu însumi descrisesem cu lux de amănunte uciderea unui cal, violul unei fete pe câmp, isteria unui muribund, ţicneala unui băiat care are halucinaţii pe o colină scăldată în ceaţă, eţetera, eţetera. Un punct luminos păstram doar pentru o schiţă intitulată *Salcâmul*, apărută în *Timpul*, dar neinclusă în volumul de debut. De ce? Ce era cu schiţa asta de o lăsasem deoparte? Nu-mi mai plăcuse? Dimpotrivă, consideram că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem... când tata... într-o zi... cel mai frumos salcâm... cu securea... de ce oare? Da, Mircea Grigorescu, redactorul-şef al *Timpului*... Cu Miron Paraschivescu la el în birou... Ia ascultă domnule, cât costă un salcâm?... Bonom... entuziast... Două mii costă. Du-te la casierie şi-i încasează... Săracul Mircea Grigorescu. Ce-o fi făcând... După război... exclus din presă...

Brusc m-am trezit dimineaţa. Adormisem fără să ştiu cu lampa aprinsă, cu aceste gânduri. Le şi uitasem. Afară ningea. Brazii verzi erau încărcaţi de zăpadă. Pământul era alb. Oameni negri treceau agale prin această lume în care cerul cu pământul se contopeau. Zarea pierise în pădurile din faţa ferestrei.

M-am îmbrăcat şi am ieşit afară. O surpriză. O ştim, zăpada, dar când o vedem din nou, albul ei parcă ne spală gândurile. Chiar dacă nu vrem, ceva alb pătrunde şi în noi. Ne ninge; până şi pe chipul omului murdar apare un surâs: ochiul lui uimit de întruchiparea a ceea ce e imaculat îl face să-şi aducă aminte că şi el a fost

odată curat şi e nedumerit că iată, poate fi din nou, cel puțin atâta timp cât de sus cad asupra lui, anume parcă pe căciula pe care o poartă pe cap, peste genele ochilor, fulgii de zăpadă care de sus, din cer, în căderea lor, şi-au păstrat minunatele forme de stele mici, care i se topesc ca o părere pe mâini şi pe față. E, poate, o atingere diafană de care n-a avut parte? Sau pe care a gonit-o înrăit ca un câine care a primit numai lovituri? „Iată paradisul! am gândit, care e locul tău în el?...“ Am intrat în vila în care ni se servea masa. Am mâncat unt cu pâine şi dulceață, cu cafea cu lapte. Nu era încă nimeni în sufragerie. Mi-am continuat plimbarea prin ninsoare. Curând am auzit o voce interioară pe care o cunoşteam de mult, din lungii ani pe care îi petrecusem pe câmpia scăldată în soare. O uitasem fugind de ea şi anii o acoperiseră. Când mă culcam pe pământ şi muțenia lui îmi şoptea: „Şi tu vei fi mut şi vei fi una cu mine. Noi doi suntem prieteni, te las să trăieşti, bucură-te, dar eşti al meu. Nu acum, când eşti un copil, mai târziu... Restul, viața care ți-a fost dată îți aparține, faci cu ea ce vrei, dar dacă mă uiți, cu atât mai mare îți va fi surpriza după ce anii tăi vor trece, când ne vom întâlni din nou şi va trebui să-ți dai seama că nimic nu ți-a mai rămas afară de mine. Nu mă uita şi atunci ai să vezi că tot ceea ce vei trăi îți va apărea ca un dar şi nu ca o cucerire a ta smintită. Nu e aşa că e plăcut să stăm noi de vorbă împreună? Când te întinzi cu spatele pe mine şi deasupra vezi cerul şi norii? N-o să ai niciodată mai mult decât ceea ce simți în aceste clipe, nu uita, o, nu uita, şi atunci când va trebui să ne revedem şi să-ți dau adăpost, vei fi ca şi acum şi nu te vei speria...“ „Bine, am zis, înotând în ninsoare, mă plictiseşti, îți cunosc glasul de mult... Florile câmpului îmi şopteau şi ele acelaşi lucru, ca şi cântecul greierilor sau apariția berzelor în grâu, strigătul pitpalacului şi țipătul ciocârliei, nu te uită nimeni, fii fără grijă.“

În nopțile lungi de iarnă săream din somn chemat de un glas pe care îl auzeam aievea, glas de fată care îmi striga numele la geam. Nu era glasul *lui*, al pământului, erau ielele, şi mă piteam lângă spatele lat al tatei şi aşteptam îngrozit să mă mai cheme o dată. Dar tăcerea casei şi auzul meu treaz mă făceau să înțeleg că glasul strigase din mine şi nu de la fereastră, mă linişteam şi

readormeam. Într-o seară am întârziat prea mult pe mirişte şi n-am băgat de seamă că noaptea căzuse pe neaşteptate şi nu mai era nimeni pe câmpie, totul era pustiu în jur. O clipă n-am mai ştiut încotro e satul şi nici care era drumul spre el, la dreapta sau la stânga. „Trebuie să ştie caii", am gândit şi m-am apropiat de unul din ei, să-l despiedic şi să-i pun căpăstrul în cap. Când să i-l pun, deodată calul a avut o mişcare de nesupunere. În clipa următoare i-am auzit glasul: „Ia, bă, mâna de pe mine!" mi-a spus. Nu era nici supărat, nici furios, pur şi simplu îmi cerea să iau mâna de pe el. Am înlemnit alături, în timp ce el şi-a lăsat capul în jos liniştit şi a continuat să pască. Am încercat din nou şi mintea mea buimăcită de angoasa câmpiei s-a limpezit ca şi când s-ar fi făcut lumină. Am strigat să-mi aud propriul glas, i-am legat, am încălicat şi de astă dată cumințenia şi sforăiturile lor de cai m-au liniştit cu totul, am început să cânt fluierând şi până acasă am şi uitat ce păţisem. Iată însă că şoapta *lui* reapărea şi asta mi se întâmpla adesea şi totdeauna numai în mijlocul naturii. Uneori o acceptam, resemnat, o cunoşteam prea bine, alteori însă era o surpriză totală, mă pomeneam exclamând: „Hai, taci, doar calc pe corpul tău, toți călcăm, ştiu că viața e un dar, e inutil să-mi reaminteşti."

Feeria din jur nu era un vis, nu se spulbera, fulgii dansau, ai fi zis chiar că se zbenguiesc şi expresia „natura în sărbătoare" care mi-a venit în minte m-a făcut să surâd cu ironie. Da, natura poate fi în sărbătoare pentru iubitorii ei închipuiți, care se credeau eterni, sau voiau să uite că sunt muritori, crezând o clipă că se puteau aranja cu ea.

Am trecut pe lângă un restaurant a cărui firmă avea în mijloc pictată o pisică. Am citit firma care era scrisă cu trucul suprarealiştilor: Restaurant la pisica D. Pasăre şi berărie neagră N. Coliban. Pe urmă am văzut că pisica încurca sensul, trebuia citit: Restaurant şi berărie la „Pisica Neagră" D. Pasăre şi N. Coliban. Am intrat înăuntru. Vesel, am băut o bere şi m-am întors. N-am făcut o plimbare lungă să mă pierd în ninsoare şi să mă rătăcesc, cum i se întâmplă lui Hans Castorp din *Muntele magic* a lui Thomas Mann şi n-am s-o descriu în lungi capitole, interminabile, ca să fac să ningă în aceste pagini. Aveam de dat un răspuns la o întrebare: Ce să scriu.

De ce să scriu, nu mă întrebam. N-aveam nimic de răzbunat, nici nu simțeam că trebuie să vorbesc despre osemintele bunilor mei vărsate în mine, vârsta testamentului era departe. Tatăl meu nu spintecase burta boierului sau vechilului în timpul răscoalei, să bage fasole în ea, şi nu ştiam nici cine e bunicul şi cum trăise el, nu-mi povestise nimeni nimic. Nici pe bunica n-o cunoscusem, muriseră de tot, niciodată n-am ştiut nici măcar cum îi cheamă. Nici pe bunicul sau bunica după mamă nu-i cunoscusem, dar mama ne povestise totuşi lucruri deosebite despre ei. Din alt sat. Oameni înstăriți, frați vajnici (morți şi ei parcă, atât de îndepărtați mi se păreau). Cum să scrii despre ceva care nu trăieşte decât în amintirea mamei, secret copleşit de familia ei grea, cu copii diferiți, o fată din prima ei căsătorie, o altă fată până la convieţuirea ei cu tata, apoi trei copii cu care venea tata, şi apoi alți trei copii făcuți împreună, o fată şi doi băieți, unul din ei, cel mijlociu, fiind eu.

M-am întors în vila mea, m-am aşezat la masă şi am rămas cu privirea pierdută în ninsoarea de afară. Gândurile blocate, inerte, sufletul cu elanul prizonier. Ce să scriu? A scrie inspirat de Dostoievski cum încercasem, văzusem ce-mi ieşise. Nu cumva nu mai aveam nimic de spus? am gândit. Şi-atunci mi-am amintit de trei scriitori pe care îi zărisem într-o zi, după debut, chiar în acel an, prin vitrina unui restaurant. M-am dus la ei. Îi cunoşteam, petrecusem împreună prin cafenele ore de ameţeală şi entuziasm şi mă bucuram să-i revăd... Dar nici nu m-au lăsat să deschid gura. Ce mi-a intrat mie în cap? m-au luat ei în primire, cred că dacă am publicat o carte... Şi o ploaie de injurii la adresa cărții, cuvinte urâte la adresa mea, prevestiri că o să mor într-un şanț... Ce eram eu? Ei, ce credeam că sunt? Era singura întrebare care m-a împiedicat să ies imediat afară. De unde să ştim noi ce suntem?! Marile întrebări le pun şi ticăloşii, cu un aer triumfător. Cine poate să răspundă? Nu pentru ei, ci pentru mine. Ce era mai curios, şi ceea ce mă reținea, era faptul că nu se înțeleseseră între ei dinainte, reacționaseră câteştrei spontan îndată ce mă aşezasem la masa lor. Iar eu crezusem că numai gloabele literare păstrează în ele un venin distilat. Am plecat în cele din urmă. Prin geam, din stradă, arătau gravi, tăcuți, ai fi zis că erau nişte conspiratori care puneau

ceva la cale. Deşi tineri, i-am văzut bătrâni, într-o străfulgerare. Unul avea o lucire de nebun în ochi, altul gras, blond, privire porcină, al treilea sumbru, posac, buze subțiri, figură care nu prevestea nimic bun... Se înțeleseseră între ei, prin afinități scabroase care îmi scăpau, să mă întâmpine astfel, cu o ranchiună care nu ştiam de unde vine, fiindcă nu le făcusem nimic...

I-am uitat imediat atunci, dar acum ura lor se insinua: şi dacă au dreptate, mi-am spus, şi n-o să mai scriu nimic? Vertiginos, alungând imaginea celor trei, gândul mi s-a îndreptat spre un om care, pe deasupra micimilor umane, era pasionat de cuvântul scris. Acolo, în fața hârtiei, mai puternică decât marmura, îmi spusese el odată, artistul forțează natura, dându-i un înțeles, în timp ce ea, oarbă, nu are unul... Miron Paraschivescu!

Ce-o fi făcând? Ultima dată, prin septembrie, fusesem cu el la o piesă şi acolo, în plin spectacol, se ridicase şi strigase să iasă Arghezi afară din sală. Firește, Arghezi nu era acolo, ci doar în mintea turmentată de febră a poetului. L-am scos eu din sală şi l-am dus la el, în blocul Aro, şi până să vină medicul, cu ajutorul telefonului a început să dirijeze mari mase de oameni în revoluție. El era un conducător... Ieşea şi pe balcon şi dând din mâini cânta „Internaționala" în fața unei mulțimi închipuite adunată să-l aclame ca pe Troțki, sau ca pe Malraux, idolul său. Pe urmă revenea la telefon şi cu glas măreț continua: „Ana, tu preiei conducerea în sectorul galben. Luca, tu te pregăteşti să intri în foc venind de la uzinele Malaxa... Dej, tu..." Curând se vindecase şi dispăruse la Cluj. Ce căuta el la Cluj? Vroia să conducă acolo, mai modest, o revistă, pasiunea lui lucidă.

Gândul mi-a zburat apoi la Ion Caraion. Ce-o fi făcând şi Ion Caraion? Locuisem împreună, prin '45, mai multe luni, într-o frumoasă cameră pe Aleea Suter, pe urmă ne despărțisem ca să ne revedem prin aprilie sau martie '48, în birourile editurii Cartea Românească care înainte de decretul din iunie avea un director nou, Lăzărescu, şi redactori de asemenea noi, Caraion, Constantin Streia (căruia îi apăruse romanul *Zbucium*) şi Sen Alexandru, un tânăr cu care ulterior aveam să am lungi discuții asupra rolului personalității în istorie.

Caraion m-a întâmpinat cu vădită surpriză, că iată, ne vedem din nou şi în ce situaţie fericită pentru mine... „De ce?“ „Ei de ce, a râs neîncrezător de mirarea mea, şi brusc: păi n-ai dat un volum aici?“ Şi aproape că a ţipat: „Va apărea!“ Era adevărat, volumul meu de nuvele *Întâlnirea din pământuri* care întârziase mult la un cunoscut şi fad foiletonist literar, dar influent, trecuse apoi printr-un concurs la *Cultura naţională*, stătea de câteva luni la Cartea Românească, director Toneghin. Acum nu mai era Toneghin, cu trei luni înainte de naţionalizare cunoscuta editură avea deja în ea oameni noi. În două luni l-au publicat în două ediţii.

12

Intenţiile mele asaltau din toate părţile viaţa pe care o cunoscusem până atunci fără să reuşesc să intru în miezul ei. Imagini groteşti îmi veneau în minte. Văzusem odată un cal mort într-o văgăună, cu o grămadă de căţelandri schelălăind de foame şi de neputinţă care se repezeau în el să-l sfârtece. Dar de oriunde îl apucau, nu reuşeau nimic, calul rezista. Îşi înfigeau dinţii în burtă, în pulpe, în spinare, se propteau în picioare bâţâind din cap şi scheunând. Prima îmbucătură, care ar fi deschis drumul celorlalţi, le scăpa. De unde? Din ce loc? Am stat mult să-i văd ce fac şi mă uitam la ei râzând. Nu era printre ei niciunul bătrân şi experimentat care să-i înveţe. Desigur, viaţa nu e un cal mort, dar e, pentru un scriitor tânăr, o pradă care nu cedează dacă nu ştii de unde s-o apuci. Deşi tatăl meu se despărţise de mine în acea zi de septembrie '40 când mă condusese la gară şi îmi spusese că nu mai are bani să mă ţină mai departe la Şcoala normală, despărţirea era neştiută de mine, şi rămânea şi atunci, în '48, la fel de enigmatică, mai ales că în toţi acei ani, în timpul războiului, până în '45, nu mai dădusem niciodată pe-acasă, nu-i mai scrisesem şi nici el mie. Numai instinctul mă prevenise că despărţirea era irevocabilă, n-aveam ce mai căuta în sat, eram aruncat în viaţă şi trebuia, ca orice vieţuitoare, să aflu singur secretele pădurii. Ce făcusem?

Intrasem totuşi la Şcoala normală din Bucureşti de pe strada Sfânta Ecaterina, fără să depun taxele de internat. Directorul, I. Ionaşcu, mă ameninţase:

– Ce-ai făcut cu banii? Nu te-a trimis tatăl dumitale fără bani de internat.

I-am răspuns că ba da, şi în felul tatălui meu care amâna impozitele cu anii printr-o strategie complicată a promisiunilor patetice, l-am rugat să mă amâne câteva luni până ce părinţii mei vor culege porumbul, vor vinde nu ştiu ce oi, nu ştiu ce raţe...

– Ce rațe? s-a răstit el la mine. O să scriem acasă și dacă se dovedește că ai avut bani și i-ai cheltuit cine știe pe unde, te dăm afară din școală și s-a terminat cu viitorul dumitale.

Și și-a întors fața de la mine.

Știa el ceva. Auzisem și eu și chiar și trăisem. Înainte de Cristur-Odorhei (unde absolvisem pe-a doua și a treia) trenul stătea câteva ore în gara Sighișoara și anul trecut, într-o vacanță, o fată îmi făcuse semn de jos de pe peron să mă dau jos și să mă duc cu ea... Nu mă dădusem, dar alții coborâseră... Astfel de sirene, gândea pesemne acum directorul, mă lăsaseră și pe mine fără bani, mai ales că Bucureștiul, cum scria Octav Dessila, era „orașul prăbușirilor". Totuși omul din fața mea nu era sigur. Ceva patetic avusese și el în glas dincolo de cuvinte. Mi-am dat seama că dacă mai vorbesc, o să mă asculte. Era un bărbat încă tânăr, plăcut la înfățișare, elegant îmbrăcat, dur, ca un bărbat adevărat pe care nu-l puteai înșela, cu o infirmitate la un picior, sever, dar... Acest *dar* era singura mea șansă. I-am spus că tata nu e un om sărac și că poate să facă rost de bani dacă școala îi scrie și îi cere imperios acest lucru. Nu o simplă întrebare dacă mi-a dat bani sau nu (nu mi-a dat!) ci o scrisoare hotărâtă, ca din partea unei autorități superioare, care, împreună cu el, cu tatăl meu, au în grijă soarta unui tânăr... Știam din experiență că nici la început tata nu avusese bani. Că împotriva lui o ridicasem pe mama, pe preot, pe învățător și că la toți aceștia se raliaseră vecinii, prietenii lui, până și cei mai disprețuiți dintre ei și că întreaga familie cedase. De unde, de neunde, făcuse rost de bani și timp de trei ani mă ținuse. Și i-am dezvăluit directorului intențiile mele de viitor. Să termin acest an și îmi voi continua studiile singur. Aveam optsprezece ani, puteam munci și lua examenele în particular.

– Bine, îl aud că-mi răspunde. Dacă ai fi avut un certificat de paupertate puteam să-ți obțin o bursă de la minister. Dar aveți cincisprezece pogoane de pământ.

Așa era. Încercasem să obțin acel certificat, dar...

– N-avem voie să primim în internat elevi care nu achită taxele. O să scriu acasă tatălui dumitale. O să mai vedem...

Şi mi-a făcut semn că pot să plec. Am plecat liniştit. Au început cursurile, orele de meditaţie în care n-aveam ce să fac. N-aveam cărţi. Din pricina asta secretele chimiei şi algebrei mi-au rămas străine. Gândul plecării din şcoală îmi stăruia mereu în minte în timpul orelor, mai ales că diferenţa de vârstă dintre mine şi colegii mei începuse să mă jeneze. De pildă, avusesem într-o zi în hol o vizită a soţiei falsului librar, o femeie cam de vârsta mea, trimisă de el să vadă ce mai fac. Trimisă de el sau nu, stai şi explică... Subdirectorul m-a apostrofat şi m-a ameninţat că mă dă afară din şcoală. M-am întors în clasă şi am început să-l înjur şi eu cu sete de mamă. Am fost turnat. Am aflat mai târziu, deşi eram mai mare şi ar fi trebuit să-mi dau seama de la început că în fiecare clasă exista o reţea întreagă de turnători pe care acest subdirector o cultiva ca un poliţist. Eram uluit cum tot ceea ce discutam eu cu alţii el afla imediat şi tot timpul trăiam sub ameninţări.

Am început să scriu un roman... Eroina principală era soţia falsului librar, după destăinuirile ei, ca în *Une vie* de Maupassant (citită atunci). Într-o seară de noiembrie eram de planton şi scriam scena finală; femeia îşi ucide soţul lăsând noaptea geamul deschis când beţivul dormea. Fireşte, era ger. Mai târziu scena mi s-a părut ridicolă, ca să descopăr anii trecuţi că un scriitor maghiar, tradus la Gallimard, procedează absolut identic. Am rămas visător.

M-am culcat apoi, şi am căzut într-un somn greu. M-am trezit spre dimineaţă. Dormitorul era pustiu, tavanul căscat şi în jurul meu şi pe pat, moloz şi cărămizi. Am ieşit afară înspăimântat. Toată lumea era adunată în curte, era întuneric, o atmosferă de sinistru domnea peste tot. Ce era? Ce se întâmplase? Cum, nu ştiam? Unde-am fost? Nu m-a trezit cutremurul? Ce cutremur? Cutremurul de pământ... Nu mă trezise nimic. Putea să-mi cadă şi tavanul în cap (nişte cărămizi tot căzuseră pe lângă mine)! În oraş, se zicea, blocul Carlton se prăbuşise până în temelie... sute de morţi... se închide şcoala până după sărbători...

Bineînţeles că între timp tata primise scrisoarea directorului şi îi răspunsese că n-are bani, dar că... o să aibă... să-l mai păsuiască... O să trimită negreşit, nici vorbă... cum să nu... cu stimă, Tudor Călăraşu. Posomorât, în spatele biroului său, directorul

tăcea, uitându-se în jos, foarte supărat, dar nu scotea un cuvânt, nicio amenințare. Tăceam și eu cu scrisoarea în mână. Îmi venea să-i spun că tata n-o să-mi mai trimită bani niciodată, îmi aminteam vag de despărțirea noastră în drum spre gară, de insistențele lui să-l înțeleg că nu mai are de unde, în fața acestui om tăcut care căuta poate o soluție pentru mine îmi dădeam seama că strategia mea împrumutată de la tatăl meu era inferioară îngrijorării acestui intelectual care era silit să mă arunce în stradă cu studii neterminate și ce să fac să nu pierd anul!... Școala se numea normală „pentru învățătura poporului român". Ei, cum era pentru învățătura poporului român? De unde bani? Cine să mi-i dea?

Nu-i plăceam directorului. Era evident. Nici eu nu-mi plăceam mie însumi. Făcusem niște poze și mă văzusem. Poziția corpului era strâmbă, mâinile ca niște cazmale, chipul emaciat. Colegii cu care eram în grup, afectați, vicioși în priviri, stupizi. Nu încercasem să-i forțez directorului voința. Dacă cineva are o răspundere, să și-o asume. Nu pentru persoana care îi stă în față, dezagreabilă, pe care poate s-o arunce pe ușă afară dacă dă cel mai mic semn că viciul, tentația murdară a vieții l-a marcat (pedagogul experimentat știe că în asemenea cazuri truda e zadarnică și că el nu s-a născut să îndrepte ceea ce e iremediabil pierdut de la natură; fie asta pentru idealiștii care recuperează unul în viață, și acela îndoielnic, în loc să-și îndrepte efortul spre cei care sunt doar fragili, expuși ticăloșiei umane), ci pentru sine, pentru bănuiala că poate să comită o greșeală ireparabilă: de ce ai fost numit director al unei școli în care peste trei sute din cei mai buni copii ți-au fost încredințați? Mă simțeam rău în fața acelui bărbat, care, deși infirm, avea un chip cu trăsături energice și hotărâte, înnobilate de o gândire matură și îndrăzneață, care medita în singurătatea gândurilor sale cum să facă să rămână curat și drept față de un elev care, în mod vag, îi sugera că îi place învățătura și că era amenințat să fie îndepărtat de ea pentru totdeauna.

– Domnul Lascăr mi-a raportat că îl înjuri de mamă și că scrii romane în loc să înveți, mi-a spus el deodată, aruncându-mi, ca un fulger, o privire întunecată de reprobare și neînțelegere.

Am rămas încremenit. De unde ştia domnul Lascăr? Aşa îl chema pe subdirector. Am tăcut. Totul era adevărat. Dar cum să-i povestesc acestui om că n-aveam nicio vină, că în orele de vizită mă căutase o doamnă care... Ca un zbir trecuse domnul Lascăr prin hol şi faţă de ea chiar mă umilise poruncindu-mi să mă retrag imediat... Dacă era sora mea? Nici nu m-a întrebat... Dar eu ştiam că nu era soră-mea şi el a ghicit că nu era şi pe acest echivoc al comportării mele de adolescent, mă făcuse să mă simt vinovat... Era totuşi o doamnă, soţia unui profesor ca şi el...

– Mi-a cerut să te dau afară, a continuat directorul, să te elimin...

– Eliminaţi-mă, am bolborosit eu gâtuit de un val de ură a cărei adresă nu era precizată.

– Şi ce-ai să faci? În aceste vremuri turburi unde-ai să te duci? Să te faci legionar?

Strigase. Am strigat şi eu:

– În clasă s-a format o „frăţie de cruce" legionară. Întrebaţi-l pe Dobrinescu ce părere au despre mine.

A tăcut. Dobrinescu era protejatul lui, şeful clasei, un orfan care avea bursă integrală de la minister. Eram prieteni.

– Eşti băiat citit, a încheiat el în cele din urmă. Dobrinescu mi-a spus că ai discuţii cu cei dintr-a opta, care te vizitează, şi că ai citit tot felul de filosofi. Cum se împacă filosofia cu înjurăturile de mamă?

Aş fi vrut să-i răspund că totul a pornit de la vizita acelei doamne şi că... Dar nu aveam gânduri limpezi, ci doar o stare de spirit de revoltă care nu-şi găsea cuvintele.

– Domnul Lascăr vorbeşte în plin consiliu de eliminarea dumitale. Cum să te apăr? Ce să-i răspund? Nici măcar nu conteşti că l-ai înjurat.

Cum să contest? Îl înjuram mereu, deşi vedeam bine că mă urmărea cu ura lui. Tocmai de aceea...

– Nu-i adevărat, am bolborosit, refuzând să accept că secretele noastre erau sfâşiate tot de unii dintre noi, crezând mereu că în realitate domnul Lascăr nu ştia nimic sigur şi că mă ura fără motiv. În privinţa asta aveam experienţă: descoperisem de mic că ura e spontană şi iraţională, e o atracţie, te poate urmări cineva cu ura

lui fără slăbire, până se stinge singură, aşa cum a pornit, sau vine pământul şi-i astupă gura lui infamă... Dar nici el, directorul, n-a vrut să-mi ia pânza de pe ochi şi să-mi dezvăluie că din clasă se ştia tot ce facem. Poate că şi el proceda la fel ca subdirectorul său? A tăcut, ca şi când l-aş fi convins că nu era adevărat că îl înjuram de mamă pe domnul Lascăr. Mi-a făcut semn să ies. Şi abia în hol mi-am dat seama că găsise o soluție pentru mine să rămân în internat, altfel mi-ar fi spus că în urma scrisorii de acasă nu mă mai putea ține şi că trebuia să plec.

13

Am rămas în Bucureşti după ce s-a închis şcoala. M-am dus la frati-meu Nilă, la Bloc Algiu, de pe Cheia Roseti. Nu purtam ochelari, deşi ar fi trebuit. Explicaţiile care se scriau la tablă nu le vedeam bine şi pierdeam astfel înţelesul unor lecţii. Dar cum să te hotărăşti să pui pe nas o „bicicletă"? Aveam semnele mele cu care recunoşteam un om de la distanţă, felul cum mergea, legănatul corpului, mişcarea umerilor... Bucureştiul, din această pricină, mi se părea fascinant. Chipul oamenilor, în general, nu-şi arăta pentru mine urâţenia. Al femeilor şi fetelor cu atât mai puţin. Un nas mare, o gură strâmbă, un râs dizgraţios nu le sesizam uşor, gama de expresii era învăluită într-o unică expresie, nu vedeam antipatia, decât dacă era prea pronunţată, ca şi celelalte reacţii, de aversiune, simpatie sau duşmănie. Mă uitam totdeauna departe, peste capul omului, când nu coboram privirea în jos, fără să mai văd nimic în jur ore întregi.

Cutreieram oraşul... Nu mă interesa nici numele străzilor, nici al marilor bulevarde. Nu intram în magazine, nici în librării şi nici la cinema. Nu mă uitam la vitrine. Singură viaţa străzii îmi plăcea. Când seara începeau să ţâşnească luminile reclamelor, aş fi vrut să intru într-un cinematograf, dar nu vedeam bine ce se scria jos... Uitam să mănânc... Odată s-a oprit lângă mine un camion şi şoferul m-a strigat. Era un băiat de la noi din comună. M-am urcat. A, ce faci, Gheorghe, ce faci, Mărine?... Ce să fac, mă plimb... Tu nu mai eşti la şcoală?... Ba sunt, dar s-a închis din pricina cutremurului... Hai cu mine!

Era un băiat voinic, copilărisem împreună, deşi era mai mare cu un an sau doi. Părinţii noştri erau prieteni, tatăl lui brutar. Din asta trăia. Mama mult mai tânără, prilej pentru unii să-i pună tatălui lui Gheorghe, într-adevăr puţin cocoşat de o bătrâneţe

timpurie, întrebări grosolane, dacă n-ar fi mai bine să le-o dea lor, așa din când în când, pe nevastă-sa... Se făcea că n-aude.

Gheorghe demară și pornirăm.

– Și unde stai tu? îl întreb.

– Pe strada Tutunari numărul 12.

– Unde vine asta?

– În Ferentari.

– Și Ferentarii ăștia unde vin?

– Urci spre Rond cu tramvaiul...

Și îmi explică de unde pot lua tramvaiul și cum de la Rond mai aveam doar două stații...

– Vino pe la mine duminică, zise.

– Am să vin... Tac-tău e supărat că te-ai însurat așa repede. Cică trebuia să-ți faci mai întâi armata, să-ți faci un rost și pe urmă...

– Mi-am făcut un rost... Am carnet de șofer, câștig bine și nevasta lucrează și ea într-o cofetărie... Acum e însărcinată!

– Tocmai, zic, o să pleci militar și ce face ea singură? Așa zicea alde nea Simion...

Era singurul băiat al lui nea Costică brutarul, încolo avea numai fete, vreo trei. N-aveau pământ și Gheorghe trebuise să plece din sat să se arănească și el prin București. Surorile erau prietene cu surorile mele, se pricepeau la croitorie, aveau o mașină de cusut... Toată ziua erau pe la ele, se supăra mama... că le era gândul numai la rochii...

Curând ajunserăm pe o stradă unde coborârăm și intrarăm într-o curte. Câțiva oameni descărcară lăzile. Auzeam cuvinte, camarade în sus, camarade în jos... camaradul Gheorghe e chemat la camaradul... strigă la un moment dat cineva.

– Hai și tu cu mine, zise Gheorghe când totul se termină.

Ieșirăm din curtea aceea și o luarăm pe stradă.

– Ce e aici unde lucrezi tu? îl întreb.

– Sediul Legiunii.

– Tu ești legionar?

– Da.

– De când?

– Din septembrie.

– Şi de când eşti şofer?

– Mai de mult.

– Bravo, măi, Gheorghe!

Ştia oare Gheorghe unde intrase? În sat nu-l auzisem că i-ar fi plăcut aşa ceva. Uite că intrase! Eram curios să văd sediul şi ce era înăuntru.

– Şi camaradul ăsta, zic, la care te duci, cine e?

– Un şef...

– Pot să vin şi eu?

– Cum să nu.

Sediul avea un portar care ne opri. Gheorghe îi spuse unde era chemat şi ne dădu drumul. Era o clădire mare, care se curba după curbura străzii. Străbăturăm lungi coridoare, de asemenea curbate ca şi pereţii, întâlnirăm legionari liniştiţi, în cămăşi verzi, care intrau şi ieşeau din birouri. Gheorghe intră şi el, fără să bată, pe o uşă. Nu-mi spusese să aştept afară, aşa că intrai şi eu. Gheorghe salută familiar, cu un mic gest „de la inimă la cer" şi rosti:

– Trăiască Legiunea şi Căpitanul!

În spatele biroului un ins fără cămaşă verde şi diagonală, cum erau unii pe care îi întâlnisem pe coridoare, lucra cu capul în hârtii. Două telefoane se aflau lângă coatele lui. Nu răspunse la salut.

– Gheorghe, ai adus armele? zise el într-un târziu.

– Le-am adus, camarade...

– Mâine dimineaţă te duci la adresa asta şi ridici lăzi de muniţie.

Şi îi întinse o hârtie. Şi atunci mă văzu şi îl văzui şi eu. Era un bărbat tânăr, cu păr bogat, dar care nu-i stătea claie în cap, cum văzusem la grupurile de legionari pe care îi întâlnisem pe străzi, ci îi cădea pe lângă tâmple. Cu o mişcare şi-l dădea pe spate.

– Cine e domnul? zise.

– Un prieten de-al meu din sat, îi răspunse Gheorghe. E elev pe clasa a patra la Şcoala normală. Acum e liber, din pricina cutremurului.

– Pe clasa a patra? Aşa mare? Câţi ani ai? mă întrebă el.

I-am răspuns că optsprezece.

– Ai rămas repetent?

– Nu, zic, am făcut şapte clase primare în sat.

– Și acolo în școală aveți „Frății de cruce"?

– Desigur!

– Bine, Gheorghe, îl aud că zice, poți să pleci! Apoi adresându-se mie: mă interesează cum merg „Frățiile de cruce" la voi în școală. Ia loc să-mi spui.

Ăsta crede că fac parte din „Frățiile de cruce", am gândit, de aia îmi vorbește așa, ca și când mi-ar da un ordin. Dacă îi spun că nu sunt, o să mă întrebe ce caut acolo și o să mă dea afară. Or, eu tocmai că eram împins de o avidă curiozitate să stau de vorbă cu un astfel de șef mare. Cunoscusem numai din cei mici, un tâmplar din sat al cărui frate, și el legionar, mi-era prieten de mult, naşu-meu Tâlvan, student întârziat care mă amenințase odată că pot s-o pățesc și eu ca și omul acela pe care tocmai îl bătuseră în fața primăriei cu frânghiile ude (era prin septembrie) dacă mă ridic împotriva Legiunii. Nu mă „ridicasem" cum spusese el, ci îl întrebasem doar dacă știa că omul acela pe care ei îl umiliseră astfel murise. „N-a murit din pricina bătăii, mi-a răspuns el, era cam bolnav, dar tu eşti sănătos, ia vezi..." Era liniştit, nu mi se părea fanatic. Mânca singur mămăligă cu brânză și nu mă invita și pe mine, măcar de formă, cum cereau legile ospitalității. Student însemna pentru mine un om al cărui spirit se lumina în preajma cărților. Putea fi legionar, treaba lui, dar eram amândoi intelectuali, fără să mai vorbim că mi-era și naș, putea, oricum, să-mi vorbească altfel... „De ce mă amenințI, naşule, i-am zis, nu ți-am făcut nimic." „Fine, zice, îți cunosc ideile..." '

De unde le cunoştea, și care idei, fiindcă nu-mi recunoşteam idei clare și distincte, cum spune Descartes, ci numai idealuri, care erau ale tatălui meu: omul să rămână om, adică să n-o ia razna împotriva altora, să stea la plugul lui, dacă era plugar, la cinstea lui de om, dacă era om de omenie, adică iubitor de alți oameni, la cartea lui dacă era cărturar, la nevasta și copiii lui, dacă îi avea, la casa lui, dacă nu vroia să se facă de râs prin hoție, trădare, beție, lene și minciună; adică să rămână om prin tot ceea ce câştigasem ca să nu ne pierdem, urmând legile naturii: cine se ridică împotriva altuia se ridică împotriva lui însuși, fiindcă oamenii au descoperit de mult legea armoniei în tot ceea ce există, din care și-au făcut

legi morale; *Exodul*, ce era în conştiinţa mea de tânăr care îşi pierduse credinţa, citind Biblia, dacă nu un drum care durase patruzeci de ani în Egipt până în Ţara făgăduinţei? Ce era această ţară? Visul umanităţii! De ce întârziaseră aceia atâta în pustie, când drumul putea fi străbătut în câteva luni? Lunga lor aventură era plină de rătăciri şi trădări şi omul care îi conducea murise fără să-şi atingă visul. De ce întârziase el atât? Ce îl împiedicase? De ce spărsese el tablele legii furios? Iar în faţa mea aveam un om care nu avea nici îndoieli, nici remuşcări. „Da? zic. Îmi cunoşti ideile? Care idei?" „Alea pe care le ai! Ştii tu!" „Bine, naşule, văd că mă cunoşti mai bine decât mă cunosc eu, cu toate că ne întâlnim pentru întâia oară de când eram mici. O să-mi urmez soarta, orice-ar fi, cu ideile mele. Să vedem ce-o să se întâmple cu ale tale!"

Şi am plecat...

În clasă, cei din „Frăţiile de cruce" erau încântaţi că puteau purta o cămaşă verde (un coleg, băiat ai cărui părinţi erau bogaţi, deşi nu era primit în acele „frăţii", o purta totuşi şi el, îi plăcea, era verde şi aspira şi la o diagonală şi la un pistol; poate că le-ar fi avut, dacă lucrurile nu s-ar fi precipitat...). Aveam un alt coleg de o blândeţe şi o candoare deosebite. Pe el îl recrutase primul pedagogul, legionar neştiut până în 6 septembrie, după cum declarau cei din cursul superior. Profesorii se fereau de el, toţi, nu era, printre ei, nici măcar un simpatizant al „mişcării". În anii trecuţi „mişcarea" pătrunsese totuşi în şcoli, însă Carol al II-lea înfiinţase „străjeria" şi reprimase fără cruţare cadrele didactice sau elevii care citind *Pentru legionari* şi *Cărticica şefului de cuib*, interzise, se simţiseră tentaţi să adere. Erau eliminaţi din toate şcolile. Le citisem eu însumi, dar mult mai înainte citisem *Discurs asupra metodei...* de Descartes şi *Dialogurile* lui Platon. Mi-ar fi plăcut şi mie să pun întrebări şi să aud răspunsuri, ca Socrate, or în aceste cărţi nu se puneau întrebări şi nu se dădeau nici răspunsuri. Exprimau totuşi o stare de spirit care se întindea pe căi care îmi scăpau. Li se inculca unora din noi doar o credinţă nicidecum definită, un mit care se crea în jurul unei singure idei şi anume de răzvrătire, care cerea sacrificiu şi supunere... Atât! Cristos şi Ţara şi duşmanii şi ai lui Cristos şi ai ţării, evreii. Era o mişcare religioasă? mă întrebasem.

Nu era clar. Religioasă era şi mama. Dar cuvintele „mila Domnului", „virtutea", „păcatul", „iertarea", „să întinzi şi obrazul celălalt când ți se dă o palmă" n-aveau nicio legătură cu „tâlharii şi jidanii" care „ne tot sug mereu, mereu". Cine erau aceştia, în afară de evrei, care erau singurii numiți? Iar faptul că şeful lor, Căpitanul, era invocat ca o zeitate şi i se cerea să facă o țară „ca soarele sfânt de pe cer" trezea întrebări. Adică cum s-o facă? Prin ce mijloace? Niciun răspuns. Cine erau, în fapt, acei tâlhari, de care pomeneau ei? Mult mai târziu am aflat că regele era unul. Dar ceilalți? Era o mişcare spirituală care vroia să modifice natura umană? Iarăşi întrebarea, cum? Printr-o nouă religie? Care? Satele aveau biserici şi preoți care de două mii de ani încercau acelaşi lucru. Şi nu fără succes. Umilința în fața credinței frângea adesea grumazul celui care se credea nemuritor pe pământ. Cu sau fără credință într-o viață viitoare, fii mai puțin trufaş, pământul tot te aşteaptă, o să ai aceeaşi soartă cu cel pe care îl umileşti sau îl despoi. Ce era deci nou în „mişcare"? Atunci cum se crease mitul? Nu înțelegeam. Moartea pentru Căpitan, de ce era necesară? De ce trebuia să ne fie „cea mai dragă nuntă dintre nunți"?

Acum, în sfârşit, după ce omorâseră pe mulți şi fuseseră şi ei omorâți, luaseră puterea. Şi mă aflam în fața unuia din şefii lor. Curiozitatea mea era flămândă, dar ascunsă. Dacă ar fi înțeles că singură această pornire mă adusese acolo în clădire, bineînțeles că nu mi-ar mai fi spus nimic şi m-ar fi dat imediat afară. Numai Cristos şi bineînțeles numai în relatările apostolilor, îi spune el diavolului, invariabil, timp de patruzeci de zile, *retro satana*. Întâi că nimeni nu are, la optsprezece ani, certitudinile şi iluminarea lui Cristos (la drept vorbind nici ale lui nu erau de nezdruncinat, dovadă că, în grădina Ghetsimani, îl întreabă pe Tatăl său dacă n-ar fi posibil să treacă de la el paharul acela; iar pe cruce, teribila îndoială: „Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?"). Or, generația mea abia deschidea ochii. Ce vroiau să facă cu noi? Tabla valorilor absolute, libertatea, arta, filosofia, religia în care credeam, era răsturnată. Tablele legii sparte, dar nu de un profet îndurerat, ci de unul violent, intolerant, obscur în intențiile sale. Poate o să aflu că avea noi table...

14

Rămas singur cu acest şef, urmase o tăcere. Avea hârtii în faţă, termină ceva de citit, apoi răspunse la un apel al unuia din telefoanele care sună pe biroul său.

– Cine e acolo la voi şeful „Frăţiilor de cruce" pe şcoală?

Îi spusei numele pedagogului care le organizase, strâmbându-mă cu un dispreţ neascuns, ghidat de instinct, pentru a nu intra în detalii despre „Frăţiile de cruce", detalii pe care nu le cunoşteam şi pentru a-l intriga şi abate discuţia spre idei şi nu spre fapte din şcoală.

– Ce, zise, nu se poartă bine cu voi?

– Nu ştie să răspundă la întrebări, zisei, nu se poate fără întrebări...

– Da? zise. Ce fel de întrebări?

Întrebări aveam multe, pe care nu i le pusesem niciodată pedagogului verde, dar mă prefăcui frământat. Mi-am frământat chiar mâinile pe genunchi şi am tăcut posomorât.

– Ei, ia zi-i!

– Să presupunem, am spus eu atunci, că în ţara noastră n-ar fi fost niciun picior de evreu. S-ar mai fi născut mişcarea legionară atunci, în '22?

Ştiam ce spun. Citisem *Pentru legionari* şi descoperisem că, pentru ei, evreii erau şi rămăseseră o mare obsesie.

– Aşadar, cunoşti istoria *Mişcării*, zise el, şi ţi-a rămas neclar acest lucru.

Nu i-am răspuns. El îşi aprinse o ţigare şi puse mâna pe telefon. Nu spuse niciun nume, dar chemă pe cineva. Nu se mai uită la mine, reîncepu să citească hârtii. Curând intră un individ a cărui înfăţişare mă izbi din primele clipe. Foarte tânăr, să fi avut câţiva ani mai mult decât mine, de o rară distincţie, cu chipul oval, părul lins şi nu claie cum îl aveau alţi legionari, frunte înaltă şi ochi mari, şerpeşti, cu

cozile parcă întinse să se unească cu urechile. Se apropie de birou şi se aşează în fotoliu în faţa mea. Purta cămaşă verde cu diagonală, dar fără pistol, pantaloni strâmţi, de cizme, şi cizmele oglindă.

– Gheorghe, şoferul meu, mi-a adus băiatu-ăsta, care e un elev întârziat, zise omul de după birou. Are o întrebare, dacă în ţara noastră n-ar fi fost jidani, s-ar mai fi născut mişcarea legionară, atunci în '22? Ia-l în birou la tine şi explică-i. Pe urmă vii şi-mi spui ce e cu el.

Ne ridicarăm şi ieşirăm. Intrarăm într-un birou şi urmară lungi minute de tăcere. Individul fuma şi stătea nemişcat pe scaun ca un sfinx şi părea să nu ia în seamă prezenţa mea. Pândeam cu coada ochiului figura acestui şef mai mic, totuşi şef, dar nu văzui nimic, omul părea să fie însăşi tăcerea, chipul lui arăta ca o placă de plumb, ca o mască înţepenită într-o expresie impenetrabilă: „Sunt legionar şi nimic din secretele mişcării la care am aderat nu vor fi exprimate, părea el să spună. Sunt un gânditor legionar, nu un legionar de duzină. Gândirea mea e metafizică, atemporală, ca şi spiritul Căpitanului, care trăieşte în mine. Orice s-ar întâmpla peste veacuri, nimic nu mă va clinti... Să presupunem că vânturile istoriei ne-ar alunga de pe scenă, ei şi? Dacă nu voi muri, mă voi adapta, schimbând masca, dar esenţa gândirii mele va rămâne nealterată. Exprim un destin, nu o simplă viaţă..."

– Întrebarea dumitale e o prostie, vorbi deodată, foarte grosolan, sfinxul, dar totuşi fără să i se strice masca. Bineînţeles că mişcarea legionară tot ar fi apărut. Ea este născută din adâncurile acestui popor şi exprimă aspiraţia lui spre eternitate. Ea a apărat fiinţa neamului de jidani în acel timp, dar şi de corupţia democraţiei şi a moravurilor politicienilor.

Aici mă uitai şi eu în jos. Aşa era, înaintea lui Hitler, în mod iraţional *Mişcarea* intrase în conflict şi cu politicienii vechilor partide. Ştiam din poiana fierăriei lui Iocan despre viaţa deşănţată a regelui, cu Lupeasca lui, şi că regele jefuise ţara, era unul din cei câţiva oameni bogaţi din lume, avere dusă de aici din timp. Dar acum Carol al II-lea fusese alungat... Un general energic venise la putere şi adusese cu el *Mişcarea*. Ei bine, care fusese primul lor gând ca să exprime aspiraţia eternă a neamului? Înfiinţaseră „poliţii

legionare", să bată oamenii în piața publică. Un mare negustor din Roşiori, Colțatu, o pățise astfel, deci întâmplarea de la noi din sat nu era izolată. De ce „poliție legionară"? Cea obişnuită, care să respecte legile, nu era de ajuns? Pe cine amenințau ei cu aceste polițiii, împotriva cui erau îndreptate acum după ce erau la putere? Ce vroiau să ne facă? Mai ales că vechea poliție era în picioare. Două polițiii... Fireşte, împotriva oamenilor, asta era clar...

– Dumneavoastră ştiți ce spune Rousseau, m-am pomenit eu zicând: „Omul s-a născut liber, dar pretutindeni e în lanțuri".

– Ce vrei să spui? tresări el.

Nici eu nu ştiam clar ce vroiam să spun. Poate să-i arăt că mişcarea legionară vroia să-l pună pe om şi mai mult în lanțuri cu ajutorul poliției legionare şi să-l cobor puțin din eternitate, spre realitățile regimului al cărui spirit îl încarna.

– Văd că n-ai de pus numai o întrebare, ci mai multe, zise el, şi masca începu să i se strice. Nu cunoşti drumul pe care trebuie să-l străbată un legionar, de care vorbeşte Căpitanul, cum trebuie să urci în genunchi şi să te purifici? Piscurile spiritualității noastre sunt îndepărtate şi numai prin jertfă ajungi la ele. Şi mulți din ai noştri s-au jertfit şi am învins. Nicadorii, Decemvirii, Moța, Marin...

Da, ştiam:

Moța, arhanghel şi munte,
Marin ca o flacără mare!

Muriseră amândoi în războiul civil din Spania. Se cânta acest cântec şi pe la noi prin pădure, unde cuibul de legionari din sat îşi ținea şedințele şi făceau şi instrucție...

– Niciodată, zic, omul nu va înceta să pună întrebări.

– Nu mai spune! Ce fel de întrebări? Întrebări se prefac că ne pun şi duşmanii. În realitate vor să răspândească îndoiala, dubiul. Legionarul care are îndoieli n-are ce căuta printre noi. Spiritele dubitative nu vor ajunge niciodată pe culmile credinței, continuă el, fii atent să nu ajungi în această categorie. Fiindcă dimpotrivă, vârsta ar trebui să-ți dea elan, spirit de sacrificiu... Ce ne interesează pe noi Rousseau? Noi nu facem contracte sociale, noi suntem

însăşi țara, pe care o vom călăuzi spre destinul ei măreț şi veşnic... Acum avem de curățit putregaiul pe care l-am moştenit. Vom face asta fără cruțare şi o s-o spălăm de lepra trecutului...

Începeam să mă plictisesc. Sperasem într-o mare întâlnire şi când colo acest şef nu se deosebea prea mult de naşu-meu din Siliştea, cu toată înfățişarea sa care vroia să sugereze acele culmi de care vorbea. Asta m-a făcut să mă uit iar în jos, ca şi când spusele lui m-ar fi turburat. El se arătă îngăduitor:

– Pe ce clasă eşti?

Îi răspunsei că eram pe-a patra normală şi că aveam optsprezece ani.

– Şcoala e de vină, zise el, că gândiți astfel. Dar o să schimbăm noi şi şcolile.

Nu mă îndoiam. Pătrunseseră repede în ele. Pedagogul verde intra în sala de mese ca un adevărat stăpân, subdirectorul Lascăr se ferea din calea lui, iar directorul Ionaşcu stătea mai mult închis în casă (care se afla în incinta şcolii), nu prea îl mai vedeam prin clase.

– De la Rousseau ajungi repede la jidanul de Marx, zise el mai departe, luându-mă în privirea totală a ochilor lui şerpeşti. Te pomeneşti că l-ai şi citit.

– Nu, zic, n-am avut de unde!

Răspunsesem ca tatăl meu, cu ironie în glas, dar el nu băgă de seamă.

– Asta a dus Rusia la ateism, continuă. Era singura țară din lume care avea graniță cu Dumnezeu! Au distrus această graniță. Ce le-a rămas?

„Hm! am gândit, graniță cu Dumnezeu pentru o țară, nu e rău zis."

El continuă:

– Sunt atei şi urmăresc distrugerea națiunilor, ca să domnească peste pământ jidovimea... Unii cred că noi avem ceva cu măruntul ovreiaş care are o prăvălie în colț. Dar au intrat în cultură, au acaparat medicina, au infectat conştiințele cu internaționalismul lor subminator de popoare. Noi am luptat pentru *numerus clausus* în universități, conduşi de Căpitan, care a văzut pericolul încă din '22, şi dacă atunci n-am învins total, e pentru că jidovimea

avea presa în mâna ei, banii, aurul, industriile. Acum însă o să le tăiem labele lor pistruiate.

Auzindu-l vorbind astfel nu mai simțeam plictiseală, ci o apăsătoare şi nedefinită neliniște. Tata nu era un om foarte umblat, totuşi făcuse un război şi străbătuse oricum țara în care trăia. Nu-l auzisem niciodată spunând ceva despre rădăcina răului de care sufeream, care să semene cu ceea ce auzeam acum de la acest şef legionar.

– Şi ce-o să le faceți? Îi omorâți? l-am întrebat.

Se uită la mine bănuitor. Spusesem *faceți* şi nu *facem*, dar nu mă luă totuşi în seamă să mă dea adică afară ca pe unul care nimerisem acolo întâmplător şi tratat deci ca atare. Trecu peste asta.

– Îi pedepsim, zise cu beție stăpânită în glas. Le luăm puterea şi îi gonim. Le luăm averile şi fabricile. Şi aceia dintre ei care n-or să vrea să plece, avem noi ac de cojocul lor.

– Unde să se ducă?

– Nu ne interesează! În Palestina, în Rusia bolşevică, în Statele Unite... Un număr mare a venit la noi din Polonia, şi guvernele jidovite i-au primit cu brațele deschise... Te pomeneşti că ai prieteni jidani.

– Nu, de ce?

– Văd că îi aperi!

Când îi apărasem? Dar gândeam totuşi că dacă ar fi fost vreun evreu în sat la noi n-ar fi zis nimeni nimic. Din istorie ştiam că suntem rezistenți. Am înghițit multe imigrări, nu ne-a stricat nimeni nici firea, nici obiceiurile. Aveam în sat un bulgar, un sârb, țigani şi un ungur, pe Cornel, bărbatul Anghelinii Bibinii, şi chiar şi un turc, îl chema chiar Turcin. Şi Aristide poate era grec...

Şi atunci m-a fulgerat o idee... acest sfinx, care în sfârşit vorbise, era el chiar român curat? De unde ştia?

– Dacă din întâmplare, i-am spus, ați descoperi că aveți sânge evreiesc... dumneavoastră sau vreo rudă apropiată, ce-ați face?

Masca se refăcu, se îndepărtă de mine. Totuşi îmi răspunse cu un glas de gheață:

– Du-te şi vezi-ți de treabă. Nu ştiu de ce ai venit şi cine eşti, n-avem timp să ne gândim la *dacă*. E a doua oară când aud că îți

iese din gură acest cuvânt. Sigur că aş rămâne tot legionar chiar *dacă* aş fi aruncat în rândul jidanilor.

– Şi ei ce-ar zice?

– Probabil că m-ar blestema şi m-ar goni. Fiindcă n-aş trece de partea lor!

Era vizibil că nu-i plăcuse deloc situaţia stranie în care gândul meu îl aruncase câteva clipe.

– Şi dacă legionarii v-ar omorî?

– Ar face foarte bine!

Şi mă privi cu duritate, cu un fanatism care îl făcea murdar. Mă aşteptasem să spună că în acea postură s-ar fi sinucis, neputând suporta în conştiinţa lui o astfel de surpare. Ar fi fost mai uman... Dar şi răspunsul lui stârnea nelinişte.

M-am ridicat, am luat-o pur şi simplu spre uşă fără să mai rostesc vreun cuvânt, şi am ieşit afară...

15

Afară vedem totdeauna cerul albastru, sau norii, care ne protejează cu ploile lor şi simţim paşii noştri stăpâni pe lume, până nu suntem loviţi şi inima nu ne bate să ne spargă pieptul... Trăisem astfel de lovituri; palma grea, ţărănească, înjurătura, cuvântul trivial, josnic, la adresa mamei mele, se abătuseră adesea asupra mea. Familia însă, cât era ea de dezbinată, mă protejase. Astfel de oameni, pe care niciun gând înalt nu-i călăuzea, erau dispreţuiţi de tatăl meu. Îi cunoşteam pe toţi oamenii prin el. Bâzdoveică era cu măciuca. Stan Moameş cu beţia. Ion al lui Miai cu neştiinţa: „Tatăl nostru care eşti în ceruri" şi toată rugăciunea era pentru el nişte cuvinte „încurcălate". Altul era deştept „nevoie mare", expresie intraductibilă pentru vârsta mea de atunci, dar înţelegeam că era o ironie, că dimpotrivă, omul acela era departe de deşteptăciunea pe care o afişa. Ene degeaba se ducea la biserică, tot Ene rămânea, dar bine că se ducea: „e şi el un creştin". Stancu îşi băuse tot pământul, deşi avea unsprezece copii. Îi mai rămăseseră două pogoane, punea tutun pe ele. Fumau toţi, „ce să facă"? Se apucase de cizmărie. Cei violenţi şi josnici erau ocoliţi. De ăştia trebuia „să fugi". Erau în afara oamenilor. Tata nu stătea de vorbă cu ei. Încât uitam totul numai cât îl vedeam, nu-i povesteam nimic... Mi-era de-ajuns să-i aud glasul liniştitor: „Ce faci, mă, copile?" şi lumea întunecată, a cărei perdea se dăduse o clipă la o parte şi văzusem urâtul şi abjecţia, se închidea la loc şi înceta să mai existe pentru mine.

Era frumos în acea zi de noiembrie şi am rătăcit pe la şosea, prin preajma lacurilor. L-am uitat imediat şi pe acel şef legionar şi pe Gheorghe al lui nea Costică... Am uitat şi de mine însumi, absorbit de contemplarea lacului şi stăpânit, fără gânduri, de bucuria de a trăi. Eram fericit că scrisesem un roman de la început până la sfârşit (fiindcă mai începusem şi altele, dar nu le terminasem)

şi această certitudine îmi ajungea. Eroina, soția falsului librar, bineînțeles că nu-şi omorâse soțul şi nici nu se gândea s-o facă, dar mă gândisem eu în locul ei, fiindcă îmi povestise viața lui plină de trădări... copii împrăştiați pe ici, pe colo... trăia simultan cu mai multe femei (chiar la Bucureşti avea una cu care făcuse doi copii şi pe cea mai tânără, eroina în cauză, o ținea la Miroşi, la librărie). Mă întrebam unde stătuse ea la Bucureşti când mă vizitase la şcoală... Îi făcuse şi ei un copil... Falsul librar era cuzist; casa lui era înconjurată de svastici în relief, colorate, iar pe unul din fii îl botezase Hitler. În septembrie îl vizitasem la Miroşi. Avea aerul că a venit la putere, era euforic, vorbea de înnoirea neamului; nu purta totuşi cămaşă verde şi la întrebarea mea dacă e legionar, s-a ferit să-mi răspundă. „Este, este, mi-a şoptit soția lui cu un aer misterios, când el a dispărut câteva minute prin curte. Este, a repetat, azi a vorbit..." Unde vorbise? N-a apucat să-mi precizeze, fiindcă i-am auzit paşii falsului librar întorcându-se, dar a dat din cap că da, şi a repetat că în sfârşit şi-a dat pe față ideile care de mult coceau în el... Îi plăceau şi ei acele idei? Nu era clar, dar era mândră... Acum acest bărbat care nu făcuse altceva decât să alerge după fete, prin trenuri când le prindea în drum spre şcoli, şi le deturna de la destinul lor, prin internate, prin medii obscure, cum o găsise pe cea din Bucureşti, avea să ajungă ceva mare... Nu era un simplu țap... Numai că, ciudat lucru, nu ajunsese nimic... O întrebasem atunci în hol şi ea îmi răspunsese neliniştită: „Nimic... N-a ajuns nimic..." N-am mai putut să aflu ceva din pricina domnului Lascăr... Ce se întâmplase? Nu era legionar? Dar atunci de ce fusese în ziua aceea de început de septembrie atât de euforic şi mai ales unde „vorbise"? Cum însă „politica" pentru mine nu făcea parte din valorile absolute (în poiana fierăriei lui Iocan îmi apăruse ca o comedie), gândul la soarta falsului librar n-a stăruit prea mult în conştiința mea. Dimpotrivă, mi-am amintit de soarta fratelui soției lui, de care ea îmi vorbise des, Pavel, orb care locuia la Vatra luminoasă, om deosebit care îşi pierduse vederea de mic într-un accident neelucidat... „Să nu-l întrebi, îmi şoptise ea, la prima vizită pe care i-o făcusem împreună, într-o duminică, e foarte sensibil, îi face rău această amintire". Şi nici ea nu vrusese

să-mi spună. Cultiva misterul în jurul ei şi al familiei din care provenea de pe undeva din Moldova şi nici cum ajunsese ea, tocmai în Miroşi, sub forţa de atracţie a bărbatului pe care îmi sugera că îl ura, dar pe care nu-l părăsea...

Am lăsat lacul şi am luat-o spre Vatra luminoasă. Taina în care era învăluită viaţa fratelui orb şi a sorei lui mi se părea insondabilă. Nici nu vroiam s-o dezleg; mă duceam la Pavel atras de puternica lui personalitate, care se formase citind nu atât mult (biblioteca lui din cărţi uriaşe scrise cu cuiul nu era mare), cât reflectând asupra vieţii de a cărei lumină din afară era lipsit... „Fără îndoială, îmi spuneam ascultându-l, e un om superior" căci nu mai auzisem niciodată până atunci de la cineva idei mai severe despre literatura contemporană cum auzeam de la el (abordasem de la început acest subiect când îi fusesem prezentat de soră-sa drept „un tânăr care scrie") şi îl ascultam uluit, fiindcă aflam pentru întâia oară că Liviu Rebreanu era în declin, Ionel Teodoreanu eşuat într-un lirism fără frână, cu subiecte fanteziste, şi Cezar Petrescu în vorbărie fără noimă... Îi plăcea în schimb doamna Bengescu, Camil Petrescu, Sadoveanu, Mircea Eliade... Tocmai citisem şi eu *Maitreyi* şi *Huliganii*. „Scriitorul trebuie să ne iniţieze în ceea ce există dincolo de realitatea vizibilă, spunea el... Revelaţia lucrurilor deja ştiute s-a produs în secolul trecut prin Balzac şi Flaubert, exceptându-i pe ruşi, care cei dintâi au explorat fantasticul realităţii. Corespondenţa dintre cei doi câini ai lui Gogol ne face pe toţi câini, şi Tolstoi devine şi el cal şi ne face şi pe noi cai, dar inferiori unor cai, în *Holstomer*. Fiindcă el se întreabă: la ce foloseşte un om? Să taie coada câinilor, să castreze animalele, să strice ce-a făcut natura? De ce? Ca să-i facă lui plăcere? Să-l ducă pe el cu droşca, uitând să-i dea apă, biciuindu-l să alerge după o femeie desfrânată care îl părăsise? Swift a fost primul care a imaginat o lume în care animalul om, numit Yahoo, are stări de suflet capricioase şi inexplicabile, la care caii se uită uimiţi şi îl ţin în grajd aşteptând liniştiţi să-i treacă isteria şi ţicneala... Un spirit turmentat, pe care nu trebuie să-l urmezi. Eşti băiat tânăr, ai iluzii şi idealuri, Swift te va turbura prea tare, nu-l citi... dar citeşte-i pe ruşi... Sunt îngrijoraţi de destinul omului, pe care îl văd din subterană, ca

Dostoievski... Dar mărturia nu e rece, soarta omului nu e iremediabilă, ca la acest englez care a mers în declin după Gulliver, ci patetică, cu ochii spre Dumnezeu... Tolstoi e mai echilibrat, nu-i citi acum nici pe Gogol, nici pe Dostoievski. Tolstoi e mai aproape de natură, mai curat, el n-a violat o fetiță de nouă ani ca Dostoievski, şi nici n-a căzut în biserică, în criză, ca Gogol, speriat de monştrii care îl vizitau şi pe care îi crease. Toți aceşti Bobcinski şi Dobcinski, de care ar trebui să râdem, nu ne stârnesc deloc râsul... indivizi de coşmar... caricaturi... Dar nebunul care e lovit în cap şi îşi aduce aminte de maică-sa... o, mamă, cine m-a făcut aşa?... Tu m-ai făcut?... Mă bat... Nu-l citi!"

Să-i dai unui adolescent un sfat... Va face exact contrariul! Am început să umblu prin anticării după Swift, Gogol şi Dostoievski şi îi citeam în mica odăiță a fratelui meu Nilă, care îmi dădea şi bani. Îl evitam pe Tolstoi...

În ziua aceea l-am găsit pe Pavel cu o femeie şi am înțeles de unde ştia el atâtea despre literatură: ea îi citea... Era o prietenă, care mi-a spus mai târziu că vrea să se mărite cu el. Cum el era profesor acolo la Vatra luminoasă, şi câştiga, ea vroia să-l scoată din acea casă (sinistră pentru cine nu era orb) şi să-l aducă la ea...

Într-adevăr pe coridoare şi chiar în odăi mirosea parcă a orbi, un miros straniu, de ciment umed şi murdar, deşi murdar nu era, de ceva nespălat şi rânced. Culorile erau întunecate peste tot, deşi grija de casă o aveau văzători angajați, care ar fi putut pune o culoare ici, colo, un ghiveci, un strat de flori sau ar fi putut vopsi altfel pereții. Curtea era animată totuşi. Cei tineri se plimbau gânditori, singuri sau câte doi. Numai tineri am văzut... unii erau frumoşi, cu părul într-o parte, cu fruntea aplecată, cu expresii melancolice, încă neînțepenite, cum arătau cei bătrâni, pe care îi întâlneam pe scări, coborând sau urcând cu mâinile alunecând pe cimentul lustruit al palierelor, cu fruntea în sus, inexpresivi şi decolorați, în hainele lor care se încheiau la gât fără croiala obişnuită, în bocancii lor negri şi grei...

– Nu vă deranjați, le-am spus, vin în altă zi, dacă acum...

– Nu, mi-a răspuns Pavel, stai, am citit destul...

Şi m-a prezentat prietenei lui. M-a întrebat ce-am mai făcut. Femeia a pus cartea deoparte şi Pavel s-a ridicat în capul oaselor pe patul lui de fier. Stătuse lungit. M-am aşezat pe un scaun şi i-am aruncat femeii o privire rapidă. Nu era frumoasă, nici bine îmbrăcată, dar era tânără, cu un chip expresiv, cu privirea însufleţită, deşi puţin turbure... Pavel semăna cu tinerii de pe afară, deşi putea să aibă treizeci de ani. Avea însă şi el o vagă paloare care nu-mi plăcea. După război m-am dus să-l vizitez. Mi s-a spus că a murit. Suferise de ceva? am întrebat. Nu. Am înţeles că femeia aceea nu-l luase cu ea, sau nu vrusese el, se despărţiseră şi îl omorâse singurătatea. Ce-am mai făcut? A, da! Şi am început să-i povestesc întâlnirea mea cu acel şef legionar. Nu ştiam să-i redau exact discuţia, totul se îndepărtase de mine considerabil, se şi îngropase în adâncul uitării, îmi rămăsese în minte doar ameninţarea la adresa evreilor, că o să li se taie curând labele lor pistruiate...

– Aşa a zis?!

– Da.

– Hm! Or s-o şi facă! Avem şi noi semne...

Şi îl văd că pune mâna pe umărul, apoi pe părul femeii, pipăind...

– Te-ai coafat azi, îl aud că îi spune.

– Da, i-a răspuns femeia.

A mângâiat-o...

– Unde e ziarul acela de alaltăieri, *Buna-vestire*? L-ai lăsat aici sau l-ai luat?

– Nu, i-a răspuns femeia, ai nevoie de el?

– Da, mai citeşte o dată ştirea aceea cu Asociaţia surdo-muţilor, să audă şi el.

Femeia se ridică şi luă de pe bibliotecă un ziar dintr-un teanc. Îl răsfoi şi citi:

– „Zilele acestea la Bucureşti Asociaţia surdo-muţilor din România a ţinut şedinţă plenară în care s-a hotărât cu majoritate de voturi excluderea membrilor evrei."

– Cum?! am întrebat.

Auzisem bine, dar voiam să mai aud o dată. Femeia citi din nou ştirea. Am izbucnit într-un râs înalt. Ştiam cum vorbesc

surdo-muții, au alfabetul lor, cu degetele... Deci au ținut ședință plenară, au luat „cuvântul" şi... Şi iar am izbucnit în râs.

– Eşti băiat vesel, zise Pavel, nici contrariat, dar nici molipsit de reacția mea. Nu m-aş mira să apară şi dintre noi nişte beți care să ceară acelaşi lucru.

– Ce beți? am zis fără să reuşesc să-mi potolesc râsul.

– Avem destui beți!

– Aici?!

– Da, aici.

N-am mai întârziat mult. Mi-am dat seama că starea mea de spirit, cu râsul acela care nu înceta (cât mă gândeam şi contemplam în minte ridicola ştire, cât izbucneam în hohote) s-ar putea să-l jignească pe omul din fața mea...

16

Dimpotrivă, Swift nu m-a turburat şi nu m-a neliniştit deloc postura în care punea el animalul numit Yahoo. Recunoşteam omul în prada pornirilor lui obscure, inferior, evident, purității unui cal. Cunoşteam caii. Eram trimis cu ei să-i pasc şi ne confundam în intenții: „Voi paşteți, eu citesc. Nu intrați în porumb că vă bat." Şi îi băteam când, atraşi de ştiuleți, părăseau mirişte şi jefuiau porumbul. Dar se supuneau, reveneau la iarbă cuminți, iar eu îmi vedeam de citit. Seara îi despiedicam şi îi legam cu căpestrele. Mă urcam pe spinarea celui din stânga, nu complet, nu-l încălecam, dădeam piciorul într-o parte şi plecam. De ce n-o luau razna? Totuşi, câteodată se speriau, ciuleau urechile, băteau din picioare cuprinşi de panică şi sforăiau, gata s-o ia la goană bezmetică şi atunci copilul de pe spinarea lor, ca o zeitate protectoare şi suverană, trăgea de căpăstru şi îi striga pe nume: „Zamfir, Frunza, stai!" Şi îi răsuceam pe loc şi îi băteam cu palma pe ceafă. Nici n-aveam în mână un bici. Ridicau capetele, panica îi părăsea şi rămâneau cuminți în amurgul misterios şi tăcut al câmpiei care se pare că îi neliniştise. „Acasă!" şopteam şi le îndreptam gâturile lor frumoase înapoi, spre satul care, poate, le zburase o clipă din minte. Trăgeau singuri la fântână, intrau singuri în grajd îndată ce descălecam în curte. Da, erau puri, fiindcă erau castrați. Armăsarul alerga prin curte nechezând, izbea cu picioarele, nu puteai să-l încaleci, te trântea, rupea gardurile, muşca... era superb, dar era smintit, ca şi omul... Iapa însăşi nu era nici ea de stăpânit până nu era dată la armăsar. Dacă animalul numit de Swift Yahoo ar fi pățit şi el la fel, adică dacă ar fi fost castrat, ar fi ajuns şi el docil, pur, neturburat de stări sălbatice, irațională... Era ceva cu Swift, aspira spre puritate şi i-am citit şi fratelui meu Nilă acel paragraf în care biograful relata stupoarea melancolică a acestui englez când a surprins-o pe iubita lui într-o anumită postură: Lelia...

Lelia... Lelia se... Nilă a surâs şi l-a înjurat blând pe Swift zicând că ei şi ce dacă Lelia aceea se... Ce-ar fi vrut, adică? vroia să spună Nilă. Ar fi trebuit Lelia să nu mai mănânce şi atunci nici nu s-ar mai fi... Dar atunci... hm... cum adică... ar mai fi trăit...

Turmentarea marilor spirite îmi dădea o stare intensă de jubilaţiune: cu o acuitate având de partea mea începutul vieţii, nu mă speria nebunul lui Gogol, şi contrariu a ceea ce îmi spusese orbul, râdeam de Dobcinski şi Bobcinski, de Manilov şi de Sobakievici... Rămâneam pierdut ceasuri întregi cu coatele sub ceafă, în mica odaie a lui Nilă, de la mansardă, stăpânit de admiraţie pentru marele Gogol, ale cărui rătăciri nu mă interesau şi nu vroiam să le cunosc şi dorind să scriu ca el, să surprind şi eu, asemeni lui, spectacolul vieţii, care poate stârni în noi acel sentiment de salvare, de eliberare, de libertate a gândului, de triumf asupra a ceea ce e diform şi grotesc... Imaginaţia lui Swift îmi era străină, a lui Gogol apropiată, familiară... Desigur, n-am înţeles decât mai târziu de ce Gulliver, în ţara piticilor, se poartă atât de blând cu acei omuleţi cât un deget, când ar fi fost atât de uşor să-i distrugă pe toţi... În loc de asta s-a lăsat dat în judecată, s-a neliniştit de intrigile de la curte ale unor vietăţi pe care, ca să poată vorbi cu ele, le lua în palmă şi le ţinea aproape de gură. Simţeam vag superioritatea lui în spirit, era un om care nu vroia să abuzeze de puterea lui, deşi ar fi putut fi scos din sărite de faptul că, stingând incendiul palatului regal cu propria-i sursă organică de lichid, a fost acuzat de *lezmajestate*. Era blând şi drept, şi-a apărat cauza folosind conştiinţa sa de om şi nu forţa...

Fără să le înţelegem nici bine nici total, marile opere ne răspund, în pragul formării idealurilor, la o întrebare pe care încă nu ne-o punem, dar care se insinuează: ce este un om? Ce este o conştiinţă? Cunoaşterea de sine, reacţia la pierderea libertăţii civice şi interioare, a libertăţii de gândire, şocul brutal al vieţii, cum putem deveni, din întâmplare sau din absenţa unei opoziţii morale, jucăria şi apoi victima împrejurărilor, toate acestea apar mai târziu. La optsprezece ani mă îmbăta iluzia libertăţii mele absolute şi surâdeam de blândeţea şi puritatea lui Gulliver; nu-l înţelegeam bine! Să câştigi de partea ta oameni pe care ai fi putut să-i striveşti, fiind

nişte ticăloşi, mi se părea desigur uşor de făcut când eşti un uriaş conştient de forța ta, dar când adversarii sunt egali în putere, încearcă deci... Nu-i câştigi niciodată, încearcă să rămâi prieten cu un ticălos. Cu câți n-o făcusem (fireşte fără să ştiu ce zace în ei) şi...

Plecând în armată lăsasem celui mai bun prieten al meu tot ceea ce aveam, haine, cărți, manuscrise, fotografii, scrisori... Petrecusem împreună prin cafenele acele ore de credință comună în destinul nostru literar, când se spune tot şi nimic, într-o euforie întețită de pahar, pe care el cerea mereu să fie din nou umplut. Miron Paraschivescu, care ne ajutase să debutăm, spunea despre el că „are geniu" şi făcea din mână în aer elipse largi însoțite de înjurături de admirație, adică unul ca el nu mai există şi se îneca de entuziasm spunând aceste cuvinte... Povestirile lui erau cețoase, viziuni de vis, adesea de coşmar, cu roboți care prind viață şi ucid pe creatorii lor... Frankensteini văzuți la cinema, sau oameni invizibili care terorizau pe duşmanii lor... Țineam la el, avea un umor pe care îl exprima şi prin tresăriri, gesturi spontane şi groteşti, reluări bruşte de conversație după momente de depresiune pe care le alunga cu un râs disprețuitor adresat soartei. Cum? Noi? Eram tineri! Soarta ducă-se dracului! Să bem! Era singurul fecior al mamei sale văduve care avea grijă de el şi trăiau într-un cartier sărac, dar cu o căsuță a lor cu grădiniță idilică.

În '44, după 23 August, m-am dus la el. „Dă-mi, i-am spus, ceea ce ți-am încredințat... Hainele, manuscrisele..." „Nu le mai am", zice. „Dar unde sunt?" „A căzut o bombă pe ele!" „Ce bombă, zic, unde, văd că aici nu e nicio groapă, casa e în picioare." „Nu, că nu le-am ținut aici, le-am dus în altă parte." „De ce?" „Ca să nu cadă o bombă pe ele." „Şi a căzut..." „Da, le-a făcut praf..."

Eram şi indignat şi trist că pierdusem acele lucruri. Bineînțeles că vânduse tot ceea ce îl rugasem să-mi păstreze, alții mi-au spus, sugerându-mi că a făcut-o ca să aibă ce bea. Deci, mi-am zis, vasăzică asta era... L-am reîntâlnit după câteva zile la o manifestație, striga să plece guvernul şi arăta prins de clocot interior. „Hai şi tu cu noi, zice, treci în rând..." „Hainele, zic, nu contează, deşi vezi în ce sunt îmbrăcat (purtam o scârboasă uniformă gri în care mi se dăduse drumul într-o permisie), dar celelalte, manuscrisele (cărțile

le-ai vândut precis şi pe ele), ce-ţi trebuiesc manuscrisele. Dă-mi-le!" „Ţi-am spus, a urlat el absent şi nepăsător, au ars toate..." Şi a continuat să strige. Am rămas pe trotuar...

Nu trebuie să fie mari şocurile pe care le primim de la un prieten (de la alţii rămânem nepăsători chiar dacă sunt infamii menite să ne culce la pământ; nu ne culcă!), însă cele primite de la un prieten lovesc un seismograf mai adânc, pe care cu greu îl repunem în stare de echilibru. L-am văzut din nou şi i-am spus: „Mitică, nu contează ce mi-ai făcut, manuscrisele nu ţineam la ele, spune-mi mai bine ce mai faci tu?"

Lipsisem doi ani, nu mai ştiam nimic din viaţa literară şi mai ales nu mai ştiam ce scrisese el în acest timp... Încercam să reiau prietenia cu el cu speranţa că o sinceritate revelatoare din partea lui putea uşor să şteargă ceea ce îmi făcuse, chiar şi o simplă mărturisire că îi fusese greu şi de aceea... „Ce să fac, bine", mi-a răspuns însă el cu ceva spart în glas, rece şi agresiv... Şi a rămas mut şi străin.

Totuşi n-am rupt cu el. Cine ştie, mi-am zis, poate mai târziu, când o să publice o carte... Suntem scriitori... Ne împăcăm noi... A ajuns reporter efemer, ne-am revăzut după un eşec al meu, în '50 şi mi-a spus cuvinte otrăvite, ca şi cei trei scriitori pe care vrusesem să-i văd după debut... Ca şi ei, îmi prevedea, cu satisfacţie, un viitor în care... pe marginea unui şanţ... Mi se dorea deci acest şanţ şi de către el, cu care petrecusem ore de... cu toate că nu-i făcusem niciun bine ca să se adeverească spusele lui Dostoievski că din pricina asta mă ura. Cât despre vreun rău cu atât mai puţin... N-am mai auzit de el după această întâlnire...

În copilărie eram prieten nedespărţit cu un tiz, mergeam împreună cu caii pe la loturi. Alteori ne înţelegeam ca dimineaţa să am eu grijă şi de-ai lui, iar el să aibă după-masă. Şi într-o zi când vin pe mirişte să-l schimb îl găsesc plecat, nu mă aşteptase, iar caii erau pe mirişte altuia. Până să-mi dau eu bine seama de ce se întâmplă (erau mai mulţi băieţi adunaţi) văd că se apropie de noi un individ negru la faţă şi îmi zice: „Mă, ăsta al lui Călăraşu, de ce paşti, mă, caii pe lotul meu?!" Şi până să-i dau eu un răspuns (sunt oameni care nu aşteaptă un răspuns) îl văd că ridică ciomagul şi îmi trage două lovituri cumplite în cap. M-am sprijinit cu mâna, dar

m-a doborât. O ură năprasnică am simțit că îmi îngheață inima împotriva acelui ins negru la față, care, înainte de a lovi, nu vrusese să asculte răspunsul meu, de ce se aflau caii acolo unde nu eu îi dusesem. A plecat înjurându-mă şi a gonit singur caii, fiindcă eu nu mă mai puteam mişca de jos. Totuşi pe el l-am uitat imediat, gândul meu era la alde tizu-meu... Ce se întâmplase? Seara, în timp ce îi lăsam caii să intre în curte, l-am întrebat: „Mărine, de ce p... mă-ti ai lăsat tu caii pe mirişte ăluia şi ai plecat?"

În loc să-mi spună ceva care să-l scoată din cauză (şi putea să spună orice, de pildă că l-a chemat tat-său acasă sau cine ştie ce altceva şi că nu el îi dusese acolo, zău, să-l... în... pe mă-sa care minte, ceea ce m-ar fi mulțumit) îl văd că rânjeşte şi îmi întoarce spatele. N-am înțeles decât mai târziu, de la alții. Dinadins o făcuse, ştia că insul acela cu mirişte era un om negru nu numai la chip, ci şi la suflet şi dusese caii pe mirişte lui tocmai ca acela să mă prindă şi de aceea plecase dinainte. La o vârstă aşa mică (să fi avut amândoi treisprezece sau paisprezece ani) se putuse naşte în mintea lui... tocmai împotriva unui prieten cu care... coceam porumb împreună, vorbeam de fete... eu îl iscăleam pe braț cu creion roş-albastru... el mă lăuda, că dacă ar şti atâta carte câtă ştiu eu, alde tat-său... l-ar da încolo în şcoli...

Cu ăsta am rupt-o de-atunci, părăsind satul pe el l-am şters din memorie ca şi pe alții care îi semănau şi despre care mi se povesteau istorisiri la fel de ticăloase, fiind însă oameni mari. Sora mea îi cunoştea bine şi râdea de ei toți, cum râdea tata, ca de o mare comedie. Am auzit că Marin ăsta s-a însurat ca orice țăran, a făcut copii, copiii lui au făcut şi ei copii, acum e bunic şi ceea ce mi s-a părut şi mai tâmpit, are şi televizor...

Hotărât Swift era un naiv cu Gulliver al său în țara piticilor... Dar era frumos...O carte pentru copii, gândeam, să-i distreze şi să le surprindă imaginația... Nu bănuiam că mai târziu, recitind-o, aveam să găsesc în ea adâncimea unui cuget care nu se gândise deloc la copii când o scrisese...

17

Într-o zi frati-meu Nilă îmi spuse în timp ce ne pregăteam de culcare (eram numai noi doi, soția lui, însărcinată, o trimisese la țară să nască; aici cine s-o ajute? în timp ce acolo erau moaşe şi rude care se pricepeau):

– Du-te şi tu pe la Ilie!... Al naibii, nu ştiu ce-a făcut!

N-aveam niciun chef! Nu-mi mai plăcea de el. Era cel mai mare dintre cei trei copii cu care venise tata de la prima lui muiere. După ce lucrase un timp la U.C.B. stârnind disprețul nostru al tuturor (la U.C.B., adică Uzinele Comunale Bucureşti), fusese măturător de stradă, intrase la S.T.B., Societatea Tramvaie Bucureşti, unde se calificase sudor autogen. Ar fi trebuit, după această victorie, să fie mulțumit şi să se împace cu familia. N-aş fi putut zice că se purta urât cu mine, dar nici bine nu se purta, ceva turbure îi apărea în ochi când îmi vorbea, că, îmi spunea el cu scepticism agasat, ce cred eu că o să ajung dacă sunt la şcoală? Şi ăsta, ca şi alții, din sat şi mai târziu din Bucureşti, vedeau pentru mine cu ochii minții un sfârşit lamentabil. Era o dorință a lor obscură, dintr-o aversiune inexplicabilă? Ceva din mine nu le inspira *simpatia*? Ceva subteran, fără nume, de care eu nu ştiam, o lua înaintea dorinței mele de apropiere prin simpla mea prezență, şi năştea pofta să ajung rău, să sfârşesc „pe sub poduri" cum îmi spusese acest frate când îl vizitasem pentru prima oară în acea toamnă? „Sunt elev", îi spusesem. „Ei şi ce dacă eşti elev? Câți bacaloriați n-am văzut eu cu târnul în mână?" El scăpase de acest târn, era mândru şi acum îi intrase în cap ideea funestă, care avea să-i scurteze viața la cincizeci de ani, să-şi facă o casă în Bucureşti „să le arate el lor"... Cine erau acei *lor* nu înțelegeam.

Un singur lucru mă împiedica să-l urăsc şi eu: fata cu care trăia. Era o Florică frumoasă, care îl iubea, mică de statură, cu ochii

limpezi, subțirică şi cu trăsături neobişnuit de delicate. Era fată în casă undeva (acolo îi vizitasem, în odăița ei, unde trăiau împreună).

– Da ce-a făcut? îl întreb eu pe Nilă, nu prea curios, cu gândul să nu mă duc.

Nilă parcă nici nu mă auzi. Somnolent şi cu un aer pierdut, copleşit de gânduri, uită să-mi răspundă.

– Ce-a făcut, mă, Nilă?

– Ei, ce să facă, spuse el deodată îmblânzit.

Înțelesei. Ilie era frati-său, nu făcuse nimic; îl ierta. Totuşi ceva se întâmplase.

– ...S-a mutat, murmură el în prada unor gânduri care nu se exprimau.

– Da? zic. Şi?

El dădu din cap cu ceva în el care se îndoia: făcuse sau nu făcuse bine Ilie că se mutase? Da, părea el să spună, oamenii se mai mută...

Şi îşi luă din cap şapca lui pe care scria *portar*, o puse pe masă cu mişcări încetinite şi începu să se dezbrace.

A doua zi făcui un pachet din cărțile pe care le citisem şi plecai la anticar să le schimb (plăteam numai cititul, anticarul îmi dădea banii de garanție înapoi şi din ei luam altele). În hol Nilă stătea măreț în spatele biroului său de portar. Îmi dădu să mănânc un sandvici cu şuncă şi o sticlă de bere. Câştiga bine Nilă pentru serviciile lui aduse locatarilor, dar nu ştiam de ce avea mereu acel aer împovărat. Nu era trist (fiindcă la un pahar avea un surâs de încântare fermecător şi fruntea lui lată şi încrețită de o liniştită nedumerire se descrețea în sfârşit), dar lupta parcă mereu cu gânduri care nu căpătau glas. Ducea o luptă cu sine sau cu ceva? Nimeni nu ştia, fiindcă stârnit de frati-său nu se dezvăluia, chiar dacă acela îi spunea lucruri muşcătoare, de pildă în legătură cu nevastă-sa, căreia îi cam plăcea să bea şi nici prea vrednică nu era, sau în legătură cu viitorul lui, nu prea sigur, după părerea lui frati-său. Dar şi în Nilă zăcea un ins care ştia să devină muşcător. „Taci că ai ajuns tu mare, mormăia el, ai tăiat Bucureştiul pe din două."

Erau vorbele tatălui nostru, de o ironie pe care Ilie o suportase greu cât stătuse acasă. „Ilie al meu, spunea el oamenilor, a

tăiat Bucureştiul pe din două: jumătate e al lui." Ce să răspunzi la asta? Nimic!

– Vezi, zise Nilă, că stă acuma în Colentina, pe strada... Iai tramvaiul... Te dai jos la cap, unde întoarce. Tu mai ai bani?

I-am răspuns că nu prea mai aveam şi mi-a întins câteva sute. În timp ce înapoiam cărţile anticarului mi-am dat seama că totuşi se întâmplase ceva cu frati-meu Ilie şi n-am mai luat alte cărţi, hotărât să mă duc şi să văd.

Am găsit greu strada, dacă stradă se putea numi, câteva case răzleţe la jumătate de oră de mers pe jos de la capătul tramvaiului 1. Am intrat în curte unde o ţigancă groasă şi urâtă scutura ceva şi am întrebat dacă acolo stătea Ilie Călăraşu.

– Aicea stă, îmi răspunse femeia cu o voce izbitor de mieroasă, faţă de urâţenia balaoacheşă a chipului ei. E la servici, dar trebuie să pice. Tu cine eşti?

I-am răspuns că sunt fratele lui.

– A, trebuie să fii Mărin, zise.

De ce trebuia să fiu chiar acel Mărin? De unde dracu' ştia?

– Hai în casă, zise.

– Da tu, zic, cine eşti?

– Sunt muierea lui!

M-am posomorât. Vasăzică asta era. Ilie se despărţise de Florica şi luase ţiganca asta. Am avut o ezitare. Să mai intru sau să plec?

– Intră, zise ea, că Ilie trebuie să vie şi el acuma. Săptămâna asta lucrează noaptea, de la unsprezece la şapte, dar după ce iese din schimb se mai duce şi el cu alţii să-şi dreagă gâtul în vreo bodegă. Muncitorul, adăugă ea, ce plăcere să aibă şi el după ce iese de la muncă? Să stea la un pahar cu alţii, mai vorbesc şi ei de-ale lor...

Am intrat. Urâta femeie nu era şi năroadă, dimpotrivă, o mare ştiinţă a vieţii se ghicea din spusele ei. Era domoală, odihnitoare, iar mierea în care îşi învăluia cuvintele atrăgea.

– Ce să-ţi dau eu ţie? mă întrebă ea după ce intrai în odaie. O cafea, o dulceaţă?

– Şi una şi alta, îi răspunsei.

Odaia avea pământ pe jos, dar era curată, cu calendar în perete şi nelipsitele fotografii. Se duse în odaia de la intrare, care era

bucătărie, şi îmi pregăti, la lampa cu gaz, o cafea. De-acolo îmi vorbea. Ce mai face tata (adică taică-meu!), dar surorile, ce mai zice Nilă... Ne ştia pe toţi ca şi când am fi fost rude de ani de zile. La cafea se aşeză pe pat lângă mine cu nişte cărţi în mână şi îmi şopti:

– Să-ţi ghicesc...

O lăsai să-mi ghicească. Că, începu ea să-mi spună toate acele lucruri care te întrebai de unde dracu' le ştia o ghicitoare (fiindcă erau adevărate), mie nu mai mi-era gândul la şcoală, aş vrea să plec, dar o să mai stau totuşi un timp... O damă de tobă îmi purta gândul, un crai de... Un drum cu un dar de bani... Aiurea, care drum şi de unde bani? O întrerupsei:

– De când te cunoşti tu cu nenea?

– Păi de prin primăvară!

Nu aveam, pe atunci, grija de a nu vorbi cu oamenii despre lucruri care constituiau secretul existenţei lor. Mă interesa acel secret şi vroiam, ca pe un drept al meu, să-l aflu. Poate de aceea îmi doreau unii să ajung rău?

– Şi i-a plăcut lui de tine?! am întrebat-o şi am izbucnit în râs.

Dar ţiganca a zâmbit şi ea, deloc turburată.

– I-a plăcut, Mărine, mi-a răspuns senină. De ce să nu-i placă? Sunt muiere tânără şi ştiu să am grijă de-un bărbat. De Ilie trebuie să ai grijă. Aşa e el.

Aşa deci. Ce vroia să spună?

– Florica l-a lăsat, sau a lăsat-o el pe ea?

– El a lăsat-o!

– De ce?

– Păi de unde să ştiu eu? Crezi că ştiu?

Îmi răspundea cu blândeţe. Ar fi putut s-o ponegrească pe cealaltă. Oricum, părăsind-o pe Florica, nenea o fi ponegrit-o fără doar şi poate, îl cunoşteam bine şi gândeam că în orice caz n-a lăsat-o el degeaba. Ţiganca ştia, dar spre deosebire de altele din rasa ei, nu-i mergea gura la rele.

– Şi bordeiul ăsta, zic, plătiţi chirie...

– Plătim.

– Şi tu lucrezi undeva?

– Lucrez! Sunt muncitoare la o fabrică de mobilă. Săptămâna asta sunt după-masă.

– Ai fraţi, surori?...

– Am o grămadă.

În clipa aceea auzirăm o tuse afară. Muierea îmi şopti cu nespusă duioşie, aproape umilinţă:

– E Ilie.

Într-adevăr, el era. Intră şi nu se miră că mă găsea acolo. Mă întrebă posomorât ce mai face Nilă. Şi îmi spuse ceva neplăcut. Că dacă era închisă şcoala, de ce nu mă duceam acasă? Îi înţelesei gândul, că adică stăteam pe capul lui frati-său. Mi-l confirmă el însuşi.

– Crezi că Nilă e bancher?

– O să-i dau eu, odată, banii îndărăt, îi răspunsei dezvăluindu-mi un gând pe care îl aveam, să nu uit, adică, vreodată, binele pe care Nilă mi-l făcuse.

Fuma cu sete, nu mai zise nimic, ceru de mâncare şi spuse că vrea să se culce.

– Legionarii tăi, spuse deodată privindu-mă ţintă, l-au omorât pe Iorga. Nici trei luni nu le dau şi se duc dracului. Aşa că vezi, mai adăugă, ca un avertisment pentru mine.

Uitai că legionarii erau „ai mei", uluit de ştire. Îl întrebai:

– Când l-au omorât?

– L-au omorât, răspunse el sec, aruncând ţigarea şi scuipând peste ea.

Cu ăsta nu se putea vorbi. Mă ridicai şi plecai.

La primul chioşc cumpărai un ziar, îl răsfoii chiar acolo, dar nu se găsea în el nicio ştire despre Iorga. E adevărat, îl întrebai pe omul de la chioşc, că Nicolae Iorga a fost omorât? Omul confirmă, auzise şi el, dar adăugă că în ziare nu apăruse nimic, sau îi scăpase lui. Când se petrecuse?... Dădu din umeri. Zilele astea. Mă îndepărtai.

Nu ştiam despre Iorga cu mult mai mult decât tatăl meu: că era un mare cărturar. Dar nu citisem mult din vasta lui operă în afară de *Istoria românilor*, iar în *O viaţă de om, aşa cum a fost* căutasem elementul senzaţional, cum promitea titlul şi nu găsisem nimic deosebit. Îmi dădeam seama că nu trebuie să fie un roman, dar

oricum, câte nu se întâmplă într-o viață de om mai ales *așa cum a fost*. Rousseau, care ni se recomandase la cursuri pentru *Emile* ca viitori dascăli, în *Confessions* își povestea într-adevăr viața *dans toute vérité*, sporindu-ne nemăsurat ochiul mirării pentru sinceritatea totală pe care autorul o promitea și nu se trăda. Mai târziu aveam să aflu că autorul român se teme să fie sincer până la capăt; dacă se va zice: i-auzi, a furat, a înșelat, a fost viclean, a făcut școala de jandarmi, a primit ouă, găini... avem altă fire, ne place să râdem de natura umană, e marea noastră distracție. Atât ar trebui, să încerce cineva să-și exploreze sufletul sub ochii tuturor, am avea de ce râde... Pentru că, să reflectăm, ce-ar fi să vină un ins corupt, să facă mărturisiri? Un țap bășinos, o purcea sifilitică? El trebuie să ne arate că e cult, are acest complex, murdăriile propriului suflet le varsă în capul contemporanilor. Bineînțeles că tot nu scapă, vine unul care tot îi schițează adevărata biografie. Când, un an mai târziu, avea să apară *Istoria literaturii române*, de G. Călinescu, aveam într-adevăr să fiu uluit. Nu numai opera, ci și viața autorului român avea să apară în scurte portrete geniale, unele nedrepte, era adevărat, altele șarjate, dar cât de necesare pentru cititorul tânăr fascinat de viața adevărată a unui scriitor. Nu cum și le dorea autorul (care își ferise opera cu îndârjire, cu referiri aureolate, sau cu tot atât de vagi amintiri menite să-i confere o lumină care nu era nici măcar o aspirație), ci aruncând fulgere de lumină revelatoare, și nu călăuzit de dorința de a scandaliza, ci de a surprinde contradicția dintre viață și operă, pentru a o descifra mai bine cititorului pe cea din urmă, și mai ales pentru a oferi o viziune totală.

Despre Iorga aflam prea puține din mărturia sa. Aveau însă alții grijă s-o facă oral. Auzisem că în timpul cât fusese el odată prim-ministru nu plătise lefurile funcționarilor statului trei luni de zile. Învățătorii din sat îl înjurau și povesteau că o delegație de profesori din București se dusese cu o jalbă după el, la mare. „Domnule prim-ministru, dacă nu ne plătiți salariile, îi spuseseră ei, nu ne rămâne decât să ne spânzurăm!“ Cărturarul tăcuse câteva clipe, reflectând, apoi avusese un gest: „De ce, le răspunsese el, să vă spânzurați? Mai bine aruncați-vă în mare!“ Erau, fără îndoială,

cuvinte născocite de duşmanii lui, căci nu ducea lipsă, îi avea, numeroşi şi necruțători, şi în politică şi în cultură. Cei mai orbiți erau legionarii, care credeau că el era vinovat de moartea Căpitanului lor. O spuneau şi cei din sat, cei mici, cu luciri de ură fanatică în priviri. „De ce nu fugise din țară imediat după 6 septembrie? mă întrebam. Protectorul său, Carol al II-lea, fusese detronat, la ce se mai putea aştepta?" Nu înțelegeam.... Ştiam, din istorie, cum domnitori sau şefi de oşti, în loc să se păzească, mergeau drept spre cursele pe care li le întindeau duşmanii lor, cum erau prinşi şi călăul le tăia capetele. Mă opream din citit, prins de nedumerire. În luptă trebuie să te aperi, să-ți cunoşti adversarii, sau să nu ți-i faci, să nu intri în acea luptă dacă nu eşti înzestrat cu inteligența necesară pentru a dibui firele comploturilor şi răsturnărilor. Marele Mihai părăsise Muntenia şi se aliase cu un oarecare Basta. Ucigaşii îl găsiseră singur în cortul lui, nepăzit, departe de tabăra sa, care trebuia să-l apere. Îl crezuse prieten, pe acel Basta? Şi Brâncoveanu? De ce se dusese el la Istanbul când ştia ce joc dublu făcuse?...

De ce intrase Iorga în politică, un cărturar, când ştia care erau moravurile partidelor politice din timpul său? Venise el cu un partid mai bun? Nu venise. De ce nu-şi văzuse de cărțile lui? Era puțin lucru să scrii cărți? Rousseau, Voltaire, Diderot, Montesquieu fuseseră mai puternici decât regii, scriind cărți. Nu ei îi inspiraseră pe Robespierre şi Danton, revoluționarii care aveau să schimbe destinul Franței? Era adevărat că nici scrierea cărților nu era o îndeletnicire paşnică, fără riscul de a fi exilat, urmărit, închis. În Rousseau se aruncase cu pietre, unele din cărțile lui interzise şi i se pregătea *une lettre de cachet*. Dar de atunci moravurile societăților evoluaseră. Aşa credeam... Ştiam că marele cărturar iubise neamul românesc, dar iată cum alții, care şi ei ziceau că iubesc neamul românesc, îl omorâseră...

18

În aceeaşi zi am căutat-o pe Florica. A ieşit o doamnă care mi-a spus că nu mai e la ei de câteva săptămâni. Am întrebat-o dacă nu ştie cumva unde e.

– Nu ştiu unde e, dar mi-a spus că o să lucreze la Filatura românească de bumbac. Caut-o acolo...

Am găsit uşor Filatura, dar când portarul m-a întrebat, Florica şi mai cum, mi-am dat seama că nu-i ştiam numele de familie. M-am hotărât să aştept ora trei. Dacă lucra dimineaţa avea să iasă, dacă lucra în schimbul doi, avea să vină, mi-a explicat portarul. Nu mi-am dat seama nici când s-a făcut ora trei, nici când a venit. M-am pomenit apucat de braţ. I-am văzut chipul îngrijorat:

– Ce e cu tine, zise. Nu mai trăiesc cu Ilie. S-a întâmplat ceva?

– Nu s-a întâmplat nimic, i-am răspuns eu ferm, înţelegând într-o clipă că îşi închipuia că m-o fi trimis frati-meu.

A înţeles şi ea în aceeaşi clipă din glasul meu că nu eram mesagerul unei împăcări, pe care poate o dorea, ci venisem... Ei, de ce venisem?

– Ai fost şi ai văzut-o? zise ea intuind că ştiam eu ceva, nu venisem de-a surda.

– Da, am fost chiar azi.

– Cine e?

– O ţigancă, zic.

– Şi pentru o ţigancă, Marine?

Pusese întrebarea ei spontan şi cu un patetism simplu, ca şi când era pentru ea un adevăr de nezdruncinat că o ţigancă nu putea lua decât tot un ţigan... şi iată, tocmai ea fusese schimbată astfel... Dumnezeu i-a făcut pe oameni diferiţi, de ce să se amestece între ei?

Valul de fete şi muieri care intrau şi ieşeau din schimb se subţiase. Ne îndreptarăm spre staţia de tramvai. Nu mai arăta atât

de frumoasă Florica. Loviți, oamenii se întunecă, ceva străin pune stăpânire pe ei, le spulberă frumusețea privirii, le ia surâsul, le chirceşte sufletul şi le desfigurează chipul. Aş fi vrut s-o văd că arată ca înainte şi i-am răspuns:

– Şi ce dacă e țigancă? Parcă dacă ar fi fost o prințesă ți-ar fi părut mai bine?

Ne-am urcat în tramvai şi ne-am aşezat. O tristețe gravă, care îi mai armoniza chipul ei pe care îl ştiam frumos, se aşternuse peste trăsături. Era îmbrăcată sărac, într-un palton vechi, dar cu ghete curate în picioare. Nu înțelegeam. Astfel de suferințe erau departe de mine. De ce să părăseşti, mă întrebam, starea anterioară? Glasul era vesel, jocul privirii atât de atrăgător... Chiar atât de mult putem depinde de altul? Chiar atât de... Bănuiam că sufletul nostru nu e înconjurat de ziduri de netrecut, că alții, perfizi şi puternici, ne puteau surprinde şi sări peste el şi să producă în noi ravagii, dar pe urmă îi goneşti de-acolo şi redevii stăpân. Asta când n-o doreşti, în conflictele noastre cu alții, dar de bunăvoie să laşi pe cineva să intre fără să ştii cine e? Frati-meu nu-şi ascundea firea vindicativă, lipsa de respect pentru orice fel de oameni... Pentru el nimeni nu era bun. Nu iubea pe nimeni, nici măcar pe sine, mersul său legănat se armoniza cu grimasa chipului, veşnic iritat şi nemulțumit. Clipe senine petrecuse doar la țară, dar scurte, când fuma rânjind şi îi spunea câte unei tinere şi frumoase muieri: „... bine, fă, Mariţo, te măritaşi şi nu mă pusei şi eu o dată pe tine." „De, Ilie, dacă te puneai pe altele, ce să-ți fac?" Avea un cinism degajat şi parcă asculta şi el adesea un cântec în el, al tinereții în floare, când se credea, poate, nemuritor. Acum, deşi nu trecuse mult de treizeci de ani, pentru mine era bătrân.

– Şi ce faci tu la Filatură? Cum te-ai angajat?

– Am citit în ziar: angajăm fete cu şapte clase primare. Ce stau eu, mi-am zis, la stăpân... Fiindcă de la început am vrut să intru într-o fabrică, dar el m-a băgat la stăpân, era şeful lui de la S.T.B., un inginer.

– Când ai venit tu în Bucureşti?

Ştiam că venise de la țară, dar nu ştiam de când şi când îl cunoscuse pe frati-meu. Mi-a răspuns că pe primăvară şi că tot atunci îl cunoscuse şi pe el, dar că nu trăiau de mult împreună.

– Bine că nu m-a lăsat însărcinată. Rămâneam cu copilul în brațe.

– Păi vezi? zic.

– Ce să văd!

– Că ai noroc... Zic, tu ai ceva pe-aici, vreo rudă...

– N-am pe nimeni.

– Şi acum unde stai?

Stătea prin apropiere de Filatură, pe Pantelimon. Ne dădurăm jos, oprirăm la o brutărie de unde ea cumpără o franzelă, pe urmă intrarăm într-o curte. În odaia ei intrai direct de pe pământ. Proprietarul stătea în față într-o casă adevărată, iar de-a lungul curții întinse, făcuse aceste cămăruțe de închiriat. Singurul geam era cel al uşii. Sobă n-avea, dar avea o plită, sub care aprinse focul cu lemne şi aerul se mai dezmorți. Scoase dintr-un mic dulap salam, sparse câteva ouă într-o tigaie şi ne aşezarăm la mica măsuță de lângă plită şi mâncarăm. Avea şi cafea.

– După ce mă calific mă mut din odaia asta.

– Merge greu cu calificarea?

– Nu, dar leafă mai bună nu-mi dă decât după trei luni. Nu e grea calificarea, maşinile merg singure, dar sunt supravegheată până mi se dau mâinile... trebuie să scoți în viteză fusele, să legi repede firul când se rupe. Am avut noroc cu o maistoriță care s-a dus la inginer şi i-a spus: „De ce să mătură fata asta pe jos degeaba, când te uiți la ea şi vezi că îi merge mintea, n-are nevoie să stea atâta vreme până se învață cu maşinile." Fiindcă aşa era obiceiul acolo, câteva luni să măturі atelierul... Mi-a dat un halat alb, mi-a spus să viu îngrijită la lucru, să fiu curată şi pieptănată... În trei zile a început să mă lase singură, dar se cam supăra: „De ce nu eşti atentă, n-ai văzut că s-a oprit un fus?" Nu vedeam... fusele se învârtesc de-ți iau ochii, ai zice că nici nu merg. Şi atunci cum să-ți dai seama că unul s-a oprit? Trebuie să te uiți bine!

– Şi pe Ilie unde l-ai cunoscut?

– La S.T.B... Mă dusesem tot aşa, după ziar, să intru funcționară la registratură. Dar mi-au spus că nu mă pot angaja, trebuia să am

patru clase de liceu. La ieşire am stat şi eu pe la poartă... Ce să fac, ziceam, unde să mă duc... Acasă suntem şase fraţi pe şase pogoane de pământ, nu pot să mă întorc... Şi atunci l-am văzut pe el, mergea agale, ştii cum calcă el, aşa, în dorul lelii şi cu capul sus, ai fi zis ca e mare şef acolo. „Nu ştiţi, zic, unde pot să lucrez şi eu?“ „De unde eşti, fă?“ zice. Era să mă supăr şi să plec, dar zic, stai, Florico, ăsta o fi şi el de pe la ţară, de-aia vorbeşte aşa, şi pe urmă ţie îţi mai arde că-ţi zice fă? I-am spus de unde sunt şi am plecat amândoi. Am intrat într-un birt şi am mâncat ciorbă împreună. Pe urmă el a cerut şi o sticlă de vin. Nu vorbea nimic, dar după vin s-a deschis la faţă şi mi-a spus că o să vorbească el cu inginerul, poate îmi găseşte ceva... „Unde stai?“ zice. I-am spus că dorm pe jos la cineva de la noi, din sat, că nu e loc, au şi ei o odaie cu trei copii. Lucrează la Depozitul sanitar, încarcă, descarcă... „Găsim noi“, zice. Mi-a plăcut de el că nu pălăvrăgea... Sta, aşa, pe gânduri şi bea tutun. Îi plăcea să-şi răsucească încet foiţa şi să trosnească tabachera. Mă aşteptam să mă cheme la el, cum auzisem că se întâmplă şi ştiam că trebuie să mă feresc. Nu m-a chemat, m-a dus la Obor, să-mi arate tiribombele şi am intrat şi într-o baracă, cu unul care ridica o muiere în aer fără să se atingă de ea, cu o nuia în mână... Am stat până pe seară, am băut ţuică fiartă şi am mâncat mititei. Ne-am şi pozat... Cum să-ţi spun, mi-a plăcut de el, era potolit, un om serios... Ne-am despărţit şi mi-a spus să viu poimâine, tot aşa, la poartă şi să-l aştept. Am venit şi mi-a spus că a vorbit cu inginerul, ca să mă duc la el fată în casă până una-alta, să nu mai dorm pe jos... M-am gândit. Avea dreptate. Până găsesc ceva mai bun, ce rost are să dorm pe jos şi să mănânc mâncarea altuia, şi-ăla sărac. Inginerul a fost mulţumit că ştiam să spăl şi să calc, că voi, zicea, fetele astea de la ţară, sunteţi bune la toate, dar nu ştiţi să călcaţi o cămaşă. Aşa şi era, dar eu am un frate mai mic la liceu, foarte boieros, învaţă bine, are bursă, şi când venea în vacanţe, vroia să aibă cămăşile albe ca o colilie şi bine călcate, că se ducea şi el cu domnişoarele să se plimbe... Împrumutam maşina de călcat de la un croitor vecin cu noi şi nu mă lăsam până nu-i făceam gulerul ţeapăn, fără nicio dungă... Şi într-o zi vine Ilie pe la mine şi-mi spune: „Fă, zice, tu eşti fată mare?“ „Nu sunt, Ilie, da’ ce-ţi veni?“

„Ai vreun băiat pe-acolo prin sat care te-aşteaptă?“ „N-am niciun băiat!“ „Hai să ne luăm!“ zice. „Cum să ne luăm, zic, aşa fără forme?“ „Facem noi şi formele.“ Am stat şi m-am gândit. De două luni de când ne cunoşteam, tot bine se purta, venea şi mă lua când eram liberă, se îmbrăca îngrijit, cu cravată frumoasă la gât, cu un fular de mătase... Ne întâlneam cu Nilă... Îmi dădeam seama, suntem ţărani, nu mahalagii... N-avea nici el pe nimeni, îmi spusese odată Nilă că nu era încurcat... Nilă ţinea la mine şi credea că ne-am şi luat, îi părea bine de Ilie, uite, bă, al naibii, zicea, găsi şi el o fată tinerică şi frumoasă. Parcă îi părea rău. A lui nu era nici prea tinerică şi nici frumoasă, am găsit-o odată acasă, cu claia de păr neţesălată... Dormea, era beată tun, nici n-am putut s-o trezesc. Era o minune, Nilă clătina din cap şi l-am descusut. Că înainte de mine Ilie nu arăta aşa. Bea, înjura pe ăia din sat (n-a vrut să-mi spună pe cine), avea o otravă în el, şi pe el, pe Nilă îl lua peste picior... acum... hm!... Al nàbii, ştii cum zice Nilă şi râdea şi el blând, se dădea pe spate şi zicea: „Beţi, bă! Hai, bă, să bem!“ Ce să înţeleg eu? Că Ilie nu mai înjura pe nimeni, că bea cu măsură, că îi plăcea să stea cu mine... O fi! mi-am zis. Omul singur... Era la noi unul în sat pe care nu vrea să-l ia nimeni, nu ştiu de ce; nu numai o fată, dar şi un flăcău poate să rămână neînsurat... Am stat şi m-am gândit. De ce nu se însurase el până atunci? De ce? Cine ştie de ce, o fi aşteptat şi el să-şi facă un rost... Şi-l făcuse! Şi în seara aia când mi-a spus să ne luăm, bine, i-am spus, ne luăm, eşti om mare, ştii ce faci, am încredere în tine... Dimineaţa i-am făcut un ceai, a plecat la servici şi seara s-a întors. Îmi spunea din ziua-aia nevestică.

Florica se opri şi dădu din umeri. Asupra acelor amintiri se da martoră pe sine că totul a pornit de la el şi nu de la ea.

– Crezi că am pomenit eu de casă, Marine? A început să-mi spună că noi trebuie să ne facem o casă în Bucureşti, şi eu să nu mai lucrez nicăieri, să ne-o zidim noi singuri, cu mâinile noastre, dar că trebuie să ne cumpărăm întâi un loc, să strângem bani... Cum să nu! Facem, Ilie, orice fată vrea casa ei, aia nu e viaţă să plăteşti mereu chirie. Nici nu ştiu cum a trecut vara. Şi pe toamnă, aşa, îl văd că începe să vie acasă posomorât. Nu mai zicea nimic de casă, iar de forme parcă uitase ce zisese. Era supărat, parcă cine ştie ce i-aş

fi făcut. M-am supărat şi eu. Nu vrei să te însori, treaba ta, dar nu da vina pe mine. Nu i-am spus nimic, am aşteptat. Cine ştie ce-o fi, îi trece lui. Şi acum două săptămâni îl văd că îşi ia hainele, îşi face geamantanul şi cu mine în casă pleacă fără să-mi spună şi el o vorbă. Florico, mie nu mai îmi place de tine, am găsit alta, mă duc...

– Şi parcă dacă ți-ar fi spus era mai bine? am zis eu.

– Da ce, suntem câini? zise ea indignată.

– Adică la ce îți folosea ție să-ți spună? Să te vadă plângând?

– Eu să plâng?! zise ea cu o mândrie neaşteptată. Dar trăieşti cu cineva, îi spui c-o iei, că vrei să-ți faci casă... De ce îi mai spui? Mai bine taci!

– Da ce s-a întâmplat cu el? zic. I-ai făcut ceva?

– Nu i-am făcut nimic!

– Țiganca nu te-a vorbit de rău, dar mi-a spus că ea ştie să aibă grijă de-un bărbat. Că aşa e Ilie, trebuie să ai grijă de el.

– Eu n-am avut grijă?

– Eu ştiu? Aşa i s-o fi părut lui.

Florica rămase tăcută.

– Nu l-am gâdilat la tălpi, spuse ea deodată, sarcastică, şi frumusețea pe care i-o cunoşteam străluci intens pe chipul ei. Țineam la el, dar aşteptam să facă pasul. De ce nu-l făcea?

– Țiganca e foarte mieroasă, zisei şi izbucnii în râs.

Dar ea avea lacrimi în ochi şi rămăsei şi eu tăcut.

Întru târziu o întrebai:

– Şi tu ce ai acuma?

– ...Am plecat din sat tot din pricina unui nătărău, zise ea deodată. Că te iau azi, că te iau mâine, dar tact-tău, zice, nu poate să-ți dea două pogoane de pământ? De unde să-mi dea?

Şi nu mai zise nimic. Iar eu înțelesei: când erai aşa ca mine, când nu te înşelase nimeni, puteai să râzi. Dar ea fusese înşelată de două ori.

– Cel mai bine, zisei eu, e să nu te laşi înşelat.

– Şi cum să trăieşti? tresări ea.

– Poți să trăieşti şi singur.

Da, dar fata asta era stăpânită de un gând: un bărbat al ei, o casă... Cum să i-l smulgi? Şi dacă ar fi fost urâtă sau o neroadă, ai mai fi putut zice că asta e soarta neroadelor şi a urâtelor, să rămână singure.

– Parcă ai fi o babă, îi spusei râzând din nou. Ai să te califici şi o să-ţi găseşti tu un băiat cu care să te înţelegi.

– Dar cum, zise ea, chiar cu o ţigancă?!

– Ei, asta e acuma, hohotii eu. Asta te doare pe tine! Dacă o să-ţi spun că e grasă şi urâtă, te pomeneşti că nu mai dormi trei zile...

Izbucni şi ea în râs.

– Chiar aşa, grasă şi urâtă? Eu credeam că trebuie să fie una de-alea ochioase şi afurisite...

– Nu e!

– Bietul Ilie! exclamă ea atunci nedumerită, dar senină. Mai rău o să fie dacă o să-i pară rău, fiindcă eu cu el nu mai mă împac.

– Fii fără grijă, n-o să-i pară rău. Dacă vrei să ştii, spusei eu îmbătat deodată de propria-mi ştiinţă despre viaţă, pe care nu înţelegeam de unde o aveam, Ilie te-a iubit sincer, cât a putut şi el, pe urmă n-a mai putut şi a plecat. Pe ţiganca aia nu trebuie s-o iubească. Tu eşti de vină! Acum ai înţeles?

Nu înţelegea.

– Marine, ce spui tu n-are niciun rost... Ilie ţinea la mine şi eu nu pot să înţeleg ce l-a apucat de-a fugit...

Nu mai puteam însă nici eu să-i repet ceea ce îi spusesem. Gândul trecuse prin capul meu ca un fulger, ea nu-l prinsese şi îmi zburase şi mie din minte. Am rămas amândoi tăcuţi şi nedumeriţi.

– Zici că eu sunt de vină, reluă ea întru târziu. De ce?

Păi aici era! Nu mai ştiam nici eu de ce. Se purtase bine cu el, îl iubise, avusese încredere. Dar dacă ar fi făcut totul pe dos, să nu-l fi primit în odaia ei, să-i fi râs în nas, să nu fi dat doi bani pe promisiunile lui... Cine ştie? Poate ar fi fugit de la început (şi atunci n-ar mai fi fost înşelată), dar poate s-ar fi prins de ea prin acest joc pe care unele fete îl au din naştere, sau îl învaţă de nevoie, după prima dezamăgire, şi ar fi iubit-o toată viaţa. Nu ştiam însă pe atunci că asta e, la o fată, o armă fără greş, mai puternică decât sinceritatea totală şi încrederea. Încât am tăcut mai departe stingherit.

Ea reluă încăpăţânată:

– Zici că n-a mai putut să mă iubească. Dar la început cum a putut? Era om în toată firea.

– Să nu crezi, îi răspunsei, că i-a făcut ţiganca farmece.

– Nu cred în farmece. Dar atunci de ce s-a dus la ea?... Unde Dumnezeu o fi găsit-o, că am stat aproape tot timpul împreună...

– Şi ţie nu ţi-e frig aici? schimbai eu vorba.

– Nu mi-e frig, mă bag sub pătură.

Mă ridicai să plec. Dar rămăsesem cu sentimentul că îi adâncisem o îndoială, faptul că ea ar fi vinovată. Şi ideea care mă fulgerase îmi reveni pe neaşteptate:

– Eşti vinovată că nu ţi-ai dat seama de un lucru simplu: frati-meu nu era de tine.

– Cum să-mi dau seama? Ţi-am povestit, îmi plăcea, se purta bine.

– Îţi plăcea, se purta bine, râsei eu. Uite că nu s-a purtat bine!

Asta era, dovada, se purtase bine un timp. Tăcurăm iarăşi. Se gândea, părea să înţeleagă. Îmi îmbrăcai paltonul. Îmi puse mâna pe braţ.

– Am bănuit eu, zise, că e aşa cum spui tu, dar credeam că... Nu ştiam...

Nu ştia ce? Că rivala ei era groasă şi urâtă? o întrebai. Ea râse, apoi adăugă că îi părea rău de el. Mă aşezai pe scaun cu paltonul pe mine. De pe atunci îmi plăcea să mă despart bine de cineva, să nu turbur un om şi apoi să-l părăsesc.

– Da, zic, şi mie îmi pare rău, dar nu mai e nimic de făcut. Nilă avea dreptate când dădea din cap că era o mare minune ce se întâmpla cu Ilie. Sigur, ne pare rău că minunea asta se termină. Şi lui îi părea rău, nu înţelegeam, când mi-a spus să mă duc pe la el, de ce arăta aşa de... cum să-ţi spun... parcă era un bou care trage la apă şi ţăranul, în loc să-l lase, îl înjură şi dă cu ciomagul în el. I-ar fi plăcut şi lui să aibă o cumnată ca tine, aşa frumoasă. Dar ce să-i faci dacă nenea a tras în altă parte. Acuma totul s-a stricat. Nu e vina ta.

– Bine, Marine! Tu cum stai cu şcoala?

– Merge! E în reparaţie din pricina cutremurului. Stau la Nilă.

– Bine...

Deci era bine! Puteam să mă duc.

M-a condus până la tramvai, m-am urcat şi i-am făcut un semn nedefinit cu mâna, adică n-o să ne mai vedem... sau poate... cine ştie... la revedere... Dar nu era bine deloc. Urmărind-o cu ochii prin geam am văzut cum, rămasă singură în staţie, deodată o spaimă bruscă i-a acoperit chipul. Nu se mai gândea la mine, mi-am dat

seama, dar rămăsese cu ea însăşi şi cu o întrebare, pe care nu reuşisem să i-o alung şi nici s-o lămuresc; de ce fusese părăsită? Zadarnic îmi povestise, degeaba încercasem să-i explic... Am vrut să mă dau jos la staţia următoare, dar simţeam că nici resursele mele nu erau mari. Ce puteam să-i mai spun? Abia mulţi ani mai târziu aveam să înţeleg că singurătatea celor părăsiţi nu e chinuitoare din iubire, ci din pricina chiar a acelei singurătăţi. Şi că e bun în acele ore grele oricine e alături de noi şi că atunci se fac şi cele mai mari greşeli: nu suporţi acest gol care se face în suflet şi nu alegi pe cel care vine să-l umple. Am căutat-o pe Florica nu mult timp după această întâlnire şi am găsit-o cu un ins pipernicit, de-acolo de la Filatură. Mi-am dat seama repede că între ei nu era dragoste, ci unire între doi nefericiţi. Adică ea era nefericită şi el prăpăditul care se agăţase de ea şi fusese acceptat. Era atât de pricăjit la minte, nu numai la trup (fiindcă adesea un trup firav ascunde o imensă voinţă), încât tot timpul cât am stat eu de vorbă cu ea, el n-a scos un cuvânt, deşi părea să aibă treizeci de ani, era, adică, un bărbat format, iar în meserie era electrician, deci ceva tot ştia. Pe lângă el frati-meu Ilie, cu gama lui de ură nedefinită împotriva satului pe care îl părăsise, de ranchiună nedomolită împotriva tatălui şi a mamei vitrege, de ambiţie *să le arate el lor* de ce e în stare, de faptul că ştia cine e Iorga şi legionarii (cărora nu le dădea nici trei luni: *nu le dădea*, înseamnă că îi judeca), era o puternică personalitate. Numai Florica avea în ochi o strălucire de mândrie care însă nu-mi plăcea. De ce ar fi fost ea aşa de mândră? Individul de lângă ea nici măcar nu arăta acea supunere faţă de o fată care îi era superioară, supunere, să zicem, de câine, dar care îşi iubeşte stăpânul. Era tern, insignifiant, tăcut fără să ascundă un gând, o intenţie şi nici măcar nu părea călăuzit de un instinct oarecare: va trăi cu această fată, va întemeia o familie, va fi un sprijin pentru ea şi copiii care vor urma... Dimpotrivă, fără să pară neajutorat, nu inspira totuşi siguranţa că nu va fi pentru ea o povară. În natură însă sunt ierburi pe care nu le mănâncă nici oamenii, nici animalele, nici păsările. Au un singur merit: cresc din pământ, fixează ţărâna să n-o ia ploile. Individul ăsta semăna parcă cu o astfel de iarbă: o fixa pe Florica de viaţă, să n-o ia apele, de care însă, credeam eu, n-ar fi trebuit să se teamă...

19

În duminica următoare mi-am adus aminte că Gheorghe al lui Costică brutarul mă invitase la el acasă, dar uitasem să mă duc din pricina cărţilor. Nu-i nimic, mi-am spus, mă duc în duminica asta.

Strada Tutunari nu era uşor de găsit, n-o cunoştea nimeni, dar până la urmă am dat de ea. Gheorghe însă nu era acasă. Soția lui, o tânără doamnă cu păr bogat, dar cu un nas proeminent, m-a invitat în casă (aveau o odaie într-o curte frumoasă, cu pomi, cu asfalt pe alee şi pompă de apă) şi mi-a spus că mă aşteptaseră duminica trecută.

– Acum nu e acasă, vino şi dumneata duminica viitoare, zise ea rece.

Nu-mi plăcea, dacă vroiam să văd pe cineva, să nu-l văd. Mulți ani, în Bucureşti, mă duceam şi neanunțat. Nici la noi acasă nu se anunța nimeni, vedeai cum omul, în mod firesc, intra în curte şi mama abia avea timp să ascundă o cârpă, să tragă o pătură, iar dacă nu era dat cu mătura în casă surorile erau după aceea bruftuluite de mama că sunt mele (un cuvânt folosit numai la noi în familie... se referea la isteţimea unei fete, grija ei de locul în care trăieşte... „fă, melo, striga ea, tu nu vezi că sticla aia de lampă e neştearsă?“).

– Unde e plecat, doamnă? am întrebat-o eu cu un glas brutal.

Cum şi-a permis, când ştia că trebuie să vin eu? N-am venit duminica trecută! Ei şi? Unde dracu' s-a dus?

– Mi-a spus că se duce pe la Megherel.

– Cine e ăsta, Megherel?

– E tot unul de pe la voi din sat, mi-a răspuns femeia cu un respect îndoielnic pentru noi toți care veneam de-acolo. E şofer şi el, du-te, dacă vrei să-i vezi.

– Pe ce stradă, doamnă?

– De unde să ştiu eu pe ce stradă?

Ştia, dar nu vroia să-mi spună. Eu eram de vină. Îi văzusem poate nasul şi ceva de pe expresia chipului meu îi spunea că nici mie nu-mi plăcea un asemenea nas? Şi atunci m-am hotărât să nu plec, vroiam negreşit să-l văd pe Gheorghe, m-am aşezat mai bine pe scaun.

– Spune-i, zise ea, observând că nu mă lăsam dus, să se întoarcă repede acasă.

– Păi cum, i-am răspuns, se poate? Unde tot umblă?

– E departe, în Parcul Domenii, pe strada Aviator Popişteanu 14. Stă la mansardă. Ajungi acolo cu tramvaiul 19.

Cine era Megherel ăsta? I-am găsit pe amândoi întunecaţi, traşi la faţă, străini unul de altul, tăcuţi în faţa unor pahare golite. Mansarda nu era terminată, casa era nouă, am bâjbâit până să-i găsesc printre frânghii, praguri false, ciment proaspăt, uşi netencuite...

– Bă, ce faceţi voi aicea? am strigat eu după ce am dibuit uşa şi am intrat.

S-au uitat la mine cu o duşmănie care nu-mi era necunoscută. Bruştele mele apariţii de acest fel nu plăceau nimănui. M-am aşezat la masă fără să fiu invitat şi i-am spus lui Gheorghe:

– Doamna te aşteaptă acasă foarte supărată.

El a tresărit înţelegând că trecusem pe la el şi nu-l găsisem; apariţia mea părea mai firească.

– Mărine, zice, bea şi tu un pahar de vin.

Să beau un pahar cu vin... Era ca o promisiune. După ce aveam să-l beau puteam fi egal cu ei, altfel nu... L-am băut şi m-am uitat ţintă la Megherel. Era un ins cu fălci puternice, care făceau din chipul lui ceva pătrat. Privirea îi era dominatoare, dar turbure, frizura neagră, înaltă, umerii laţi, gâtul vânjos. Purta un costum bej care stătea pe el ca pe-un cal, nu se mula, se strâmba din coate şi la revere. Îi cunoşteam pe zbanghiii ăştia, erau din altă lume decât a noastră, cum mă vedeau, nu ştiu de ce, mă ameninţau: „Bă, al lui Paţac!“ Nu spuneau mai mult, dar destul să simt o ură ucigaşă împotriva lor, cuvintele, al lui Paţac, erau născocite de ei, Paţac fiind tatăl meu. De ce Paţac? La Bucureşti aveam să descopăr o firmă „La Paţac“, deci era un nume ca oricare altul, dar poate să ţi se spună oricum, depinde cu ce încărcătură. Era adevărat, Cocoşilă îi spunea şi el tatălui meu, adesea, Paţanghele, şi nu înţelegeam de

ce tata sta de vorbă cu el şi părea că nu aude porecla. Treacă-meargă Pațanghel, i se spunea cu prietenie, dar ăştia spuneau Pațac cu ură şi ceva sălbatic, ca şi când viața ar fi fost numai a lor şi noi, tata şi copiii lui, să nu mai fim... De astfel de uri nimicitoare m-am degajat uşor în Bucureşti, oraşul e mare şi nu eşti obligat să-l întâlneşti pe cel care nu poate trăi fiindcă tu exişti, la fântână, la vie, pe mirişte sau pe ulițele satului. E drept că avantajul în sat e că îl poți vedea murind înaintea ta în timp ce într-un mare oraş se internează într-un spital şi în zilele următoare e dus repede cu camionul spre un cimitir abstract şi nu-i vezi cortegiul, să-ți aminteşti că şi tu poți s-o pățeşti ca şi el şi să-l poți ierta. Spre şaizeci de ani Zaharia Stancu înghițea tot felul de mârşăvii şi îl întrebam de ce nu rupe cu cei care îi otrăveau bătrânețea. „Nu pot să rup, îmi răspundea, da, nu pot, ce să fac...“ „Dar de ce nu? Ce vă împiedică?“ „Fiindcă nu mai am timp să mă mai împac“, mi-a răspuns el. Ştia deci că ura celor mai tineri are o durată lungă şi bătrânețea îl silea să depună armele.

La nouăsprezece ani însă, câți aveam eu atunci, nu-mi păsa dacă n-o să mă mai împac niciodată cu de-alde Megherel, cu atât mai mult cu cât soarta noastră nu era aceeaşi.

Şi îl vedeam acum, nu fără o satisfacție secretă, pe acest atotputernic pitit în acel pod, departe de caii lui pe care îi călărea trecând ca o vijelie pe uliți, speriind-o pe mama, adesea cu capul plin de sânge după cine ştie ce încăierare pentru un răzor pe care plugul vecinilor îl muşcase, sau după o bătaie cu socrii care nu dăduseră fetei nu ştiu ce vită promisă. Nu mai era mai-marele satului.

– Tu eşti băiatul lui nea Tudor Călăraşu? îl aud că mă întreabă.

Parcă avea o nostalgie în glas. Deci nu eram al lui Pațac...

– Ce mai face Ilie?

Ilie, nu Nilă. I-am răspuns că îşi vede de treabă. M-am mirat, zicându-i că nu-l cunosc. Pe unde stătea în Siliştea? Prin Cățeleşti... Mă ştia de când eram la şcoală, am fost coleg cu frati-său. Nu-mi aduceam aminte de niciunul pe care să-l fi chemat Megherel. Cum să nu, mi-a răspuns el. Megherel Constantin... O fi rămas repetent în clasa întâia, i-am răspuns cu neîncredere în dorința lui de apropiere, nu, a zis el, pe-a doua... L-am înjurat în gând şi pe el şi pe frati-său şi m-am ridicat.

– Gheorghe, mergi, sau mai stai?

– Nu, nu, merg, mi-a răspuns el, am plecat, mă, Megherel, nevastă-mea e borțoasă şi are draci. Dacă stau acasă zice că stau pe capul ei, că mă țin de fustele ei, dacă plec, că umblu fără căpătâi şi o las singură... Cu chestia aia n-ai nicio grijă... Ai executat un ordin...

– Taci din gură, zice Megherel pământiu.

Înțelesei că era un secret al lor şi nu mă mirai. Ca şi în sat, ăsta nu putea trăi nici aici decât vârât în taine întunecoase...

Afară o luarăm pe jos; Gheorghe simțea nevoia de mişcare. Mergea repede...

– Mi-e prieten, zise el, vindeam bragă în Bucureşti, m-a ajutat să mă fac şofer ca el şi să intru în Legiune.

Neatent, răspunsei printr-o înjurătură, trimițându-l pe Megherel la origine, pe el şi tot neamul lor din Cățeleşti.

– De ce? zise Gheorghe mâhnit, e un băiat bun, ți-a făcut ceva?

– N-a avut ocazia, îi răspunsei.

– Nu, pe mine m-a ajutat...

Dar Gheorghe, el însuşi, arăta încordat, neliniştit... Se uita în jur:

– Hai să bem undeva o bere.

Am intrat într-o bodegă şi Gheorghe a comandat două halbe. Mie mi-era foame şi am cerut berarului ceva de mâncare. Ne-a adus mezeluri care mi-au dilatat nările, muştar şi franzelă pufoasă.

– Mă, zice, ție ți-e foame...

– Cum să nu-mi fie, venisem la tine la masă şi n-am mâncat nimic...

– Te-am aşteptat duminica trecută... Adusese nevastă-mea baclavale de la cofetărie...

– Bine că le-ați mâncat singuri...

Cunoşteam baclavalele. Cu puținii bani pe care mi-i dădea Nilă mâncam şi eu câte una şi îmi plăcea atât de mult încât până seara îmi ajungea doar atât. Berea parcă l-a trezit pe Gheorghe din încordarea lui. Şi-a adus aminte... mi-a şoptit:

– Ce-ai făcut atunci?

– Când atunci?

– Când am fost la sediu.

Am dat din umeri şi am uitat să-i răspund. Mi-era foame, întrebarea mi-a trecut pe lângă ureche fără s-o înțeleg bine.

– A, zic, da, la sediu... Ce credeai c-o să fac?...

– Da, zice, nu e de tine, vezi-ți de şcoală...

Ce era cu Gheorghe? M-am prefăcut neatent, dar mi-era frică să nu tacă.

– Mai luăm câte-o halbă? l-am întrebat şi el a făcut semn cu mâna.

La a doua halbă, după vinul pe care îl băuse mai înainte, Gheorghe a început să-mi şoptească... Să nu spun la nimeni... a fost chemat într-o noapte la Prefectură, mai multe maşini s-au dus la Jilava şi au omorât oameni... Gheorghe se uită în jur, iar eu mă dădui instinctiv înapoi. Gheorghe omorâse oameni?

– Nu, îmi răspunse, Megherel. Da nu el, ăia din maşină... Megherel n-a ştiut nimic...

Deci de Megherel era vorba. Dar nu era clar, fusese şi Gheorghe cu el?

– Ieri mi-a dat telefon la servici, că vrea să-mi spună ceva. N-a vrut să-mi spună. Zic, ce e, mă, Megherel, de ce m-ai chemat? l-am întrebat azi, înainte să vii tu. „Măi frate, zice, nu pot să dorm, ieri, când ți-am telefonat, era să intru cu maşina într-un stâlp." „De ce, mă, Megherel?" „Nu pot să spun, zice, e secret, dacă se află că am spus, s-a zis cu mine." „Atunci de ce dracu' m-ai chemat?" „Să stai cu mine, zice, mi-e urât." „Bine, stau." A scos o sticlă de vin şi după ce am băut-o îl aud că zice: „Ce-ar fi să mă întorc acasă?" „Întoarce-te! dar e păcat, aici ai leafă, o meserie..." „Asta nu e meserie, zice, în fiecare noapte mă întorc acasă la miezul nopții şi dimineața la opt trebuie să fiu la Prefectură. În altă parte să mă angajez şofer nu se mai poate, nu-mi dă drumul... Şi nici nu-mi spune, când îi duc undeva, unde îi duc... într-o noapte..."

Şi Gheorghe se opri din povestit şi mai ceru un rând de halbe... Că într-o noapte, reluă el apoi, vârându-şi capul în halba mea... dar, Mărine, să nu spui la nimeni, ne omoară pe toți... răzbunarea legionară... Şi aici Gheorghe, pronunțând aceste cuvinte magice, deodată tăcu şi se holbă la mine:

– Ți-am spus ceva?

– Nu, zic, n-am înțeles... Unde zici că s-a dus Megherel în noaptea-aia?

Dar auzisem bine, însă el clătină din cap ca şi când ar fi vrut astfel să-l limpezească. Nu mai vru să continue. Mai spuse doar atât:

– ...Şi acuma nu doarme de-o săptămână... Bea, dar nu se îmbată... A auzit şi el... generalul a dat ordin să fie prinşi toți...

– Care general? zic.

– Conducătorul statului.

Nu-mi era prea clar: pe cine omorâse? Şi nu înțelegeam nici neliniştea lui Gheorghe.

– Bine, nu vrei să-mi spui, dar ție ce-ți pasă? zic. Tu n-ai făcut nimic... sau ai făcut?

Nu făcuse, dar îmi reamintii, lucra şi el acolo, putea şi el să fie chemat într-o zi... Nu transportase el arme şi muniție la sediu?... Şi cine ştie ce mai putea fi pus să facă... Dar eram mirat. Nu erau la putere?

– Sunteți la putere, Gheorghe, zic, de ce îi e frică lui Megherel?

Nu mi-a răspuns. Am mai băut halbe şi nu mai ştiam ce vorbim. Berăria era plină de oameni, glasurile noastre se pierdeau în gălăgia din bodegă. Berea curgea în spume pe tejghea... Gheorghe dădea din mâini, îşi arăta pieptul cu degetul, mi-l arăta pe-al meu... că el i-a zis... e regele... şi regele a îmbrăcat cămaşa verde... Domnul general... ofițerii... dar n-a înțeles? era secret? De ce secret?... Prigonitorii... Ionel Moța şi-a dat viața ca un martir... Au vrut să-i dea şi lui un pistol... Camarade, zice, o să ai nevoie... Ce să facă cu el? În cine să tragă?... Legiunea... Căpitanul ... Echipa morții...

Era beat. Am ieşit amândoi pe seară împleticindu-ne şi nu mai ştiu unde şi cum ne-am despărțit. Acasă, Nilă, când m-a văzut, a rânjit. Mi-a desfăcut patul.

– Culcă-te nàbii şi dormi, mi-a spus el cu blândețe. Te-ai îmbătat şi tu...

Am adormit cu un vag, dar treaz semn de întrebare rătăcind printre gândurile mele turburi. Ştiam de ce vrusesem să-l văd pe Gheorghe, îl văzusem, dar gândul îmi fugea ca o şopârlă, mă apropiam, a, da, şi apoi un val de ameţeală mă rostogolea în pat... Ce vroiam să-l întreb?... Mi-era rău, camera se învârtea cu mine...

20

Văzându-mă că țineam cartea prea aproape de ochi, Nilă mă întrebă la un moment dat de ce nàbii nu-mi puneam o pereche de ochelari. Că el mă ştia de mic că nu văd bine, când mă trimitea să-i aduc un lanț, că lanțul era la picioarele mele şi eu mă chioram la el şi nu-l vedeam. Ce-ar fi? mi-am zis. Şi într-o după-masă am rămas minute lungi în fața unei vitrine de pe strada Doamnei, pe care scria *amicii orbilor*. Eu până atunci nu fusesem la un cinematograf... O să-i pun şi eu numai atunci, mi-am zis, încolo nu simțeam că am nevoie, uitând că şi în clasă adormeam în timpul orelor de matematici şi chimie din pricină că tabla la care profesorul făcea demonstrație rămânea în fața mea neagră.

Am intrat înăuntru. O lumină vie, odihnitoare învăluia un domn şi o doamnă îmbrăcați în halate albe. Femeia mi se părea ca de obicei frumoasă, când nimic de pe chipul ei nu mă izbea, un nas strâmb, o gură prea mare sau zbârcituri pe obraz, ca sa înțeleg că era bătrână. Am fost întrebat ce doresc şi la răspunsul meu că vreau ochelari am fost invitat să iau loc pe un scaun într-o odăiță întunecoasă de alături.

– Rețetă aveți? m-a întrebat doamna.

– Nu.

– Nu-i nimic. Ce vi se întâmplă?

– Nu văd la tablă, i-am răspuns.

– Sunteți elev sau student?

– Sunt elev...

– Şi de când nu vedeți la tablă?

– De mult.

– Cât de demult?

– Cred că din copilărie.

– Şi de ce nu ți-ai pus până acuma?

Am dat din umeri.

– Sigur, zice, şi acum miopia a crescut. Dacă puneai de mic, se corecta foarte bine... Ia să vedem...

Şi a aprins o lumină în fund, unde era o tablă cu litere ale alfabetului. Nu le vedeam decât pe cele mari, din primele rânduri. A tras scaunul lângă genunchii mei şi mi-a spus să mă uit într-o parte, mi-a arătat cu mâna pe-alături de umerii ei. A început să mi se uite în ochi cu o luminiţă mică şi intensă, întâi de departe şi apoi foarte aproape, îi auzeam respiraţia uşoară.

– Hm, zice, nu e grav, n-ai leziuni, dar miopia e crescută, e spre patru. Poate să crească şi până la doisprezece... N-ai avut pe nimeni în familie să-ţi spună? Sau eşti orfan?

– Nu sunt orfan!

Auzi, orfan... Parcă altă treabă n-avea tata sau ceilalţi din familie decât să se ocupe de ochii mei. Trăieşti cum eşti, dacă eşti şchiop, şchiop rămâi, chior, ţi se spune chiorul şi cu asta s-a terminat. Era unul care se automutilase în timpul războiului, trăgându-şi un glonţ în palmă, palma se infectase şi i se tăiase mâna: i se spunea Ciungul. Toţi ceilalţi primiseră pământ, lui nu i se dăduse. Cu mâna ailaltă însă care îi rămăsese ne bătea cu măciuca pe câmp când ne prindea că furăm pepeni de pe lotul altora: era pândar. Lumea nu se năştea întreagă, unii făceau copii cu bale la gură, nu creşteau, dar nici nu mureau, alţii cocoşaţi... Bâzdoveică avea o fată care ai fi zis că e întreagă (era şi frumoasă), stătea toată ziua pe gard la drum şi vorbea şi râdea singură. Era necontenit veselă şi spunea tot ce se întâmpla la ei în curte sau pe drum: tot ce vedea, ca o oglindă vie a mişcării vieţii din jurul ei. Tata dă de mâncare la cai... ha-ha...! Nea Ilie a ieşit din curte. Uite-l şi pe nea Achim, unde s-o fi ducând?... Ţaţă Mariţo, te duci la apă? He, he... De ce n-o trimiţi pe Leana? Fă, Gherghino, ce-ai în cuşniţă?... He, he, struguri... Nea Gheorghe s-a supărat, l-a bătut ta-său că l-a prins cu ţigarea în gură...

Unul, Ilie Cârcâdaţ, era cerşetor, singurul din sat, afară de milogi, care veneau din lume în căruţele lor cu coviltir (unde aveau copii schilozi) şi ale căror vaiete se auzeau de departe, te treceau fiorii: „Maică, fie-ţi milă şi îndurare...“ Cârcâdaţ ăsta mânca toată ziua (fiindcă asta i se dădea, de mâncare) şi uneori se scăpa pe el.

Dar nu-i era nimănui ruşine, ieşea câte-o muiere, îl băga în curte, îl dezbrăca şi îl spăla. Ce vină avea el săracul, că era slăbănog, spunea ea, şi îl lăsa să doarmă în bătătură pe troscot. Mai târziu am auzit şi citit că poporul e vânjos, sănătos. E cine e, dar câți strâmbi nu vedeam eu trecând pe drum, şoldii, fete cu picioarele cât nişte putinee, muți frumoşi, de care abuzau văduvele, inşi cu tot felul de gâlme la gât... Mama zicea că sunt „păcate de la nouă neamuri" care loveau muierea care îi năştea. Eu însumi eram astfel marcat, o mătuşă, soră mai mică a mamei, se uita aşa ca mine la lucruri fără să le vadă.

Dintr-un clasor cu lentile doamna lua ceva şi vâra într-o ramă de metal pe care mi-o pusese pe nas. Ce văd?... Mai bine, i-am răspuns. Dar acum? Şi mai bine. Dar aşa? Poți citi ultimele rânduri? Lumina ţâşnea în ochii mei cu o putere minuțioasă extraordinară, vedeam acum chipul doamnei care îmi surâdea cu nişte dinți de o albeață nefirească, un ins care tocmai intra şi îi vedeam bine nasul, căciula, fularul şi chipul, nu doar ca siluetă, ci cu tot ce avea el, până şi şireturile de la pantofi.

– Sunt prea puternici pentru început, zise doamna, îți dau cu o dioptrie mai puțin, trebuie să şi citeşti, s-ar putea să te obosească.

Avea o voce cristalină, dar cu un timbru afectuos şi mâini neverosimil de frumoase, parcă nu mai văzusem niciodată astfel de mâini... Chiar nu mai văzusem... Le țineam minte pe ale mamei, ca nişte crengi, le punea adesea lângă ale mele, să vadă cum sunt, câți ani trecuseră peste ele, câte secerişuri, câte veri în care le băga în urzici să le toace cu satârul, să dea la rațe... Creştea câte-o sută, lua pe ele o sută de poli, ca să cumpere o sută de metri de pânză... I se chirciseră, erau crăpate, urzicate de hrănitoarea iarbă, arse de focul de paie pe care îl vâra mereu sub căldare, de săpunul cu sodă puternică cu care ne spăla cămăşile... Era senină şi resemnată văzând diferența dintre mâinile noastre, ale mele tinere, albe şi îngrijite (fiindcă după ce intrasem la şcoală, furca, sapa, secerea, băligarul, țesala nu le mai atingeam), ale ei bătătorite şi având culoarea pământului, cu noduri tari ca lemnul în podul palmei şi cu pielea încrețită. „Uite, maică, zicea, nici nu pot să le mai întind bine"... Şi încerca să le întindă. Avea mijlociul chiar zgârcit, se

înțepase într-o furcă, se obrintise şi o vară întreagă îi cursese din tot degetul puroi. Iarna suferea de el, îi îngheța... Mi-acoperea pe ale mele cu un gest reținut, vrând parcă să spună că nu în zadar muncise dacă eu o să am o soartă mai bună. Şi îşi amintea: „... părintele Alexandru are mâini ca ale tale..." Şi gândul îi zbura la biserică şi chipul i se lumina... „De ce nu te duci şi tu, maică, la biserică?" Era blândă şi tolerantă cu mine, poate-poate o să mă convingă să nu uit în viață că biserica îi potolise ei toate neliniş-tile şi îi ridicase sufletul din întunericul în care trăise când ne făcuse pe noi. Dacă s-ar fi dus de tânără, spunea ea, multe suferințe ar fi ocolit-o... „Te duci, maică?" „Nu mă duc!" îi răspundeam scurt şi cu o tandrețe încărcată de veselie. „De ce?" „N-am timp!" Mintea îmi era aiurea, răspunsul era al tatălui, cu lipsa timpului. În realitate nu făceam nimic, îl pierdeam, acel timp; era un sen-timent divin, n-aveam ce căuta la biserică să-l găsesc...

Şi acum mă uitam la mâinile acelei doamne care îmi lua distanța dintre pupile şi scria cifre pe hârtie pentru laborator, să-mi facă ochelarii. Le-am simțit şi parfumul şi m-am îndrăgostit de ea pe loc, ieşind de acolo foarte turburat...

Afară însă mi-am revenit şi am înțeles. Pe geam scria *amicii orbilor*. Nu numai că te ajutau să vezi mai bine cu lentilele lor, dar îți erau şi *prieteni*. Ce loc minunat! „De ce, mă întrebam, n-ar fi peste tot, unde existăm şi ne ducem, aceeaşi prietenie, acelaşi calm, aceeaşi căldură umană liniştită şi afectuoasă? Inima omului e largă, de ce unii şi-o poartă strâmtă şi plină de ură?

De ce unii vor să-i omoare pe alții? Cine face timpurile? Oame-nii sau altcineva străin de ei? Şi acel cineva străin, dacă există, nu poate fi gonit?... De ce a fugit frati-meu Ilie de Florica?... Dar Megherel? De ce şi-a lăsat el caii lui cu care alerga liber pe câmpie şi a venit aici să ducă pe alții cu maşina, fără să-l întrebe dacă... Nu mai aveam nicio ură contra lui Megherel, poate că în sat, îmi ziceam, el nu făcea parte dintre cei care ar fi vrut ca noi să nu mai trăim, de bine n-a plecat el de-acolo, înseamnă că ai lui erau săraci... Şi dacă a ajuns şofer la Bucureşti de ce s-a făcut el legionar? Da, de ce, ce l-o fi atras...

Şi atunci mi-am adus aminte de ce vrusesem eu negreşit să-l văd pe Gheorghe al lui Costică brutarul în duminica aceea. Da, asta era, să-l întreb ca pe un vechi prieten de ce s-a înscris el în Legiune? Să-mi spună cu gura lui! Era un secret care îmi scăpase, acest răspuns pe care mi l-ar fi dat, fiindcă degeaba nu s-a dus el acolo, ceva i-a plăcut, ceva l-a îndemnat...

Pe urmă mi-am amintit că el, fără să-l întreb, îmi dăduse un soi de răspuns: Megherel îl *ajutase*. Da, se luase după el, asta era, dar atunci care era secretul ăstuilalt, inițiatorul, al lui Megherel?...

O să aflu eu... În ceasurile acelea gândul mi-a revenit la doamna de la *amicii orbilor* şi deodată m-a trăsnit parcă o revelație. Aşa era, îmi plăcuse, dar eu ei? Şi m-am zărit într-o oglindă a unei vitrine şi m-am oprit. Slab, osos, rău îmbrăcat... haine lăbărțate, negre, țesute în casă, cusute de Iangă cu nasturi puțini. Palton de aba, parcă eram popă... Arătam mai bătrân decât eram cu zece ani şi în clipa aceea m-am şi simțit astfel, cu regretul că nu i-am trăit, acei zece ani... Acum înțelegeam de ce un idiot din clasă îmi spunea *călugăre*... Nicio speranță, mi-am zis, să-i plac acelei doamne... Ei şi? Am dat din umeri cu nepăsare. Bine că îmi place ea mie...

Am revenit după câteva zile şi mi-am luat ochelarii.

– Or să te jeneze câtva timp, mi-a spus ea, şi s-ar putea să te doară puțin şi capul. Dar să nu-i mai scoți. Trebuie să-i porți de-aici înainte toată viața, altfel îți creşte miopia şi o să ai mari necazuri. După un an, aşa, vii iar pe-aici la control.

După un an! Vasăzică până atunci nu puteam s-o mai văd! Ca orice femeie frumoasă (fiindcă era, deşi acum, cu ochelarii, îi vedeam bine rujul care o cam îmbătrânea şi ridurile de la coada ochilor) ea a surâs observându-mi, desigur, lipsa de grabă (plătisem şi trebuia să plec) şi mi-a luat ochelarii şi a început să-i treacă printr-o flacără de spirtieră. Nu se grăbea. Îi îndoia tare la brațe şi mie mi-era frică să nu-i rupă. Colegul ei se ocupa de un alt client.

– Acuma e mai comod, încearcă-i...

Nu-mi dădeam seama. A tras un sertar şi mi-a întins o cutie în care să-i pun seara, zice, „să nu-i spargi din greşeală". Pe urmă m-a *părăsit*; a dispărut în biroul unde îşi apropiase atât de mult fața de-a mea, să mi se uite cu instrumentul acela în ochi.

Am ieşit afară şi am văzut lumea aşa cum era. Mi se părea că nu mai gândesc, că nu mai pot să fiu atent la mine însumi, violentat cum eram de imagini şi culori orbitoare. Nu-mi plăcea... Parcă eram separat de mine însumi. Oamenii, străzile, reclamele, pe care acum le citeam de departe, mă sileau să le văd împotriva voinţei mele, golindu-mă de ceea ce ştiam că sunt, singur eu şi restul o foială prin care treceam nepăsător. Vedeam chipuri bătrâne, babe pe care până atunci nu le observam, expresia grabei la unii, picioarele fetelor, murdăria de pe trotuare. Vedeam numerele tramvaielor (mare minune), până atunci trebuia să întreb ca şi când n-aş fi ştiut să citesc: „ce tramvai e ăla care vine?", adâncimea bulevardelor, cerul limpede şi înalt, de un albastru metalic, numerele străzilor...

Nilă a făcut aşa, hî, când m-a văzut, adică aşa, ca pentru sine, să nu te superi că rânjeşte de tine, e şi el vesel din când în când... M-a întrebat dacă acum văd mai bine. Văd perfect, i-am răspuns şi i-am mulţumit pentru bani, altfel, am adăugat, în nădejdea tatei puteam să stau aşa mult şi bine...

Atunci m-am dus la primul film. Neverosimil! Felii de viaţă din lumea reală, inşi fotografiaţi stând îndelung de vorbă, deschizând şi închizând uşi, femei frumoase cucerite şi apoi părăsite, pistoale care doborau cu adevărat oameni, care mureau fără regretul nimănui, adică al nostru, al spectatorilor, fiindcă săvârşiseră nu se ştie ce mârşăvii. Am ieşit împleticindu-mă şi m-am plimbat mult până să-mi revin. Pe atunci nu exista orar şi nici înghesuială, săli arhipline, după ce filmul se termina puteai să rămâi şi să-l mai vezi o dată. Mă apucau uneori ore târzii, fiindcă rula şi după miezul nopţii. Am uitat multă vreme de cărţi şi când am revenit la ele, anticarul a exclamat:

– Ce e cu dumneata? Am crezut că te-ai dus la altul. Nu s-a mirat de ochelarii mei, m-a recunoscut de îndată.

– Ţi-am găsit, zice, Dostoievski, *Casa morţilor*, stilizată de domnul Arghezi, *Fraţii Karamazov*, una mică, dar genială, *Visul unui om ridicol*, una tot mică, dar la fel de genială, *Iubire tragică*, un roman capital, *Crimă şi pedeapsă* şi *Idiotul*. Ba nu, mai am ceva, îi spune *Nebunul*. Traducerea e execrabilă, am citit-o şi eu, *Eternul*

soţ şi *Jucătorul*. Şi mai am ceva în franţuzeşte: *La voix souterraine*. Ţi le-am împachetat, le-am pus deoparte, n-am vrut să le vând fiindcă mi-ai spus că te interesează. Să ştii că *Fraţii Karamazov* e masacrată, editorul român taie cu neruşinare, mai ales analiza psihologică, păstrează doar firul principal al acţiunii. Dacă vrei, îţi caut o versiune franceză, dar şi ăştia taie ca în brânză. Un client a vrut s-o cumpere şi mi-a spus că el ştie ruseşte, a avut-o în original şi a pierdut-o şi că s-a tăiat din ea ce era mai bun... Cum vrei!

I-am spus că oricum o fi rămas ceva, şi mi-am luat pachetul şi m-am întors acasă nerăbdător. Să vedem, îmi spuneam, de ce zicea orbul că nu trebuie să-l citesc pe Dostoievski? Poate din pricina celei care se intitula *Nebunul*? Tocmai de-aia am s-o citesc! Şi am început cu această carte.

21

După *Însemnările unui nebun*, ale lui Gogol, domnul Goliadkin mi s-a părut puțin interesant. Faptul că se vedea pe sine în altul, un alt Goliadkin care i-o lua totdeauna înainte într-o postură amenințătoare, realizând ceea ce el doar gândea, un dușman al său, nu mă impresiona câtuși de puțin. Să citeşti însă scrisorile unei cățele, ăsta da nebun, mai ales că un surâs sarcastic apărea dincolo de pagini... Dar aici totul era posomorât şi cenuşiu, iar domnul Goliadkin n-avea niciun haz. Întâi că nu cunoscusem niciodată un nebun adevărat, ci doar un fel de Don Quijote care se scrântise din dragoste, cutreiera, pe un fel de Rosinantă din Siliştea, câmpurile şi pădurile, alergând după fantoma iubirii lui. Îl chema Chiran... Tema dedublării conştiinței umane, pe care aveam s-o descopăr mai târziu la Dostoievski, îmi scăpa. Domnul Goliadkin nu m-a speriat deloc, cum crezuse orbul.

Am citit totul însă cu răsuflarea tăiată. Coincidența gândirii, care atrăgea un personaj de altul, mi se părea halucinantă. Un om se afla în Siberia, un altul se gândea la el la Petersburg şi în toiul gândirii lui febrile cineva bătea în uşă. Omul deschidea şi în fața lui se găsea, cine? Chiar individul din Siberia. Cineva era obsedat de un necunoscut pe care îl zărea mereu prin mulțime. Într-o bună zi iarăşi cineva bătea la uşă. Cine era? Chiar acel necunoscut... Un altul ucidea o bătrână cu un topor, după un plan minuțios, ca să înfăptuiască ceva măreț, ca şi Napoleon, pe care nimeni nu-l acuzase de crime, deşi săvârşise atâtea... Dimpotrivă, fusese aclamat... Credeam că după crimă va urma înfăptuirea acelui ceva măreț, eroul însă e prins de spaime şi remuşcări şi cade în mod inexorabil în plasa unui Porfir Petrovici formidabil, care avea să-l lase liber până ce îşi va dezvălui singur crima, în genunchi, în piața publică. Nu prea era pe gustul meu. Cât despre Svidrigailov, n-am înțeles de ce se sinucide, începuse să-mi placă şi m-au surprins

coşmarurile lui. Se pare că violase o fetiţă... În schimb Feodor Pavlovici Karamazov mi s-a părut mai apropiat şi desfrâul lui, de care îl acuzau mulţi şi însuşi Dostoievski, nu mi s-a părut deloc odios. Aveam simpatie pentru el, era plin de viaţă. (Tot aşa am fost mirat că maleficul personaj feminin din *Cei trei muşchetari* era considerat cu naivitate de autor drept un personaj care trebuia marcat pe umăr cu fierul roşu; dimpotrivă, mie mi-a plăcut cel mai mult, în timp ce nesăraţii d'Artagnan şi ceilalţi m-au plictisit, cum m-a plictisit şi purul Alioşa Karamazov.) Cât despre „patimile", „zbuciumul sufletesc" al lui Dimitrie, întâi că nu am simţit în comportarea lui cine ştie ce patimi; faptul că era pornit împotriva tatălui său, că nu-i dădea nişte ruble, mi se părea cât se poate de firesc... N-am înţeles de ce Ivan vroise să-şi omoare tatăl prin Smerdiakov şi nici de ce Smerdiakov acceptă sugestia... Cele trei mii de ruble puteau justifica un paricid? Căci Feodor Pavlovici Karamazov era tatăl său, conceput cu o neroadă a oraşului, într-o grădină, după o seară de beţie. De ce înnebunea Ivan? Că sugerase „ideea" uciderii tatălui? Dar de ce să-l ucidă? Nebunia îl făcuse să-i încolţească gândul, sau gândul, după înfăptuirea lui, îi stârnise nebunia? Poemul lui cu *Marele inchizitor*, ca şi conversaţiile lui cu diavolul erau turburătoare, ceva asemănător nu mai citisem, totuşi mi-ar fi plăcut ca Ivan să fie sănătos şi să nu fi dorit moartea tatălui său. Un astfel de om cu o astfel de gândire profundă, să fie marcat pentru totdeauna de nebunie? Căci cartea aşa se termina: „Ivan era mereu nebun..." Cartea era însă sumară, aveam să descopăr mai târziu cât de mult fusese schilodită în acea traducere, ca de altfel tot ce citisem în această primă întâlnire a mea cu Dostoievski. Ceva misterios însă mi se sugera şi asta era nou pentru mine. *Mizerabilii* pe care o citisem în ultima mea vacanţă la ţară (mă trimisese după această carte, undeva într-o comună la treizeci de kilometri de Miroşi, soţia falsului librar, călătorie miraculoasă pe care am făcut-o pe jos, străbătând satele ca un pelerin) era o traducere completă şi îmi domina toate lecturile mele de atunci. Carte puternică, cu un suflu grandios pe care recitind-o mai târziu mi-a reîmprospătat sentimentul de sublim care o cutreieră de la un capăt la altul.

Era să împachetez şi să duc anticarului cărţile înapoi, când mi-am dat seama că ocolisem şi uitasem de *La voix souterraine*. Am deschis-o şi am dat peste primele propoziţii: *Je suis malade... Je suis méchant...* Era un text accesibil şi am început s-o citesc. Cum nu eram încă obişnuit să citesc cărţi atât de rele, după ce am terminat-o mi s-a făcut greaţă. M-am dus la baie şi am vomitat. Şi atunci mi-am adus aminte de spusele orbului. Ce carte întunecată, în însăşi intimitatea ei, ce şobolan acest ins pe care îl urmărisem cu speranţa unei redresări, a unei raze de lumină, până spre sfârşit. Tot credeam că până la urmă se va îndrăgosti de fata aceea în care trezise demnitatea, pe care o îngrozise descriindu-i mlaştina în care trăia şi moartea care nu-i aducea nicio speranţă, ci sfârşitul în aceeaşi mocirlă, în pământul clisos, pe o ploaie umedă, de nimeni petrecută la mormânt, de nimeni iubită. Da, el o va salva, o va ridica... Nu-i trebuia pentru asta decât să-şi urmeze sentimentul care îl stăpânea, el însuşi fiind singur şi nefericit... Ca să aflu apoi, când ea vine la el, că totul fusese un joc, o înscenare a unui ticălos, ticăloşie de care era conştient, era propria sa natură... Da, dar nu a sa propriu-zis... A omului în general. Un deget îl arăta: *ecce homo!* Şi autorul în spate: eu însumi sunt la fel. Şi când am citit fraza finală, că trebuie să renunţăm la dictonul pe care Socrate îl citise pe frontispiciul oracolului de la Delfi, *Cunoaşte-te pe tine însuţi*, fiindcă dacă o vom face vom descoperi în noi înşine un mizerabil, am simţit că Dostoievski însuşi se prăbuşea în sine făcând această descoperire, şi m-am simţit rău câteva zile. E drept că fusesem avertizat: mica broşură, *Visul unui om ridicol*, cu acea planetă imaginară de oameni fericiţi pe care îi strică un ins venit de pe planeta noastră, conţinea ceva asemănător, dar autorul parcă ştia că acest om ridicol, în pragul sinuciderii, cunoscuse şi el odată astfel de oameni fericiţi, deci ei existau şi numai el, eroul, era disperat, nu şi autorul... Aici însă scriitorul pătrundea atât de adânc în el însuşi încât, revenind la suprafaţă, ne transmitea acest mesaj infam, ca o profeţie de care noi, oamenii, nu mai puteam să nu mai ţinem seama de-aici înainte. Avea în *Idiotul* un fel de sfânt, dar sfântul era chiar idiot, după ce ne făcuse atâta vreme să credem că nu era... Mi se întâmpla pentru prima oară să citesc o carte şi

să prind aversiune pentru autorul ei. Mulți ani mai târziu, recitind această povestire, am rezistat mai bine, fiindcă celelalte opere, de astă dată în bune traduceri, o copleşeau. Am înțeles că Dostoievski avea el însuşi o aversiune nepotolită împotriva trufiei umane, generatoare de atâtea josnicii pe care le acoperea cu ideea orgolioasă că am fi înălțători, plini de virtute, expresia divinității şi perfecțiunii pe pământ şi că el vroia să-i pună în genunchi pe aceşti ticăloşi, şi să-i umilească, umilința fiind primul pas spre mântuire.

Pentru mine însă vechiul dicton grec se restabilea. După câteva zile uitam groaznica profeție, fiindcă aveam în minte *Dialogurile* şi pe Descartes, care îmi sădiseră mai dinainte ideea că prin gândire putem descoperi în noi lumina. Nu umilința, ci flacăra cugetării ne poate înălța...

22

Când spiritul stă prea mult fixat asupra unei singure idei, intensitatea lui slăbeşte. Aceste amintiri, acute în primele săptămâni de la venirea mea la Sinaia, au început să se estompeze fără să întrezăresc un răspuns la întrebarea *ce să scriu*. Am petrecut un revelion de care nu vreau să-mi amintesc, cum spune Cervantes despre un anumit sat din Mancha, şi m-am reîntors la Sinaia împins de ora mea care simţeam că sunase. Dar fără să ştiu spre ce anume aventură eram împins. Aveam să scriu sau nu? Nu puteam sta acolo la infinit. Editura de stat, prin Silvian Iosifescu, îmi dăduse un avans de 10 000 lei, dar după aceea cum aveam să mai câştig un ban dacă repetam eşecul de la Bălceşti?

Am simţit totuşi că trebuie să mă relaxez, mai ales că *Furnica* se umpluse de scriitori şi artişti. Venise Geo Dumitrescu, pianistul Mândru Katz, Valentin Gheorghiu, Alfred Mendelsohn (fără Bartholdy, cum îi spunea Alexandru Jar rânjind, dar care îi scrisese totuşi un scenariu de balet, *Harap alb*, despre a cărui muzică proaspătul meu prieten Paul Georgescu avea să-i spună la premieră compozitorului că e „ca la noi la Tel-Aviv", provocându-i aceluia o reacţie de isterie). Ne cânta în fiecare seară bucăţi din acea muzică pe care tocmai o compunea, nu era „ca la noi la Tel-Aviv", ci de prin Maramureş, cu sacadări din Haciaturian, dar pe vremea aceea Paul Georgescu avea geniul formulărilor caustice, adesea gratuite, dar totdeauna memorabile şi care îi aduceau mulţi duşmani. În atmosfera aceea însă de atunci entuziasmul începea să înflorească şi Paul Georgescu vedea în unii ceva suspect, incredibil, şi nu-i cruţa. Nu-i păsa încă pe vremea aceea de duşmani, era tânăr, cui îi pasă, în tinereţe, de acumulările neiertătoare care se strâng în urma noastră?

Am făcut cunoştinţă cu o doamnă crishnamurtistă, cu care m-am plimbat pe aleile înzăpezite... Krishnamurti mă turburase

şi pe mine prin anii '42, cu critica pe care o făcea el conştiinţei umane veşnic condiţionată de obiceiul individului de a-şi face din credinţe, prejudecăţi, idealuri, frică, ziduri împotriva curgerii ei libere, curgere care l-ar pune în armonie cu neîncetata schimbare a lumii şi l-ar face fericit dacă el ar fi conştient şi nu s-ar lăsa ispitit de tot felul de doctrine şi sisteme filosofice care îl subjugă. Simplitatea acestui indian care fusese un copil minune şi unii credeau, auzindu-l la maturitate, împlinit şi fascinant prin promisiunea pe care o făcea ascultătorilor, că pot deveni liberi şi cunoaşte extazul, că ar fi nu un nou Mesia, ci chiar Cristos reînviat, un Cristos modern, care făcuse pe deplin experienţa actuală a omului! „De ce vrei dumneata ca eu să fiu Cristos? îl întreba el pe ascultătorul naiv, care îşi exprimase această credinţă (adunările aveau loc în tabere speciale, în Olanda şi în alte părţi unde el vorbea zilnic şi după aceea răspundea la întrebări). Dumneata vrei ca eu să fiu Cristos, ca să mă poţi urma, aşa te-ai învăţat, să urmezi totdeauna pe cineva. Şi ce poate să-ţi iasă? O nouă credinţă, o nouă condiţionare, în timp ce dumneata vei rămâne neschimbat, cu aceleaşi manii, aceeaşi insecuritate, aceeaşi teamă de ziua de mâine." „Dar ce să facem? întreabă atunci altul. Aşa suntem!" „Iar eu vă spun că toate acestea se pot schimba prin gândire, dar nu o gândire în care dumneata stai confortabil sau chinuit de loviturile vieţii..."

Şi formidabila iluzie continua, omul nefiind totuşi un iluzionist, un *guru* cum erau şi sunt şi acum destui, ci un iluminat lucid, cunoscător admirabil al naturii umane şi al moravurilor lumii în care trăia. Nu-i cruţa pe ascultători. „Sunteţi bogaţi, le zicea, aveţi un cont în bancă, terenuri şi acţiuni, case şi uzine şi totuşi nu sunteţi mulţumiţi, simţiţi vidul vieţii, temerea obscură că asta nu e totul, că esenţa vieţii vă scapă. Ce este de făcut? Un nou război ne ameninţă şi sunteţi dezarmaţi împotriva lui, neputincioşi..."

Era chiar război când îl citeam şi profeţia fusese făcută cu zece ani înainte. O admiratoare a lui îmi dăduse cărţile, doamna Sorana Ţopa, actriţă la Teatrul Naţional. I se jucase o piesă, *Călătorie în întuneric*, şi scrisesem despre ea într-o gazetă o cronică neîndemânatecă şi confuză; piesa îmi plăcuse, dar mesajul ei, căci avea unul, mă enervase. Printr-o a treia persoană îi fusesem prezentat. Nu

ideile sunt interesante, gândeam eu pe atunci în mod instinctiv, ci oamenii care le poartă. Depinde de om. Krishnamurti ăsta e interesant ca om, i-am spus după ce i-am înapoiat cărțile, restul pentru mine contează mai puțin. Da, ar fi bine ca mintea omului să fie liberă de condiționări, dar poate fi? Domnul Krishnamurti din ce trăiește, fiindcă știu că în India mor oamenii pe stradă de foame... „N-are importanță", mi-a răspuns ea cu un patetism care nu era profesional, influența teatrului, ci al gândirii ei intime. „În lupta pentru pâine, oamenii n-au pâine." „Ba mi se pare că au mai puțină pâine tocmai indienii, care nu prea luptă pentru ea, gândesc cam așa ca iluminatul lor compatriot... Gândire liberă, extaz, dar ce dai la copii să mănânce? Repet, cine îi dă lui Krishnamurti bani?" „N-are nevoie, nevoile lui sunt simple, sapă o grădină, îngrijește un pom..." „E însurat?" zic. „Nu..." „Să se însoare, zic, să facă șase copii ca tata și atunci să vedem cum se împacă cu nevasta, cu copiii. Nu e vorba numai de mâncare, ci de o relație fundamentală a omului care e sursa celor mai violente conflicte... Bărbatul și femeia... Adam și Eva... Ce-au făcut ei în Paradis?" „Femeia a fost ispitită, mi-a răspuns ea. Ispita a fost șarpele, care a găsit oameni inocenți. Dar noi nu suntem inocenți..." „Ba putem fi." „E adevărat, dar, dragul meu, odată inocența pierdută omul nu mai are nicio scuză, el trebuie să lupte și să-și recapete puritatea." „Fecioara odată intrată în ciclul ei biologic, i-am răspuns, nu se mai poate sustrage: ea trebuie să nască și nașterea asta nu e în Paradis, ci alături de un soț care... Repet, să ia domnul Krishnamurti o nevastă frumoasă ca și el, pe care s-o iubească, să vedem ce face nevasta cu această iubire, să ne vorbească pe urmă, ca Shakespeare, de trădare, gelozie, înșelăciune, de îndoiala care ca un vierme ne roade sufletul... e al nostru acel vierme, din noi înșine, nu vine din afară..." „Ba vine, a strigat actrița ridicând o mână în sus, îndoiala și cumplita gelozie e legată de iubire, așa cum o înțelege omul astăzi, ca posesiune, și nu ca o infinită dăruire de sine..."

Frumos, gândeam apoi singur, cum să nu, hm, dăruire, dar în această dăruire omul se îmbată de cel căruia i se dăruiește și uneori această beție durează câtva timp, până vine catastrofa... Și când vine, când cel căruia i te dăruiești surâde altcuiva, da, cu acel

surâs divin care ți-a furat sufletul, ce poți să mai faci, cum să-ți iei sufletul înapoi, ce faci cu hoțul sau hoața căreia puțin îi mai pasă de dăruirea ta!?

Reveneam cu intenția s-o ironizez pe uimitoarea actriță şi ea mă asculta cum râd cu nepăsare, orgolios... O vedeam cum îşi schimba coloratura glasului, timbrul devenea confesiv şi coborât, gândirea inspirată... Nimic teatral, totul era adevărat, trăise ea însăşi tot ceea ce îi spuneam... Şi îmi povestea... Iubire, glorie... Paris... Le trăise... Totul avusese... Până într-o zi când îl auzise pe Krishnagi (aşa îl mângâia ea) vorbind şi înțelese că totul fusese o vană amăgire, iubirea nu era pentru celălalt, ci pentru sine, gloria un fum care se risipea în stradă odată cu aplauzele la scenă deschisă... o imensă vanitate, această glorie care îți sădea în suflet dorința să ai şi mai multe şi frica obscură că toate acestea se vor sfârşi într-o zi, şi tinereţea şi iluziile... Da, fusese şi ea într-o astfel de tabără la Omnen, în Olanda... Şi înțelesese... „Există pentru om scăpare, dragul meu, în orice condiții l-ar pune viața... Laşitatea nu e o scuză... Cât m-am luptat cu colega mea mai tânără, să aibă în rolul din *Călătorie* revelația laşității. Ea îi spunea amantului (şi aici imită deodată vocea lipsită de haz a acelei tinere actrițe care nu ştia ce spune): laşule, eşti un laş! Parcă ar fi spus un text fără încărcătură, cum spun copiii, prostule, eşti un prost. (Şi aici ea deodată schimbă tonul.) Laşule! cuvânt care i-a venit în minte rapid, dar odată pronunțat, are revelația (cu vocea dramatică a certitudinii care o zguduia)... Eşti un laş! Da, dragul meu, ai dreptate, laşitatea face din noi nişte viermi, cum spune Hamlet, dar Tolstoi ne arată în *Părintele Serghei* că putem şi în căutarea noastră şi găsim, dacă nu în noi, la alții, şi asta poate să fie pentru noi un şoc, un impuls salvator, inocența pierdută..."

Pe acest teren al creației artistice o înțelegeam mult mai bine. O mare operă ne poate zgudui mai mult decât discursurile lui Krishnamurti, dar nu-i spuneam, adică, brutal, că un mare scriitor e totdeauna pentru mine superior unui iluminat fără operă. Cristos a înțeles acest lucru şi din iluminarea lui au ieşit nemuritoarele parabole... Sunt opera lui, care, împreună cu răstignirea, n-a creat numai o religie, ci un permanent cutremur în conştiința omenirii,

făcând viu şi tragic sentimentul culpabilităţii noastre. Îmi apăram poziţia elastic, reflectând apoi în singurătate la dizertaţiile indianului dacă într-adevăr el cunoştea extazul de care vorbea... Un extaz perpetuu era oare posibil? mă întrebam. Însuşi Cristos s-a înfuriat odată şi a gonit negustorii din templu cu frânghia şi îndoiala i-a vizitat sufletul pe cruce. Desele referiri ale evangheliştilor că „fiul omului" ştiuse de totdeauna că va fi răstignit erau în acest strigăt al lui infirmate. Nu ştiuse, nu avea de unde, trădarea lui Iuda, judecata, calvarul, totul fusese o surpriză care îi pricinuise o imensă suferinţă. Astfel, noi înşine, în plin extaz, care ne stăpâneşte adesea sufletul, ne trezim loviţi, înjuraţi, trădaţi, şi în noi se naşte revolta, dorinţa dacă nu de răzbunare ucigătoare, cel puţin mobilizarea rapidă a forţelor pentru a para noi infamii care, *într-o lume dată* şi nu *ideală*, ne-ar murdări cu noroi, ne-ar ameninţa chiar existenţa în datele ei naturale, munca unde câştigăm o pâine, reputaţia printre oamenii de bună-credinţă. Şi apoi marile turburări sociale care ne duc cu ele, cu forţa cataclismelor naturale, precum seceta, cutremurul, inundaţiile? În curând aveam să plec militar şi chiar să mor, sau să rămân schilod în războiul care bântuia ca o molimă înfricoşătoare. Mă puteam opune? O omenire în extaz, era ea posibilă? Omenirea e ca un ocean străbătut veşnic de curenţi puternici şi contrari şi din când în când de uragane... Totuşi indianul rezista în reflecţiile mele. Era rău mesajul său? Cum putea fi? Şi mă întorceam la noua mea prietenă unde găseam adesea şi pe alţii, tinere actriţe, pictori, scriitori... Discuţiile însă între adepţii convinşi nu erau prea interesante... Mimau înţelegerea, unii erau ridicoli... însă doamna Sorana Ţopa ţinea la ei...

Doamna de la Sinaia făcea parte din această ultimă categorie, care mima înţelegerea, parcă avea prune în gură şi plimbarea noastră pe aleile înzăpezite, cu încercarea de a reedita pe cont propriu atmosfera vizitelor mele la doamna Sorana Ţopa, a căzut în baltă deşi ideile erau aceleaşi. Mi se confirma vechea mea convingere, că nu ideile în sine sunt interesante, ci oamenii care le poartă şi le trăiesc.

Am început să jucăm popice undeva la Peleş şi să întârziem la Verbancu, la un pahar de ţuică. Jar îmi spunea confidenţial despre

unul sau altul că sufletul cutăruia e o închisoare, făcându-mă curios. De ce? îl întrebam. Cum de ce? Îl cunoştea el, sufletul lui e o ocnă... „Bine, gândeam, asta ai mai spus-o, dar de ce?" N-avea fapte, sau nu vroia să mi le dezvăluie? Camilar se plimba măreţ pe alee şi ne arăta cu mâna în depărtare... Dacă noi vedem cum respiră munţii, ne întreba. Vedeam, ei şi? Într-adevăr norii învăluiau în mişcarea lor lanţul de munţi care se desfăşurau spectaculos şi îi puteai contempla cât vroiai de acolo de pe dealul Furnica. N-aveam însă nici fiorul cosmic, nici geologic, mie îmi plăcea câmpia, pe care adesea o visam...

Jar avea un admirator, pe J. Popper, care veni într-o duminică în vizită şi începu să tune şi să fulgere la masă împotriva lui Camilar, care lipsea. Îi disprețuiam. După ce scrisese despre debutul meu două cronici rele, una în *Flacăra* şi alta în *România liberă*, sub pseudonim, m-am dus la redacţie să-l cunosc. Era răguşit, dar totuşi striga la mine, aşa răguşit cum era, că ştiu eu de ce era el aşa de răguşit? Nu, i-am spus. Păi pentru că el nu stă, ca mine în Bucureşti, a reluat el, chiar atunci se întorcea de la Agnita-Botorca, unde se sapă un tunel, un fapt istoric incomparabil şi nu povestiri cu oameni care omoară cai sau fug prin ceaţă bezmetici (astea erau povestirile mele!...) şi, uite (şi a deschis gura şi mi-a arătat omuşorul), am strigat cu entuziasm sincer, acolo e arta, menirea ei, de ce nu te-ai dus şi dumneata, era loc în camion... „De pe aceste poziţii, şi-a continuat el strigătele într-adevăr răguşite (cât despre entuziasmul sincer eram mai puţin convins, nu mi se transmitea deloc), de pe aceste realităţi, vedem *noi* arta (îi plăcea să spună *noi* şi nu *eu*, ca să arate că nu e singur), nu după idealul burghez al zugrăvirii impasibile a ceea ce are turbure omul..." Mulţi ani mai târziu, după ce trecuse prin alte aventuri sinuoase, l-am văzut într-o zi la Talcioc, vindea nu ştiu ce, rufărie intimă, pe care o primise nu ştiu de unde... Ţinea în mâini delicatele mărfuri femeieşti şi e drept că nu mai striga, dar vroia să fie elocvent, de aceea l-am şi zărit... „şi altceva, zic, nu mai ai nimic de vânzare, domnule Popper?" „Nu, mi-a răspuns el cu o hotărâre nezdruncinată, prefăcându-se că nu mă cunoaşte, numai textile!" Era perfect! Nu l-am mai disprețuit. Mi-am adus aminte de reflecţiile eroului din *Jucătorul* de

Dostoievski. Dacă nu sunt şi alte lucruri de preţ pe care le poate face un om... „*Oui, le commerce! Pourquoi pas?*"

La Sinaia însă am avut bănuiala că pe Jar îl gâdila acest om, el care, cu o voce misterioasă, promitea dezvăluiri infernale despre alţii. Despre Popper nu spunea însă nimic. E drept că rânjea când îi asculta elogiile, dar îi plăceau...

Ne-a vizitat atunci Alfredo Varella, scriitor latino-american, care ne-a povestit despre miturile din ţara sa... *Le culte de Pachamamma*... şi alte legende care trăiau în sufletul lui... uitându-se cu simpatie la noi, când la unul, când la altul. Un bărbat frumos, de vârsta mea, poate cu doi-trei ani mai bătrân (la cei douăzeci şi şase ai mei asta nu era puţin), vorbea o franţuzească clară, puţin întreruptă de optimismul care îl stăpânea şi ni se transmitea, căutând comuniune de idei, care la el în ţară nu erau prea limpezi, o ţară aspră, în care revoluţionarii abia ieşiseră pe scena politică. Venise la noi în căutarea acestor idei, acestei comuniuni şi era bucuros ca şi când le-ar fi găsit...

Curând am aflat că la întoarcerea în ţară a fost arestat şi închis. S-au scris atunci la noi despre el articole de protest în credinţa pe care o aveam că asta îl putea ajuta... Nu ştiu cât a stat în închisoare şi nu ştiu dacă ieşind a scris ceva, dacă *le culte de Pachamamma* l-a inspirat şi i-a încoronat suferinţele.

O vizită ne-a făcut şi Jorge Amado, tot de pe-acolo, însoţit de Corin Grossu, fost redactor la *Revista Fundaţiilor* după război, şi care încercase să mă publice. Povestirea pe care i-o dădusem însă nu era realizată. I-am dat un fragment de roman care a apărut, cu Achim Moromete erou, într-o situaţie dostoievskiană. Acel fragment nici nu-l mai ştiu, dar atunci l-am scris cu pasiune şi am primit şi ceva bani pentru el... Bietul Corin Grossu, de la *Fundaţii*, n-am mai ştiut ce-a ajuns, ultima oară când l-am văzut la el acasă, chiar în acel an, pe primăvară, cu Paul Georgescu, era vesel, mâncase, ne spunea, în ziua aceea un ou şi era surprins şi încântat că „n-a avut nimic". Am băut cafea (bea multă, pe lângă ficat suferea de hipotensiune gravă) şi ne-a arătat patul în care dormea, ceva strâmt, dur, lipit de perete, din care totuşi i se întâmpla să cadă...

Am vizitat împreună Doftana. Jorge Amado nu scotea un cuvânt, în schimb soția lui, o fetiță, pălăvrăgea tot timpul, încercând să prindă cuvinte româneşti. Am citit apoi o carte a lui, descriptivă şi puțin comunicativă ca şi el, un fel de reportaj despre felul cum se culeg arborii de cacao, în noroi, şi cum se întemeiază marile oraşe din munca indienilor, exploatați sălbatic de marii latifundiari, exportatori ai acelui prețios fruct...

Astfel, între popice, vizite, Verbancu (unde totuşi nu beam, experiența aceasta o făcusem odată la douăzeci de ani, cu Dimitrie Stelaru, Petru Solomon şi genialul Mitică, de care am vorbit, şi am ieşit cu bine; băutura, în mod inexplicabil, nu mai mi-a plăcut, dar îmi plăcea să stau cu alții care beau, fără să-i jenez, eram la fel de vesel ca şi ei), între plimbări cu Jar şi discuții nesfârşite despre alții, am uitat de mine o vreme...

În acele zile a sosit în stațiune Nicolae Moraru. Era un şef mare, secretar general la ministerul pe la care trecusem şi eu trei luni (ulterior am aflat că nu mai era, fusese numit redactor-şef al *Vieții româneşti*). Acest om începu să ne invite la el pe rând. Şi m-a invitat şi pe mine...

23

Venise în vacanță cu copiii și avea un apartament într-o vilă pe coastă, pe celălalt drum al Furnicii, care urca spre Pelișor. I-am întrebat pe ceilalți ce discutaseră cu el; mi-au dat răspunsuri vagi. Îl auzisem pe Nicolae Moraru vorbind o singură dată, la o mare adunare a U.S.A.S.Z.-ului (Uniunea de scriitori, artiști și ziariști formată prin '46 sau '47). Nu mai aveam în minte ceea ce spusese, dar vorbise mult, aproape două ore, în orice caz despre angajarea artistului, care nu poate rămâne indiferent față de evenimentele timpului său, ca și când asta ar fi fost posibil pentru un adevărat artist. Avea voința de a dovedi, cum spune Malraux, și l-am ascultat până la sfârșit, fără să rămân cu mare lucru, ci doar cu o bănuială, că existau scriitori și artiști care nu vroiau să participe la evenimentele timpului lor. Ei și? Puteau fi convinși? Și mai întâi care evenimente?

Stăpânit de curiozitate am sunat la ușa vilei lui și m-a primit în hol, îmbrăcat într-o flanelă. M-a invitat să iau loc într-un fotoliu, iar el a început să se plimbe când încolo, când încoace, de la un perete la celălalt al încăperii. Era un om puțin înalt, subțire de talie, cu sprâncene accentuate, slab fără să fie tras, puțin bătrânicios pentru mine, reflexiv cum arăta și se plimba domol cu mâinile la spate. Focul ardea în sobă, era liniște mare și el continua plimbarea sa monotonă, gânditor.

– Te-am invitat, zice, să ne cunoaștem... Scuză-mă că mă plimb... E un obicei din închisoare, când stăteam singur în celulă.

Vorbea aproape în șoaptă și avea un puternic accent, parcă rusesc, deși știam că rus nu era.

– Presupun, reluă el, că ai venit aici să scrii... Sper că nu-ți pun o întrebare jenantă dacă te întreb, ce scrii?!

Ce să-i răspund? Și îndată mi-a venit în minte romanul scris la Bălcești. Ce subiect avea? Da, un bătrân țăran, în conflict cu niște

fii ciudaţi... Karamazov, Feodor Pavlovici, Mitia, Gruşenka... Achim Moromete...

– Scriu la un roman...

– Interesant! zise cu o voce cântată, văzând că m-am oprit. Şi unde se petrece acţiunea?

– Într-un sat...

– În ce epocă?

– În zilele noastre.

– Foarte interesant, repetă el. Dar permite-mi să te întreb: de ce scrii?

Tăcere. De ce scriam? Fiindcă eram scriitor, de ce altceva? De ce eram scriitor? Fiindcă de la Homer încoace există oameni care simt nevoia să povestească altora faptele oamenilor şi fiindcă s-a observat că există oameni pasionaţi să le asculte.

– Când citeşti o carte care îţi place, i-am răspuns, găseşti în ea şi răspunsul de ce a fost scrisă. Dumneavoastră de ce vă place să citiţi?

– Ai dreptate, răspunse el după o clipă de reflecţie. Totuşi, ceva te determină să te aşezi în faţa hârtiei şi să scrii. Urmăreşti un scop?

– Bineînţeles!

– La romanul la care lucrezi ce scop te-a determinat? Ce vrei să ne spui?... Nu-mi spune subiectul, înţeleg că e dificil, din moment ce cartea nu e terminată, dar ideea generală, scopul final, ţi-e clar?

Nu mi-era clar, de aceea şi eşuasem. Am tăcut iar. El se opri la sobă, îi deschise mica uşă şi vârî în ea câteva lemne. Apoi îşi reluă plimbarea.

– Un scriitor are, vrând-nevrând, o concepţie despre lume. Te-ai gândit la acest lucru?

Nu mă gândisem. Dacă e vrând-nevrând, de ce să-mi sparg capul? mi-am spus eu în clipa aceea.

– E cumva mai bine dacă o are vrând? l-am întrebat fără ironie.

– Desigur!

– Din moment ce concepţia se exprimă oricum, care e deosebirea? Scopul e realizat.

– Da, dar scriitorul poate exprima şi o concepţie greşită despre lume. În ultima analiză scriitor mare e numai acela care exprimă o concepţie înaintată şi această concepţie superioară se poate câştiga.

Deci cei care n-o câştigau erau mai mici. Cine erau aceştia? Omul însă îmi vroia binele, vroia apropiere şi nu era politicos să-i pun această întrebare dificilă la care ştiam că nu poate răspunde. Ce concepţie înaintată despre lume au avut Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Caragiale, Sadoveanu, Balzac (de care Marx făcuse atâta caz!), Shakespeare? Ei, care era concepţia înaintată despre lume a marelui Will? A scris piese de un optimism feeric ca *Visul unei nopţi de vară* sau *Noaptea regilor*, dar a scris şi tragedii, unele pline de măreţie ca *Hamlet*, dar altele întunecate, ca *Macbeth* sau *Othello.*

– Ce înţelegeţi prin concepţie înaintată?

Indirect îi sugeram să-şi exemplifice teza. Dar el nu se grăbi să-mi răspundă. Se posomorâse.

– Spune, te rog, ai citit clasicii marxism-leninismului? Discuţia va fi cu atât mai edificatoare cu cât ne vom clarifica poziţiile. Arta e ideologie şi dacă eşti de acord cu acest punct de vedere, putem mai uşor să discutăm despre modul specific cu care arta exprimă o concepţie despre lume.

Citisem clasicii marxism-leninismului şi îmi plăcuse extraordinara lor vervă polemică. Cea despre renegatul Kautsky mă încântase, deşi prin citatele date de Lenin înţelegeam că nici acel Kautsky nu era de ici de colo. Mi-ar fi plăcut să-l citesc şi pe el, dar n-aveam de unde. *Luptele de clasă din Franţa* şi *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte* de Marx aveau un stil de înaltă ţinută, iar *Stângismul, boala copilăriei comunismului* de Lenin mi se păruse de mare actualitate. *Capitalul* însă mă depăşea, am fost repede convins despre teoria plusvalorii, dar în *Salar, preţ, profit* mi s-a părut de la sine înţeles că există o lege care stă la baza producţiei capitaliste. Cum să produci dacă nu-ţi iese un ce profit? N-ar avea niciun haz. Făcusem şi eu o experienţă oarecare prin '47. Un prieten îmi adusese acasă cinci saci cu meşe de farmacie şi mă rugase să-i ţin la mine câteva zile până îi vinde. Zilele trecuseră însă şi el nu mai venise după acei saci. Trecuseră apoi săptămâni, luni. L-am căutat acasă să vină să şi-i ia. Dispăruse. Atunci m-am hotărât să-i vând eu, şi dacă el se întoarce să-i dau banii păstrând bineînţeles şi pentru mine un *profit*. M-am dus la o farmacie să întreb cât costă o meşă. M-am întors acasă, am numărat meşele dintr-un sac şi

am ajuns la concluzia că în total cei cinci saci valorează cam douăzeci şi cinci de milioane, salariul meu lunar de la Societatea Scriitorilor Români fiind cam trei milioane. M-am dus la Miron Paraschivescu şi l-am întrebat cui le-aş putea vinde... „Îţi spun, zice poetul după puţină gândire, dar adăugă el înăbuşindu-se de râs, îmi dai şi mie douăzeci la sută." „Cam mult, Miroane", i-am replicat. „Atunci nu-ţi spun", zice... Cum însă vroiam să mă debarasez repede de acei saci, nu m-am mai tocmit şi în aceeaşi zi i-am vândut unui medic, scriitor şi el, un ins cu un cap ca de crap, prieten cu Miron. Nici acela nu s-a tocmit, m-am dus la el cu un taxi, şoferul m-a ajutat să-i urc în apartamentul cumpărătorului, care mi-a cerut să semnez o chitanţă, fără să specific natura banilor, mi-a numărat suma, i-am dat lui Miron doar trei milioane în loc de cinci pretextând că meşele nu erau ale mele şi că nu-mi rămânea nici mie mai mult, el a râs iar parcă înecându-se, exclamând „M-ai atins!" şi astfel m-am pomenit cu un *profit* care mi-a produs o extremă încântare, cu atât mai mult cu cât pe acel prieten nu l-am mai văzut niciodată de atunci. Legea eternă a comerţului!... E posibil comerţul fără profit? Hm! Când tatăl meu se întorcea de la munte şi ne povestea cât de bucuroşi erau mocanii că li se aducea porumb, ce puteam să cred când îl vedeam şi pe el cât de bucuros era când vărsa polii galbeni în pat, *profitul* lui obţinut în urma acelui drum? Bineînţeles că nu făceam confuzie între munca salariată, profitul capitalistului care provenea din exploatarea muncii şi comerţul propriu-zis, adică această veşnică circulaţie a mărfurilor, veche cât şi omul, bazată pe cerere şi ofertă, şi nici între comerţul cinstit şi speculă. Cât despre literatură, faptul că Marx aflase de la Balzac mai multe despre economie decât de la toţi economiştii luaţi la un loc, mi se părea că e cu atât mai bine pentru Balzac, al cărui legitimism desigur că nu-i plăcuse lui Marx sau Engels, după cum nici lui Lenin nu-i plăcuse în Tolstoi „moşierul scrântit întru Cristos". Dar era Lev Nikolaevici o „oglindă a revoluţiei ruse"? Era! Perfect!

Surâdeam în sinea mea. Ştiam că aceste gânduri erau copilăreşti (în mod curios, la nouăsprezece ani eram mai grav), tinereţea ne dă adesea această stare de spirit de jubilaţiune nemotivată şi puţin

profundă, până n-o pățim (şi ulterior aveam s-o pățesc, nu atât de rău ca alții, numai întâmplarea m-a ferit, totuşi am fost declarat la un moment dat că aş fi în mod dialectic, adică fără voia mea, „duşman al republicii populare române"; asemenea calificativ nu era o glumă, am fost probabil salvat de acel „fără voia mea"). Am observat la timp că omul care se plimba prin odaie nu avea surâs. El stătuse la puşcărie pentru ideile lui, ceva dramatic se produsese în timp ce eu eram copil, nu ştiam încă de ce şi vroiam să aflu. Şi Paul Georgescu stătuse, dar de câte ori îl întrebam, păstra o tăcere.

– Puneți prea multe sarcini pe spinarea artei, i-am spus totuşi. Dacă artistul simte alte greutăți decât cele pe care şi le pune singur, dă îndărăt neliniştit...

– De ce? a tresărit el.

– Eu ştiu de ce? Nu pot să vă spun de ce. Artistul trebuie să fie liber, să descopere lumea singur.

– E orgoliul artistului, dar el ştie bine pe cine citeşte, ce află şi ce-l influențează.

– Şi ce dacă ştie? Citeşte ce-i place, îl influențează cine i se potriveşte.

– Interesant!

Era o reflecție calmă, nu prea sigură, dar parcă amenințătoare. Nu mi-a plăcut. Eu mă dezvăluisem, el nu. Şi totuşi ceea ce gândea el mă interesa. De ce stătuse în închisoare? Ce se întâmplase? Nici proaspătul meu prieten nu-mi povestea, dar acest şef de ce ar fi făcut-o? Da, dar atunci cum puteam să ne cunoaştem?

– Nu mi-ai răspuns la întrebarea dacă ai citit clasicii marxism-leninismului ...

– Nu i-am citit, i-am răspuns eu curios să-l aud ce zice în acest caz.

– Foarte rău! Dacă i-ai fi citit ai fi aflat că Lenin spune: „jos cu artiştii supraoameni".

– Are dreptate, zic, dar există asemenea artişti?

– Desigur!

– Dați-mi şi mie un exemplu.

– În concepția sa artistul burghez se consideră supraom, în sensul că se crede liber şi nu vrea să servească nicio cauză!

În realitate serveşte burghezia care tocmai asta doreşte, ca el să nu servească nici o cauză. La astfel de artist se referă Lenin.

„Fără exemple, am gândit eu, n-o să aflu niciodată care sunt acei artişti supraoameni." Sugestia însă mi se făcuse: mie îmi plăcea să fiu un astfel de artist supraom. Nu formulasem eu erezia: artistul trebuie să fie liber, să descopere lumea singur!

– Ai citit nuvela *S-a spart satul* de Gheorghe Cristea? reluă el parcă absorbit de adânci gânduri.

– Am citit-o.

– Şi ce părere ai?

– E o tâmpenie.

– De ce?

– Fiindcă ne propune delațiunea în relațiile dintre oameni. Să ne demascăm rudele, părinții.

– Ai scăpat esențialul, reflectă el parcă uluit, dar stăpân pe sine, îngăduitor, răbdător să explice. Satul nu mai e ce-a fost înainte. Țăranii săraci devin tot mai mult o forță revoluționară şi în acest sens într-adevăr satul s-a spart. Autorul a văzut acest lucru just şi foarte important pentru noi, că țărănimea nu mai e şi nici n-a fost vreodată o clasă omogenă. De acest adevăr va trebui să ții seama şi dumneata, să te duci pe la țară şi să vezi forțele în luptă.

Începeam să mă plictisesc. Fusesem pe la țară şi nu văzusem niciun fel de forțe în luptă. Auzisem, adică mi se povestise despre unul, un băiat de vârsta mea, care ținuse un discurs în fața oamenilor; îi amenințase să dea un fel de cote ca să fie ajutați cei loviți de secetă din Moldova şi că dacă n-or să dea, or să vadă ei. Fusese cât pe-aci să fie bătut. Chiar şi tat-său îl înjura. Încolo se schimbau mereu preşedinții, în acest sens exista într-adevăr o frământare în sat, erau numiți tot felul de foşti văcari, prăpădiți scoşi din umilința lor de odinioară, care îşi pierduseră loturile din puturoşenie şi care numiți preşedinți îşi dădeau în petic, se legau nu de cei bogați, ci tot de cei de treabă, cu care aveau ei vechi răfuieli. Erau dați imediat jos şi se căutau alții. Desigur, era o frământare socială. Dar eu nu vroiam să scriu un roman social, mi se părea plicticos un astfel de gen. Când am vrut să citesc ceva de Zola în acest sens, am văzut că editorul, prevenitor, scrisese sub titlu *roman social*, şi

nu l-am citit. Ce fel de roman vroiam totuşi să scriu? Asta era, că nu ştiam şi nici nu credeam că te poţi aşeza în faţa hârtiei şi să-i spui: vreau să scriu un roman aşa şi pe dincolo, şi să-l şi scrii şi să mai fie şi bun. Impasul în care mă aflam era însă cert şi de aceea am devenit atent cu omul din faţa mea. Era clar, vroia să mă ajute, încât am tăcut mai departe, să-l aud ce spune.

Dar el, mohorât, tăcea şi el. Am înţeles că asta era tot şi că trebuia să plec. M-am ridicat. Mi-a întins mâna şi am ieşit. Nu comunicasem, dar nu eram supăraţi unul pe altul. Cel puţin aşa credeam. Era o neînţelegere liniştită.

Seara, târziu, după miezul nopţii, am fost trezit din somn de câini. Era o hărmălaie în curtea vilei. Mă scoteau din sărite câinii, mai ales o căţea pe care o hrăneau toţi, se îngrăşase şi toată ziua lătra trecând de la o vilă la alta... Heam, heam, heam... Radu Boureanu era foarte grijuliu cu ea, îi dădea oase, o mângâia... Aruncam în ei cu pietroaie... Mirosind miloşii în jurul vilei-cantină, veniseră cu duiumul, flocoşi şi poltroni, nu fugeau când îi goneam, ştiau că alţii îi protejează. Se uitau urât la mine, ce-ai, domnule, cu ei?... Că nu iubesc animalele... îmi aminteam animalele... Bisisica... câinii la noi în curte nu-i râzgâia nimeni, nu-i îndopa să hămăie la fereastră fără niciun rost, se duceau dracului la paie şi se încolăceau acolo până dimineaţa... Ăştia lătrau toată noaptea pe toate tonurile şi de la toate distanţele, când credeai că a tăcut unul, începea celălalt... Am ieşit afară cu un alpenştoc în mână, pe care îl cumpărasem din oraş să urc cu el la cota 1400 şi am început să-i pocnesc. Erau îndârjiţi, clănţăneau la mine, dar eu eram şi mai îndârjit, trosc, buf, în dreapta şi în stânga, până s-au împrăştiat sărind gardurile şi arătându-mi cozile stufoase... M-am întors şi am adormit satisfăcut...

A doua zi, dimineaţă am văzut, mirat, cum zăpada din curte era plină de sânge şi floace şi Borişca, îngrijitoarea vilei, mi-a spus că azi-noapte au venit lupii în curte şi au mâncat căţeaua aia grasă.

– Care lupi? am întrebat-o.

– Lupii, zice, azi noapte pe la ora unu, i-am văzut eu prin geam, de la demisol, şi m-a luat frica...

M-a apucat şi pe mine o clipă când am auzit-o, te pomeneşti, mi-am spus, că ăia pe care i-am gonit eu cu alpenştocul erau lupi... clănțănitul lor... cozile stufoase... Ducă-se dracului, bine că au mâncat cățeaua, am scăpat de ea...

Am povestit la masă, rânjind de satisfacție, întâmplarea din timpul nopții. Bineînțeles că nu m-a crezut nimeni, dar, le-am spus, unde e cățeaua, ei!? Unde e? Şi râdeam în hohote...

24

Întâmplarea cu lupii m-a distrat colosal. „Acum trebuie să scrii, mi-am spus, te-ai distrat destul, pune mâna şi scrie...“ Simţeam că faptul era iminent şi m-am aşezat la masa pe care o părăsisem atâtea zile. Am stat câteva ore nemişcat, aşteptând cu stiloul în mână. Ce să scriu?... Şi gândul mi se întorcea înapoi cu forţe proaspete. Mă simţeam minunat pe scaunul meu, în faţa peisajului de vis de afară. Am lăsat tocul jos înveselit de o amintire. „Ca să fii romancier, trebuie să ai oase tari, îmi spusese odată Miron Paraschivescu. Pe tine nu te dor oasele când stai la masă?“ „Nu, i-am spus, de ce să mă doară?“ „Eu am oasele subţiri, nu pot să stau mult, vezi, de-aia n-o să fiu eu niciodată romancier...“

...De sărbători Nilă a plecat la ţară la nevastă-sa, aşa s-a înţeles cu domnul Algiu, proprietarul blocului, şi mi-a spus să mă duc şi eu acasă... Oricum, de Crăciun... mănânc şi eu din porcul tăiat, şorici, caltaboşi, cârnaţi... Avea dreptate. Dar acasă am căzut rău. În anul acela tata nu crescuse niciun porc, m-am înfuriat şi am plecat. Cum adică, nu putuse să cumpere şi el din primăvară un purcel, care, ştiam bine, creştea din nimic? Totuşi la plecare mi-a dat o mie cinci sute de lei, să-i dau şi eu acolo, adică la şcoală, să nu pierd anul. Despărţire rece, familia toată supărată pe el, dar şi pe mine, de ce venisem? Şi acei bani, de ce mi-i mai dăduse?

M-am întors la Bucureşti. Unde să mă duc eu de revelion? m-am întrebat. La Ilie n-aveam niciun chef, pentru Gheorghe al lui Costică brutarul, după berea aceea, pierdusem orice interes... Aveam s-o văd iar pe năsoasa de nevastă-sa, care ne-ar fi împiedicat să stăm de vorbă şi chiar că m-aş fi plictisit... Şi atunci mi-a venit în minte Dobrinescu, şeful clasei, protejatul directorului, cel cu bursă de orfan de la minister. Era cu un an mai mic decât mine, şi el făcuse şapte clase primare; eram pe jumătate prieteni, la

despărțire îmi spusese, auzind că o să rămân în Bucureşti, să mă duc pe la el, îmi dăduse adresa, undeva în Dămăroaia.

Am luat tramvaiul 6 şi am rătăcit mult până am găsit adresa. Principiul tatălui meu, pe care mi-l spusese când ne despărțisem („Mărine, în Bucureşti, dacă nu ştii ceva: întrebi, domnule!“) şi cu care mă descurcasem bine până atunci, în această Dămăroaie n-a mai fost eficace. Ori toată lumea se tâmpise în ziua aceea, ori strada nu exista. Pe cine întrebam, da din umeri, unii nici măcar nu-mi răspundeau, ca şi când ar fi fost surzi. Dobrinescu îmi spusese numai stația de coborâre, dar a câta la dreapta sau la stânga, uitase să-mi precizeze. Era să renunț, când am dat peste un puşti, un vagabond cu genunchii goi pe vremea aceea rece; m-a dus foarte sigur pe strada pe care o căutam. Era departe de stație şi în afara bulevardului principal, spre câmpie, doar cu câteva case, plină de gropi, hârtoape...

– Na, mă, şi ție, i-am zis băiatului, şi i-am dat nişte mărunțiş.

Dobrinescu era acasă şi în mod bizar singur. Nu era o casă, ci un fel de dărăpănătură, cu o singură odaie. În odaie, frig ca afară.

– Ce dracu' faci tu aici? l-am întrebat.

Stătea în pat şi citea, învelit într-o plapumă dubioasă, sordidă ca şi încăperea. Mi-a făcut cu ochiul şi vesel nevoie mare de vederea mea, a râs. Era ticul lui, nu era prea vorbăreț, dar era elocvent, făcea cu ochiul şi da din cap ca să-ți sugereze că situația era aşa cum o vedeai şi el era conştient de acest lucru. Puteai să crezi, astfel, că sesiza orice subtilitate. Dacă a citit cartea cutare? Evident! Ce părere avea despre ea? Îți făcea cu ochiul, adică bună carte, hoață, ai văzut? Alteori, misterios, după teze, celor neliniştiți, care îl întrebau cum rezolvase el, tot aşa le făcea cu ochiul... Şi îşi însoțea ticul de un râs care parcă le spunea: ştiu că sunteți proşti, dar nu vă disprețuiesc, sunt băiat bun.

S-a dat jos din pat şi într-un minut am ieşit afară. Mergea agale, era vag adus de spate, şi călca aşezat, cu pas mare. Nu l-am întrebat a cui era casa aceea prăpădită în care îl găsisem şi nici el nu mi-a spus. Avea aerul că mă duce undeva. L-am întrebat ce se aude cu şcoala noastră. A făcut un gest, adică, ehe, mai e mult...

– Nu începem după sărbători?

– La întâi februarie...

Şi a schiţat un surâs:

– Avem ce sta, zice, bine pentru cleioşi!... Ţi-ai pus ochelari, zice, trebuia să ţi-i pui mai de mult.

– De ce?

– Credeai că nu vede toată lumea cum dormi la chimie? O să rămâi corigent şi n-o să poţi să-ţi iei capacitatea.

– Nu numai la chimie dorm, ci şi la geologie, i-am răspuns. Domnul Petricu are un glas care te vrăjeşte, n-ai zice că vorbeşte despre roci, ci îţi povesteşte un basm fantastic. N-ai văzut, am adăugat, i se usucă şi lui limba în gură şi o scoate afară s-o umezească...

– E un profesor extraordinar! Şi chiar e fantastic ce spune el, rocile astea, cum s-au format ele...

Şi aici Dobrinescu se uită la mine, îmi făcu cu ochiul. Nu ştii, parcă îmi spune, e interesant, dincolo de obligaţia de a învăţa o materie. Am tăcut. Nu sesizasem ce era pasionant în formarea rocilor şi simţeam vaga superioritate a colegului meu, ca elev atent la cursuri, asupra mea care trebuia să fac un efort suprem ca să le urmăresc. Nu era un tocilar, ne întrebam toţi când învăţa, fiindcă la meditaţii îl vedeai stând mereu când în banca unuia, când în a altuia.

– E istoria pământului, zise el. Eu totdeauna am crezut că o piatră e o piatră oarecare, continuă el. Ei, piatra aia! exclamă el şi îmi făcu de trei ori cu ochiul.

– Ei, zic, ce poate să fie o piatră!?

Dădu din cap în toate părţile în ritmul paşilor lui largi şi nu-mi răspunse.

– Dar tu stai prost şi la Iordache, zise el cu un glas din care reieşea că era mare năzdrăvenie cu mine. Tu care ştii mai multă literatură decât toţi din şcoală. De ce ţi-a dat trei la teză?

Iordache se mai numea şi Vladimir Streinu. Publicase poezii şi făcea şi critică literară prin reviste. Am râs când am auzit că îl cheamă Iordache, dar iscăleşte altfel. De ce? Pe Racine îl chema Rădăcină, pe Corneille, Cioară, La Fontaine, Fântână, Boileau, Beapă. Nume frumoase. Iordache ce cusur avea? Şi de ce Streinu?

De cine se simțea strein? Mă pomenisem şi eu cu un trei fără să înțeleg de ce chiar trei. L-am întrebat în clasă, cu teza în mână, care era plină de creion roşu la fiecare virgulă pe care o pusesem în compoziția mea, eterna compoziție liberă pe care o dau la teze profesorii de limba română.

„Dumneata... dumneata... mi-a răspuns el clar şi afectat (afectare cu care se plimba şi printre rânduri, cu raglanul pe el şi se uita la noi fără să ne vadă), dumneata nu ştii să pui virgulele..." „Virgulele sunt gesticulația gândirii, i-am răspuns, ştim asta de la Caragiale, şi într-o compoziție liberă le pun unde cred eu că e necesar..." „Iar eu, ca dascăl al dumitale, te previn că le pui greşit din punct de vedere gramatical!" mi-a răspuns el cu un dispreț la fel de afectat ca şi întreaga lui persoană. Am tăcut şi eu disprețuitor şi nici măcar n-am vrut să-mi revăd teza şi să mă conving dacă el sau eu aveam dreptate. Păstram în amintire neştearsă prețuirea profesorului meu de română Iustin Salanțiu, din Cristur-Odorhei, care îmi dăduse totdeauna zece, atât la astfel de teme libere, cât şi la gramatică.

Între timp ieşisem cu Dobrinescu pe bulevard. Începuse să se înnopteze. Paşii lui largi erau neşovăitori.

– Unde mergem? l-am întrebat.

Mi-a făcut un semn cu mâna: undeva!

– Domnul Iordache, zic, dacă mai îmi dă şi de-aici înainte trei...

Ei, da, ce puteam să-i fac? Dobrinescu era atent la altceva. Îmi arătă cu mâna:

– Vezi ce e acolo?

Era o casă plină de lume, în stradă şi în curte. Vedeam acum bine de la distanță. Bătrâni, copii cu capul gol, femei fără vârstă... Ne apropiarăm şi trecurăm de acea curte.

– Legionarii, zise Dobrinescu, dau de mâncare la săraci... Ți-arăt şi *Casa verde*, dacă vrei, mai adaugă el.

Mi-a arătat-o, dar în ceața serii nu mi-am putut da seama dacă era verde sau nu. Colegul meu îmi explică: fusese construită *înainte* de legionari, cu mâinile lor. În sfârşit îl văzui că se abate din drum şi se urcă în tramvaiul 6, înapoi spre oraş. L-am urmat. Nu mi-a spus nici acum unde mergem, avea în el sentimentul de şef (nu era

el şef al clasei?) şi şefii nu se simt obligaţi să spună ce-au în gând, trebuie să-i urmezi şi o să vezi tu unde te duc.

Până la capul liniei n-am mai vorbit. Acolo ne-am dat jos şi am ieşit pe Brezoianu. În dreptul unei clădiri Dobrinescu se opri şi îmi făcu semn cu capul: intrarăm înăuntru. Totuşi citii afară o placă pe care scria: *Cantina refugiaţilor ardeleni*. Intrarăm într-o sală mare şi într-adevăr văzui oameni mulţi la mese, mâncând. „Ce caută Dobrinescu aici?“ m-am mirat. La intrare, în stânga, lângă perete, o ladă cu pâine, lângă ladă o masă la care stătea un domn, iar în stânga lui o marmită uriaşă cu mâncare. Înaintea noastră erau alţii care intraseră ca şi noi, domnul le dădea câte o jumătate de pâine neagră, un castron, iar o femeie în halat alb de lângă marmită le turna în el ciorbă cu polonicul. Dobrinescu îi şopti ceva omului de la masă. El nu auzise nimic, dar dădu din cap şi luă din ladă pâine şi ne-o întinse. În timp ce femeia ne umplea castroanele mi se făcuse ruşine. Ce căutam noi acolo, să mâncăm această pâine neagră a refugiaţilor ardeleni? Aveam bani la mine, aş fi putut... Dar era prea târziu, Dobrinescu o şi luase înainte şi se aşezase la masă. Mi-am spus că poate el e refugiat ardelean (de fapt nu ştiam de unde e, crezusem că e bucureştean) şi n-am vrut să-l jignesc, m-am aşezat şi eu în faţa lui şi am început să mâncăm. Era varză cu carne, o porţie mare, iar pâinea, deşi neagră, era proaspătă.

– Tu eşti refugiat ardelean? l-am întrebat totuşi.

Mi-a făcut cu ochiul, cu un surâs senin: nu era, ei şi? Era orfan, el unde să mănânce? În fond cineva trebuia să aibă grijă şi de el, poate chiar statul, adică cei care se ocupau de orfani îl îndrumaseră aici. M-am uitat în jur. Erau numai bărbaţi, aproape toţi tineri, adică n-am văzut niciun moş printre ei. Erau bine îmbrăcaţi, dar tăcuţi, absorbiţi de clipa de faţă, grea pentru ei, cu gândul poate mereu înapoi, acolo unde lăsaseră casa părintească, cu părinţii poate bătrâni, care nu putuseră suporta un refugiu. Aveam să aflu mai târziu că era chiar aşa, cei mai mulţi plecaseră tinerii, cei fără familii proprii, care puteau s-o ia de la cap mai uşor şi bineînţeles cei care, din multe pricini, se simţeau ameninţaţi sau iubitori înfocaţi ai Ardealului lor pe care nu suportau să-l vadă sfârtecat.

Şi deodată unul dintre ei se ridică de la masa lui, se aşează la a noastră şi îmi şopti numele. Mi se întâmpla acest lucru des, eu să nu văd pe cineva pe care îl cunoşteam, dar să fiu apucat de braţ, oprit şi să recunosc un vechi prieten sau pe cineva în amintirea căruia stăruiam eu mai mult decât el într-a mea. M-am uitat ţintă la el şi a surâs cu chipul inundat de o bucurie intensă.

– Codrine, am strigat.

L-am recunoscut după această expresie a chipului său în care bucuria de a trăi nu era umbrită decât la lecţii, acolo, la Cristur-Odorhei, unde mi-era coleg de bancă, şi când era ridicat în picioare de profesor şi pus să răspundă. Era pierdut, ştia că nimeni nu mai poate să-i vie în ajutor, cum se întâmpla la teze, când îi strecuram repede pe sub bancă răspunsul şi se salva cu un veşnic şase. Ce era ciudat însă şi se mirau şi unii profesori de el era faptul că atunci când ştia, răspunsurile lui erau scăpărătoare: „De ce nu înveţi, Codrine, îl întrebau, de ce eşti leneş? Uite, acuma ştii, unde-ţi umblă mintea la meditaţii?“ Unde să-i umble? De la o bancă la alta, stârnind râsete pe unde trecea. Ce le povestea? Avea un puternic accent ardelenesc, şi în limbaj un argou de la el din sat, care nouă, regăţenilor, ne stârnea o veşnică încântare, mai ales când făceam schimb de înjurături: el râdea de-ale noastre, neînţelegându-le încărcătura, noi de-ale lui, tot aşa, fiindcă ne scăpa semnificaţia. Călca-te-ar vaca neagră! Sau, bolândule! Ei şi?! Mare lucru să te calce o vacă, fie ea şi neagră... Cât despre „bolând“ putea să-mi spună mult şi bine, dădeam din umeri. Iar când eu, furios, îi spuneam: f... în... pe mă-ta!, îi sticleau ochii de veselie, nu înţelegea nimic, adică să-l... eu pe el, pricepea şi îl amuza, dar a doua parte a înjurăturii, mă-sa adică, ce rol mai avea? După un timp deveni curios de lecturile mele şi îi povestii că ei, ardelenii, dăduseră mari scriitori. Îi cunoştea? Nici pomeneală, dar curând începu să-i citească, să-şi dea şi el seama de ce stăteam eu cu astfel de cărţi în loc să ies duminicile în oraş cum făceau toţi şi să mă laud pe urmă că am făcut cunoştinţa cutărei fete... Literatura îi plăcu, dar fără să-l pasioneze, nu-i schimbă firea, tot Codrin era, şi sunau neverosimil în limbajul lui nume de scriitori, amănunte din biografia lor, chiar idei despre opere şi cărţi. Am

întâlnit şi mai târziu acest fenomen, care e caracteristic pentru unii cititori, acela de a lua ficțiunea drept fapt real, cum o lua Codrin, şi la persoane culte şi mature, care nu reținea de pildă adevărata dramă să zicem a lui Ivan Ilici, ci faptul că nu se ştia de ce murise, ce avusese el adică, de fapt, acolo în dreapta, lucrul acela pe care nici doctorii nu-l ştiau. Cât despre rest, hm! S-a îmbolnăvit omul şi a murit... Asta o să ni se întâmple la toți şi nu scrie nicăieri că o s-o pățim chiar ca Ivan Ilici.

Am pus mâna pe umărul lui şi l-am zgâlțâit de bucuria revederii.

– Codrine, ce faci tu aici?

– Bine, tu ce faci?

În ultimul an, '39, îmi petrecusem vacanța de Crăciun la el. Scrisese acasă din timp şi părinții lui îi răspunseseră că da, mă puteau primi, dacă eram aşa de sărac şi n-aveam bani de tren să mă duc acasă. Cum să nu, bucuroşi, dacă era vorba de colegul lui de bancă şi care îl ajuta la lecții. Taică-său a venit cu sania şi ne-a luat şi am mers o zi întreagă până am ajuns în satul lui. Ce călătorie! Sate de mocani, pe care îi cunoşteam din drumul la Câmpu-Lung, dar şi de secui, cum îmi spunea Codrin, pentru care aveam simpatie, nu înțelesesem de ce Mihai Viteazul pusese să li se taie capetele celor trei omorâtori secui ai lui Báthory, şi de ce domnitorul nostru fusese atât de cutremurat când îşi văzuse dușmanul ucis: săracul popă! Cavalerismul acesta avea să-l coste viața. Făceau istorie între ei, el, Báthory, Rudolf, Basta şi nu le plăcea când alții, nu de dragul unei recompense, veneau şi aduceau capul dușmanului pe tipsie!... De ce? Se gândeau cumva că puteau avea aceeaşi soartă dacă lăsau frâu liber populațiilor lipite de pământ cu tendințele lor obscure? Săracul popă! De ce sărac? Adică cum, de ce trebuia să-i fie milă de el? Din contra, eu i-aş fi răsplătit pe acei secui, care ştiau ei ce făcuseră, şi nu să dau ordin să fie... Hop! Sania se opri şi urmă o foială. Am intrat în casă, am ajuns...

Codrin avea o soră de o frumusețe deosebită, față bălaie, cu părul galben... De revelion o răsucea un flăcău în învârtite amețitoare... Stătea parcă pe loc şi ai fi zis că doar ea juca. Fustele ei zburau în aer, picioarele acestei cosânzene i se dezveleau până sus.

Până la revelion am crezut că e inocentă, de vârsta mea, şi că şi ea se îndrăgostise de mine, fiindcă îmi spunea „domnişorule“ şi avea grijă să nu mă simt printre streini, îmi făcea patul, îmi punea mâncare în farfurie... Ca s-o văd la joc, luată de acel flăcău cu cizme bine lustruite peste cioarecii lui strânşi pe pulpe (mă întrebam cum dracu' îi trăgea pe picioare), mândru, cum să nu, blond ca şi ea, cu ţundră sură, ce să mai vorbim. Se ţinea de el răpită, pierdută în vârtejul dansului, prea strâns lipită de el şi cu o expresie de beatitudine pe chipul ei feciorelnic. „Se mărită cu el, e cel mai bogat din sat“, mi-a şoptit Codrin în seara aceea ca şi când ar fi ghicit ce simţeam şi să-mi iau, deci, gândul de la ea. „Cum, am zis, aşa mică?“ „Aşa!“ Când viaţa îi stătea înainte ca un vis, ea, încă de la şaisprezece ani, să înceapă să trăiască şi să spulbere minunea, tinereţea ei de fată! Bărbat, pe urmă copii şi gata, asta era totul?

Codrin era înalt şi mi se părea că în cele şase luni de când ne despărţisem chipul lui de ardelean spelb îşi pierduse trăsăturile de adolescent; arăta acum ca un flăcău hotărât, cu privirea stabilă (nu-i mai jucau ochii ca înainte) şi nici nu mai arăta aşa gras la faţă, cu obrajii prea albi şi care îi cam înghesuiau nasul mic, dându-i acea expresie de veselie nemotivată, dar care era şi contagioasă: stârnea simpatie... I-am spus lui Dobrinescu:

– Un normalist din Cristur, faceţi cunoştinţă... Şi tu, am continuat eu apoi, Codrine, ai plecat singur sau cu părinţi cu tot?

– Nu, am plecat toţi, părinţii sunt la Braşov.

– Şi sora ta, ce face?

– Ea a rămas.

– S-a măritat, atunci, cu băiatu-ăla?

– Da, s-a măritat, au rămas în casa noastră.

– Şi voi de ce aţi plecat?

Codrin îşi puse coatele pe masă şi mă privi ţintă câteva clipe lungi. Privirea îi sticlea, ai fi zis că îşi frâna cu greu o veselie, bucuria aceea a lui de a trăi care în faţa mea îl stăpânea ca mai înainte. Şi astfel, în această stare de spirit, îmi spuse că înainte de primul război bunicul lui, preot în sat, a păţit ceva... au intrat în ograda lui unguri călări, au pus mâna pe el, au tras butucul de tăiat lemne

în mijlocul bătăturii, l-au pus cu gâtul pe el şi (şi aici Codrin scoase un scurt şuierat) i-au tăiat gâtul cu securea. Tata era de faţă.

Codrin tăcu, dar nu văzui nicio tresărire pe chipul sau alb.

– Şi din pricina asta aţi fugit? am zis eu.

– Nu!

– Atunci de ce?

– După război tata era sanitar în mai multe sate de prin preajmă. Şi într-o zi a văzut pe unul din ăia călări care îl ţinuseră pe bunicul cu capul pe butuc. S-a întors în sat, a vorbit cu alţi oameni şi l-au pândit pe-ăla când se întorcea cu căruţa de la oraş. L-au dat jos, l-au legat şi au trecut cu căruţa de două ori peste el.

– Dar ce-au avut ăia călări cu bunicul?

– Ce-au avut? I-au cerut să vorbească ungureşte în biserică şi la şcoală. Şi el n-a vrut.

Iarăşi s-a lăsat o tăcere. În acest timp ultimii refugiaţi treceau prin faţa acelui domn, îşi luau pâinea şi ciorba şi se aşezau pe la mese. Sala se golise. Nu ştiam nimic despre aceste realităţi crunte ale trecutului Transilvaniei. Citisem *Mara* de Slavici, şi alte povestiri şi nu mi-aminteam de nimic asemănător. Martiriul lui Horia, Cloşca şi Crişan era legat în mintea mea de revolta lor eşuată, dar un simplu preot de sat... Un preot avea şi Rebreanu în *Ion*, pe Belciug, căruia i se ceruse de către inspector să predea în şcoală limba maghiară, dar refuzase, şi nu păţise nimic.

– Codrine, zic, mărturia lui Rebreanu, în *Ion*, e că relaţiile dintre români şi maghiari erau destul de paşnice. Herdelea cel tânăr vorbea bine ungureşte, iar taică-său, care era dascăl în sat, aleargă la un moment dat în toate părţile şi face propagandă electorală în favoarea deputatului maghiar. Nu mai spun că la petrecerea care urmează după alegeri, un pădurar ungur (parcă aşa ştiu, că era pădurar) strigă ridicând paharul: trăiască românii.

– Aşa e la Rebreanu, răspunse Codrin. În realitate a fost altfel.

– Bine, zic, dar nu ţii minte că la Cristur aveam doi unguri colegi gemeni Ugon Ferenc şi Ugon Francisc şi în celelalte clase tot aşa şi ne înţelegeam bine?

– Aşa este, zise Codrin. În armată tata ne povestea că la examenul de sergenţi era printre ei şi un ungur şi ofiţerul, când s-a dat

proba scrisă, s-a oprit şi s-a uitat să vadă ce scrie ăla şi i-a spus, după ce a citit, bătându-l pe umăr: „Boanghin ai fost, boanghin ai rămas." Dar tot l-au făcut sergent, fiindcă nu ştia el bine limba noastră, dar era ostaş în armata română, prieten cu tata, cu toate că tata nu uita ce i se întâmplase bunicului... Rebreanu ştia şi el perfect ungureşte, fusese ofiţer în imperiu, ca şi frati-său, care a fost spânzurat... Nu uita că Apostol Bologa se angajează voluntar şi abia pe frontul românesc îşi aduce aminte că e pus să tragă în fraţii săi.

– Ce vrei să spui, Codrine?

Dobrinescu ne asculta, curios. Codrin surâse şi o lumină bizară apăru, involuntar, pe chipul său. Ar fi vrut să-mi răspundă, dar nu mai putea. Nici el nu ştia ce vrusese să spună. Desigur, că toate acestea ar fi trebuit să înceteze? Că dacă ar fi fost după noi, cei mai tineri, chiar aşa s-ar fi şi întâmplat? Dar iată, trebuiseră să fugă, era limpede, omorurile nu se uitau şi acum, când Ardealul era ciopârţit, putea fi ciopârţit şi taică-său.

– Vreau să spun, zise Codrin, că totuşi Rebreanu s-a întors la patria-mumă, dar că, dacă imperiul nu s-ar fi prăbuşit... Cine ştie? Ar fi rămas ofiţer la Budapesta şi ar fi ajuns chiar să facă literatură în ungureşte, el, român... Mărturia lui, în care tu te încrezi... am aflat acum că toţi românii sunt siliţi să adopte nume ungureşti...

Revenea la realităţile lui crunte.

– Nu putem face nicio presupunere despre soarta cuiva, i-am răspuns. Dovadă că frati-său, un om mult mai slab, a preferat spânzurătoarea... Iar mărturia lui din *Ion* pledează pentru înţelegere...

– Da, ştiu, e frumos, dar...

Codrin se poticni.

– Vreau să spun, reluă el, că Ardealul e al nostru. Şi că e presărat de martiri, de care voi, regăţenii, nu ştiţi nimic.

– Aflăm de la voi, i-am răspuns. Povestiţi-ne!

– Asta şi facem! Tata, la Braşov, s-a dus la un ziar şi a scris.

– Bine, Codrine, şi tu ce faci în Bucureşti?

– Sunt pedagog într-un internat.

Nu l-am întrebat unde. Ştiam că îl puteam găsi acolo seara la cantină... Ne-am despărţit, ne-am spus la revedere şi am plecat. Am revenit, câteva zile mai târziu, să-l revăd, dar nici atunci şi nici în

zilele următoare n-am dat de el. Plecase la Braşov, după taică-său? Sau câştiga destul de bine şi renunţase la cantină? Îmi aminteam, atunci la Sinaia, că anul trecut dăduse el de adresa mea şi primisem o scrisoare să viu să-l vizitez la Cristur, unde era învăţător. M-am dus, prins de nostalgie, să revăd oraşul în care petrecusem doi ani din viaţa mea. M-a primit într-o casă nu prea grozavă pentru un învăţător, un fel de colibă la marginea oraşului plină în interior de icoane pe sticlă ca un paraclis şi singur cuc; neînsurat, am înţeles. M-a lăsat singur câtva timp, scuzându-se, spunându-mi că se întoarce repede şi m-a găsit amorţit pe pat, cu gândurile împrăştiate, între somn şi veghe. Venise însoţit de cinci-şase inşi şi am înţeles că era un eveniment sosirea mea acolo. A început să se agite, să aducă sandviciuri şi sticle de pe undeva din curte, am început să mâncăm şi să bem şi încetul cu încetul m-am pomenit luat la întrebări... Ce era la Bucureşti, ce se întâmpla? Ce să se întâmple, le-am răspuns, nimic deosebit... Cum nimic, când a căzut Pătrăşcanu, care a spus la Cluj că... L-au arestat, ce i-au făcut? Nu ştiam... Şi au început, pe şoptite, destăinuirile... Că aici unii unguri se purtau ca şi când nu Ardealul s-ar fi întors în graniţele lui fireşti, ci dimpotrivă. Că aproape nu se putea vorbi româneşte în restaurante, în magazine, la pâine, la poştă... Că tatăl lui, al lui Codrin, era arestat pentru activitatea lui din timpul războiului, de la Braşov, acuzat de şovinism, el care militase doar pentru alipirea Ardealului şi nimic altceva. „Sunt evenimente nefireşti, le-am răspuns. Nu pot să cred că, dacă sunt adevărate toate acestea, vor dura." Aveam o îndoială: cum să fie arestat un om care dorise întoarcerea acelei părţi din Ardeal la patria-mumă? Nu puteam să cred, totuşi, de ce mi-ar fi spus ei un lucru care nu era adevărat? În acelaşi timp simţeam că mă sufoc, sentimentele lor mă apăsau, nu ştiam ce să le răspund şi în plus mă enerva acel du-te-vino al lui Codrin undeva în curte. „Unde se tot duce?" i-am întrebat pe ceilalţi. Unul din ei mi-a răspuns. Într-o altă odăiţă era nevastă-sa. De-acolo adusese tot ceea ce pusese pe masă. „Şi de ce nu vine şi ea încoace?!" am spus eu nedumerit. „E unguroaică, mi s-a răspuns, şi nu vrea ca ea să audă tot ce discutăm noi!" „Dar ştie ce se discută?" „Bineînţeles că ştie, adică bănuieşte." „Şi trăieşte

mai departe cu Codrin?" „Trăiește, e însărcinată, or să aibă și un copil." „Și ce limbă vorbesc ei împreună?" „Românește!" „Și, tatăl arestat știe?" Nu mai mi-au răspuns. „Și ce să înțeleg eu din asta?" am întrebat mai departe, iritat. Nu mai știam ce să spun, am plecat seara și Codrin n-a zis nimic, nici eu nu i-am pomenit că știam cu cine e însurat și nici el n-a insistat să mai rămân. Pe enigma acelei vizite, gândul îmi stăruia la Sinaia: Ce-o mai fi făcând Codrin? O fi scăpat taică-său? I-o fi născut nevasta? Ce limbă avea să vorbească noul născut?...

...De la cantina refugiaților ardeleni l-am urmat la ieșire pe Dobrinescu. Fără șovăire, mă ducea iar undeva. Nu, nicăieri, înapoi la tramvaiul 6. Iar la coborâre, în Dămăroaia, nicio surpriză: la el acasă. Zic:

– Hai să luăm și noi un chil de vin, e revelionul, să ciocnim și noi un pahar...

– Cum să nu, zice, dar eu n-am un leu.

– Am eu, i-am răspuns.

Și am intrat într-un magazin de vinuri, am cumpărat o sticlă și am ajuns în dărăpănata lui odaie.

Numai că pe mine m-a apucat deodată frigul și au început, cu paltonul pe mine, să-mi clănțăne dinții. Afară era mai cald decât acolo. I-am spus că nu pot să stau, să mergem la mine, unde e calorifer, sunt singur, poate să doarmă la căldură, de ce să stăm acolo să înghețăm?

– Nu înghețăm, zice, fac eu cald...

Dar cu ce? N-avea un lemn...

– N-are rost, hai la mine, i-am spus.

– Nu, de ce, stăm aici, e bine aici, ne băgăm sub plapumă.

– Nu mă bag în nicio plapumă.

Dârdâiam. Preocupat, vesel, încăpățânat, făcându-mi cu ochiul, a ieșit afară și s-a întors cu niște surcele.

– Punem dulapul pe foc, zice.

– Care dulap?

Mă uit și văd la lumina chioară a lămpii, într-adevăr, un dulap cenușiu, destul de mare, așezat într-un colț.

– De ce să strici dulapul? zic, hai la mine.

Nici nu m-auzea. A pus mâna pe-un topor şi s-a apucat de treabă. Dulapul sfârtecat făcea un zgomot groaznic. Dobrinescu era din ce în ce mai vesel. În curând focul începu să ardă trosnind în sobă şi odaia se încălzi. Mă dezbrăcai de palton. Râdeam amândoi. Destupărăm sticla vârând dopul înăuntru şi ciocnirăm, el cu o ceaşcă, eu cu singurul pahar pe care îl avea.

– Nici eu nu mai stau la şcoală după ce îmi iau capacitatea, îl aud că zice.

Deci *nici* el? Nu spusesem nimănui că acel an era pentru mine ultimul. Dar gândurile se ghicesc. Indolenţa mea în clasă, ce putea să însemne decât că gândurile îmi zburau în altă parte?

– Şi ce-ai să te faci? îl întreb.

– Văd eu, zice.

Ne-am urat noroc, succes... Şi am băut din nou, însetaţi de gustul vinului şi surprinşi de ameţeala care ni se şi urcase la cap şi ne licărea în priviri.

– Hai să fugim, zise el pe neaşteptate.

Şi în clipa următoare îşi îndulci gândul, făcându-mi cu ochiul, adică fugim, ce! Cine ne opreşte, nu suntem noi mari, nu ştim noi destulă carte, nu suntem liberi? Mă apucă râsul. El, cumintele Dobrinescu, şeful clasei, cu bursă încă patru ani, ieşea sigur învăţător... Ce-l apucase?

– Fugim în ţări străine, reluă el cu o sticlire stranie în ochi, dar cu un glas domol, gospodăresc. Pâş, pâş, şi...

Şi arătă cu mâna în depărtările închipuirii. Ţelul prea sigur al vieţii sale nu-i mai plăcea, bănuia, intuia poate că destinul meu avea să fie mai aventuros şi mă invidia? Râsul meu triumfător i-o confirma, se dăduse de gol, dar era alături de mine, nu avea în firea lui nimic obtuz sau ranchiunos.

– Bine, zic, hai să fugim!

– Clar!... Ne facem marinari. Sau mergem pe jos, ca Mihai Tican Rumano... Dar pe apă e mult mai... Să străbaţi oceanul ca Cristofor Columb... Descoperim noi ceva... mai sunt insule. Îi supunem pe băştinaşi... Ştii că un român a fost rege undeva în America de Sud?...

Şi îmi făcu cu ochiul; ei, rege, ce, e rău?... De unde să ştim ce e simplu gând sau aspiraţie secretă în sufletul unui adolescent?

Câte nu s-au văzut? Şi pe acest dubiu pe care Dobrinescu îl exprima cu egală măsură, râsul meu se transformă în zbierete şi Dobrinescu în sfârşit zâmbi şi el cu tot chipul. Băurăm ce mai era în sticlă şi ne dezbrăcarăm. Mie mi se făcuse somn, dar el continua să-mi vorbească insistent. Nu mai ştiam ce spune, din când în când doar tresăream, mormăiam... da, da, cum să nu... sigur... aşa o să facem... începând chiar de mâine... domnul Lascăr... domnul Iordache... Mihai Tican Rumano... Racoviţă.... banchize, până nu mai auzii nimic şi căzui într-un somn agitat.

Dobrinescu mi-a spus dimineaţa că de vreo două ori am trântit plapuma pe jos.

– Păi dacă visam! i-am răspuns. Tu eşti de vină, că vrei să fii rege.

25

Banii dați de tatăl meu erau pentru taxe. Dar nici nu mă gândeam s-o fac. Îl întrebai pe Nilă, care se întorsese de la nevastă-sa, dacă puteam, cu o mie de lei, să-mi cumpăr un costum de haine, o cămaşă mai bună şi o pereche de pantofi. Nilă se gândi.

– Hai cu mine să căutăm, zise.

În drum ne oprirăm şi ne uitarăm într-o vitrină, adică eu mă oprii, Nilă mă lăsă să mă uit, cu mâinile în buzunare şi cu un surâs de îngăduinţă pe buze.

– Nu de-aici, îmi spuse, de-aici niciun pantalon nu poţi să-ţi iai cu o mie de lei. O pereche de pantofi costă şase sute, tu vrei şi cămaşă!... Hm!... Hî...

Râdea de mine, dar totuşi avea el ceva în cap, dacă o pornise... Străbăturăm marele bulevard până la piaţa Brătianu, cu statuia pe care o ocoleau tramvaiele, şi intrarăm spre Sfântul Gheorghe. Acolo Nilă o luă la stânga şi curând dădurăm de nişte străzi pline de prăvălii deschise şi lume care forfotea; parcă era un bâlci.

– Ce e aici? îl întrebai.

– Taica Lazăr, zise el.

A, Taica Lazăr, cum să nu, auzisem, da, aşa era, aici totul era ieftin, până şi în sat era cunoscută această stradă. Ne oprisem nehotărâţi. În care prăvălie să intrăm? Şi atunci din uşa uneia mai apropiată se desprinse un om, veni drept spre noi şi îmi şopti mie la ureche.

– Domnu', am un costum de haine special pentru dumneata!

Am tresărit! De unde dracu' ştiuse că chiar un costum de haine căutam? Mă uitai la Nilă, care lăsase capul în jos.

– Păi n-are nevoie numai de costum, murmură el, vrea şi o cămaşă şi o pereche de pantofi.

– Am şi pantofi şi cămăşi, zise individul. Intraţi, veniţi cu mine.

Am intrat în prăvălie, care într-adevăr era înțesată cu de toate și omul luă de pe o vergea un costum gri, unde erau înșirate cu zecile și mi-l arătă.

– Special pentru domnul, zise el, încercați-l.

Mă vârî undeva în spate, mă dezbrăcai și îl încercai, cu cămașă nouă. Era perfect! Îmi aduse și o pereche de pantofi, care nu erau chiar noi, dar nici tociți și mă uitai în oglindă. Ei, așa da! Îmi legai la gât și o cravată, pe care negustorul îmi spusese că mi-o dă pe deasupra, nu intra în cost și mă întorsei să mă vadă Nilă.

– Un domn elegant! exclamă individul, astea cu care ați venit puteți să le aruncați, domnul e student, dacă nu mă înșel, nu se face ca un student să poarte asemenea...

– Și cât costă, murmură Nilă îndoit.

Știa el că aici e ieftin, dar nici pe degeaba nu ți le dădea nimeni, or o mie de lei... Negustorul făcu un gest: cât poate să coste? O nimica toată.

– Facem o reducere pentru un student, zise el. Știm noi că studenții o duc greu, dar trebuie să fie și ei îmbrăcați bine, se întâlnesc cu studentele, ies la plimbare... Am și palton... Special. Ăla nu e palton pe care îl aveți, nici nu pot să spun ce e, manta, dulamă țărănească, scurteică... Seamănă cu o scurteică de muiere...

Nilă rânji. Așa era. Totuși se opuse:

– Palton, nu, vine primăvara... Și pân' la anu'....

– Bine, conveni individul, și puse paltonul la loc.

– Cât zici că costă? șopti Nilă.

– A, exclamă negustorul ca și când ar fi crezut că spusese lucrul acela lipsit de importanță, prețul adică; patru mii de lei! se miră el însuși de cât de ieftin era.

Nilă își încreți fruntea. Eu simții că trebuie să mă întorc la vechiul meu costum pe care cu adevărat mă gândisem o clipă că trebuie să-l arunc. Chiar dacă ne tocmeam, cât putea să lase? O mie, chiar două, și? De unde luam mia cealaltă? Nilă se gândea. Se uită la mine.

– Spune-i, zise, câți bani ai. Și dacă nu vrea, mergem în altă parte.

– N-am decât o mie de lei, spusei eu.

Negustorul începu să râdă şi să enumere... costum special, pantofi, cămaşă, cravata o lăsa deoparte... Începui şi eu să râd. Mă aşezai pe scaun să mă descalţ. Dar observasem că de cât timp stăteam noi acolo nu mai intrase niciun client, deşi mişunau cu sutele pe-afară. Sigur, ne ducem la altul, găsim noi...

– Daţi două mii de lei şi gata, zise individul. Nu câştig nimic, dar poate dacă vă fac cadoul ăsta, o să am şi eu noroc cu altul care are mai mulţi bani.

Nilă dădu din cap împovărat:

– De unde, rânji el blând, dacă n-are decât o mie?

– Bine, se hotărî brusc negustorul. Scoateţi mia şi să-l purtaţi sănătos.

Ştia, din experienţa lui de negustor, cine şi câţi bani are în buzunar. Iar o vânzare era mai bună decât nimic. I-am plătit şi am vrut să plec. Nilă însă m-a oprit să iau şi hainele vechi, sunt bune, zise el, de tocit pe bancă la şcoală. Pe-astea noi să le ţin şi eu de *sus*, adică de sărbătoare.

Avea dreptate. Cine ştie când aveau să-mi mai pice nişte bani... Şi atunci mi-am adus aminte de ghicitul ţigăncii lui Ilie: un dar de bani... Da, iată, fusese... Şi drumul pesemne era cel făcut de mine acasă... Nilă, încântat, şi ca să sărbătorim evenimentul, mă duse într-o bodegă. Cerurăm bere şi debreţini calzi, cu muştar.

– De fapt cât costă ce-am luat? îl întrebai curios.

– La Taica Lazăr cam atât costă, zise el. Dă-i nàbii, adăugă, le iau şi ei de ocazie. Şi puse mâna şi-mi pipăi stofa. Dădu din cap: E cam subţire, dar e bună.

– Tu cât ai dat pe-al tău? Tot de la Taica Lazăr l-ai luat?

Al lui era mai frumos, culoare bej, parcă mai bine croit, cu altfel de nasturi... Îmi spuse că nu, l-a cumpărat de la un magazin, de la Şerg, astea de la Taica Lazăr nu prea ţin, că nu ştii cât au fost purtate... A luat unul odată, tot aşa, ieftin şi după câteva luni i s-au rupt pantalonii în cur...

– Păi atunci, zic, pe mine de ce m-ai lăsat să-l iau pe-ăsta? Dacă mi se rup şi mie?

– Fii şi tu cu grijă... Poate nu se rup, că nu ştii care e mai nou şi care e mai vechi. La noroc!

Ciocnirăm halbele şi băurăm.

– Ce înseamnă ocazie, îl întrebai. Adică de unde le iau?

– Dă-i nàbii, zise, toate sunt de furat. Vin hoţii, sparg o casă şi pe urmă le vând aici pe câteva sute de lei.

– Şi ăia de la care se fură nu pot veni aici să le recunoască?

– Nu, că le schimbă, le mai vopsesc, ştiu ei ce să le facă... Nu le scot repede la vânzare, până uită păgubaşul. De-aia le vând ieftin, fiindcă nici hoţul nu se tocmeşte. Crezi că ţi-l vindea el cu o mie de lei dacă nu-i convenea?

– Şi poliţia, zic, nu poate să-i prindă?

– Poliţia nu se bagă, le dă şi lor o parte din bani ca să-i lase în pace.

Interesante lucruri, secretele Bucureştiului, gândeam eu naiv. Nilă trebuie să ştie multe.

– Ascultă Nilă, zic, tu de ce nu te-ai făcut legionar?

Se uită la mine surprins şi deodată întunecat. Înghiţi ce mai avea din debreţin şi murmură stingherit:

– Mănâncă acolo şi nu mai vorbi prostii.

Totuşi se gândea la ceva. Îşi lăsă fruntea în jos şi şopti:

– Ăştia omoară lumea!... Într-o zi au venit şi au luat un jidan de la noi din bloc, un doctor... I-au luat apartamentul. Cică l-ar fi omorât acolo la puşcărie... Barmanul de vizavi, un prieten de-al meu, povestea că un prieten al patronului, tot jidan, cu un magazin mare, au intrat peste el în birou şi cu pistoalele în mână l-au silit să iscălească un act că le-a vândut lor magazinul cu tot ce era în el...

– Şi?

– Şi l-au dat afară. Dacă nu iscălea, îl împuşcau... Nu stau ei mult, mai adăugă el cu o mohorâtă convingere, nu neatinsă de îndoieli: şi dacă totuşi stăteau? Cine să-i gonească? Lumea îşi vedea de treabă, umbla pe străzi, prin magazine, prin tramvaie... Sau stăteau prin berării ca noi şi beau bere. Ce-o să se întâmple? Cum o să trăim? Ce-or să facă legionarii?

Nilă reluă după o lungă tăcere.

– Să taci din gură, nu mai vorbi de lucrurile astea...

Şi tăcu el însuşi, gânditor şi posomorât. Avea grijă de mine să nu vorbesc cu cineva. Tăcerea lui era liniştită şi în adâncurile ei zăcea o neclintită convingere.

– Cine face rău unora, n-o să facă şi altora? murmură el.

26

Anticarul meu îmi dădu un *Război şi pace* în două volume, pline de chenare şi prinţi desenaţi în câteva linii şi prinţese care semănau unele cu altele, băgate în text, cu un Napoleon strivit de pălărie... Abia citeam un capitol, că se termina fără înţeles, aruncându-mă în altul pe care îndată ce începeam să-l descifrez, apătea o literă mare înflorată şi o prinţesă necunoscută intra în scenă... *mon cher prince*... Austerlitz... drapelul... împăratul Alexandru... Kutuzov... Nataşa... Nu înţelegeam nimic... Numele Tolstoi pe copertă îmi amintea de un om cu barbă, despre care ştiam că fusese conte... Un scriitor e un scriitor, nu conte... Forţa de creaţie nu stă în titluri, Victor Hugo n-a fost nici duce, nici marchiz. Jean Valjean nu e prinţ, iar Cozeta nu e ducesă... Prinţesa Maria avea moşii, nu-şi smulgea dinţii din gură şi nu-şi tăia părul ca să poată trimite bani mizerabilului Thénardier. Niciun Javert nu stătea în spatele grasului Bezuhov, care venea şi el la Borodino ca un tâmpit şi îi încurca prin prezenţa lui pe tunarii care luptau şi mureau eroic pe o colină, alungându-l cu blândeţe: „Boierule, nu e de tine aici, pleacă..." (O ediţie a unei capodopere din care se taie hălci întregi e o infamie; ca şi când ai stoarce-o de viaţa ei secretă şi ai prezenta apoi cititorului un cadavru; întâlnirea mea adevărată cu Tolstoi avea să se petreacă mai târziu şi suflul epopeic din *Război şi pace* să-mi amintească de Homer; cât despre *Moartea lui Ivan Ilici*, cu acel lucru din dreapta corpului său pe care îl căpătase în urma unei lovituri de un scaun şi care avea să-i pricinuiască o moarte lentă însoţită de groaznice chinuri morale, aceste chinuri aveau să mi se transmită şi mie vreme îndelungată, şi mie mi se părea că trăiam ca Ivan Ilici şi eram înspăimântat; cum trăim, unde e lumina vieţii pe care Ivan Ilici o descoperă abia când e vârât în sacul morţii?; imagine teribilă, moartea ca şi când ai intra cu capul în jos într-un sac, în care nu vrei să intri, dar eşti împins; prin

eliminarea savantă a detaliilor unei vieţi meschine, dar care semăna cu a tuturor oamenilor, Tolstoi îşi împingea eroul spre tragedie cu vigoarea unei fatalităţi inexorabile; niciodată n-aveam să citesc ceva mai zguduitor.)

Mă enerva şi un zgomot care se auzea prin mica fereastră a camerei lui Nilă. Ta-ta-ta-ta! Apoi tăcere şi pe urmă iar: ta-ta-ta-ta... Am lăsat cartea şi am deschis geamul. Marele oraş respira calm, sub un soare şi o lumină rece, vedeam cerul senin, spălăcit, puţin înceţoşat de frigul iernii. Alături ruinele unui bloc care se prăbuşise din temelii de cutremurul din noiembrie, în dreapta o firmă pe vârful altui bloc înalt, care se aprindea şi se stingea neîncetat: *Jawohl* (alături era Cheia Roseti, punct de reper). Ta-ta-ta! Apoi iar: ta-ta-ta-ta! undeva aproape, dar greu de spus unde, însă prezent, persistent, misterios... Ce era?

Cine ne îndeamnă să ieşim? M-am îmbrăcat şi am coborât cu liftul. Nilă era jos, în hol, la postul lui şi când m-a văzut mi-a făcut un semn hotărât.

– Stai nàbii, aicea, zice, apropiindu-se de mine. Nu ieşi afară.

– De ce?

Ei, de ce! Să răspundă Nilă precis la astfel de întrebare... De ce, de ne ce, nu era bine să ies... Cu frizura ieşindu-i de sub şapcă şi cu mâinile în buzunarele pantalonilor, îndoindu-se, îmi repetă:

– Stai nàbii aci!

În clipa aceea zgomotul bizar pătrunse prin poarta de la intrare: ta-ta-ta-ta! Apoi imediat: ta-ta-ta-ta! Ta-ta-ta-ta!

O luai spre ieşire şi Nilă nu mai putu să mă oprească. Bulevardul era aproape pustiu. Tramvaiele numeroase care treceau pe-aici pieriseră. Începui să merg aiurea, la dreapta, în paltonul meu ale cărui pulpane fluturau împinse de genunchii care se ridicau repede în mers. Îmi cunoşteam acest mers care parcă mă târa, înainte, unde-o fi, pe marginea pădurilor, a satului, a loturilor cu mirişti pustii, de la Miroşi la Siliştea, noaptea pe întuneric, dimineaţa lovindu-mă de tijele de floarea-soarelui, călcând în dovlecii de prin porumburi...

Ajunsei într-o piaţă cu statuie. Piaţa era plină de coloane de indivizi în căciuli ţărăneşti, dar şi în şepci de elevi, şi indivizi rău

îmbrăcați, cu paltoane ca ale mele, dar şi cu paltoane bune, bine croite pe corp, cu umeri ascuțiți... Ce căutau elevii aceia acolo? Strigau sau cântau... Distinsei urlete: *Jos nasonii... jos nasonii...* Cine dracu' erau nasonii ăştia? Mă oprii la distanță, prudent. În clipele următoare zării în depărtare, înaintând spre piață tancuri, care făceau să se cutremure pământul. Pătrunseră în piață, intrară printre coloanele care răcneau ridicând mâinile în sus, ocoliră statuia şi pieriră pe unde veniseră. Auzii huiduieli, înjurături: huooo!... huooo!... Şi din nou cântece întretăiate, isterice, hărmălaie de glasuri... Camarazi, camarazi, încolonarea, mergem spre Piața Victoriei... Nu vă temeți de hidra masonică... Aha, vasăzică ăştia erau nasonii, masonii... Şi iarăşi: ta-ta-ta-ta! De astă dată era aproape, la dreapta. O luai într-acolo. Nimic. Tăcere totală. Ieşii la o răspântie de străzi şi paşii mă duseră tot la dreapta. Altă piață cu statuie. Pustiu. Dintr-o stradă laterală năvăli un om în goană împleticită. Căzu şi nu se mai ridică. Mă apropiai de el. În cădere îmbrățişase piatra neagră care acoperea pământul. Mustața îi înflorise de sânge, care repede se făcu negru lângă gura rânjită şi tăcută. Înțelesei că era mort. Şi atunci țâşniră spre direcția din care venise omul gloanțe care făceau fiu-fiu, fiu-fiu şi undeva aproape ta-ta-ta-ta, ta-ta-ta-ta... dar gloanțele se opriră în aceeaşi clipă, acest zgomot tocat venea de undeva din înaltul clădirilor şi se îndrepta într-o direcție nedefinită, alți oameni fugeau tropăind şi privii îndelung să văd dacă mai cădea vreunul. Nu mai căzu şi pieriră pe o stradă laterală. Mă uitam îndărăt spre omul mort lângă statuie. Cine îl omorâse? Ce se întâmpla în oraş? „Un om mort seamănă cu un animal mort", gândeam. Văzusem cai morți cu dinții rânjiți. O luai tot la dreapta.

Pe marele bulevard pe care ieşii, printre blocuri, zării în depărtare reclama *Jawohl*. Mersesem în cerc. Un restaurant luxos era deschis, se vedeau prin geam oameni stând la mese, raşi, eleganți, cu cravatele la gât... Intrai înăuntru şi căldura mă învălui. Tremuram. Trecui printre mese, intrai la toaletă... apoi mă uitai în oglindă o clipă, să mă recunosc, să iau cunoştință de înfățişarea mea... Revenii în restaurant, ocolii mesele şi ieşii prin uşa care se învârtea.

În bloc, pe Cheia Roseti, oameni tăcuţi se strânseseră în hol şi se plimbau de colo până colo. Se uitară la mine bănuitori când văzură că veneam de-afară. Nilă se apropie şi mă luă.

– Du-te nàbii sus şi stai acolo, îmi spuse aproape strigând, cu o voce poruncitoare, ca la noi în curte, când ceva trebuia imperios făcut, ca la o poruncă fatală, de care trebuia să asculţi fără să înţelegi.

Şi această voce a lui, în care auzeam parcă pe tatăl nostru pe vreme de furtună, bă, intraţi în casă, închideţi ferestrele, în timp ce trăsnetele spintecau cerul şi ploaia izbea în geamuri, mă făcu să înţeleg că marele oraş trăia şi el ceva asemănător cu o primejdie şi că trebuia să mă închid în odaie şi să închid şi geamurile.

...Mă trezii a doua zi spre prânz, după un somn lung, cu Nilă vesel, care intră în odaie şi îmi aruncă pe masă un pachet de salam şi o franzelă.

– Ia, mă, şi mănâncă!

Parcă ar fi zis: ţi-am spus eu, acuma vezi... mănâncă şi taci! Mă uitai la el: adică cum?!

– Legionarii! murmură.

– Ce e cu ei?!

– S-a terminat cu ei. A venit armata şi i-a gonit.

– Care armată, Nilă?

Cum care armată?! Armata! Nu ştiam ce e o armată?... Mă aşezai la masă şi începui să mănânc. Nu înţelegeam bine. I-a gonit de unde?

– Hî, făcu Nilă. Credeau ei că o să-l dea jos pe general...

– Au vrut să-l dea jos pe general?

– Au vrut...

– Şi?

– Şi generalul a scos armata şi i-a belit pe toţi...

– Când, Nilă?

– Azi...

– Şi nu mai sunt la putere?

Nilă se îndoi de spinare, îşi vârî mâinile în buzunarele pantalonilor şi nu-mi răspunse. Semăna cu un cal nepăsător care îşi scărpina cu dinţii un genunchi.

– Nu mai sunt, şopti el parcă cu melancolie.

Şi după puţină gândire puse mâna pe clanţă. Nu înţelegeam. Nu generalul proclamase statul naţional legionar la 6 septembrie, când îl detronase pe Carol al II-lea? Îi văzusem şi poza într-o vitrină, sau într-un ziar, îmbrăcat în cămaşă verde. De ce vruseseră legionarii să-l dea jos? Întrebările însă nu-mi stăruiră în minte, ca şi Nilă îmi mâncam franzela ca un cal nepăsător... fireşte... cu pistoalele lor... Trebuia s-o păţească... Mă miram în clipele acelea cum de ajunseseră ei să... Hm!... Şi acum... Gheorghe... Megherel...

Dar nu mă mai gândii nici la Gheorghe şi nici la Megherel. Totul fugea parcă cu viteză în urma mea şi gândul mi se întorcea înapoi la despărţirea de tata, în acel drum spre gară, când îmi spusese că nu mai avea de-aici înainte de unde să-mi dea bani de taxe. Mia aceea de lei, cu care îmi cumpărasem haine, era, fără doar şi poate, tot ce mai putuse strânge. De aceea nici n-o păstrasem. Şi cu ea şi fără ea, totuna era, bine că eram îmbrăcat, dacă o să fiu dat afară din şcoală, măcar... Taxa era de şapte mii de lei. Ce mai conta o mie? Ce-aveam să fac dacă la întâi februarie domnul Ionaşcu avea să-mi spună că nu putuse aranja nimic pentru mine? Cum aveam să-mi urmez eu liceul în particular dacă nu-mi luam capacitatea şi apoi şi după aceea, ce să fac, unde să lucrez? Fiindcă Nilă mă ţinea la el ştiind că o să plec şi nu c-o să rămân. Vorba lui Ilie: nu era bancher.

27

Directorul Ionaşcu însă nu mă chemă la el până la sfârşitul anului şcolar, an pe care îl petrecui în amorţeală şi aşteptare. După-amiezile ieşeam în oraş fără învoire şi portarul se învăţă cu mine văzând că nu păţesc nimic, îmi deschidea poarta din curte cu o mică ezitare (îi aduceam din când în când câte un pachet de Mărăşeşti), ieşeam şi eram dus. Într-o duminică trecui pe la Gheorghe al lui Costică brutarul curios să văd dacă nu păţise ceva. Nu păţise. În timpul rebeliunii fugise de la sediu, îmi povesti el, şi fugise la timp, fiindcă a doua zi toţi cei de-acolo fuseseră omorâţi sau prinşi de armată şi băgaţi prin puşcării. Acum lucra la Uzinele Centrale Bucureşti (U.C.B.) tot ca şofer. Ce făcea, îl întrebai. Nu-mi răspunse, se feri. Păstra încă pe chip urmele spaimei prin care trecuse în acele zile, se uita într-o parte, nu întru totul sigur că primejdia nu-l mai pândea şi n-avea să fie şi el prins şi închis. Cică la U.C.B. îl chestionaseră: „Ai fost legionar?“ „Am fost!“ „Ai luat parte la rebeliune?“ „N-am luat.“ „Te angajăm, dar dacă se dovedeşte că ai luat, dacă te caută armata, nu răspundem.“

Armata ne căutase şi pe noi în şcoală, care îşi deschisese cursurile normal îndată după sărbători şi nu aşa cum spusese Dobrinescu, că adică o să fie închisă până la întâi februarie. Absenţa mea însă nu fu observată, nici măcar subdirectorul Lascăr nu-mi spuse nimic. A doua sau a treia zi după rebeliune, mi se povesti, intraseră prin clase militari cu căşti de oţel pe cap şi făcuseră percheziţie pipăindu-i pe fiecare dacă n-au pistoale, căutară şi prin bănci şi pe sub saltelele din dormitoare. Nu găsiseră nimic. Pedagogul verde, care înfiinţase în şcoală „frăţiile de cruce“, dispăruse şi nu se mai întorsese. Nimeni nu spuse nimic elevilor care fuseseră recrutaţi, îşi vedeau de învăţătură ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Blândul Bădilă, care fusese şeful „frăţiei de cruce“ din clasă, nu fu certat de nimeni, profesorii îl simpatizau mai departe pentru inocenţa şi mai ales

pentru efortul lui de a răspunde bine la lecții, căci învăța greu, dar se străduia şi asta place profesorului, căci cine se străduieşte are şansa de a reuşi, spre deosebire de cei mai inteligenți, dar şmecheri şi puturoşi, care cine ştie ce vor ajunge în viață... (Bădilă a ajuns în cele din urmă învățător, s-a căsătorit şi a avut şi un copil, a murit însă de tânăr, de o tuberculoză galopantă.)

I-am spus lui Gheorghe că atunci imediat după rebeliune a fost pericol să fie prins, când armata îi căuta peste tot (şi îi povestii cum căutaseră şi la noi în clasă) şi dacă până acum nu l-au căutat, a scăpat.

– Aşa zice şi nevastă-mea, răspunse el, dar fără ca urmele acelei nelinişti să-i piară de pe chip.

– Şi Megherel? zic.

– Pe Megherel l-au prins! Sau a fugit el, nu ştiu unde, fiindcă l-am căutat de câteva ori pe acasă şi nu l-am găsit.

– O fi scăpat şi el, cine ştie, zic, ca să-l fac să-şi ia gândul de la toate astea.

Dar nu şi-l lua. Avea şi de ce. De unde să fi ştiut el în ce se băgase atunci când se luase după Megherel? Ca şi Megherel însuşi care îl atrăsese? Poate cineva să ne avertizeze de pericolele acestei lumi? Zici că sunt normale, vin oameni mari la putere, nu vine fitecine şi crezi că nimic rău nu se va întâmpla... De ce să se întâmple? E cineva nebun să le facă ceva oamenilor, aşa degeaba? Carol al II-lea desființase partidele, foarte bine făcuse, prea mare tămbălău cu tot felul de alegeri şi pe urmă nici nu se făcea bine guvernul, că şi cădea... Atunci ce rost mai aveau alegerile? Dar şi regele ăsta trăia ca un neruşinat cu o țiitoare în văzul lumii, curva Elena Lupescu. Şi fusese detronat! Foarte bine! Mai multe nu ştiam despre domnia lui Carol al II-lea, dacă era vinovat sau nu de ciopârțirea țării, dacă dăduse sau nu dăduse ordin să cedăm fără luptă. Meseria de rege nu e lipsită de riscuri. Gândeam, desigur, ca şi Gheorghe şi Megherel, că bine i-au făcut că l-au gonit, dar şi bine era dacă îl judecau ca pe Louis Capet şi îi tăiau capul... Nu eşti rege să jefuieşti țara, porți răspunderea şi eşti dator, când vezi că nu mai eşti în stare s-o conduci şi s-o aperi de pericole, să pleci din timp, să laşi pe alții mai îndrăzneți şi care o pot feri de

primejdii... Şi pe urmă la putere venise un general... Şi îmi amintii de bâlbâielile lui Gheorghe din berărie... Regele Mihai îi luase locul lui tat-său... era şi el legionar, din moment ce domnea peste o țară legionară... Generalul... Ce, un general era o glumă?!... Şi apoi deodată rebeliunea... Ce vină aveau Gheorghe şi Megherel? Se angajaseră şi ei şoferi... Gheorghe vindea bragă şi... asta nu era o meserie... Putuse şi el să se însoare cu o fată mai bună abia după ce îşi luase carnetul...

– Când ți-ai luat tu carnetul, Gheorghe? îl întrebai.

– Prin iulie anul trecut, zise el surprins. De ce mă întrebi?

– Şi unde lucrai?

– La Gagel...

– A, zic, la pâine. Şi de ce ai plecat de-acolo?

Gheorghe întârzie să răspundă. Vroiam să-l mai întreb dacă Megherel era legionar făcut înainte de 6 septembrie, sau după. Gheorghe se făcuse după. Dar nevastă-sa ne chemă la masă afară, în altă cameră, care era de fapt bucătăria micului proprietar al acelei curți, gătise acolo şi ne aşezarăm să mâncăm. Acele baclavale de care îmi vorbise Gheorghe astă-toamnă, când nu venisem, apăruseră iar, pesemne că în fiecare duminică vânzătoarea de cofetărie le aducea soțului ei, acasă. La sfârşit ne servi cafele. Între timp femeia născuse, dar nu văzusem copilul şi o întrebai unde era.

– Cum unde, se miră ea, nu l-ai văzut în odaie? Doarme în pătucul lui.

Nu văzusem pătucul. Femeia îşi aprinse un ciubuc şi începu să fumeze liniştită. După naştere se calmase şi parcă nici nasul nu-l mai avea aşa mare, poate din pricina pieptănăturii, atunci părul castaniu îi cădea bogat pe lângă obraji, acum îşi eliberase chipul ridicând părul într-un coc. Îi stătea mai bine, da, iată, nasul arăta obişnuit, ca orice nas. Observând poate privirea mea de simpatie mi se adresă şi mă întrebă dacă am fost pe la țară şi ce mai fac socrii şi cumnatele ei. Îi răspunsei că n-am fost.

– Noi vrem să ne ducem, dar nu acum, încolo spre primăvară, o să luăm şi copilul.

Nu mai avea deci nimic cu noi ăştia de la țară, cum mi se păruse data trecută. Mă întrebă cât am dat pe costum, îi spusei cât şi de

unde îl luasem, ea spuse ieftin şi că îmi stătea bine, nu ca ăla vechi, în care arătam parcă... Şi râse şi râsei şi eu... Gheorghe însă nu râdea. Şi atunci renunţai să-l mai întreb cum ajunsese el de la Gagel la sediul Legiunii, observasem că evitase să-mi răspundă. Cum să fi ajuns? Tot prin Megherel, prin cine altul?

Nu păţi nimic Gheorghe, dar în aprilie fu încorporat. Despre Megherel află de la cineva şi îmi spuse şi mie că nu fusese prins, dar nici în ţară nu mai era, fugise chiar atunci, în zilele reprimării Legiunii, peste hotare, cu alţi şefi legionari. Megherel era şi el un astfel de şef? Gheorghe dădu din umeri. Nu credea, dar era desigur legat de unii dintre ei, care îl scăpaseră, cum scăpaseră şi ei, cu ajutorul nemţilor. Îl întrebai atunci pe Gheorghe de ce nemţii, de care Legiunea era legată, nu-i sprijiniseră pe legionari în timpul rebeliunii?

– Care nemţi? zise Gheorghe mirat şi înţelesei că nu ştia că încă din toamna trecută se vorbea că generalul adusese în ţară instructori germani pentru armata română. Sau poate ştia, dar nu vedea nicio legătură între nemţi şi legionari. Eu însă ştiam, citisem într-un ziar, la Cristur-Odorhei, în '38, procesul lui Codreanu, în care era acuzat de legături între organizaţia sa şi Germania lui Adolf Hitler şi cum spusese el că a doua zi după ce avea să ia puterea, România va fi alături de Germania. Fusese condamnat la zece ani închisoare, dar Carol dăduse ordin să fie omorât după proces... Legionarii luaseră puterea, România era alături de Germania şi totuşi... Fuseseră înlăturaţi, de ce Hitler nu-i apărase? Habar n-avea Gheorghe de toate astea, dar nici eu nu înţelegeam.

28

Luai note proaste la toate examenele, dar reuşii să-mi iau totuşi examenul final de capacitate, adică de terminare a patru clase normale, după care puteam urma cursul superior. Media generală 6,26, iar la purtare 6. Şi totuşi până atunci foaia mea matricolă, după care mi se înmână o copie, arăta note mari, între 8 şi 10, în cei trei ani anteriori, iar la purtare 10. Domnul Lascăr îmi dăduse acel 6 la purtare, dar nu îmi mai păsa...

Şi părăsii şcoala.

Cine ghidează paşii unui tânăr? Unde mi-am dus eu lucrurile? Fiindcă ştiind că aici n-o să mă mai întorc, îmi luasem cărţile, caietele cu însemnări, plapuma dintr-o pătură violetă, dar cu nasturi şi cearceafuri făcute de surorile mele Miţa şi Ilinca, şi unde le dusesem, pe unde umblasem cu ele? Fiindcă Nilă, între timp plecase de la Bloc-Algiu... Dădui de el pe strada Cărămidari, dar cine îmi spusese unde stă? Lucra acum la Fabrica de lânărie, pe strada Lânăriei, dar ce făcea acolo? Am dus lucrurile la el? Desigur, lunile care au urmat m-au găsit la el. Dar ce-am căutat eu în zilele următoare pe Şerban Vodă? Tocmai în faţa unui afiş pe care scria că se angajează tineri pentru deschiderea şantierului C.F.R. Fierbinţi!?... Doritorii se vor prezenta chiar azi la sediul cutare din Şerban Vodă. Mă uitai la dată. Azi era chiar azi, luna iunie, ziua aceea, iar clădirea sediului era chiar acolo. Cum de nimerisem? Am citit din nou afişul... Tineri... Nu eram eu tânăr? Era pentru mine acel afiş.

– Mergem? auzii o voce alături.

A, Niculescu, un coleg... Un ins mititel, isteţ, insinuant şi cam ticălos, dar familiar, apropiat, săritor. Fura în clasă şi în dormitor stilouri, cărţi şi chiar flanele, zicea că sunt ale lui, dar era un consens, când îl prindeam îi trăgeam pumni în cap, el răbda, nega în ciuda evidenţei şi noi îl iertam tocmai fiindcă ştiam că e hoţ, rămânea

între noi, nu-l reclama nimeni. Odată a purtat pantofii altuia câteva săptămâni. Păgubaşul năvălea asupra lui, era târât pe jos, bumbăcit zdravăn, dar pe urmă se ridica, răspundea la înjurături, mereu cu un surâs şi o sclipire vicleană în ochii lui care se înecau parcă în sudoare. Nu învăța nici bine, nici prost, făcea parte din galeria de tipi ai clasei, el era hoț, altul era gras şi onanist, Tănase era tocilar, Enache era uriaş, afabil, Ene avea tot timpul ochii cât cepele, Amuza, misterios, avea aerul să ne spună că el ştia secrete mari, vorbea puțin dar în doi peri, echivoc, impenetrabil. Bârzoi era complexat, râdeam că era scos mereu la vioară de un profesor care când deschidea catalogul dădea peste numele lui: Bârzoi, şoptea şi Bârzoi ieşea din bancă disperat şi ne chinuia îndelung urechile cu scârțâiturile viorii lui... habar n-avea, dar nu ştiam ce avea cu el ştersul şi bizarul profesor, îl scotea numai pe el şi voia cu tot dinadinsul să-l învețe, îl sfătuia, îl corecta, îl punea s-o ia de la cap, era numai un dialog al lor, al cărui sens ne scăpa, uneori suna clopoțelul şi tot nu-l slăbea... Bârzoi se întorcea în bancă cu sticliri de ură în priviri la adresa tuturor, în timp ce din clasă se auzeau strigăte, Bârzoi, Bârzoi, şi profesorul ieşea pe uşă ca o fantomă fără chip şi formă.

– Ce e, Niculescule, îl întreb, ce cauți aici?

– Ne angajăm? zice. Şi tu vrei să te angajezi?

– Dar tu nu te duci acasă?

– Care casă? zice.

A, da, crescuse într-un orfelinat, sigur, nu voia să se întoarcă acolo. I-am răspuns că ne angajăm, dar ne angajează?

– Mergem şi vedem.

Erau mulți băieți în fața acelei clădiri care dăduse anunțul, dar nu aveau studii şi un ins simpatic, blond, foarte tânăr, în costum sport, cu pantaloni care se terminau sub genunchi, cu pantofi cu talpa dublă, ars de soare, ne angajă pe noi doi şi încă doi domni bătrâni pentru mine, pe unul îl chema Jumanca, pe celălalt Ionescu, patru inşi... Trebuia să ne prezentăm a doua zi dimineața la acelaşi sediu şi să plecăm la Fierbinți. Ce vom face acolo? Ce vom fi? Blondul ne spuse doar atât: vom lucra cu el. Era perfect. Cu un asemenea bărbat deschis, simplu, tânăr aproape

ca şi noi, nici nu mai era nevoie să ştii ce vei lucra: era clar, n-aveam să dăm cu târnăcopul.

Am semnat câte-o cerere de angajare, vagă, „în serviciul şantierului Fierbinți" şi am plecat. A doua zi dimineața un camion ne-a dus în comuna Fierbinți, unde de îndată am şi găsit un coleg dintr-a opta, care m-a luat, pe mine, nu şi pe Niculescu, la el. Legătura cu şantierul avea s-o facă domnul Jumanca, să ne anunțe când vine inginerul, căci blondul care ne angajase era inginer, şi să începem lucrul.

Dar el nu veni curând... Stăteam toată ziua de vorbă cu acest coleg despre filosofi pe care îi citisem sau nu-i citisem, ne ameţeam pronunțând cuvinte mari şi gânduri incoerente, ore întregi, plimbându-ne prin sat (comuna era întinsă, avea chiar edificii impunătoare) şi pe câmp, prin cimitir şi uliţe cu pomi încărcați cu fructe... Voltaire... Da, Voltaire... Fichte... A, Fichte... Leibniz... Fénèlon, da, educația fetelor... Candide... Micromégas. Câteodată ne opream şi rămâneam nemişcați unul în fața altuia, cu mâna la bărbie, reflectând... Voltaire e mai larg, el nu considera că trăia în cea mai bună dintre lumi, în timp ce Leibniz... Da, Leibniz simțea că lumea e imperfectă în eternitate şi atunci considera prezentul lumii în care trăia drept cel mai bun. Avea dreptate. Ba nu, Voltaire avea dreptate! Ba nu, Leibniz, *Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles... Oui, mais...*

Eram invitați de domnişoarele satului, eleve sau studente care ne serveau cafele în odăi mari şi răcoroase, încărcate cu mobile de nuc şi covoare pe jos şi pe pereți... Ne arătau albume elegante, pline chiar cu fotografii cu ofițeri supli şi doamne în floarea vârstei, care fuseseră rude sau prieteni sau bunici dispăruți de pe această lume.

Nu ştiam nici când adormeam, nici când mă trezeam. Cred că a mai trecut o săptămână până a venit domnul Jumanca să mă anunțe să mă prezint la biroul şantierului. Acolo credeam că o să-l găsim pe inginer, dar era un funcționar care ne puse să semnăm o hârtie mare cât un cearceaf şi ne dădu fiecăruia câte-o mie de lei. Tot el spuse că de-aici înainte aveam să dorm şi eu în acea clădire, ca şi ceilalți, iar în ceea ce privea masa, era un cârciumar mai încolo, unde puteam să mâncăm zilnic. O mie de lei fără să fi făcut nimic...

Nu era glumă, eram cineva. Niculescu îşi cumpără un pachet de ţigări şi îmi dădu şi mie. Nu fumam, dar aprinsei totuşi ţigarea şi în câteva zile cumpărai eu însumi un pachet de la cârciumar. În schimb îmi dispăru cămaşa mea cea mai bună. Îl luai la rost pe Niculescu, dar el se jură pe mă-sa pe care n-o cunoştea că nu el mi-o furase. Nu-mi trecu prin minte să-i caut în geamantan, mă scârbii de el şi îmi cumpărai de la magazinul din comună alta.

În sfârşit blondul inginer sosi într-o bună dimineaţă şi ne luă cu el pe câmp. Nu era niciun şantier, urma să se deschidă. Ne dădu să ducem în spinare nişte scule, alţi oameni veneau cu ţăruşi, ajunserăm la câmpie întinsă. Inginerul bătu un ţăruş colorat, aranjă trepiedul şi ne trimise în depărtare cu alţi ţăruşi. Ne spuse să ţinem unul în mână. El se aşează în faţa trepiedului ca un fotograf, se uită printr-un aparat de ochire şi începu să ne facă semn cu mâna: mai aşa! mai la dreapta! Mai la stânga... Acolo! Înfigeţi ţăruşul! Aveam un ciocan, băturăm ţăruşul. Pe urmă veni spre noi cu toată aparatura, cu domnii Jumanca şi Ionescu cărând acea aparatură şi noii ţăruşi şi ne trimiseră iar în depărtare, în urma noastră domnii Jumanca şi Ionescu trăgeau o sfoară de la un ţăruş la altul. Iată pentru ce fusesem angajaţi...

La masă domnul Jumanca citea ziarul şi îl comenta, spunând că generalul ăla Degaule (aşa pronunţa, cum se scrie) continua lupta contra nemţilor, dar în zadar, fiindcă acum Rusia se va prăbuşi (între timp intrasem în război alături de nemţi împotriva Rusiei) şi Hitler o să invadeze Anglia şi o să pună mâna pe generalul ăsta nebun, Degaule. Eu râdeam şi domnul Jumanca se uita urât la mine, de ce râd...

Curând, în urma noastră apărură oameni care începură să sape. Noi eram departe, făceam în fiecare zi kilometri dus şi întors. Domnii Jumanca şi Ionescu stăteau mereu cu inginerul şi într-o zi ne spuse că nu mai era nevoie de noi doi, dacă vrem putem să ne întoarcem înapoi acolo unde se săpa şi să ne angajăm ca pontatori. Între timp mai primisem câte o mie de lei.

Ne întoarserăm înapoi... Ce era un pontator? Niculescu îmi explică: unul care ţine socoteala orelor de muncă ale altora. De unde dracu' le afla, aşa mic cum era? În orice caz n-avea încă optsprezece

ani, dar ai fi zis că are douăzeci şi cinci după felul insidios cu care cuvântul lui intra şi ieşea din lucruri, cunoscându-le toate feţele, şi după felul bătrânicios cum îi fugeau privirile, fără să comunice de îndată ce vedea. Îi dădeam pumni în spinare să vorbească, să răspundă când îl întrebam: „Cum dracu' ai ajuns tu în şcoală? De învăţat înveţi prost, hoţ eşti şi ai şi bursă ca Dobrinescu!" Îşi arăta dinţii într-un surâs încremenit, încă inocent, şi nu zicea nimic. Pentru fete nu manifesta niciun interes ca şi când le cunoştea el, ştia câte parale fac. „Tu, să ajungi învăţător? exclamam eu furios (învăţătorii mei fuseseră inflexibili, nu alunecoşi cum era el). Şi cum să pedepseşti tu un copil care a şterpelit ceva? Nici n-o să-l pedepseşti, o să râzi în sinea ta şi o să faci din ei oameni după chipul tău, dacă n-or să te ia ţăranii la goană cu ţăpoaiele! Sau te pomeneşti că o să le ţii discursuri şi ei or să se uite uluiţi în gura ta ipocrită?" „Nu sunt ipocrit, zicea, surâd sincer, dar nu râd ca tine de domnul Jumanca. Din pricina ta or să ne dea afară pe-amândoi, o să-i spună inginerului că suntem derbedei..."

Uite că se adeverise această prezicere a lui, dar nu se gândea să-mi reproşeze. Poate că nu era adevărat? Poate că într-adevăr nu mai era nevoie de noi? Soarele de iulie ne bronzase, începuse să ne placă ceea ce făceam şi iată, eram trimişi înapoi, să...

– Ne pricepem noi să fim pontatori? îl întrebai.

– Învăţăm repede, răspunse el liniştit.

Câteva ore rătăcirăm printre muncitori neştiind cui să ne adresăm. Pe cine întrebam, dădea din umeri. Dar ce muncitori ciudaţi. Unii cu ochelari, cu cămăşi de mătase pe ei, cu ceasuri la mână, unii tineri, alţii încărunţiţi... Dădeau cu târnăcopul, ridicau terasamentul de-a lungul acelei sfori întinse de domnii Jumanca şi Ionescu. Aveau bocanci noi în picioare, pantaloni eleganţi.

– Sunt jidani! îmi şopti Niculescu.

Ia uite! Formidabil! De unde aflase şi asta? Şi tot el îmi spuse că jidanii ăştia nu veniseră acolo de bunăvoie, ci... Şi râse... adică erau aduşi cu forţa? Desigur! Deşi legionarii fuseseră beliţi, ăştia tot nu scăpau.

Găsirăm până la urmă un domn care ne spuse că pontatori nu putea să ne angajeze, n-aveau nevoie, dar dacă vroiam să câştigăm

un ban putea să ne angajeze la nivelare, adică nu chiar la lopată şi la târnăcop, ci – şi ne arată – cu un fel de mai să tasăm pământul pe care îl săpau şi îl aruncau ceilalţi şi peste care urma să se pună pietrişul şi traversele. Nu trebuia lovit cu acel mai, ci doar ţinut de coadă drept, ca pe un bătător de putinei de lapte şi îndesat cu el pământul deja fărâmiţat de alţii. Nu, spusei. Dar Niculescu, cu ţigarea în gură, puse mâna pe un astfel de mai şi de îndată începu să lucreze. Era mic, bătătorul de pământ era cât el. Dar îl mânuia cu pricepere, în secunda în care îl luase în stăpânire şi învăţase ce are de făcut. Îmi întoarse spatele, din clipa aceea nici nu se mai uită la mine. Mă îndepărtai, lăsând în urmă târnăcoape care se ridicau în aer, braţe care aruncau, şir nesfârşit de oameni peste câmpia fără margini. Îmi stăruia în minte chipul viclean al lui Niculescu, care se pierduse în marea de oameni. Se pierduse?! Ceva îmi spunea că nu rămânea el acolo să facă la nesfârşit munca aceea, printre acei inşi pe care îi recunoscuse atât de rapid cine sunt. Un gând care îmi scăpa îl determinase să rămână. Ce gând? N-aveam să-l mai aflu.

Câteva ore mai târziu un camion al şantierului mă ducea pe platforma lui înapoi la Bucureşti. Aveam o mie de lei în buzunar şi mai trebuia să primesc una de la C.F.R. (aşa credeam), un timp incalculabil de libertate mă aştepta în marele oraş. Zburam, iar zdruncinăturile camionului îmi sporeau sentimentul de triumf care mă stăpânea. Ce, fusese rău? Câştigasem... Era soare, bolta cerului, spre care îmi ridicam privirea, era fără cuprins, vântul îmi biciuia faţa, drumul fugea în urmă cu viteză.

29

Aveam în minte un gând: unde puteam eu lucra cel mai bine? În preajma cărților, bineînțeles, să am salariul meu lunar, să mă întorc acasă și să mă apuc să învăț, să-mi dau examenele în particular, la un liceu și pe urmă să urmez la universitate. Încă opt ani de studii și îmi luam licența în litere la douăzeci și șapte de ani. Era prea târziu? Nicidecum! Dar uitam că era război și că în '43 trebuia să fiu încorporat. În '43? E, he! Până atunci războiul... cine știe...

Pe Cărămidari am găsit ușa încuiată. M-am dus la Fabrica de lânărie, l-am chemat pe Nilă la poartă și i-am cerut cheia. L-am întrebat ce făcea el acolo. A dat din cap și din umeri: făcea el ceva, avea o leafă, n-a vrut să-mi spună, dar era puțin încurcat.

– Vezi, zice, că în zilele astea vine Veta... hî, unde să stai și tu...

I-am răspuns că nu e nimic, o să dorm pe jos. Nu m-a întrebat nici unde fusesem două luni, nici ce gânduri aveam rămânând la București (îi spusesem că la școală nu mai mă puteam duce), nu era ca Ilie, să mi se bage în suflet...

Veta a venit, dar curând a plecat, s-a întors la țară unde își lăsase copilul. Curând după plecarea ei plecă și Nilă.

– Vezi, mi-a spus într-o dimineață.

Era îngândurat ca de obicei, absent cu alții, dar nu cu sine. Mi-a șoptit:

– Mă duc în concentrare.

Simplu, parcă mi-ar fi spus un lucru obișnuit, firesc și fără implicații pentru soarta lui. A adăugat că odăița era plătită pe trei luni, puteam să stau, proprietarul știe... Nu era scumpă chiria, un pol pe lună, după trei luni trebuia să plec sau s-o plătesc mai departe...

– Bine, Nilă!

Lucruri aveam, o plapumă, cearceafuri, restul, care era al lui, avea să vină Veta să le ia. Dar al cui era patul? Al proprietarului. Și Nilă mi-a întors spatele și a luat-o cu pas vioi spre poartă.

Credeam că o să revină să-şi ia la revedere, fiindcă plecase fără să-mi spună un cuvânt mai mult, fără un gest, fără o privire care putea ţine loc de despărţire. Nu s-a mai întors niciodată, regimentul lui 5 Dorobanţi din Giurgiu intra în foc şi Nilă avea să moară un an mai târziu pe frontul rusesc.

Cu o mie de lei în buzunar mă simţeam la adăpost. Cu încă o mie pe care aveam s-o mai primesc de la C.F.R. puteam să mă bucur de libertatea mea multă vreme şi între timp să-mi caut un post. Gândul îmi mergea spre o bibliotecă, să fiu deci bibliotecar, să mă înscriu la un liceu şi să-mi realizez planurile, care erau atât de simple încât niciun nor nu-mi turbura zilele. Deocamdată eram absorbit de lectura unui mare roman, în trei volume, *Casa de lut* de Pearl Buck şi *Mama*, de aceeaşi autoare şi de un volum de mitologie greacă, pe care vroiam să-l asimilez în întregime, căci istoria Greciei antice mă prinsese încă din clasa întâia, mă pasiona.

La anticar (acest anticar se afla într-o mică piaţă nu departe de Cheiul Gârlei, într-un mic pavilion numit *Casa anticarilor*, erau vreo şase, nici acum nu ştiu cum îi zice, un oraş nu-l cunoşti bine nici dacă locuieşti în el zeci de ani) întâlnesc într-o zi, pe cine? Diaconescu! Cea mai proeminentă figură din Şcoala normală de la Cristur-Odorhei, elev pe clasa opta, puternică personalitate, respectat de toţi profesorii, îi dădeau zece fără să-l examineze, fiindcă ceea ce ştia el depăşea mult manualele, era inutil să-i pui acestui băiat întrebări.

– Domnul Diaconescu! Ce e cu dumneavoastră aici? l-am întrebat eu. Nu sunteţi învăţător?

Mă cunoştea. Deşi doar pe clasa a treia, elevi dintr-a opta veneau la mine să le fac o lecţie model. Tema lecţiei. Introducerea. Expunerea subiectului. Încheierea. Tema aceea trebuia formulată în scris, şi când era vorba de literatură nu era o glumă. Puşi în situaţia de a urmări o idee (şi mai târziu, în viaţa literară, am cunoscut scriitori talentaţi şi vânjoşi, cu sevă în ei, dar care chiar dacă ar fi mers aiurea şi s-ar fi izbit cu capul de un copac, după cum spusese la un moment dat tot unul dintre ei, tot n-ar fi găsit o idee) veneau la mine cu manualul pe care nu-l înţelegeau şi mă rugau să le fac eu lecţia; şi le-o făceam. Şi Diaconescu aflase şi ne împrietenisem.

Era un ins mic de statură, totdeauna bine îmbrăcat, matur înainte de vreme, destinat unui viitor strălucit... Ce căuta el la *Casa anticarilor*? M-am uitat la el. Costum impecabil, pantofi bine lustruiți, stăpânire de sine de bărbat precoce, ironie spusă cu întoarcerea capului într-o parte, să vadă şi alții comedia sau valoarea ignorată.

– În aceste timpuri, zise, când Europa e turbure, *Portrete lirice* de domnul Ion Pillat ne asigură de permanența poeziei.

Şi îmi arătă orgolios volumul pe care tocmai îl găsise şi îl cumpărase.

Mă întrebă ce fac în Bucureşti.

– Bine, zic, şi i-am dezvăluit gândurile necomplicate care stăpâneau viaţa mea.

El mă ascultă atent, îmi spuse că planul era realizabil dacă îl urmăream cu perseverenţă şi continuitate, cum spunea adolescentul lui Dostoievski şi mă invită pe la el.

Locuia, ce întâmplare, pe-aproape de Cărămidari, într-o odăiță însă mai luminoasă şi mai bună decât a mea, cu chiuvetă şi lumină electrică.

– Întâi, zise, să mâncăm (între timp se făcuse seară). Poeții mâncau şi ei, continuă punând cartea lui Pillat pe noptieră. Nu ştim încă prea bine ce făcea Eminescu, cum îşi lua micul dejun, unde îşi lua prânzul şi cu cine. Vorbesc de viaţa lui cotidiană. Exemplarele deosebite ale speţei noastre ne interesează în cele mai mici amănunte... Dar romanul pe care l-a scris domnul Cezar Petrescu despre poetul nostru cel mai mare e neinspirat, nu se vede geniul, fiindcă asta ne interesează.

În timp ce vorbea pusese masa şi aprinsese o lampă de petrol de gătit. Avea ciorbă, mâncare de zarzavat cu carne, un fel de ghiveci măcelăresc, salată de vinete, brânză şi unt. L-am întrebat cine îi găteşte.

– Eu, mi-a răspuns el dând capul într-o parte, ironic la adresa cui l-ar dispreţui şi nu fără mândrie. Cei mai buni bucătari sunt tot bărbații, aici la Bucureşti, în lumea civilizată. Numai țăranii consideră că bucătăria e treaba muierii şi tot ce face în acest sens un țăran ține de măcelărie: taie un porc, un viţel...

Avea dreptate şi am râs.

– Deci liceul în particular, a continuat el cu o voce scăzută, dar limpede, foarte bine, eu sunt funcţionar la U.C.B. („iarăşi U.C.B.! am exclamat în sinea mea, U.C.B.-ul ăsta e o adevărată salvare pentru toată lumea"), dar am intrat greu şi numai fiindcă am avut faţă de alţii avantajul studiilor. La toamnă mă duc la postul meu, sunt învăţător, dar în timpul vacanţei am vrut să câştig nişte bani, pentru sora mea, care e şi ea la liceu, pe clasa cincea. Să-ţi arăt.

Şi se duse şi trase de sub pat un cufăr, îi deschise capacul şi îmi arătă un teanc de bani.

– Într-adevăr poţi învăţa liniştit dacă găseşti o slujbă, continuă el invitându-mă la masă.

Ciorba era excelentă, de mult nu mai mâncasem ceva aşa de bun. În internat numai foamea ne împiedica să ne dăm seama cât de infectă era mâncarea. Din mia mea făceam economie, mâncam numai pâine cu roşii şi adesea un corn cu lapte.

– Îţi cumperi ca mine o lampă cu gaz, un tacâm şi două farfurii şi îţi faci acasă. Piaţa te învăţ eu, mergi cu mine mâine după-masă să vezi ce să cumperi şi cum să te tocmeşti.

Cărţi avea puţine, în franţuzeşte, Valéry, Mallarmé, Baudelaire (şi o traducere a acestuia de Şerban Bascovici). Am uitat de *Portretele lirice* ale domnului Pillat şi am citit din Baudelaire, întâi din original, apoi tălmăcirea lui Şerban Bascovici. Nu citisem până atunci nimic din poetul francez şi auzind *Stârvul*, *Spleen*-urile, *Albatrosul*, *Corespondenţele*, am avut un şoc. Citisem Villon, cu dicţionarul în mână şi după ce îl descifrasem, îl recitisem luni de zile, prizonier total al celebrelor *Balade*. După Eminescu era al doilea poet care mă făcea să simt că poezia e un miracol care ne scoate din efemer şi ne face să ne simţim eterni. Şi tatei îi plăcea poezia... Coşbuc...

Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea?

O auzise la şcoală, recitată de copii la sfârşitul anului şi adesea repeta aceste versuri, a căror imagine simplă îl făcuseră să aibă o idee de ceea ce înseamnă un om în mijlocul omenirii. Şi acum, iată, un

altul care putuse scoate astfel de accente contemplând cu iubita de braț un stârv plin de viermi. Iluminarea din final, în care poetul afirmă că deşi iubita lui va ajunge ca acel stârv, el va păstra în suflet spiritul descompusei sale iubiri, m-a făcut să tresar. Da, iată ideea genială care salvează o formidabilă descripție care nu promitea nimic bun şi cum nu există un univers deosebit al poeziei, iar altul separat, nepoetic, vulgar... Un stârv! Şi cum a țâşnit scânteia divină din sufletul poetului! Atunci am înțeles şi n-am uitat că se poate scrie despre orice, că un om, un animal, un mediu social, un lucru au în conştiința artistului o importanță egală. Să scrii despre bufnițe!... Ce se putea scrie? Că sunt prevestitoare de rele? O idee comună. Baudelaire descoperea că ele iubesc nemişcarea şi meditează, şi că numai omul poartă pentru totdeauna osânda de a fi vrut să schimbe locul. Dar despre pisici? Ce să scrii despre o pisică? Edgar Poe, ale cărei povestiri fantastice le citisem, arăta că o pisică putea împinge la crimă. Baudelaire le iubea ochii, în care contempla ora... Fără o idee, gândeam, nu există operă de artă durabilă.

I-am spus lui Diaconescu acest gând al meu şi el a confirmat, corectându-mă însă. Uneori poezia îşi ajunge ei însăşi, fără a exprima neapărat o idee originală. Bacovia, de exemplu, în admirabila *Lacustră*, are doar un sentiment că plouă şi totul se prăbuşeşte. Şi încă aici există ideea că un gol istoric îl cuprinde şi se simte ca pe vremea locuințelor lacustre ale strămoşilor noştri, dar alteori nu descrie decât un peisaj dezolant şi cerul plumburiu, pe care îl străbate un corb diametral.

– Ba nu, zic, şi acolo apare un sentiment, care e de fapt o idee, că natura ne apasă cu elementele ei:

Chemări de dispariție mă sorb.

– Da, dar nu e o idee prea originală. Domină descripția peisajului, învăluit în poezia sumbrului.

Ne-am despărțit la sugestia lui discretă că dimineața trebuie să se scoale devreme, deşi eu aş fi vrut să mai rămân. Poezie, da, dar el avea o slujbă, nu se putea duce obosit de nesomn. Urma să ne vedem a doua zi pe la orele şase.

30

L-am găsit gata pregătit să ieşim, să mă înveţe cum se face o piaţă. Şi-a luat o plasă şi am pornit-o pe jos spre Piaţa Mare. Pe drum a început să-mi vorbească despre fete şi cât sunt ele de drăguţe, dar că dacă vroiai să le placi trebuie să arăţi bine îmbrăcat, pieptănat şi cu cravată la gât. Şi m-a măsurat o clipă. Nu purtam cravată şi pantalonii mei nu erau călcaţi ca ai lui...

– Să vezi, zice, dacă mă uit eu la una, cum întoarce capul... Ia uite ce frumoasă e asta care vine.

Şi într-adevăr fata zâmbi când, ajungând în dreptul nostru, Diaconescu o salută şi îi spuse:

– Sărut mâna, domnişoară! Plimbare plăcută... Puteam să facem cunoştinţă, îmi şopti, dar nu acuma. Duminică ieşi cu mine şi ai să vezi. Dar să te pui la punct, nu aşa...

Am ajuns în piaţă şi l-am urmărit cum târguia şi se tocmea pentru un firicel de mărar. Nu se grăbea şi totdeauna ieşea, după cum îmi demonstra el, în câştig. Cunoştea toate legumele şi de câte anume legături avea nevoie. Îşi făcea socoteli: asta da, asta nu, fiindcă mai mâncase cu o zi înainte felul cutare, pentru mâine o să-şi facă iar o ciorbă şi o să cumpere o pasăre, să facă pilaf.

– Să vii, zice, şi mâine, să mănânci la mine şi să vezi ce bun e.

A cumpărat o pasăre şi ne-am despărţit. A doua zi m-a făcut să descopăr un nou poet, nu mare, dar de o blândeţe ca un balsam: Francis Jammes, în traducerea tot a domnului Ion Pillat. Poetul ăsta iubea măgarii şi românul traducea astfel:

Iubesc măgarul dulce
Călcând lângă uluce

şi ar fi vrut, când avea să moară, să intre în rai cu măgarii.

– Pe lângă marii damnaţi, Villon, Poe, Baudelaire, apar pe lume şi astfel de poeţi, mi-a spus Diaconescu cu o expresie de încântare

extremă, vrând parcă să-mi spună că trebuie să rămân deschis pentru toţi, adică şi pentru cei mai mici. Ei corespund, a continuat el, infinitelor stări afective ale lectorului, care nu e totdeauna, *mon semblable, mon frère*, când citeşte *Spleen*-urile baudelairiene. Noi ştim că măgarul nu e dulce, e încăpăţânat şi imprevizibil, te poate trânti să-ţi sune oasele. Dar poetului îi plac, aşa i se par lui... E frumos şi senin acest domn care ieşea la plimbare pe câmp printre poteci şi se gândea să intre în rai în asemenea tovărăşie...

În acest timp trupele române se apropiau de Odesa. Războiul era încă pe-aproape, dar nu ne interesa. Singurul efect în Bucureşti era faptul că apăruse pâine amestecată cu mălai; când era proaspătă, era bună. Adesea întâlneam nemţi pe marile bulevarde, totdeauna în grupuri, în linie de patru sau cinci, în ţinută impecabilă, raşi, uniforme gri-bleu, frizaţi, descheiaţi la gât, cu boneta pe-o parte, în acelaşi pas, automate bizare într-o lume pestriţă, care se dădea la o parte din calea lor: nu erau ei ceva nefiresc? Diaconescu avea faţă de război o atitudine de spectator: „Dacă nemţii nu câştigă imediat, se împotmolesc ca armata lui Napoleon. Dar nu se ştie. Să vedem. Au lăsat Anglia necucerită.... Poate vor să se înţeleagă cu englezii, după ce distrug bolşevismul."

Mai multe nu ştia nici el şi nici eu. Mă miram că nu era încă militar. Mi-a spus că în primăvară va fi încorporat. Zilele lui august însă treceau în discuţii despre poezie şi literatură, cu Diaconescu, în plimbări duminicile, în care el vroia să-mi arate cum se poate face cunoştinţă cu o fată (fără totuşi să-mi demonstreze ceva concludent), şi mia mea se topea. Firesc, i-am spus într-o zi că nu mai aveam bani, să-mi împrumute cinci sute de lei şi i-i dau înapoi, am de încasat salariul meu pe o lună de la C.F.R. Fără ezitare a deschis cufărul şi mi-a dat banii. În acelaşi timp mă întrebam de ce dracu' nu mă dusesem eu atâta vreme să-mi încasez acei bani de la C.F.R. M-am dus în zilele următoare. Funcţionarul de la ghişeul la care am fost îndrumat mi-a răspuns însă că nu mai aveam nimic de încasat. Gata, simplu, din momentul plecării mele din Fierbinţi, s-a calculat că încasasem ceea ce mi se cuvenea, ba chiar pe câteva zile în plus şi fusesem ras, „liber la îmbarcare" a mai adăugat acel

funcționar, care, contrariu a ceea ce se spunea despre ei, aveau și humor în anumite situații date.

– Dar așa mi s-a spus, am protestat eu indignat, că mai am de primit o mie de lei.

– Cine v-a spus? m-a întrebat el luându-și brusc ochelarii de la ochi și interogându-mă fără încredere, dar totuși curios.

Ei? Cine îmi spusese? Niculescu? Te pomenești că idiotul ăsta... Ce să fac acuma cu spusele lui Niculescu, în fața unui funcționar care avea scripte cu date precise? În realitate nu știusem nimic clar despre salariul meu, cât era, câte zile lucrasem și dacă mai aveam sau nu ceva de primit.

„Ce pot să fac? m-am întrebat. N-am de unde să-i dau lui Diaconescu banii înapoi." Și vizitele mele la el au încetat. Bine că nu știa unde stau. N-a trecut însă o săptămână și a survenit catastrofa. Eram în odăița mea, când am auzit o voce autoritară în curte:

– Unde stă domnul Marin Preda?

Erau mai multe odăițe în acea curte și o voce i-a răspuns și i-a arătat-o pe a mea. Am auzit o bătaie în ușă și am sărit din pat. În prag se afla Diaconescu, un domn sever, indignat, străin și implacabil.

– Ai spus, a început el, că îmi dai banii în câteva zile. Au trecut două săptămâni și ai dispărut. Ce înseamnă asta? Ți-am spus că adun bani pentru sora mea, nu sunt bogat, muncesc cu un scop. E o lipsă de sensibilitate și de conștiință să mă tragi pe sfoară în felul ăsta. Te rog să-mi dai imediat banii înapoi.

Eu eram încă stupefiat de faptul că mă găsise. Nu-mi aminteam să-i fi dat adresa. Am început să mă bâlbâi, copleșit. Că n-am bani... Că...

– Cum n-ai bani? Nu ți-ai încasat leafa de la C.F.R.? a continuat el uitându-se bănuitor în jur, în mizerabila mea odăiță.

– N-am încasat, nu mai aveam nimic de primit.

– Atunci nu trebuia să te împrumuți.

– N-am știut... Când m-am dus acolo...

Și i-am explicat ce se întâmplase. M-a crezut imediat, dar jignirea tot nu-i trecea. Totuși s-a îmblânzit.

– Trebuia să vii să-mi spui. De ce să mă laşi să cred că eşti un om care a pus mai mult preț pe fuga de sinceritate decât pe o prietenie. Nu e nimic, n-ai, am înțeles... Dar să eviți să mă vezi... Credeai că n-o să te înțeleg?

Avea dreptate, mă bâlbâisem lamentabil la prima mea ciocnire liberă cu viața, vrusesem într-adevăr să-l trag pe sfoară, recunoşteam în sinea mea acest lucru, fără să ştiu de ce nu alesesem calea simplă a mărturisirii. Preferasem să las în urmă un om care mă făcuse să descopăr pe Baudelaire, decât să... Preferăm să fugim în mod laş, decât să mărturisim un lucru neînsemnat. Ne despărțim de oameni pe care îi admirăm, numai pentru că... Ei, pentru ce? Pentru nimic...

– N-are importanță, a continuat el aşezându-se în sfârşit pe pat, trăgându-şi uşor pantalonii cu dunga bine călcată. Ți-a fost frică să înfrunți o mică situație imprevizibilă, dar să fii atent că vei avea de înfruntat situații infinit mai grele şi mai complexe. Nu fugi!... Cinci sute de lei nu e o avere, nu te mai gândi, am uitat... Caută-ți totuşi un serviciu. Ce faci toată ziua? Fiindcă n-o să poți trăi aşa, o să mori de foame. Te-ai înscris măcar la liceu? Ai spus că ai un plan...

– Nu m-am înscris...

– Păi pierzi anul, cursurile au început. Nu cunoşti pe nimeni să te ajute? Eu nu pot, trebuie să plec, am aranjat să lipsesc până la întâi octombrie, dar şi aşa, la U.C.B. n-am nicio trecere să te recomand...

„U.C.B.?! Ferească Dumnezeu, am gândit. Dacă află tata o să creadă... soarta de la început a lui Ilie..."

– Măcar ai încercat undeva?

Încercasem la trei biblioteci, nici măcar nu vruseseră să stea de vorbă cu mine. „N-avem loc" (şi un gest cu mâna să ies afară). Cumpărasem *Universul*, mă dusesem la câteva instituții să fiu angajat funcționar... Nimic... Studii puține, mi se răspunsese şi, cu o privire de neîncredere: eram prea mic, nu se angaja un funcționar fără state de serviciu, şi mai ales la vârsta asta.

– De ce nu te întorci la internat? zise atunci Diaconescu nedumerit. Mi-ai spus că ți-ai luat capacitatea... Ştiu, n-ai bani de taxe, dar să vorbim cu directorul, nu poate să te lase aşa pe drumuri...

Am ridicat privirea. Era o idee.

– Ai dreptate, i-am spus, mă întorc la internat.

De ce nu? Toate punțile nu fuseseră tăiate cu Școala normală. Erau tăiate numai în gândul meu, dar poate că domnul Ionaşcu găsise pentru mine o soluție, nimeni nu-mi spusese că nu puteam să mă mai întorc şi să urmez acolo cursul superior.

– Mă învoiesc mâine dimineață de la serviciu şi vin cu tine, a mai spus Diaconescu văzând cât de abătut arătam. De ce să nu-ți dea o bursă? Atâția neisprăviți o primesc. Vin mâine şi te iau.

Şi a plecat. Scena care a avut loc însă la şcoală a fost şi mai lamentabilă, de astă dată pentru amândoi. Cât am intrat în hol ne-am întâlnit cu domnul Lascăr, care parcă ne-ar fi aşteptat.

– Ce e cu dumneata aici? a strigat el. Dumneata nu mai ai dreptul să intri în această şcoală... Iar dumneata, cine eşti? *Ucebe*, a silabisit el cu dispreț, apucându-l cu o smucitură pe Diaconescu de braț, care avea într-adevăr pe mânecă o banderolă U.C.B., ieşi imediat afară din hol, nu primim aici pe toți măturătorii de stradă.

Diaconescu a zvâcnit din umeri cu acelaşi dispreț pentru individul din fața lui:

– Sunt absolvent al Şcolii normale, şi nu vă permit...

Dar cel care nu putea permite era celălalt, instalat într-o clădire în care era stăpân şi a chemat portarul să ne dea afară. Şi ne-a şi dat. Simpla lui prezență, deşi umilă, dar hotărâtă, ne-a convins că trebuie să ieşim.

– Un imbecil, un zbir, a zis Diaconescu în stradă. Arăta liniştit, stăpân pe sine, deloc jignit de cele întâmplate.... Da, dar ce era de făcut cu mine?

– O să te descurci, o să găseşti undeva un loc, mi-a spus el încrezător.

Şi l-a înjurat de mamă cum îl înjurasem şi eu anul trecut pe individul care ne dăduse afară, spunând că mi-l făcusem duşman din cine ştie ce prostie, peste care un bărbat adevărat ar fi trebuit să treacă. Dar câți sunt cu adevărat bărbați?... Şi cu aceste cuvinte liniştitoare ne-am despărțit la prima răspântie de străzi, el cu gândul la sora lui pentru care muncea, eu în față cu libertatea mea, care ajunsese la limită.

N-am mai auzit de-atunci nimic despre el. O fi murit pe front? (Căci mai târziu aveam să aflu că erau făcuți rapid ofițeri şi trimişi

în foc) sau, cumva, în '49, se găsea în vreun sat şi îi învăța pe copii? Dar cum avea el şi cu cine să mai citească şi să discute despre Baudelaire şi Francis Jammes?! când Arghezi şi Blaga erau interzişi? Trecut printr-un război şi printr-o revoluție care era în curs, pierdusem contactul cu generația mea... N-am mai auzit nimic nici despre Niculescu, ce-o fi făcut el acolo pe şantierul din Fierbinți, dacă s-a întors la şcoală şi ce s-a ales de el. Despre unul dintre turnătorii cei mai fideli ai domnului Lascăr am auzit că a ajuns cercetător la Academie. M-am mirat. Pe cine dracu' să torni la Academie şi cui, când acolo cercetările nu pot fi turnate, ci doar apreciate sau disprețuite. Aşa credeam, nu ştiam că multe se pot petrece şi cu cercetările... Pe Amuza cel misterios l-am întâlnit într-o zi, prin '49, în tramvai. „Amuza, am exclamat, ce faci, ce-ai ajuns?" Tăcere. „Du-te dracului, i-am spus, unde lucrezi?" Mister. Niciun cuvânt. „Unde lucrezi, spune, ce, e secret? Spune orice, că nu mă interesează, spune şi tu o minciună." „Sunt cartograf", zice. „Ce e aia cartograf? N-ai ajuns învățător?" Iarăşi tăcere. „Cartograf unde? am repetat. La ce instituție?" La ce instituție?! Ce glumă! Cum să spună tocmai instituția!? Pe Dobrinescu tot aşa, l-am întâlnit întâmplător pe stradă... „Ei, i-am spus, n-ai fugit în țări străine? Măcar ai ajuns învățător?" Călca tot aşa, aşezat, cu atenția puțin împrăştiată, dar mulțumit, cu o expresie împărțită între amintiri şi realitate. Lucra la editura sindicatelor, redactor sau ceva asemănător. Şi mi-a făcut cu ochiul: e de lucru acolo, e interesant, în general viața e interesantă, dacă nu ajungi rege în Terra Nova, ajungi totuşi ceva şi nimeni nu te împiedică să-ți meargă totuşi gândul, aşa, domol, cine ştie, cât suntem tineri (şi eram) nimic nu era pierdut... Nici despre el, de-atunci, n-am mai auzit... Bârzoi, cel chinuit la vioară, mi-a dat într-o zi un telefon şi ne-am întâlnit la Capşa. Era ofițer superior, procuror militar, şi tot ce-am putut auzi de la el... duşmanii poporului... în numele legii... Hai să nu mai vorbim despre asta... Nici nu vorbisem, i se păruse lui că vorbise, am înțeles, totuşi, că nu dormea bine, că gemea şi bolborosea în somn chinuindu-şi nevasta, se trezea în miez de noapte, când nu trebuia să fie la orele cinci dimineața în incinta închisorilor şi să citească sentințele care nici măcar nu erau ale

lui, şi nici ale judecătorilor... „Despre ce să vorbim atunci, Bârzoi, gândeam, dacă tu nu ai identitate? În acel an şcolar '40-'41 eram legaţi prin ură. Ţi-aminteşti cum ne-am bătut odată cu disperare, fără să ştim de ce? Tu ai sărit la mine, ne-am rupt gulerele de la cămăşi, ne-am însângerat obrajii, ne-am tăvălit pe jos gâfâind, căutându-ne gâturile să ne ucidem, să dispară unul din noi doi, deşi te ajutam la lecţii, îţi arătam dificultăţile.... Îmi plecam fruntea lângă a ta, cu toate că nici eu nu stăteam prea bine, iar soarta ta, neliniştile tale le simţeam deznădăjduite, fără ieşire... Ne-am redresat, inocenţa vârstei a făcut ca ura să se retragă, iar acum e uitată... Ei, ce-ai ajuns tu?..." Masa s-a terminat fără destăinuiri, ne-am despărţit şi nu ne-am mai văzut ca şi când n-am fi existat... Cine mi-a spus de soarta unui altuia, care a plecat în anii războiului în Germania să se instruiască, să se facă ofiţer? Nu era din clasa mea, ci dintr-a opta, dar eram prieteni. S-a întors, a fost trimis pe front la întoarcerea armelor contra celor care îl instruiseră, un glonţ l-a lovit în gât, a început să verse sânge, a început să horcăie şi a murit pe linia întâi fără ajutor... un flăcău blond, cu ochi albaştri de basarabean, frumos, împlinit la douăzeci de ani, a cărui soră avea să-l plângă fără să-l înţeleagă, prinsă de isteriile vârstei, după cum mi s-a povestit...

Ce să scriu despre generaţia mea împrăştiată, prinsă de valurile istoriei şi a cărei soartă îmi scăpa? mă întrebam în faţa mesei mele de scris la Sinaia, în acea iarnă bogată în zăpadă a anului '49. Să scriu despre un tânăr care îşi căuta un drum, singur în marele oraş şi necunoscând pe nimeni? Ce mi se mai întâmplase?

31

La *Casa anticarilor*, singurul loc la care reveneam neîncetat, deşi acum nu mai aveam bani să citesc cărți, privirea îmi căzu într-o zi pe un titlu: *Cum am cucerit viața* de Georgescu Delafras. I-am cerut voie anticarului meu s-o citesc chiar acolo; şi în câteva ore am sorbit-o. Georgescu Delafras povestea cum, simplu băiat de la țară cu şapte clase primare, ajunsese (prin „perseverență şi continuitate", desigur) unul dintre cei mai mari editori din Bucureşti. Iată, mi-am zis, omul care mă poate ajuta. Eu sunt mai bine înarmat, am studii secundare, am citit cel puțin o mie de cărți, am nouăsprezece ani şi pot să fac orice... la editura lui, fireşte! Nu se poate să nu mă înțeleagă, el care a trecut pe unde treceam eu şi cunoştea neliniştea celui amenințat cu eşecul. Eşecul ar fi însemnat, în cazul meu, întoarcerea la țară, pe capul familiei, care trudise pentru mine patru ani... Cum aveam să-i răscumpăr acei ani şi ce să fac acolo în mijlocul unei lumi care ar fi rânjit: „Uite-l pe-ăsta, cheltui alde tat-său cu el degeaba atâția bani, ca să se întoarcă tot la sapă."

Am revenit în odăița mea şi i-am scris o scrisoare de patru pagini. Am pus-o într-un plic şi a doua zi m-am dus cu ea pe strada Popa Nan. Vederea acelei clădiri, cu tipografie la subsol, care lucra şi scotea un zumzăit ca o muzică, m-a făcut visător. „Da, în sfârşit aici voi lucra, gândeam, şi odată întors acasă am să citesc şi să scriu." Gândul nu m-a mai dus la învățătură, vederea acelei clădiri care tipărea cărți parcă m-a apropiat vertiginos de un scop pe care îl aveam în minte îndepărtat, după terminarea studiilor şi luarea licenței, adică să public o carte. De ce tocmai atunci? Da, am gândit, era prea târziu pentru mine să-mi mai continui studiile. Nici Caragiale nu şi le-a continuat, şi totuşi... O să citesc pentru mine, nu pentru examene, e prea îndepărtată ziua când puteam să mă înscriu la Universitate şi să-mi iau Licența... Opt ani... Nu, hotărât, editura asta îmi deschidea toate perspectivele... Puteam

chiar, nu după multă vreme, să-mi adun povestirile mele, să mai scriu altele şi să fac un volum pe care chiar domnul Delafras să mi-l şi publice... De ce nu?

N-am predat scrisoarea imediat, m-am plimbat multă vreme de la un capăt la altul al străzii. Părăsirea gândului de a mai învăţa mă arunca în prada unei exaltări neaşteptate. Aveam senzaţia bizară că am câştigat, printr-un simplu act de voinţă, opt ani de viaţă, care îmi apăreau liberi, fără obstacole, ai mei singuri... Da, crezusem că sunt liber, dar abia atunci mă simţeam cu adevărat liber...

Am predat, după ce bătăile inimii mi s-au mai liniştit, plicul şi n-am luat în seamă vaga şi absenta nedumerire a funcţionarului, care mi-a spus:

– Patronul e în birou şi e singur, dacă vreţi îl anunţ şi vă poate primi, ce nevoie aveţi de scrisoare?

– Nu, am răspuns, am să viu mâine...

A dat din cap cu neîncredere:

– Bine, zice, veniţi şi mâine!

După exaltarea din ajun a doua zi eram liniştit, chiar puţin mohorât, vizitat de îndoieli... Şi dacă... O să vedem... Fapt e că am viaţa înainte... istoria asta care părea aşa de simplă, cu examenele în particular, în realitate mă încătuşa...

Domnul Georgescu Delafras, un domn mic de statură, bondoc chiar, cum mi s-a părut atunci, nici tânăr, nici bătrân, m-a primit cu scrisoarea mea pe birou, nu grăbit, dar nici dispus să stea îndelung de vorbă cu mine, cum credeam. Întâlnirea a fost scurtă, îmi pledasem cauza în scrisoare, nimic nu mai era de adăugat din partea mea. S-a ridicat în picioare şi nici mie nu mi-a spus să stau. Că, scrisoarea mea, a început el, dovedeşte că am talent literar... Dar, n-are nimic pentru mine...

Atât, asta era totul şi şi-a desfăcut braţele într-un mic gest, nu neputincios, ci indiferent, n-avea adică niciun chef să ajute şi pe altcineva să cucerească viaţa ca şi el.

– Chiar nimic, am zis, în toată editura?

– Da, nu pot să dau pe nimeni afară ca să te angajez pe dumneata... care... mă rog, în afară de talent literar, nu ştii nimic. Ce ştii? m-a întrebat.

– Pot învăța, i-am răspuns.

– Nu, n-am unde. Cine să te învețe?

Am înțeles că n-avea rost să insist. I-am cerut scrisoarea înapoi, mi-a dat-o, am rupt-o în fața lui și i-am aruncat-o pe birou. Vroiam astfel să-mi arăt disprețul pentru neînțelegere și micime sufletească crezând, în naivitatea mea, că o să-i pese. Și am părăsit indignat încăperea fără să-i dau bună ziua.

„Dacă m-am hotărât ca de pe acum să fiu scriitor, mi-am spus afară liniștit, atunci să încerc să public ceva și cu revista respectivă în mână s-o țin ca un certificat că știu ceva pe lume. O scrisoare care dovedește talent e una, în timp ce numele tipărit sub o povestire era cu totul altceva."

Dar unde să public? Mie îmi plăcea revista *Gândirea*, formatul ei elegant, desenele lui Demian... O nuvelă în *Gândirea*! De ce să nu încerc?

Mi-am vândut plapuma să am din ce trăi, puținele cărți pe care le aveam și am început să scriu o nuvelă. Mergea bine. Din când în când ieșeam, îmi cumpăram pâine și roșii, dormeam câteva ore și mă întorceam la nuvela mea. O vecină îmi dădea târcoale, curioasă sau poate grijulie să vadă dacă mai trăiesc, îmi bătea în ușă.

– Ce este? o întrebam.

Ce să fie, nimic, nici ea nu știa ce să spună. După o săptămână mi-am băgat manuscrisul în buzunar și m-am dus acasă la domnul Nichifor Crainic. Știam că e ministru, dar îmi spuneam că n-a încetat să fie scriitor, și cum nuvelele care apăreau în *Gândirea* nu erau formidabile, a mea, îmi spuneam, în mod sigur va plăcea poetului și îi va da drumul la tipar.

La poartă ministrul avea o gheretă cu un soldat.

– Bună ziua, zic.

Și m-am apropiat ca acasă, între țărani, când te oprești la poarta unuia care și el stă și timpul curge peste el fără sfârșit. Era în glasul meu ceva știut, universal, un semn al nostru, al țăranilor, care nu deschidem gura degeaba, chiar dacă nu vrem să spunem nimic. Un gând ne împinge, un sentiment pe care chiar dacă nu-l exprimăm, stăm împreună și, vorbind, acel gând își găsește înțelesul, sentimentul se limpezește.

– Ministrul, zic, o fi acasă?

Ca şi când aş fi spus „nea Stan, nea Gheorghe... Ce mai fac?“

– Da, zice, e acasă...

Cu voce scăzută, ca şi a mea, firească, da, e acasă, a fost pe la deal, a dus de dimineaţă o căruţă de băligar pe lot, dar pe la prânz, aşa, s-a întors... Ai ceva cu el? Nu, întrebam şi eu... Contigentul? A, contigentul! Treizeci şi nouă... De unde, din ce judeţ? Ilfov! A, chiar Ilfov.

– Şi nu pot să stau şi eu de vorbă cu el?

– Nu acum, zise santinela, acuma doarme...

– Aha! Şi când se scoală?

– Aşa, pe la şase. Mai plimbă-te, zice, pe ici, pe colo, un ceas-două şi întoarce-te pe la şase, şase jumătate.

Nichifor Crainic (Ion Dobre) m-a primit în biroul lui după ce santinela l-a anunţat că un scriitor îl roagă să-l primească. Era un om în puterea vârstei, tuciuriu, cu mustaţă şi chelie avansată, exact cum arăta în proaspăta *Istorie a literaturii române* de G. Călinescu, pe care apucasem s-o cumpăr din banii mei din Fierbinţi. Totuşi parcă puţin mai gras şi cu un chip mai puţin spiritualizat ca în acel desen. Se vedea că mânca şi bea zdravăn. Despre asta ştiam multe, se auzise şi în şcoală (totul se aude când e vorba de-un scriitor) cine era, din ce tată era născut, cum era adunat de prin cârciumi şi dus acasă beat mort. Ei şi? Cine ştie ce îl împingea la beţie. Treaba lui. Şi Poe şi Villon... Ştiam că îi luase apărarea lui Codreanu ca martor în procesul aceluia, când răspunsese agresiv la întrebarea acuzării dacă îl considera sau nu pe şeful legionarilor trădător de ţară: „Trădător de ţară? Mă aşteptam să-mi puneţi o întrebare mai serioasă“, răspunsese el, ai fi zis eschivându-se, dar vizibil în favoarea Căpitanului. Fiindcă întrucât întrebarea era neserioasă? Adică, nefondată? Era această întrebare o glumă de prost gust, acuzatul fiind hăt departe de aşa ceva? Era clar că ăsta era sensul răspunsului său, deşi ar fi putut spune mai simplu: „Nu, nu-l consider trădător de ţară.“ Totuşi, după câte ştiam eu, nu îmbrăcase cămaşa verde în timpul celor câteva luni cât stătuseră legionarii la putere, însă după aceea generalul îl făcuse ministru al propagandei. Nu fusese, deci, legionar.

Înțelesesem eu greșit poziția sa în acel proces. Nu trebuia el să fie alături de legionari? Nu fusese! Numele lui nu apăruse nicăieri în acele zile verzi. Rămăsese deci poet...

I-am spus că vreau să debutez în literatură și anume la *Gândirea*, și am scos manuscrisul din buzunar.

– Îți place *Gândirea*?

– Da.

– De ce?

– Pentru că a publicat mari scriitori români, și...

Și m-am poticnit. Eram neinformat în ce privește curentele și tendințele nu numai ale revistelor, ci și ale întregii literaturi. Nu mi se părea pe atunci important dacă un scriitor era ortodoxist, tradiționalist, ermetic, mesianic, suprarealist sau mistic... Totul era să fie bun. Și Nichifor Crainic era bun, ca și *Gândirea* de care era legat. Într-o revistă tot trebuie să public, gândeam, asta nu înseamnă că o să adopt tendințele acelei reviste, în oricare aș fi publicat, tot dădeam o tendință. O să văd mai târziu ce e și cu aceste tendințe, nu-mi spărgeam, în acele clipe, capul, să răspund de ce îmi place *Gândirea*.

– Măi băiete, mi-a spus poetul, văd că ai o figură de călugăr, și o credință că manuscrisul tău e bun. O fi! Dar eu sunt ministru, și îmi pare rău, nu am timp și nici pasiune pentru debutanți. Caută-ți un obscur descoperitor de talente, ține-te de el până te lansează și după aia dă-i un picior în cur și urmează-ți destinul. Eu știu, voi veniți în urma noastră, ești sau nu unul care să ne contemple sfârșitul, puțin îmi pasă, dar eu mă hrănesc acum din rodul credinței mele și după pofta pe care o am, ar trebui să domnesc un veac! Aruncă-te în viață! Definește-ți credința! Și poate ne vom întâlni și mă vei sfida: în acele clipe, dușmănindu-ne, vom avea amândoi certitudinea permanenței noastre pe acest pământ.

Și punct. A bătut cu palma în masă. A urmat o tăcere ca un piuit după o lovitură dată într-o nicovală. Dar eu n-am înțeles nimic din ceea ce îmi spusese, în loc de aceste cuvinte găunoase, nu putea să ridice un deget și să mă pună în legătură cu unul din cei ce făceau *Gândirea* și să mă scoată din impas? Nu, nu putea. S-a ridicat și a dispărut din încăpere. Biroul său mi s-a părut mai

pustiu decât câmpia, mort, inexistent, cu covor pe jos, cu cărți în rafturi negre, cu uşi în dreapta şi în stânga...

Pe unde era ieşirea? Am găsit-o, m-am pomenit în stradă, fără să-mi uit de astă dată manuscrisul (pe care totuşi l-am pierdut...).

„Ion Dobre! Dobre eşti, mi-am spus, nu Crainic, un Crainic nu se poartă astfel... Ai ajuns ministru, şi la poarta ta stă un ţăran, să ştie când dormi tu şi când te trezeşti, şi noi doi, eu şi santinela ta, să credem că eşti de-al nostru, ostenit după trudă şi să aşteptăm să-ți termini somnul, ca să ne auzi vorbind de-ale noastre şi să vedem cum îi facem... Tatăl tău a fost găzar şi mai degrabă el decât tine o fi avut nostalgia paradisului despre care ai scris o ilizibilă carte. De ce bei? Ce te nelinişteşte? Dacă zici că te hrăneşti din rodul credinţei tale, atunci de ce..."

Dar interogaţiile mele se rupseră brusc. „Nu trebuia, mi-am zis, să mă duc la unul aşa mare. Oricum, e ministru, chiar că n-o fi având nici chef şi nici timp să se ocupe de un debutant." Da, dar unde să mă duc? Să las manuscrisul unui necunoscut, se pierde printre atâtea manuscrise... Da, trebuie mai întâi să-l copiez şi să încerc totuşi la *Gândirea*...

32

Deocamdată, rătăcind pe Calea Victoriei, am intrat la Teatrul Național. Biletele la galerie erau ieftine. De ce nu? Am văzut *Faust*, cu George Vraca în rolul savantului care nu-şi trăise tinerețea. Mă duceam pentru întâia oară la un spectacol de teatru şi cum citisem piesa, am fost uluit să văd ce pot face actorii cu un rol. Faust, un savant, era dinamic pe scenă, puțin fanfaron, oricum gălăgios, în timp ce eu îl credeam meditativ, cel puțin până nu i se reda tinerețea, totuşi îmi plăcea, avea grandoare, iar Mefisto, cu Bălțățeanu în rol, insinuant, viu, inteligent, însuşi spiritul diavolesc, mă înfiora. Tragedia Margaretei apărea însă ştearsă, din pricina strigătelor lui Vraca. Dar ceea ce nu apreciai bine în text, petrecerea din pivnița lui Auerbach, te încânta pe scenă, cum Mefisto făcea să țâşnească vinul din masă şi alte artificii ignorate mai târziu în teatru, cu abstractizarea extremă a decorurilor şi costumelor şi ciopârțirea operei de către regizori care puneau în scenă „o piesă a lor", nu a lui Goethe sau Shakespeare. Horațio avea să apară nu ca prieten al lui Hamlet, ci ca intrigant şi trădător, nu numai al prieteniei, ci şi al țării, iar regina, asasină a Ofeliei.

Deşi nu aveam bani m-am dus în zilele următoare şi am văzut pe Uranus *Ciuta* de Victor Ion Popa. După spectacol mi-a venit un gând: ce-ar fi să intru în cabinetul directorului? (teatrul „Muncă şi voie bună" era al său). Nu cumva?... Deşi era târziu, scriitorul era acolo şi m-a primit într-adevăr cu „voie bună". Îi citisem cărțile, îmi plăcuseră, cu idilismul şi moldovenismele lor cu tot. I-am spus-o şi am început o discuție despre ele care l-a încântat pe autorul lui *Sfârlează cu fofează* şi mi-a fost ruşine atunci să-i cer ceva. Totuşi, ghicind parcă, mi-a spus să mai trec pe la el.

Am trecut, dar auzind că nu lucrez nicăieri şi nici măcar n-am debutat, e greu, mi-a spus, e foarte greu, şi a rămas gânditor. Până la urmă a scos portofelul şi mi-a dat nişte bani, spunându-mi să

nu mă jenez şi să-i primesc cu titlu de împrumut, când o să am, ştie el că o să viu şi să i-i dau înapoi. Un om simplu, cald, al cărui mare talent în teatru aveam să-l descopăr mult mai târziu văzând *Take, Ianke şi Cadâr*, piesă admirabilă în care sufletul generos, lipsit de prejudecăţi al lui Victor Ion Popa îşi găsise o albie potrivită.

Cămăruţa lăsată de Nilă era ea ieftină, dar nu avea sobă şi chiar dacă ar fi avut nu aveam eu lemne. M-am mutat pe Pantelimon, numărul 64, într-o odaie cu două paturi mari şi cu încă trei băieţi ca şi mine, tineri muncitori necalificaţi... Câştigau atât de puţin încât n-aveau banii necesari ca să plătească, peste chirie, lemnele pentru încălzit odaia. N-am plătit nici eu. Unul era un fel de ajutor de dulgher, altul ucenic la o croitorie, celălalt, care câştiga mai bine, era picolo la un restaurant. M-am împrietenit cu el şi a început să mă invite la acel birt şi să-mi dea acolo din mica lui porţie, spunându-i patronului că îi sunt frate. Dar băieţii ăştia n-aveau nici bani de mâncare, în unele zile răbdau, în altele cumpărau cartofi, îi dădeau proprietăresei să-i cureţe, cereau de la ea puţin untdelemn şi îi prăjeau... Mâncam toţi... Proprietarul, un pitic, vindea ciurele în oraş. Camera lor era lângă a noastră, acolo trăiau şi găteau, era cald, aveau o sobă mare, ţărănească, spoită cu var. Miloasă, când veni iarna timpurie şi geamurile noastre începură să înflorească, aştepta să-i plece bărbatul în oraş şi deschidea uşa spre noi măcar să se dezgheţe geamurile.

Ideile nu vin decât când vor ele. O inerţie inexplicabilă a minţii le împiedică adesea să se formeze şi să ţâşnească în conştiinţă sub formă de idee-acţiune sau nu vin la toată lumea. Nu ştiam ce să mai fac, dar nici nu mă mişcam. Trimisesem de mult nuvela la *Gândirea*, dar nu primisem niciun răspuns. Adesea gândeam că numai cu pâine şi apă, o să mă îmbolnăvesc de oftică şi o să mor. Eram chiar încredinţat, dar nu făceam nimic. Proprietarul avea altă idee: că, zise el odată în faţa ciorbei de fasole care îi aburea în faţă, „cine mănâncă mereu numai pâine goală, se tâmpeşte la cap". Am râs de această idioţenie şi am intrat în odaie cu pâinea în mână, s-o mănânc şi să-mi văd de scris. Dar parcă avea dreptate, scrisul nu prea mergea, scriam o altă nuvelă într-adevăr fără niciun gând, nici nu ştiam ce scriu, am rupt-o şi am aruncat-o.

De revelion unul din băieți plecă, găsise undeva de lucru într-o suburbană, proprietăreasa puse afară pe gard un bilet „de închiriat", și veni altul. Ăsta aduse cu el un acordeon, ne cânta din el seara înainte să adormim, câștiga ceva mai bine și plăti el lemnele să ni se facă foc, bineînțeles numai o dată pe zi, să fie cald spre seară, când se întorcea el de la un depozit unde căra ceva cu spinarea.

Și într-o zi îmi veni o idee. Era mică, dar trebuia încercat. Să mă duc, mi-am spus, la băiatu-ăla care vrusese să mă publice în efemera lui revistă *Albatros*, anul trecut prin primăvară, când îi trimisesem o schiță care fusese reținută. În amorțeala lunilor de internat scrisesem totuși ceva bun, iată, va apărea, primisem răspunsul prin poșta redacției și făcusem după aceea o vizită la „sediul" revistei, o simplă odaie pe Calea Griviței și un singur redactor, care se prezentase: Geo Dumitrescu. Era chiar odaia lui... Dar revista fusese interzisă pentru orientarea ei „roșie", cum mi s-a spus. Roșie? În primul număr era elogiat Baudelaire, de la care se luase titlul celebrei poezii, în care poetul era comparat cu albatrosul care înfruntă, sus, furtunile, dar exilat jos, în mijlocul huiduielilor, aripile lui de uriaș îl împiedică să meargă. Ce era roșu aici? Dar intrasem în război și pesemne muzele trebuiau să tacă. Să mă duc, mi-am spus, să-i mai fac o vizită. El cunoaște lumea presei și a redacțiilor literare, cine știe?

L-am găsit tot acolo și după ce i-am spus, s-a gândit puțin, apoi a scos o carte de vizită și a scris ceva pe ea, către un domn Al. Cerna-Rădulescu, secretar de redacție la un ziar de pe Sărindar. Am citit cele câteva cuvinte de recomandare: erau simple și patetice, în numele unor principii de colegialitate și nu numai atât, era rugat să stea de vorbă cu mine și să mă ajute. Eram scriitor.

– Care sunt celelalte principii, în afară de cele de colegialitate? l-am întrebat.

– E un om de stânga, mi-a răspuns Geo Dumitrescu. Dar să nu-i vorbești despre asta.

Ca și când aș fi știut ce putea să însemne asta: un om de stânga... Stânga, dreapta erau pentru mine noțiuni necunoscute în orientarea politică a cuiva. L-am găsit pe Cerna-Rădulescu în tipografie. Purta un pulover „roșu" și era foarte prins, mi-a spus

să-l aştept vreo oră până termină ziarul de paginat şi pe urmă stăm de vorbă.

– Ştii să faci corectură? m-a întrebat apoi la fel de grăbit. Ne-a plecat un corector, l-a concentrat, ziarul merge şi fără el, dar pot să-ţi fac loc.

Am răspuns că ştiu, deşi nu ştiam, dar mă gândeam că o să învăţ repede...

– Durează, zice, vreo două săptămâni, fiindcă administraţia i-a plătit celuilalt aceste două săptămâni şi nu angajează altul până nu trece acest termen. Până atunci îţi dau însă altceva, tot la corectură, la o revistă săptămânală pe care o fac eu, cu corectură cu tot. Îţi cedez locul.

S-a sculat şi mi-a adus un vraf de şpalturi, dă-le drumul, zice, şi a dispărut. Era o revistă de humor. Am lucrat la acele şpalturi şi n-am găsit aproape nicio greşeală. A doua zi însă când am revenit, omul care îmi cedase locul era foarte supărat.

– Mi-ai spus că ştii, nu cunoşti nici semnele care se fac pe margine ca să indici greşeala. Nu-i nimic, le-am citit eu, dar ce-i facem? N-ai ochi încă, meseria asta se învaţă, nu e grea, dar cine să te înveţe, fiindcă eu n-am timp.

Mi-a adus noi şpalturi şi m-a ţinut două săptămâni, când mi-a spus că locul acela liber s-a ocupat... Şi mi-a dat de înţeles că nici la revista aceea nu mai puteam să stau. Totuşi am încasat ceva bani...

M-am întors la Geo Dumitrescu, căci aşa ne înţelesesem, să viu să-i spun... N-a fost mirat de nereuşită, se gândea...

– Să intri, zice, funcţionar la Institutul de statistică. Cunosc pe cineva acolo, un poet, şi poate să-ţi găsească ceva... Au tot felul de posturi...

Dar nu mi-a mai dat nicio recomandare scrisă, mi-a spus însă numele poetului şi a adăugat că e comunist, nu-l cunoaşte bine, să încerc... Şi dacă nu se aranjează nimic să vedem, poate intru la *Timpul* să învăţ acolo corectura şi pe urmă să mă angajez, a adăugat, că el însuşi era fără serviciu, dar avea perspectiva apropiată să intre acolo în redacţie, la acel ziar, la pagina culturală. Am reţinut şi eu perspectiva ca după el să intru şi eu la corectură, dar până atunci să încerc la institutul acela de statistică. Ce bine făcusem că venisem

la acest băiat. Iată, fără să aibă aerul, calm şi eficient, fără să-mi dea iluzii care să mă entuziasmeze, cum îmi dăduse Georgescu Delafras cu cartea şi editura lui, fără să mă lase fără speranță, fostul redactor-şef al efemerului *Albatros* nu numai că îşi cerceta cunoştințele să găsească pentru mine o soluție, dar era alături de mine, fără cuvinte umflate, gânditor, grav, şi fără chiar să ne spunem prea multe cuvinte. Era el însuşi poet, scosese sau avea să scoată curând un volum de versuri, *Aritmetică*, versuri admirabile, parcă noi pentru mine, ironice, şi de o claritate scăpărătoare.

Am plecat de la el cu sentimentul că nu mai eram singur în Bucureşti. Înainte să plec se uitase discret la pantofii mei a căror talpă se desfăcuse. Eram veşnic cu picioarele ude, călcând prin lapoviță, dar eram învățat, când eram mic puteam să mă joc cu alți copii ore întregi prin zăpadă, desculț, fără să-mi înghețe picioarele. „Îți trebuie, mi-a spus ca şi când eu n-aş fi ştiut, iar dacă ştiam nu trebuia să mai ignor faptul, o pereche de pantofi noi. Şi a adăugat după puțină gândire: Ai putea să răceşti, ar fi dezagreabil." Nu răcisem niciodată şi nu ştiam cât ar putea fi de dezagreabil, dar grija lui pur constatativă, fără inutile efuziuni, m-a mişcat. „Îți dau eu o pereche, a zis apoi. Sunt cam vechi, dar sunt mai buni decât cei pe care îi porți." Cu o ironie fără surâs. Dar eu m-am înveselit: aşa era, oricare alți pantofi nu puteau fi mai răi decât fleşcăiturile pe care le purtam eu în picioare. Am încălțat pantofii. Erau uscați, şi mi se potriveau. M-am ridicat. Da, aşa mai mergea. „Normal, a zis el cu aceeaşi ironie. Până îți cumperi alții din leafa de la statistică, sunt buni şi ăştia."

Deci era încredințat că voi reuşi acolo unde mă trimitea.

33

Poetul comunist de la statistică era elegant îmbrăcat şi nu prea prietenos. Când a auzit că vreau să debutez, că adică sunt scriitor, i-a sărit ţandăra.

– Ce e asta, toţi vreţi să ajungeţi scriitori, de ce nu vă apucaţi să învăţaţi o meserie? Umblaţi toată ziua prin cârciumi, scrieţi lucruri cețoase cu care umpleţi revistele şi nu munciţi, să vi se dea, altceva nu ştiţi...

Eram în biroul lui şi era singur, însemna că era mare şef... La intrare zărisem o sală imensă, cu zeci de funcţionari, toţi la un loc, unii la mese, în faţa unor maşini mici, alţii în picioare, în faţa altor maşini, acestea însă mari cât nişte trioare, cu care de altfel şi semănau.

– Vreau să muncesc, i-am spus, de-aia am şi venit la dumnea-voastră.

– Vrei să munceşti, vrei să munceşti, se izmeni el cu gândul pesemne la altcineva, fiindcă nu vedeam de ce m-ar fi imitat pe mine, îi răspunsesem cu toată gravitatea. Am mai angajat unul, a continuat el, am fost la domnul Manuilă cu insistenţă, ca pe urmă să nu stea nici două săptămâni... S-a cărat... Păi în ce situaţie mă puneţi, bă?

Avea un glas subţire, fără forţă, dar indignarea în el era mare.

– Nu te recomand, decise iritat. De ce să te recomand? Mai bine învaţă o meserie. Uite, am un unchi, patron de frizerie. Du-te acolo la el şi învaţă chestia asta, fă-te frizer, câştigi bine, bacşişul e bacşiş şi scoate-ţi din cap fumurile de scriitor, că mori de foame pe stradă...

– Fumurile, i-am răspuns, mă privesc, nu fac rău la nimeni cu ele, vreau să lucrez într-un loc pe măsura studiilor mele, cât de modest ar fi.

– Ei, ce studii ai? Şi auzind răspunsul meu iar maimuţări pe cineva, dar cu cuvintele mele (refuzam să cred că se referă la mine,

nu-i făcusem nimic şi nu înțelegeam de ce ar fi fost atât de pornit împotriva mea), am patru clase normale, am patru clase normale, astea sunt studii?

– Sunt, toată familia mea a muncit ca să le urmez, ca să ajung frizer nu era nevoie de atâta trudă.

Se mai calmă. Puse mâna pe telefon.

– Pavele, zise, vino, te rog, puțin până la mine.

Închise. Urmă o tăcere. Nu-mi spunea să plec, se gândise pesemne la ceva chemându-l pe acel Pavel. Tresării. Pavel, ăsta era numele orbului. Cine o fi? Îşi vârî nasul în hârtii. După câteva minute intră pe uşă un domn subțirel, fără frizură, tuns perie, cu trăsături fine, prelungi, şi mişcări domoale, controlate.

– Uite, dragă, îl întâmpină poetul, mai recomandă şi tu scriitori, că eu m-am săturat. Ia-l cu tine şi stați de vorbă. Dacă ai încredere, încearcă. E inteligent, are ceva studii, fă-i un loc jos la maşini, vorbeşte cu domnul Bosch, el are totdeauna locuri libere la direcția lui. Vrea să fie scriitor, mai adăugă el scos din pepeni, dar n-are ce mânca...

Nu-i spusesem că n-aveam ce mânca, şi nici că vroiam să mi se dea ceva fără să fac nimic, ca acei scriitori care veniseră la el şi fugiseră, la care făcea aluzie, şi care îl puseseră în grea dificultate față de acel Manuilă, pe lângă care el insistase. Am înțeles că era bine instalat în acel institut şi că numai aşa, bine instalat, puteai fi scriitor... Alții nu puteau să viseze să fie scriitori decât dacă erau şefi într-un birou, bine îmbrăcați şi cu relații asigurate... Manuilă, Bosch, direcție... un Pavel care putea să rişte pentru unul nou, el nu, se săturase... Bine că totuşi mă încredințase unui altuia... Se debarasa, dar nu fără să facă nimic. Cineva (aşa înțelegeam) mai încrezător în oameni, putea fi împins în fața acelui Manuilă să-şi ia răspunderea pentru mine. El era, în conştiința poetului scârbit de aşa-zişii scriitori şi de pretențiile lor, mai eficient decât el...

Domnul Pavel îmi făcu semn: să mergem. Era un om tăcut, la el în birou nu-mi puse decât câteva întrebări fără importanță. Dar când auzi că sunt de la țară se gândi câtva timp şi mă întrebă dacă l-am citit pe poetul Dumitru Corbea. Îi răspunsei că nu.

– E un mare poet, citeşte-l! spuse el.

Se ridică de la birou, îmbrăcă un fel de raglan, prea subțire pentru vremea de afară şi plecarăm. O luarăm pe jos. Îmi spuse că mă invită la masă. Străbăturăm drumul de la Splaiul Independenței până la Piața Victoriei, tot pe jos.

– Nu vă e frig cu capul gol? îl întrebai eu, care aveam o claie de păr pe cap.

El tăcu mai departe. Avu doar un gest: nu-i era frig... Locuia în două odăi într-o curte pe Şoseaua Ştefan cel Mare, nu prea mari, dar cu tot confortul. Ne întâmpină o doamnă mică de statură, atrăgătoare, care nu se miră că avea un musafir. Era cald, un cămin tihnit... Tăcerea soțului se transmisese şi soției. Ne aşezarăm la masă şi până să fim serviți, domnul Pavel se scufundă în lectura unui ziar.

– Şi ce vrei să scrii? mă întrebă el în timpul mesei.

– Acum nu mă gândesc la scris, îi răspunsei. E greu să scrii când nu mănânci decât pâine şi stai în frig. Ba chiar începi să uiți că eşti o viețuitoare pe pământ şi poți să şi mori fără să mai ridici un deget să te aperi. Nici nu-ți mai dai seama că eşti în primejdie...

El tăcu multă vreme şi după expresia chipului său înțelesei că nu mă aproba.

– Ascultă, Marine, zise în cele din urmă, tu ştii că există în închisori oameni care luptă pentru o cauză? Şi ei stau în frig şi nu mănâncă decât pâine şi apă.

Am tresărit. În închisori ştiam că erau şi legionarii care luaseră parte la rebeliune, adică nu ştiam precis dacă mai erau sau nu.

– Ce fel de oameni? am întrebat.

A tăcut iar.

– Vrei să mergi cu mine să-i vezi?

– Nu mi-ați spus despre ce oameni e vorba.

– Sunt comunişti.

Comunişti? Aşadar domnul Pavel era comunist, ca şi poetul...

– Mergem într-o zi, dacă vrei, şi îi vizităm... Trăiesc în beciuri, supuşi la un regim de exterminare... Mă întrebai pe drum dacă nu mi-e frig. Nu mi-era frig...

Adică se gândea la ei în acele clipe, de aceea era aşa tăcut. Şi la ce folosea acelor comunişti că el umbla cu capul gol iarna şi tuns

scurt? Întrebarea pe care mi-o pusese, ce vreau să scriu, ascundea ceva, dar nu-mi dădeam seama ce anume. Parcă ar fi vrut să spună că nu poți scrie dacă nu știi ce, și că acest ce trebuia lămurit. Putea fi? Și eu vroiam. El continua însă să tacă, enigmatic, sau poate pentru că nu era vorbăreț, sau poate fiindcă nu ne cunoșteam bine, deși eu știam din Dostoievski că o destăinuire e ca o fatalitate, vii tocmai din Siberia ca s-o faci, împins de un demon interior... Avea el legături cu acei comuniști închiși în beciuri? Ce fel de legături? Nu mi le putea dezvălui și mie? Și cum de nu-l arestau, și pe el și pe poetul iritat că scriitorii nu munceau? Ideile unui regim, chiar dacă nu le urmărești în presă sau în discursuri (și eu nu le urmăream), plutesc în aer, ți se insinuează fără să vrei și știam că erau urmăriți și închiși comuniștii, cu toate că nu-i văzusem până atunci nicăieri. Iată că acum cunoscusem doi, un ins cu o ranchiună împotriva scriitorilor, al doilea însă, domnul Pavel, venea cu o enigmă, se învăluia într-o tăcere pe care n-o înțelegeam. De ce credea el că Dumitru Corbea era un mare poet? Nu auzisem de Dumitru Corbea, singurul nume tainic care îi scăpase din gură.

– Și-a dat paltonul și căciula, zise soția lui, de aia umblă așa. O să facă într-o zi o meningită.

Era alături de el, dar era îngrijorată. Iar eu eram nedumerit: înțelegeam, și-a dat căciula și paltonul acolo în închisoare, dar de ce s-a mai tuns și așa scurt?

34

Aveam deci de aşteptat. Am vândut cu un preţ bun *Istoria literaturii române* de Călinescu, singura care îmi mai rămăsese, şi după câteva zile i-am făcut din nou o vizită lui Geo Dumitrescu pe Griviţei. Era opt seara. O doamnă mi-a spus că nu e acasă, dar că îl pot găsi la redacţia ziarului *Timpul*, unde fusese angajat.

Într-adevăr, era acolo. M-a întrebat ce-am făcut. Când a auzit felul cum mă primise poetul statistician a surâs. Dar s-a abţinut să facă vreun comentariu. Tot e bine, a adăugat, că l-am cunoscut pe acel Pavel. Înseamnă că o să se aranjeze. Stăteam deoparte în încăperea redacţiei, în picioare, când se apropie de noi un ins spelb, pe care îl cunoşteam, îl chema Virgil Untaru. Anul trecut, în desele mele ieşiri pe poarta Şcolii normale, nimerisem de câteva ori la cursurile lui Tudor Vianu şi într-o zi, la ieşire, m-am apropiat de un grup care discuta una din întrebările profesorului: dacă Rafael n-ar mai fi avut mâini ar mai fi rămas tot atât de mare artist? Printre ei Geo Dumitrescu, care m-a prezentat celorlalţi astfel: „Un viitor colaborator la *Albatros*." Ceilalţi erau acest Virgil Untaru (care avea sub braţ *Ulysse* de Joyce), Marin Sârbulescu, un uriaş şi Tib Tretinescu, un băiat cu gâtul strâmb. „Şi tu de ce umbli cu Joyce sub braţ, l-a întrebat Geo, acasă nu poţi să-l laşi?" „Nu pot să-l las din mână, i-a răspuns Virgil Untaru înroşindu-se, îl citesc în tramvai." „Sigur, a continuat Geo, James Joyce, cum să nu, câtuşi de puţin, noi ăştelanţii nu citim James Joyce, eu am tras de el inutil, imposibil de înghiţit, el vrea să ne facă să-l credem că e pasionant, îl citeşte în tramvai." Untaru se prefăcea că râde, dar se vedea că suportă greu aceste ironii.

Şi acum aflam că toţi, afară de Tretinescu, erau angajaţi la *Timpul*. Sârbulescu, aplecat asupra unei mese, scria. Ce pot să-şi spună nişte tineri care nu se cunosc? Nu-şi spun nimic, dar stau împreună, ghidaţi de instinct: „Nu ne cunoaştem, dar cine poate

să ştie ce este celălalt? Să stăm deci împreună să aflăm." Desigur, fiecare poartă cu sine un mic semn. Ei, şi ce dacă e mic?... fost viitor colaborator al unei reviste care nu mai exista, ce, era o glumă? Fusese revista lor, *Albatrosul* mă atinsese cu aripa lui, ei, era puţin?! Untaru mă întrebă dacă m-am înscris la facultate. I-am răspuns că nu, am pierdut această căruţă de mult, am aproape douăzeci de ani şi sunt abia absolvent a patru clase normale.

– Păcat, a zis, te-ar fi ajutat.

– Dacă mai stai pe-aici, zise Geo Dumitrescu, te luăm cu noi la Tiparul universitar.

Era ca o promisiune că acolo o să văd ceva deosebit.

Sigur că mai stăteam. Fără să-mi spună şi nici eu nu l-am întrebat, ce urma să facem la acel Tipar. Alături, pe un pupitru mare, se afla colecţia ziarului, am început s-o răsfoiesc şi curând am descoperit că *Timpul* avea o pagină (a doua) intitulată „Popasuri", cu versuri, proză şi articole despre literatură. Frumoasă pagină, îşi merita într-adevăr numele, în restul ziarului nu găseai nimic, aici însă erai îndemnat să poposeşti, erau discutate cărţi, polemici cu un ziar, *Porunca vremii* (despre care aveam să aflu curând că era violent antisemit), şi polemici şi cu alte reviste literare şi chiar cu scriitori despre care ştiam prea puţin. După vreun ceas Geo Dumitrescu a dat semnalul de plecare. Am ieşit toţi patru pe Brezoianu, apoi pe Bulevardul Elisabeta şi la a doua sau a treia la stânga grupul nostru a luat-o pe strada Elie Radu şi am intrat într-adevăr într-o tipografie. Am coborât trepte şi la intrare am dat într-un mic birou. De după el un ins gras, bondoc, cu ochelari, s-a uitat la noi şi a avut un surâs de încântare:

– Aţi venit, bă? Uite-acuma mergem, mai am puţină treabă...

Şi şi-a întors faţa de la noi şi a continuat o discuţie cu un subaltern care îi spunea că are necazuri cu cei de la Pepegaz, cu cei care trebuiau să le livreze nu ştiu ce, hârtie de-o anumită calitate, să le ridice nişte comenzi... Untaru îi răsfoia cărţile de pe birou. Mă uitam şi eu. Printre ele o broşură, dar nu rău tipărită, iar autorul era chiar poetul comunist de la statistică. Dar nu era un volum de poezii.

– Aveți fiecare câte-un volum cu dedicație, zise grasul, zilele astea a apărut, a trecut pe-aici şi vi le-a lăsat.

Şi le împărți. Mie îmi întinse doar mâna şi mă întrebă cine sunt. Răspunse Geo Dumitrescu în locul meu, iar grasul nu păru mirat că numele meu nu-i spunea nimic. Dar n-avea importanță, simpla mea prezență în grup era suficientă ca să ghicească; eram fie un nou poet, critic, sau prozator.

– Mergem, zise el.

Ieşirăm şi refăcurăm drumul spre Brezoianu. În colț însă ne oprirăm şi intrarăm într-un restaurant, mă uitai să văd: Gambrinus. Nu ştiam de unde, dar numele îmi era cunoscut. Plin de lume, cu săli mari şi cu etaj, cu boltă şi scări uriaşe. Era de fapt o berărie, chelnerii cărau halbe de la tejghea la care berea curgea neîncetat în valuri de spumă. Ne aşezarăm la o masă şi un chelner se apropie şi-şi apropie capul de umărul grasului; îl cunoştea şi acesta ne întrebă:

– Luăm, bă, câte-o chestie d-aia?

Cum să nu, dar până atuncea bere. Bineînțeles, zise chelnerul şi curând se întoarse şi ne aşeză înainte halbe şi încă pe-atâtea de rezervă. Le apucarăm de toartă, ciocnirăm şi le golirăm pe jumătate. Eu ameții imediat. Ceilalți răsfoiau broşura poetului comunist de la statistică în timp ce grasul îi privea batjocoritor, dar cu afecțiune.

– Mi-a spus că trebuie să scrieți despre ea, zise el.

– O să dăm o notă, răspunse Geo Dumitrescu preocupat, rece, fără ironie, deşi ironia exista, dar era greu să-ți dai seama din ce reieşea.

– Hî, făcu Marin Sârbulescu şi avu un surâs strâmb, timid şi fermecător.

Față de statura lui uriaşă blândețea surâsului era cuceritoare.

– Ce hî? zise Geo Dumitrescu cu aceeaşi răceală, fără umor, deşi umorul răzbătea, dar ai fi zis ca el n-avea chef de glume. Vrei să spui că nu-ți place? continuă. O să-i spun lui Miron să te pună chiar pe tine să scrii nota.

– Şi ce, zise uriaşul, ai vrea s-o înjur?

– Cum s-o înjuri dacă nici n-ai citit cartea! Avea o falsă uluire stăpânită şi se uită la noi toți luându-ne martori: am zis că trebuie

înjurată? Ăsta e cam într-o ureche, îţi interpretează cuvintele cum i se năzare lui! Citeşte-o întâi şi pe urmă faci nota. Îţi place, nu-ţi place, te priveşte.

Dar şi grasului îi sticleau ochii sub lentilele groase ale ochelarilor. Între timp Untaru o şi citise, răsfoia ultimele pagini. De-atunci am aflat că eşti pierdut dacă forţezi mâna recenzentului; poetul statistician făcuse această imprudenţă, transmiţându-le prin bondocul gras care o tipărise că trebuie să se scrie despre ea. Asta rămâne totdeauna de văzut dacă *trebuie*, şi ai mai multe şanse să fii bine primit dacă laşi libera opinie să se exprime. Într-un minut se şi decisese să se scrie despre cartea poetului o *notă*, în timp ce dacă ar fi tăcut, poate că s-ar fi scris un articol. Încreţindu-şi fruntea în semn că era stăpânit de cea mai sinceră obiectivitate, Geo Dumitrescu i se adresă lui Untaru:

– Ei, cum e?!

– Interesant! zise acesta, dar se roşi şi izbucni în râs.

– Ei, vezi?! se adresă Geo Dumitrescu uriaşului, ai fi zis supărat, şi era chiar supărat, dacă n-ai fi simţit în cuvintele lui nepăsarea.

Ameţeala după prima halbă mi se împrăştie la a doua. Ni se aduse ceea ce grasul numea „chestie d-aia". Era mămăligă la cuptor aurie cu unt şi straturi groase de brânză şi ouă, se pare o specialitate a berăriei.

După ce o mâncarăm şi băurăm a doua halbă scoaserăm ţigări. Deodată Geo Dumitrescu începu să râdă. Spuse că nouă ne e suficientă porţia asta, dar cu Sârbu ce facem, că lui nu i-a ajuns nici pe-o măsea. Chemă chelnerul din proprie iniţiativă şi îşi desfăcu mâinile: avem aici, zise el, şi clienţi mai corpolenţi, să mai aducă o chestie d-aia dacă nu cumva Sârbu dorea altceva. Uriaşul însă îşi dădu cuvântul că nu mai dorea nimic, numai bere. Auzi! Bere! Dar asta mai vroiam şi noi! Apoi mi se adresă, ce fac, de ce n-aduc nuvela aceea să debutez? Dacă n-ar fi pierdut-o (adică pe cea care i-o trimisesem anul trecut pentru *Albatros*) ar fi dat-o acum la „Popasuri"... s-o aduc eu neapărat chiar zilele astea dacă am păstrat o copie. Sau dacă nu-mi mai plăcea, să aduc altceva... Discuţia reveni apoi asupra poetului comunist de la statistică şi fui invitat să povestesc cum mă primise. Eu însă tăcui

şi Geo Dumitrescu îmi respectă discreţia. Nume de ziare, reviste şi polemici de care eram străin urmară în discuţie amestecându-se cu rumoarea berăriei. Mă simţeam atât de bine, încât aveam sentimentul că starea mea de spirit se transmitea şi că n-avea nicio importanţă faptul că nu scosesem până atunci niciun cuvânt. Acest lucru avea să mi se întâmple multă vreme. Veseli toţi, trăindu-şi bucuria de a fi, grupul lor, angajaţi la un ziar, puneau la cale noi polemici, în special cu acelaşi ziar *Porunca vremii*, râzând, citind pasagii tari care trecuseră prin cenzură, furia celui cu care polemizau; temerea voalată a lui Untaru că ar putea-o păţi, stârnind ironiile răsucite ale celui care avea un ascendent asupra tuturor, Geo Dumitrescu. Grasul se uită la ceas, stârnind proteste. Să stea, unde se grăbea aşa? El le spuse cu un glas care te făcea să înţelegi că aşa se întâmpla totdeauna:

– Voi mâine sunteţi liberi până seara, în timp ce eu la opt dimineaţa trebuie să fiu la Tipar.

Ei şi? Grasul zâmbi şi mai rămase, dar nu mult, chemă chelnerul şi ceru nota. Când plăti scoase un teanc de bani.

– Nu înţeleg, zise Geo parcă scârbit, cum poate cineva să aibă atâţia bani! Nu te jeneză când stai cu portofelul plin? Împrumută-l şi pe el cu vreo mie de lei, zise aruncându-mi o privire, ţi-i dă îndărăt la prima leafă pe care o s-o încaseze de la statistică.

Grasul râse, luă, fără să numere şi fără să ezite, o felie din teanc şi mi-i întinse. Adăugă că nu chiar la prima leafă să i-i înapoiez, ci la a doua şi să trec pe la el când vreau, să stăm de vorbă... Ne ridicarăm. Ne duse pe toţi cu un taxi acasă. Îl chema Niculescu şi era, acolo la Tiparul universitar, şef al tipografiei, director fiind profesorul Bagdasar. Poet, semna Sergiu Filerot...

35

Cu acei bani am putut astfel să părăsesc odaia fără foc din Pantelimon şi să mă mut într-una de pe strada Traian, tot cu încă trei inşi în cameră, dar încălzită. Proprietăreasa, o femeie tomnatică şi cam prea împlinită, trăia cu un peşte, un ins care venea la ea doar seara, de altfel ca şi ceilalţi chiriaşi, îi găseam în pat (fiindcă şi ea ocupa prima cameră, de la intrare, ca şi ciurelarul de la care plecasem).

Aşadar puteam debuta la „Popasuri". Câteva zile am stat în casă şi am scris. Am reluat ceva deja scris de pe vremea când eram la Cristur-Odorhei. Erau primele mele încercări, le citisem în cenaclul şcolii, mici schiţe care povesteau despre nedumerirea unui ţăran care nu înţelegea alt ţăran. Am dat amploare acestei nedumeriri, am intitulat una din ele *Pârlitu* (care voia să spună că ţăranul care stârnea nedumerirea era un pârlit, adică un prăpădit, nu chiar material, ci la minte), mi-am făcut o copie şi m-am dus la *Timpul* să-l caut pe Geo Dumitrescu...

Când m-a văzut intrând în redacţie a ridicat braţele în sus:

– Ce faci, domnule, unde ai dispărut? Te-am căutat pe Pantelimon 64 şi nu te-am găsit. Vroiam să-ţi anunţ vestea: ai fost angajat aici corector, aşa cum ţi-am promis... Du-te jos şi începi imediat lucrul. Vezi că ai şef pe unul Grigorescu, te aşteaptă. Uite pe-aici, mi-a arătat el o uşă mică, duce în tipografie şi acolo e un birou al corectorilor...

Am coborât şi am intrat în sala linotipurilor. Zumzetul maşinilor şi mirosul de plumb topit mi-erau familiare, totuşi m-au ameţit. În sfârşit, gândeam, eram angajat de astă dată în mod sigur, căci nu era nicio îndoială, Geo Dumitrescu i-a prevenit pe şefii acestui ziar că nu cunosc meseria de corector şi dacă totuşi mă angajează însemna că se va ţine seama de acest lucru şi că trebuia să fiu întâi învăţat.

Am străbătut atelierul şi am intrat în biroul corectorilor, despărțit de rest printr-un placaj.

– Bună seara, am spus, îl caut pe domnul Grigorescu.

Erau înăuntru patru sau cinci inşi instalați la o masă uriaşă, aplecați asupra şpalturilor, sub lumina puternică a unui bec care atârna aproape până jos din tavan.

– Eu sunt, a răspuns unul dintre ei, un ins mic de statură, cocoşat, elegant îmbrăcat, cu un chip aspru, sever, privire rapidă şi pătrunzătoare.

Mi-a strigat numele sigur că nu se înşela, şi mi-a spus că am lipsit. Nici nu mă apucasem de lucru, că şi lipsisem. Am vrut să-i explic, dar m-a întrerupt:

– Fă cunoştință cu viitorii dumitale colegi... Domnul Orleanu... Domnul Sachelarie... Domnul Ecovescu... Domnul Orleanu, a strigat apoi din nou acest domn (nu era chiar strigăt, era o voce ridicată, cu volum natural, cu timbru bărbătesc, care contrasta cu statura lui infirmă), domnul Orleanu, a reluat el apoi cu o voce obişnuită, învață-l pe noul nostru coleg corectura. Rapid! Arată-i semnele şi pe urmă dă-i un şpalt de probă. Nu e greu, mi-a spus el de astă dată amical, dar trebuie multă atenție, fiindcă te fură fluxul textului şi nu mai vezi greşelile. Dar ele sunt, aici e tot secretul, să înveți să le vezi.

Domnul Orleanu, un băiat cam de vârsta mea, vorbea, spre deosebire de domnul Grigorescu, în şoaptă, cu un aer confidențial, şi cu dublu sens, semăna în această privință cu fostul meu coleg Dobrinescu. Avea ironie dar şi căldură, m-a învățat într-adevăr rapid meseria.

Ne-am şi împrietenit auzind că vreau să debutez ca scriitor. Şi el vroia. Practic la ora unu din noapte munca noastră se termina, paginile intrau la calandrare şi rotativa intra în funcțiune. Formidabilă această rotativă, cum vuia, şi din burta ei, după ce primea paginile sub formă de sul de plumb, țâşnea ziarul proaspăt în fiecare secundă *Timpul*, *Timpul*, cu titlul roşu, mirosind puternic a cerneală. Toată lumea care îl făcuse se afla adesea acolo şi plecam toți cu el în buzunar, după ce îl răsfoiam să nu fi scăpat ceva... Se întâmpla rar de tot, totuşi se întâmpla, uneori ne veneau cenzuri

întârziate: se repagina, recalandra, adică se imprima pagina plată de plumb, într-un carton special, flexibil, după care se forma sulul de plumb. Se auzeau îngrijorări... daţi-i drumul în viteză... e ora două... pierdem provincia...

Orleanu stătea departe, n-avea cu ce ajunge acasă după ora unu şi se culca pe masă. La fel şi domnul Sachelarie, care făcea singur ziarul economic-financiar *Argus*, director fiind celebrul Timoleon Pisani, care publica şi el pe pagina întâia câte-un articol intitulat „Nu poci limba". Ce căuta acolo un astfel de articol într-un ziar al bursei şi al vieţii financiare? De fiecare dată îl citeam şi râdeam toţi de acest înverşunat duşman al neologismelor. Propunea de pildă ca în loc de tramvai, cuvânt englezesc, să spunem *peşinealergător*, în loc de cravată, cuvânt franţuzesc, *gâtlegău*, şi altele, în fiecare număr avea câte ceva.

Într-o zi i-am făcut o vizită cu Orleanu, să ne distrăm. Redacţia *Argus*-ului era în aceeaşi clădire şi avea administraţie comună cu *Timpul*, director Grigore Gafencu, care era în diplomaţie. Bătrânul, cu mustăţi uriaşe, ne-a primit însă foarte cordial, crezându-ne admiratori de-ai lui. I-am spus că suntem redactori de jos de la *Timpul* şi ne-am aşezat, ca doi domni gravi, în fotolii. Orleanu şi-a scos ţigareta şi a cerut voie să fumeze. Fumam şi eu, dar am uitat să aprind, atât de curios eram să văd ce-o să se întâmple.

– Domnule Pisani, i-a spus Orleanu fără obişnuitul lui surâs care se vroia fin, puţin batjocoritor (îi masca de fapt o timiditate discretă şi un complex de om de cultură autodidact), ce ziceţi dumneavoastră de cuvântul *inefabil*?

Bătrânul s-a zbârlit cu mult mai mult decât sperasem noi că avea să se întâmple, s-a ridicat peste birou agresiv şi a început să bolborosească:

– Inefabil... Ce e asta inefabil?... N-am auzit de acest... Cum? De unde l-aţi mai născocit?... Când o să încetaţi cu...

– Domnule Pisani, a continuat Orleanu neturburat, cuvântul există, a intrat în limbajul culturii şi chiar în vorbirea curentă.

– În vorbirea curentă? Inefabil? O să scriu un articol împotriva acestui cuvânt... Chiar în numărul de sâmbătă... Ce înseamnă, după voi, ce vrea să exprime acest cuvânt?

– Ceva care nu se poate exprima.

– Cum nu se poate exprima?

– Se referă la ceva care nu se poate exprima.

– De exemplu, a cerut bătrânul.

– De exemplu: femeia aceea e de o frumusețe inefabilă.

– Ieşiți afară, a răcnit bătrânul scos din sărite, având poate brusc bănuiala că acest cuvânt nici nu există şi că venisem acolo (ceea ce era adevărat) să ne batem joc de el.

Ne-a scăpat, n-am mai urmărit atenți dacă avea să scrie sau nu un articol împotriva absurdului cuvânt, care, ca şi altele, îi terorizau de atâția ani conştiința. Mie totuşi îmi plăcuse şi îmi stârnea o afecțiune îngăduitoare. Mania lui era dintre cele inofensive, nu făcea rău nimănui, sau cel puțin nu ştiam eu, grija față de limbă, ridiculă în formele pe care le luase la el sau le avusese totdeauna, nu era grijă pentru chivernisire sau înşelătorie, ci una nobilă, dezinteresată.

La prima chenzină Orleanu mă preveni:

– Vezi că Sachelarie o să te atace mâine să-l împrumuți cu bani.

– Cum, dar el nu-şi ia leafa?

– Da, dar chiar azi se duce cu ea şi o pierde la curse. A avut moşii pe care le-a tocat în felul acesta, case, proprietăți...

M-am uitat curios la domnul Sachelarie, când, cu chenzina în mână, ne-am dus toți la bufetieră, care îşi avea mica ei odăiță chiar în tipografie, să-i plătim ceea ce ne servise în cont în timpul celor două săptămâni care trecuseră: ouă, lapte, debrețini, brânză, cafele... Domnul Sachelarie a plătit şi el şi a plecat grăbit. Era nu atât bătrân, cât ros de ani, înalt, slab, cu gât puternic. Nu deschidea gura decât ca să spună cuvinte scurte şi memorabile, pe care apoi le repetam zile întregi... Viața e o fântână... Omul e soiul dracului... Norocul e chior... Felul cum le spunea, cu resemnare, sau cu dispreț amuzat, le încărca de un umor în care zăcea experiența lui de-o viață... nu-i părea rău, dar nici, privind în urmă, nu se entuziasma: un imens căscat pecetluia adesea acest trecut dominat de o singură patimă, fiindcă nici nevastă, nici copii nu avea. La bilanțuri şi la bursă îl ajutam cu rândul, fiindcă o cifră greşită într-unul din ele putea să stârnească derută în viața financiară. Unul citea cu glas

tare, altul urmărea... *Creditul minier*... cifre... *Astra română*... alte cifre.... Nu s-a adeverit ce-mi spusese Orleanu: nu m-a atacat nici atunci şi nici mai târziu de sume de bani. Ţineam toţi la el, ne înveselea adesea şi cu anecdote vechi (cunoscuse multă lume) şi era un corector bun.

Mai aveam o datorie de plătit, lui Sergiu Filerot şi după-amiază m-am dus pe la el la Tipar. Pe cine găsesc însă? Tot grupul! (Din seara aceea nu mai fusesem cu ei nicăieri, fiindcă la ora când ei plecau, eu trebuia să fiu jos la corectură.) În mijlocul lor poetul statistician, extrem de iritat, cu ziarul *Timpul* în mână la pagina „Popasuri". Am rămas tăcut deoparte. Ce se întâmplase? *Nota* n-o scrisese totuşi Sârbulescu, ci Untaru, şi acum dăduse peste ei poetul comunist. Cum, aproape că striga el, aşa se scrie despre o astfel de carte?

– Ce conştiinţe aveţi voi, care vă pretindeţi oameni de stânga, dacă nu sesizaţi conţinutul subversiv al unei astfel de lucrări? O notă se scrie? Şi încă şi aia aşa, la f... mă-sa?

Citisem şi eu cartea. În ce consta acel conţinut subversiv care trebuia să ne cutremure conştiinţele? În faptul că poeţii trubaduri francezi din secolul al XVI-lea trăiau în mizerie, în timp ce seniorii chefuiau şi benchetuiau. Ţipa la ei cu vocea lui subţire, îi beştelea, îi întreba de ce ţineau un condei în mână dacă despre astfel de cărţi demascatoare ei scriau astfel de notă mizerabilă?

– Păi, am zis eu atunci, după părerea dumneavoastră, ar fi trebuit ca acei trubaduri să se ducă şi să se facă frizeri, de ce vă miraţi că noi nu scriem nimic despre broşura dumneavoastră?

Era, firește, o remarcă intolerabilă. Cine eram eu?! S-a întors spre mine şi drept răspuns m-a ameninţat cu bătaia, literalmente, avea acest chef, şi nu numai pe mine, ci pe toţi cei grupaţi la pagina „Popasuri" din *Timpul* şi la Tiparul universitar, care totuşi îl tipărise, dar care refuzam să vedem conţinutul exploziv al broşurii lui apărute cu viza cenzurii.

Nici măcar nu şi-a dat seama că depăşise măsura şi să plece, a stat un timp interminabil, perorând în acelaşi stil. Până la urmă a încercat să smulgă o promisiune că totuşi se va scrie un articol „ca lumea", dar nu i-a promis nimeni nimic. În sfârşit a plecat, nu furios, fiindcă furia lui era mică, ci otrăvit, neîmpăcat.

Ne-am dus la frații Rochus din apropiere, am cerut bere, salam, pâine și „mult muștar", am râs de poetul care ne amenințase că ne trage palme, l-am trimis la origine și am hotărât să-l ignorăm mai departe. Auzi, așa credea el că se rezolvă conflictele de idei, cu bătaia, ce individ bizar! Ce-o să facă ăsta, ne întrebam, dacă vine la putere? Ne belește pe toți, dacă acum când nu avea încă această putere, avea astfel de apetituri... Am tăbărât și noi cu reproșuri pe Sergiu Filerot, care tipărise broșura. L-am luat în balon, am râs de el, cum a putut să bage bani într-o asemenea cărțulie fără sare și piper, care avea pretenția să ne îndrume pe noi... Nu-l chemase nimeni să ne fie șef, dar el așa credea, că e șeful nostru...

Sergiu Filerot, care nici el nu debutase, lua, după cum aveam să ne dăm seama curând, în acele clipe, o hotărâre irevocabilă, cu grave consecințe:

– O să vă arăt eu ce înseamnă poezie și să vă învăț minte să mă mai luați peste picior...

Și n-a mai adăugat nimic, tăcea, privirea îi sticlea sub ochelari, surâdea mereu și asemeni tuturor oamenilor grași expresia chipului său era aceeași, de băiat bun abia ieșit din adolescență, tăcut și jovial. Cuvintele lui au trecut neobservate, la vârsta aceea și lăudăroșenia făcea parte din psihologia debutantului, deși sunase bizar la el.

Pe la începutul lui martie primii știrea, prin Sergiu Filerot, care primise la rândul lui un telefon de la poetul statistician, să mă prezint la Institutul de statistică (deci nu era un om rău, nu ținea ranchiuna pentru replica mea). Așadar statistica! Uitasem de ea. Te pomenești, mi-am zis, că s-a aranjat ceva și acolo.

Mă prezentai la domnul Pavel în birou, căci el mă căutase, aflai de la poetul însuși care îmi vorbi într-adevăr fără urmă de resentiment și domnul Pavel îmi spuse că eram angajat jos la mașini, să mă prezint domnului Bosch, care era la curent.

Așadar, două slujbe, de unde până atunci căutasem zadarnic să găsesc doar una.

– Știu, mi-a spus domnul Pavel, că între timp te-ai angajat la un ziar, dacă vrei, alegi, ziarul sau Institutul, dar poți să faci și una și alta.

– Bineînțeles, i-am răspuns, le fac pe amândouă.

– E în regulă. Îți urez succes.

Am coborât în sala de maşini şi m-am prezentat domnului Bosch, care avea biroul chiar la intrare în sală, în dreapta. M-a pus să fac o cerere de angajare şi m-a dat în primire unei doamne, care la rândul ei m-a dus şi m-a predat de astă dată unei domnişoare. Era o fată isteață şi bine îmbrăcată, m-am simțit jenat de costumul meu de la Taica Lazăr, care între timp se uzase la mâneci şi nici cămaşa nu era prea curată, era murdară de tuşul de pe şpalturi, care se lua repede, chiar în ziua când o schimbai. „Trebuie să-mi cumpăr alt costum şi tot ce-mi trebuie, mi-am zis, nu pot veni aici, printre cucoanele astea, şifonat şi cu pantalonii burlan. Şi trebuie să mă şi mut, de astă dată într-o cameră a mea, singur, am cu ce plăti."

Domnişoara mi-a dat în primire o maşină de calculat şi hârtii. Trebuia să adun şi să înmulțesc şi să fac totalul acelor cifre, care veneau de la alte maşini, de la cele mari, trioarele, care chiar asta făceau, triau nişte cartoane şi rezultatul parțial se înscrie pe o diagramă.

– Ce sunt cifrele astea? am întrebat-o.

– Cifre! zice.

Adică nu ne interesează ce sunt, nici nu e nevoie, treaba noastră e să le adunăm şi să le predăm domnului Bosch. Totuşi mi-a explicat: reprezentau tot ce există în țară, de la găini şi vite, până la oameni şi alte bunuri mobile şi imobile.

Am început să manipulez butoanele, care erau simple. Am apăsat pe cel roşu: ceva s-a zbătut în interiorul maşinii, ca o ființă vie, apoi pe hârtie a apărut o cifră şi tăcere: totalul! Clar! Fata a stat lângă mine în ziua aceea, până s-a convins că am prins secretul şi pe urmă s-a îndepărtat.

36

Îmi plăcuse cartierul Ferentari (unde stătea Gheorghe al lui Costică brutarul) cu căsuțele acelea cu pompă în curte şi multă verdeață. M-am dus chiar pe Tutunari, dar Gheorghe nu mai era acolo, în schimb, ciudățenie, camera lui era liberă. Am închiriat-o eu. Avea un geam mititel, ca la pitici, dar da spre grădină, avea lumină electrică, podea de lemn, mobilată, pat mare cu saltea de lână şi cearceafuri albe, o măsuță lângă fereastră. Era perfect! Aveam eu să câştig de-aici înainte zece mii de lei pe lună, dar n-aveam chef să dau două mii pe una centrală şi elegantă, cât aflasem că m-ar costa. Mai târziu, mai vedem, acum îmi plăcea aici.

E bine să ai două servicii, nu-ți mai pasă de şefi. În orice caz nu-ți pasă de cel care ar dori prea mult să-ți pese. N-aş fi putut spune că domnul Bosch făcea parte dintre aceştia, dar nici că era un director care nu te lua la ochi dacă nu-l salutai la sosire şi la plecare. Nu mi-am dat seama că toți o făceau, era şi plasat astfel (în apropierea uşii) încât nu-l puteai evita. Dar eu gândeam că n-avea nevoie de salutul nostru şi nu observasem decât târziu fenomenul. Venea primul şi pleca ultimul şi în acele minute stătea în picioare (era înalt, impunător, puțin chel, cu mustață de modă veche), nu răspundea la bună dimineața, bună ziua, care i se adresau, nici nu se uita, dar era la postul lui, fără să pară că ne observă curgerea, defilare dezordonată în aparență, pe care totuşi o primea...

A început să vină pe lângă mine, să vadă cum muncesc. Nu zicea nimic, se uita, dar nu pleca. După câteva săptămâni fusesem dat la trioare, care erau foarte ingenios construite. Aveam alături casete pline cu cartoane, care erau perforate diferit, după semne de statistică secrete pentru mine şi maşina le arunca în interiorul ei şi le împrăştia ghidându-se după acele găuri, pentru ca diagrama, sus, să înscrie nişte cifre. Se putea greşi în această muncă? N-aveai cum, totuşi domnul Bosch întârzia prea mult

lângă mine. Era un semn? Desigur, mi-a explicat un coleg, un fost student cu care mă împrietenisem. Era un băiat distins, care până avea să fie plasat în învăţământ se angajase acolo ca şi mine.

– E nemulţumit de tine, mi-a spus, nu-i dai bună ziua... Dă-i şi tu bună ziua, nu mai trece aşa pe lângă el ca şi când tu ai fi marele şef şi nu el.

Am dat din umeri:

– Ei şi? Mai am un serviciu, la care ţin mai mult, pot să plec oricând de-aici.

– Nu pleca, zice, aici ai leafă mai mare şi o să ai şi pensie mai mare.

– Pensie? am strigat. Care pensie?...

„Auzi idiotul, gândeam. Ăsta vrea să-mi sugereze ideea că o să stau acolo la trioare până la pensie!" Nici nu începusem să trăiesc şi el îmi comprima viaţa sărind peste patruzeci de ani ca şi când curând aveau să se şi scurgă şi eu trebuia să mă gândesc de pe acum la ce-o să fac după. Nu m-a trecut un fior, dar nici n-am râs ca de obicei, fiindcă nu era de râs. Într-adevăr, gândeam, ce e o viaţă? Da, iată, patruzeci de ani în faţa acelor maşini, nicio schimbare şi hop, declinul... Intuisem atunci fulgerător de ce singurul lucru care putea aduce furtuni să mişte această viaţă erau femeile... Cel exasperat putea da iama în ele, cu a doua sa forţă vitală care zăcea în el (prima se consuma sub supravegherea unui domn Bosch) şi să simtă că trăieşte... Trădarea, gelozia, şi chiar crima care ar surveni (şi de care ziarele de senzaţie erau pline), fie că ar ucide el pe vreuna, soţia care l-ar înşela, fie că l-ar ucide pe el alta înşelată de el sau părăsită, toate astea n-ar mai fi obstacole de temut...

Eram în pauză, într-un chioşc *Herdan* de alături, avea excelenţi biscuiţi şi brioşi şi iaurt proaspăt. Fostul student era de o neruşinare simplă, sub ochii vânzătorului întindea mâna şi fura biscuiţi din raft, îi băga în buzunar şi nu-i plătea. Mă miram de ce chioşcarul nu zicea nimic. Ca să aflu că nu vedea bine, era un om bătrân, dar cât de rău vedea! O mână întinsă în aer era pesemne pentru el o ceaţă... „Şi tu cum ai observat?" l-am întrebat pe fostul student. N-a vrut să-mi spună.

– Vasăzică pensie, zic, tu te şi gândeşti la pensie?

– De ce nu?! Când ieşi la pensie şi un pol contează.

– Un pol? am strigat iar. Şi să te gândeşti cu patruzeci de ani înainte la un pol?

– Te gândeşti... Voi nu vă luptaţi la ţară să păstraţi o viaţă întreagă o brazdă de pământ? Aşa e şi polul ăsta.

– Şi dacă mori dracului înainte de pensie, am spus eu sumbru, atunci ce-i mai faci?

– De ce să mori? Tata are optzeci de ani şi se ţine bine.

– Bine, zic, o să-l salut pe domnul Bosch la sosire şi la plecare, dar cum ai observat tu că n-o făceam?

– Se observă, răspunse el filosofic.

– Te pomeneşti că au observat şi ceilalţi!

– Toată lumea.

– I-auzi!

Şi eu care nu observasem nimic la nimeni, decât că prietenul ăsta proaspăt al meu, absolvent al unei facultăţi, fura biscuiţii şi brioşii unui bătrân! Începui să mă uit mai atent în jur, dar nu descoperii nimic. Toată lumea lucra în tăcere şi când cineva se ridica şi se ducea undeva, avea o hârtie în mână, sau se ducea să verifice ceva, tot în legătură cu vreo diagramă sau grafic...

Veneam la Institut direct de la ziar, unde dormeam cu Orleanu pe masă, să câştig timp, după-amiază încercam în odaia mea să scriu sau să citesc ceva, mă apuca somnul. Iar cele două zile pe săptămână, când aveam program de la cinci la opt, erau cele mai grele. De la statistică mă duceam direct la ziar şi moţăiam pe şpalt, când nu-mi pica chiar capul pe el. „Domnul Preda!“ striga atunci Grigorescu şi o formidabilă palmă în masă mă făcea să sar în sus ca şi când aş fi primit palma aceea chiar în cap.

De dorinţa de a debuta, uitasem, până ce într-o zi am venit la redacţie cu schiţa aceea, *Pârlitu*, în buzunar şi i-am dat-o lui Geo Dumitrescu.

Nu mă simţeam totuşi obosit. Oraşul era frumos seara când ieşeam de la statistică şi o luam în jos spre Sărindar, deşi luminile nu se mai aprindeau feeric, vitrinele nu mai aveau chenare multicolore şi reclamele înalte care anul trecut scânteiau într-o aprindere şi stingere neîncetată, de albastru şi roşu, şi care mă făceau să simt că trăiesc, cum spune Hemingway, într-o sărbătoare continuă,

dispăruseră şi ele. Camuflajul aruncase la începutul războiului oraşul în întuneric, şi continua şi acum, deşi războiul era departe... Tramvaiele circulau seara cu aşa-numitele lumini oarbe, care nu se vedeau de sus, şi mergeau cu viteză redusă, iar în staţii vatmanii se orientau după semne ştiute numai de ei. Oraşul mi se părea acum mai misterios, fiindcă se vedea cerul plin de stele şi cu întunericul serilor eram învăţat, mie mi se părea că e lumină, ca în unele nopţi de la ţară, când în plin miez de noapte vedeai omul ca ziua şi îl recunoşteai, iar pământul devenea parcă albicios. Oamenii forfoteau pe străzi, şi din când în când câte-o lanternă se aprindea şi se stingea scurt. Eu vedeam totuşi, după ce ora crepusculului se stingea şi oraşul cădea într-un întuneric total, culoarea rochiilor la femei, albeaţa gulerelor, părul revărsat pe umeri al fetelor. Mă mişcam repede strecurându-mă cu uşurinţă printre oameni. Urcam spre Sfântul Gheorghe, ajungeam la Piaţa Brătianu, o luam la stânga pe bulevardul Elisabeta, coteam pe după frumoasa clădire a librăriei Cartea Românească şi coboram apoi pe Sărindar. Statistica mă lăsa de obosit şi corectura mă aştepta de odihnit.

Dimineţile, când o luam înapoi spre statistică, tot pe jos, ca şi întoarcerile acasă pe la ora două după-masă nu-mi alungau cu nimic euforia în care trăiam... Zece mii de lei, pe care abia aşteptam să-i văd pe toţi în mână, să mă îmbrac şi să-mi cumpăr cu ei cărţi, se aflau, desigur, la sursa acestei euforii. Dar nu era numai atât... începeam să am în jurul meu prieteni... Marele oraş, în care rătăcisem până atunci atâta vreme căutându-mi în el un rost, începea să fie şi al meu. Blocurile, marile lui bulevarde, tramvaiele, restaurantele, cinematografele şi teatrele îmi plăceau, ca altădată uliţele, gardurile, salcâmii care acopereau satul...

37

Da, într-o seară fui oprit în trecere prin redacție (treceam pe-acolo, și nu pe jos prin gang) și îmi făcui un nou prieten, un poet, însuși șeful „paginei a doua", „Popasuri", a ziarului, Miron Radu Paraschivescu. Geo Dumitrescu se afla și el acolo, dar de când începusem să lucrez nu mai schimbam în redacție decât saluturi, în afară de cazurile când mă invita să mergem la Gambrinus la o bere. Venea Untaru, care începuse să semneze Virgil Ierunca, acest băiat care nu dormea nopți în șir luând cofeină, atât de mult era pasionat după cărți (anul trecut, în '47, Virgil Untaru, Ierunca, părăsea țara și, cu anii, acest om de stânga în perioada războiului a evoluat încet, dar fără întoarcere, spre dreapta), venea Sârbulescu, „masivul" cum îl poreclisem eu, credeam că o să trăiască o sută de ani, a murit de inimă pe la cincizeci, și Sergiu Filerot.

Poetul, șeful „paginei a doua", un om smead, subțirel și mic de statură, cu un nas de pasăre, cu voce confidențială, plăcută, afectuoasă, îmi ceru să iau loc că are ceva să-mi spună. Redacția avea un birou comun cu secretariatul (Ștefan Roll), alături era biroul redactorului-șef, Mircea Grigorescu, pe care nu-l cunoșteam.

Fără să-mi spună de ce, Miron Paraschivescu începu să mă întrebe: cine eram, de unde veneam... De când începusem să scriu? Și o întrebare ca o paranteză, bizară, care venea dintr-un interes al lui anterior întâlnirii noastre: cum scriu?! N-am înțeles.

– Cum faci când scrii? precizează el. Te gândești dinainte, sau îți vine?

– Doresc să scriu, îi răspunsei.

– Și pe urmă îți vine! zise el parcă triumfător.

Era mulțumit, îi confirmam ceva, sau mai bine zis îmi smulsese el confirmarea de care avea nevoie în secretul gândirii lui. Aș fi vrut să-i precizez că uneori mă gândeam și dinainte la un subiect care nu venea singur, ci îl smulgeam din viața cunoscută, cu un

efort de a exprima o idee, aşa cum îmi aminteam că făcuse Baudelaire în *La charogne*, dar am tăcut, nu vroiam să-i stric plăcerea acelui gând al său confirmat...

Şi pe urmă întrebările continuară. Ce citesc? Ce citeam? Nu prea mai aveam chiar atunci timp să citesc, i-am răspuns. L-a apucat un entuziasm. A început să râdă sufocându-se, aruncându-mi în acelaşi timp priviri înduioşătoare, paterne şi în mod surprinzător pline de admiraţie. N-am înţeles comportarea aceasta bizară, adică, era bine că nu citeam, sau era ceva de râs?... Făcusem ceva, şi acest ceva se afla în strânsă legătură cu bâlbâiala mea, adică se potrivea şi de aceea era el atât de vesel? Îmi sugera însă o experienţă de viaţă şi de oameni în care eu ocupam un loc printre cei care îl interesau, încât mi-am simţit bătăile inimii de emoţie.

Timpul trecea însă şi eu eram aşteptat jos. I-am spus acest lucru. A râs iar:

– Dă-i în... Apoi a revenit: Bine, du-te!

În clipa aceea s-a apropiat Geo Dumitrescu.

– Dom' Preda, îl aud că zice, cu vocea lui neutră (aşa avea să-mi zică totdeauna, dom' Preda sau domn Marin, pentru a evita o prietenie pe care n-o dorea), mâine după-masă ce faci?

– Ce să fac, sunt liber.

– Nu te duci la statistică?

– Nu, poimâine.

– Hai să mergem mâine pe la Tib (ăsta era tipul cu gâtul strâmb, Geo îl agrea, dar eu, nu ştiu de ce, mă feream de el, dar şi el de mine), venim toţi, mai stăm de vorbă şi pe urmă mergem la Gambrinus. Nu ştii unde stă, să-ţi dau adresa... Vino aşa, pe la cinci.

I-am găsit într-adevăr a doua zi adunaţi pe toţi la Tib. Numai Untaru lipsea. Tatăl lui Tib era ofiţer superior şi fiul, Tib adică, avea camera lui spaţioasă, mobilată bine şi o masă rotundă în mijloc, la care probabil scria, căci era şi el scriitor, publicase un volum de vioaie schiţe bucureştene. Şi împreună cu ei, cine? Miron Paraschivescu, pe care nu-l văzusem până atunci cu noi şi îndată ce mă aşezai pe scaun el începu, supărat, dar prevenitor:

– Am vrut să te vedem, Tib, ca să-ţi spunem că ai făcut o faptă execrabilă. Cum e posibil ca tu să nu ştii cine suntem şi ce

reprezentăm noi toți cei de la „Popasuri", pe care tu ne cunoşti şi ne urmăreşti? Ai văzut tu vreodată pe vreunul dintre noi că scrie articole antibolşevice, aluzii de vreun fel, reportaj, cum ai scris tu fără să te fi dus pe front, din burtă, şi în aşa hal de minciună şi mistificare? Ce suntem noi după tine? Legionari „adevărați" dintre cei care au mai rămas şi pe care Mareşalul îi ocroteşte, sau redactori la *Porunca vremii* sau la *Sfarmă piatră*?

– Miroane, nu m-am gândit, se bâlbâi Tib.

Nu ştia ce să mai spună şi tăcu, dar nu prea opresat de cuvintele poetului, care, înnegurat, răsfoi ziarul (nu era *Timpul*) şi începu să ne citească din el, adică din reportajul lui Tib, pasagii întregi, într-adevăr, antibolşevice... expresiile curente... cei fără cruce şi credință... barbarii de la răsărit...

Miron Paraschivescu se opri şi izbucni în râsul acela al său înecat, care nu însemna numai entuziasm, ci şi o ironie la adresa cuiva sau ceva atât de copleşitoare încât ai fi zis că îi venea şi îți venea şi ție, auzindu-l, să te tăvăleşti pe jos de râs.

– Barbarii de la răsărit... a... ha, ha... a... ha, ha...

Pe urmă îşi reveni, deveni brusc grav.

– Să fie ultima ta prostie pe care ai făcut-o. *Passons*... Să sperăm că după război acest reportaj nu va trece în dosarul tău. Căci vor fi dosare! Vor cădea multe capete.

Se lăsă şi peste noi o tăcere grea.

De unde ştia el, mă întrebam, ce va fi după război? Şi de unde era atât de sigur că războiul va fi pierdut de nemți şi câştigat de ruşi? Dar poetul ne smulse din această apăsare prea dură pentru viețile noastre tinere (el era mai bătrân, să fi avut treizeci şi ceva de ani), scoase din buzunar nişte hârtii şi ne spuse:

– Să vă citesc acum ceva, o schiță... Se numeşte *Pârlitu*, iar autorul, a... ha, ha... se înăbuşi el scurt, nu vi-l spun. Ascultați...

Şi începu să citească. Eram neliniştit... Dacă această schiță avea în paginile ei ceva asemănător cu ceea ce făcuse Tib, în alt sens, desigur... desigur în sens literar, şi o citea aici ca să mă ia şi pe mine la rost ca pe acela, pentru... cine poate să ştie, greşeli... necunoaşterea limbii... Dar curând mă liniştii şi inima începu să-mi bată

iarăşi cu putere, ca aseară când stătuse de vorbă cu mine: se opri la un pasaj să-şi vie în fire de entuziasm.

– Cum a putut să-i zică, voi auziți?

Şi reciti pasajul şi mimă apoi o perplexitate extraordinară. Nu era nicio îndoială şi avui brusc revelația destinului meu confirmată spectaculos: îi plăcuse schița mea şi înțelesei că Geo Dumitrescu i-o dăduse, după ce o citise el însuşi sau poate n-o citise... Şi de aceea stătuse aseară de vorbă cu mine, să cunoască mai întâi animalul care o scrisese şi abia după aceea să-mi comunice verdictul.

A continuat lectura cu numeroase pauze ca să ne explice subtilitățile de limbaj, dialogul, intervențiile autorului, care, a, ha, ha, era acolo, cu pârlitu-ăla, îl auzea vorbind, vorbeşte ca el... a, ha, ha...

De fapt nu citea, făcea ca la teatru, regiza, îşi schimba vocea potrivit cu replicile şi eroii, din când în când se oprea supărat şi îmi punea câte-o virgulă (cam multe după mine şi mă corecta să zică eroii mei *dă*, în loc de *de*, *pă*, în loc de *pe*, n-avea nicio importanță, gândeam, lasă-l să le pună). Termină lectura într-un triumf al lui personal, scrise pe manuscrisul meu cuvântul „Popasuri", puse corpul de literă de cules şi numărul de coloane şi îi dădu manuscrisul lui Geo Dumitrescu.

– Pentru numărul de duminică, îi spuse.

Şi se ridică şi îşi îmbrăcă paltonul, care în mod curios îl făcea parcă şi mai mic.

– Domnule, îmi spuse, debutezi. Scrie! Dar tot aşa, de-astea (şi le luă cu palma pe dedesubt, astea la care se referea, şi care puteau să-l încânte pe el atât de mult...). Să nu scrii altele, cel puțin o vreme, mă avertiză el. Mai târziu lărgeşti aria, te priveşte, dar pentru început e bine aşa, să te ții de acest filon. Pe urmă, e adevărat, trebuie să-l depăşeşti.

Şi a plecat. Iar noi ne-am pus ca şi el paltoanele şi ne-am dus la locul ştiut, să sărbătorim evenimentul...

Sârbulescu, masivul, cum îi spuneam eu cu infinită simpatie, fiindcă vederea lui te calma ca o forță liniştită a naturii, era cel mai comunicativ, deşi nu vorbea mult.

– Ei, vezi? zise el când ciocnirăm halbele cu bere. Hî, ai văzut?

Ei, na! Bineînțeles că văzusem. Cum să nu fi văzut ceea ce se petrecuse? Ceva însă nu mergea. Geo Dumitrescu era tăcut, totuşi atent, însă rezervat, circumspect, inamic al efuziunilor deplasate şi de gust îndoielnic, represiv contra sentimentelor lăbărțate, pe care cu un umor şi o ironie ai fi zis amară (îl făcea pe feciorelnicul Untaru, care începuse să semneze Ierunca, să roşească) le lua în derâdere. În seara aceea părea chiar scârbit de ceva, poate de pata aceea de cerneală de pe mână, cu care se născuse şi pe care o remarcasem de la prima noastră întâlnire. Era semnul unui destin? Poate că da, dar el îl privea cu neîncredere, încă mirat, dacă nu chiar sceptic...

– Fă şi tu cinste aicea, mi se adresă iar masivul cu un entuziasm controlat, nu de propria sa natură, ci de prezența „şefului generației", cum avea să fie numit mai târziu Geo Dumitrescu. Acuma, mai adăugă masivul, gata...

– Gata, ce? zise într-adevăr Geo Dumitrescu cu un dispreț interogativ. Trebuie să vii să-i spui un lucru pe care el singur îl ştie de mult? Nu trebuia să debuteze la *Albatros* încă de anul trecut? Ce-ți lucesc aşa ochii de entuziasm? El e mai liniştit. Parcă ai fi scris tu *Pârlitu*, dacă judecăm după figura ta bovină.

Veselia mea, auzind aceste cuvinte necruțătoare, izbucni fără măsură. Însuşi masivul râdea, ca şi când cine ştie ce lucru măgulitor se spusese la adresa lui. Gambrinusul, ca întotdeauna, era plin de bucureşteni. Berea, aici, avea în ea ceva în plus față de altele, nimeni nu ştia ce, şi al cărei secret pe urmă s-a pierdut. Am mai cerut un rând şi ceva de mâncare, aveau peşte, am comandat peşte.

– Un scriitor, continuă Geo Dumitrescu, nu trebuie deranjat cu invitația la congratulări reciproce. Ai vrea să-ți spună şi el ce-i spui tu, numai că el n-o să-ți spună, aici e surpriza. Nu-l cunoşti!

Dar ce-mi spusese Sârbulescu? Nimic! Era primul meu admirator, ce avea cu el? Ce făcusem eu să spună că eram greu de cunoscut, că numai el, Geo, mă cunoaşte? Sugestia lui era spre reținere, dar ce strica puțin entuziasm? Masivul se supără de astă dată:

– Dacă îl prețuieşti aşa de mult, de ce l-ai publicat pe Nic Smeureanu şi nu l-ai publicat pe el?

– Pentru că nu mi-a trecut prin cap că o să ne desființeze revista, şi proza lui Nic Smeureanu o aveam dinainte, răspunse Geo prompt.

– Hî! făcu masivul, şi el ironic.

– Ce hî? zise Geo sarcastic. Reţinusem nuvela *De capul ei*, s-o public într-unul din numerele viitoare.

– De ce nu imediat?

– Pentru că numărul care urma imediat era în întregime consacrat *Istoriei literaturii române* a lui Călinescu. Era urgent. Ai văzut ce campanie furibundă se dezlănțuise împotriva acestei capodopere. Şi acest număr a fost interzis, pe urmă a fost ucis şi *Albatrosul*. Călinescu, emoționat, mi-a cerut să-i trimitem şi lui numărul care era paginat. L-am trimis.

– Hî! făcu iar masivul, neîncrezător.

Dar Geo nu-i mai răspunse. Se aplecă asupra peştelui, care tocmai ne sosise. Era primul joc la care luam parte, de cucerire de admiratori, fără de care se părea că un scriitor nu poate trăi. De aceea nici nu intervenisem, deşi discuţia mă jena. Un admirator abstract, cititorul anonim, cum să stai de vorbă cu el despre lucrările tale? Şi de aceea nu e lipsită de dramatism lupta pe care o dă, cel puţin la început, un artist să-i cucerească pe cei din jur.

Şi într-adevar, în sâmbăta următoare Orleanu, căruia şeful nostru, Grigorescu, îi încredinţase pagina „Popasuri", primi printre şpalturile sale nuvela mea, *Pârlitu*. Avea un surâs mai accentuat ca de obicei, nu era un invidios, şi citind-o, la un moment dat izbucni în râs, semn neobişnuit la el. Aceste mici semne ale primilor noştri cititori nu le uităm şi în cronicile sofisticate care se scriu mai târziu despre noi, când, deşi pe drumul consacrării cu cărți de maturitate, am vrea totuşi să regăsim aceste semne simple, că, adică, scrisul nostru trezeşte uimire, cititorul e prins, luat cu noi şi dus în lumea din care vrem să căutăm un înțeles.

– E bună, zise el după ce o termină, ridicând fruntea din şpalt. Felicitări!

– Îmi rezerv plăcerea s-o citesc şi eu mâine după-masă, la cafea, zise Grigorescu. După câte înțeleg, e un debut?

– Da, zise Orleanu în locul meu. Şi încă unul reuşit.

Orele au trecut repede peste mine, până ce, împreună cu Orleanu, ne-am dus la rotativă şi am aşteptat primele numere ale *Timpului*. Când, cu ele în mâini, am deschis pagina, am trăit, cred, aceeaşi senzaţie pe care trebuie s-o simtă marinarul când iese prima oară în larg şi vede marea. Aici ea era cuprinsul ţării, zecile de mii de cititori care vor deschide mâine la prânz ca şi mine *Timpul* cu frumosul lui titlu roşu, cei cărora le plăcea pagina „Popasuri" şi se vor opri şi vor fi curioşi să afle ce noutăţi mai erau în literatură. Acum marea era pentru mine senină, aveam noroc, dar ştiam, din biografii, că furtunile şi valurile ameninţătoare nu mă vor feri. Da, dar asta mai târziu, acum eram fericit, cerul era senin, primejdiile îndepărtate.

Am băgat amândoi ziarul în buzunar şi am ieşit. Noaptea de martie, a acelui an '42, era limpede şi rece. Ne-am oprit o clipă pe strada pustie, ascultând vuietul familiar al rotativei, pentru mine singurul vuiet din afară care suna ca un cântec al destinului: ceva începea şi ceva se termina; gata, de-aici înainte soarta mea n-avea să se mai schimbe, n-aveam să mai ajung nici comandant de armate, cum visam adesea, nici mare om de stat, nici să cuceresc noi insule şi să-i supun pe băştinaşi; istoria, acest fluviu care înainta spre necunoscut, şi la al cărui capăt viu simţisem atâţia ani că eram eu, aveau s-o facă alţii, mie îmi rămânea doar acest teritoriu de cucerit şi singurul cu care puteam s-o influenţez: cuvântul scris. Nu era mult, dar nici puţin.

Orleanu mă întrebă dacă nu dau şi eu un coniac. Un coniac? Unde, la această oră? Chiar alături, în colţ. Nu ştiam? E un mic birtaş care ştie că noaptea târziu ies ziariştii de pe Sărindar şi de la *Universul* şi vor să dea un pahar pe gât să se cureţe de plumb, şi ţine deschis până dimineaţa la cinci. Ce plăcere! Cum să nu, mai încape vorbă?

Am intrat şi ne-am aşezat la o masă. Micul birt nu era însă plin, cum credeam, doar două mese mai erau ocupate. Dacă nu doream cumva înainte nişte crenvurşti calzi, cu muştar şi chifle proaspete? ne-a întrebat birtaşul. Auzi! Cum să nu! Pe urmă ne-a adus coniac şi ne-au prins zorile. De o rară discreţie, Orleanu nu mi-a spus nimic de proiectele sale literare, deşi mă aşteptam, el

nu era ca genialul Mitică, să ne ameţim amândoi cu vorbe şi pahare reînnoite. Deşi am stat mult, am băut şi am vorbit puţin... Despre colegii noştri, ciudatul domn Ecovescu, cu care el, Orleanu, ducea un duel de prioritate, când pe faţă, când înăbuşit de autoritatea lui Grigorescu, istorii noi despre bătrânul Sachelarie, prăpădindu-ne de râs, şi ce iniţiative în comun să luăm şi să presăm administraţia să ne mărească salariile, care erau mai mici decât la alte ziare.

Ne-am despărţit vorbind clar şi călcând drept...

38

Am publicat apoi la „Popasuri“, aproape la rând, încă patru sau cinci nuvele, scrise sub impulsul debutului, apoi m-am oprit. Venise primăvara, lepădasem de mult urâtul meu palton de aba, îmi cumpărasem două costume de la Galeriile Lafayette şi spre surpriza mea, deşi aveam două salarii, banii nu-mi ajungeau să mă mut din Tutunari, fiindcă deşi camera îmi plăcea, proprietăreasa mă anunţase că vrea să mai aducă un chiriaş peste mine. I-am răspuns că voi plăti chiria spre dublu, numai să rămân singur. Era totuşi cu mult mai puţin decât dacă aş fi închiriat o garsonieră centrală sau chiar semicentrală.

Într-o zi i-am făcut o vizită lui Sergiu Filerot, la Tiparul universitar. Nu aveam încă un volum, dar vroiam să-l sondez: când voi avea (şi asta putea fi curând, chiar prin toamnă), o să-l tipărească? Aşa, cât al poetului statistician de pildă. L-am găsit însă într-o stare de spirit schimbată. Nu mai era jovial, era posomorât, chiar întunecat. Nu i-am spus nimic. Stătea cu capul în hârtii şi tăcea. Pe urmă a chemat pe cineva, a cerut două cafele şi la cafea a luat de alături de pe birou un manuscris şi mi l-a întins. Era un volum de poezii, al său, cartonat, bătut la maşină, intitulat *Om*. Chiar sub titlu am văzut o ştampilă parcă ameninţătoare prin literele ei groase şi verzi, aplicate ca o sancţiune: cenzurat. Vasăzică Filerot avea un volum, vrusese să-l tipărească şi...

Am tăcut neştiind ce să spun. Mi l-a luat înapoi, l-a pus pe birou şi a continuat să lucreze la fel de puţin comunicativ şi de sumbru. Mi-aminteam de cuvintele lui spuse parcă într-o doară sau din lăudăroşenie, la fraţii Rochus, că o să ne arate el nouă... şi uite că nu putea. „Ce-o fi înăuntru?“ m-am întrebat.

– Filerot, dă-mi-l şi mie să-l citesc.

Şi-a ridicat privirea, care nu mai sclipea veselă după ochelari şi mi-a răspuns:

– Nu vezi ce scrie pe el? Vrei să intru în puşcărie?

– Nu spun la nimeni! Îl iau acasă şi mâine seară ţi-l aduc înapoi.

Nu mi-a răspuns. Am plecat şi am uitat de întâmplare. Ca să ne pomenim, câteva săptămâni mai târziu, tot grupul de la „Popasuri" cu ştirea uluitoare că, împotriva cenzurii, Sergiu Filerot tipărise un volum de versuri pe care până atunci îl ţinuse ascuns. Ne-am dus la el, şi de astă dată, vesel şi jovial ca şi înainte, ni l-a dat fiecăruia cu dedicaţie.

– Luaţi, bă, zice, citiţi!

– Filerot, zic, ţi-a dat drumul cenzura, l-ai trimis din nou?

– Nu, zice, e acelaşi volum.

– Păi ce-ai să faci, Filerot?

– O să văd eu!

Am râs toţi, râdea şi el, masivul puţin strâmb, Geo Dumitrescu admirativ, totuşi îngrijorat, Ierunca depăşit. Ei, gândeam, Filerot ne minte, face pe nebunul, altfel n-ar fi aşa de vesel. M-am dus acasă şi l-am citit. Era într-adevăr subversiv, versuri „tari" despre războiul pe care îl duceau armatele noastre, prin care poetul exprima presentimentul dezastrului final: ne înhămasem la un car străin, care avea să se sfărâme, al lui Hitler, şi muream zadarnic pe întinse pustiuri de zăpadă şi sârmă ghimpată. În '42, când zeul războiului părea să fie de partea lui Hitler, starea aceasta de spirit a lui Sergiu Filerot ne uimi pe toţi. A difuzat cartea şi a fost imediat arestat.

Am fost toţi şi l-am văzut la Malmaison, pe Plevnei, dar nu înăuntru, ci din stradă. A apărut după gratii, care dădeau chiar spre trotuar, cu figura lui grasă, vesel, cu ochelari, ţinându-se cu mâinile de barele de fier.

– Ce faceţi, bă? ne-a zis.

Am stat în faţa lui lungi minute. Nici măcar nu ne dădeam seama: noi eram liberi, puteam merge în voie unde doream, ne puteam întâlni când vroiam, sau sta acasă şi... Şi iată, unul din noi călcase draconica cenzură ca să exprime starea noastră de spirit, fără să-i pese de ceea ce avea să i se întâmple. Am citit abia atunci, în privirea lui, cum stătea cu mâinile de barele de fier şi se uita la noi, cât de mult îl fascina prezenţa noastră, cât de mult îl fascinase, fără să ne-o arate, cât fusese liber.

– Filerot, am strigat, ce faci, Filerot?

– Bine, zice, ce faceți voi?

Ce făceam noi? Ce puteam face? Ce să-i răspundem? Nici noi nu știam ce facem. În orice caz nu ceea ce făcuse el. Și-a lipit obrazul lui gras de gratii și se uita la noi cu o nostalgie ironică, afectuoasă. „Pentru voi am făcut totul", părea el să ne spună și noi știam prea bine acest lucru, Filerot, îi strigam, Filerot, nu mai mergem la Gambrinus, unde tu plăteai, și ne duceai și acasă cu taxiul? Filerot, tu nu ne-ai dat să-ți citim volumul, să decidem dacă era bine sau nu să înfrunți cenzura, suntem totuși alături de tine, Filerot...

– Veniți, bă, la procesul meu, la Curtea marțială, ne-a spus el fără emfază, parcă ne-ar fi spus, ne vedem, bă, mâine, la Tiparul universitar, ca de obicei, stăm de vorbă și pe urmă mergem la Gambrinus.

Ne-am împrăștiat și ne-am regăsit câteva săptămâni mai târziu la procesul lui. Intrasem în clădire fără nicio autorizație, sau poate aveam autorizație, nu știam nimic. Lume nu era, tribunalul gol. L-am zărit pe Filerot în dreapta estradei judecătorului între două baionete, precedat însă de câțiva dezertori, al căror proces, fără avocați, a fost scurt. Noi însă, prin strădaniile fratelui lui Filerot, știam că el, Filerot, avea ca apărător un celebru avocat în care ne pusesem mari speranțe și ale cărui teze de apărare le cunoșteam. A început să pledeze bombastic, spunând că clientul său, civilul bondoc și gras din boxă, poet imprudent și obscur, avea ceva cu glanda tiroidă, care glandă putuse să-l aducă spre manifestări incontrolabile, așa cum spunea avizul unor celebrități medicale, aviz pe care îl înmâna prețios și sigur de el, judecătorilor... Piesa de la dosar, acuzatoare, ridică el vocea, adică volumul de versuri *Om*, nu era emanația unui spirit lucid, ci a unei dereglări care se identifica cu articolul... paragraful... cerea instanței să-l considere iresponsabil...

Credeam cu toții că acest truc îl va salva pe prietenul nostru. Instanța însă nu ținu seama de asemenea subtilități și asemenea somități și aflarăm a doua zi că Sergiu Filerot fusese condamnat la moarte.

Citisem *Ultimele ore ale unui condamnat la moarte*, de Hugo, dar experienţa lecturii, care poate cutremura conştiinţa noastră în timp ce citim (o experienţă a spiritului), nu coincide şi nu e acelaşi lucru cu viaţa noastră concretă, care nu totdeauna angajează spiritul, deşi oroarea poate fi cu mult mai mare. Nu ştiam cine era şi ce făcuse condamnatul lui Victor Hugo, dar eram alături de cel care îşi imagina supliciul, adică scriitorul! Acum ştiam cine era condamnatul, dar nu puteam să-mi imaginez că supliciul va avea loc. Adică cum? Filerot va fi omorât, împuşcat? De ce? El? Pentru ce? Era printre noi, făcea parte din viaţa noastră, de ce să fie el împuşcat? Atunci trebuia să fim toţi împuşcaţi, tot grupul! Şi cum acest lucru nu-l concepeam, dar nici nu ne desolidarizam de el, în ziua când am aflat sentinţa, am luat volumul lui de versuri şi în singurătatea camerei mele am scris cu nepăsare de ceea ce putea să mi se întâmple, pe coperta ultimă, cu litere apăsate, în câteva fraze, cuvinte despre destinul unui poet, într-un timp istoric turbure şi primejdios.

Cine doreşte să fie arestat? Nimeni. Dar cine vrea să stea acasă astupându-şi urechile când un prieten a păţit-o, pentru gânduri care au fost comune?

Mă aşteptam, de la o zi la alta, să fiu ridicat de-acasă, sau toţi împreună să fim arestaţi la redacţie. Fiecare avea la el volumul lui Filerot, probă sigură a adeziunii la conţinutul lui. Firește, gândeam, chiar la moarte n-aveam să fim condamnaţi, dar nici ieftin n-aveam să scăpăm. Porneam de la gândul că, torturat, Filerot spusese la anchetă cui îi mai dăduse el volumul. Sau chiar dacă nu spusese şi nu fusese torturat, anchetatorul, fără să fie prea abil, avea să caute în jurul arestatului şi să afle foarte simplu cine îi sunt prietenii. Zilele treceau însă şi nu ne aresta nimeni. Mulţi ani mai târziu, prin '57 sau '58, am înţeles de ce. Mecanismul represiunii lui Antonescu nu era bine pus la punct. Nu era, adică, rodat. A aresta pe toată lumea care era prietenă cu condamnatul era o subtilitate la care acest mecanism încă nu ajunsese.

În acele zile am vizitat-o pe doamna Niculescu, mama lui Filerot, ca să aflu ştiri despre el. Mică figură care semăna cu fiul ei, nu aşa grasă, dar la fel de liniştită şi tăcută. Mi-a spus că fiul ei nu

e acasă, şi a vrut să închidă uşa, crezând că sunt un străin oarecare. Locuiau pe Colentina, în două odăi modeste, care le aparţineau. Tatăl murise. Mi-a spus că băiatul (aşa îl vedea ea, un băiat) nu fusese împuşcat, pedeapsa i se comutase în muncă silnică pe viaţă şi că fusese trimis deocamdată într-un lagăr militar.

L-am revăzut pe Sergiu Filerot după război. Arăta neschimbat, ca şi Bezuhov, cu care semăna şi la chip şi la impulsul care îl determinase să se vâre singur în mecanismul orb al represiunii; scăpase ca şi eroul tolstoian ca prin minune din faţa plutonului de execuţie, dar nu ştiam cum, în ce împrejurări, fusese mareşalul însuşi cel care îi comutase pedeapsa, sau altă autoritate militară din ordinul acestuia, în urma unui raport favorabil, misterios sau de rutină, pedeapsa cu moartea fiind menită doar să înspăimânte? N-aveam să aflu, fiindcă el n-a vrut să-mi povestească. A lucrat un an, doi, la un ziar, pe urmă ne-am pierdut unul de altul.

39

Departe de a simți nevoia de a mă debarasa de cel care cu atâta entuziasm mă descoperise, cum îmi spusese Nichifor Crainic că trebuie să fac, adică de Miron Paraschivescu, dimpotrivă, începu să mă lege de el o prietenie fecundă, comunicativă şi plină de afecțiune. Ne plimbam împreună prin Bucureşti zile la rând, luam masa tot împreună, mă ducea prin străzi tăcute, încremenite şi misterioase, de-o frumusețe care ne oprea pe loc uluiți. „Ai văzut, zicea, lumina-aia de-acolo? Nu ți s-a părut că era eternă şi că şi noi am avut o clipă sentimentul că ne aflam pe strada aia de totdeauna?" Odată am stat câteva ore şi am contemplat bustul lui Anton Pann, într-o mică piațetă pe o astfel de stradă care, cum spunea Mateiu Caragiale, venea parcă „zice-se de demult". Îi plăcea Anton Pann şi nu se mai dezlipea de lângă epitaful poetului, scris de el însuşi, pe care îl recitea cu hohote de admirație şi pe care mai târziu avea să-l imite. Petreceam lungi după-amiezi în frumoasa lui garsonieră de pe strada Romniceanu, din Cotroceni, răvăşindu-i biblioteca. Ar fi vrut să-mi placă ce-i plăcea lui, de pildă Lautréamont, care însă pe mine mă plictisea. A fost încântat însă că mi-au plăcut *Craii* lui Mateiu Caragiale, deşi nu atât de mult cât lui, i-am spus că Pirgu era confecționat şi încărcat cu prea multe vicii ca să fie convingător şi că natura adevărată a acestui personaj trebuie să fi fost alta. „De ce crezi?" m-a întrebat el. „Trebuie, i-am răspuns, să fi avut şi el poezia lui din moment ce şi cei trei crai, la fel de stricați, o aveau pe-a lor. Or, aici Mateiu îl despoaie prea tare pe Pirgu şi-i arată toate părțile ruşinoase. Un scriitor nu trebuie să aibă aversiune pentru niciunul din personajele pe care le creează, sunt rodul imaginației lui... De pildă taică-său, simți că ține până şi la Dandanache. I-o fi făcut ceva în viață acest Pirgu, lui Mateiu." „Da, mi-a răspuns Miron, aşa este, i-a făcut, Pirgu reprezintă canalia, noroiul, omul fără nicio noblețe, în timp

ce Mateiu se credea descendent din prinți îndepărtați... Gândul că socialmente putea fi egal cu de-alde Pirgu îl indigna probabil prea tare, fiindcă taică-său i-a arătat capul lui mare spunând că e turtit de atâtea tăvi de plăcinte pe care înaintașii lui le-au purtat pe creștet." Mi-a dat să citesc Jean Giono, care scria tot despre țărani, nu m-a entuziasmat, prea mult lirism, i-am spus. „Da, e un poet al naturii sălbatice. Citește atunci *Les paysans*, de Reymont, e un polonez, mai realist..." Era într-adevăr foarte realist, dar Rebreanu mi se părea mai viguros și mai epic. Într-o zi am dat de un filosof, Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*. „Asta e ultima lui carte, mi-a spus Miron, dacă te interesează citește-i-le întâi pe celelalte și pe urmă *Ecce Homo*, fiindcă aici vorbește despre ele și dacă nu le-ai citit, n-o să înțelegi..." Care erau celelalte? Erau înscrise pe o pagină interioară și mi le-am notat.

Am găsit la anticarul meu *Așa grăit-a Zarathustra*, în românește și încă două în versiune franceză, *Par delà le bien et le mal* și *La généalogie de la morale*, vechi, galbene, aproape zdrențuite, apărute demult la *Mercure de France*. Acest Zarathustra mi-a făcut impresia că trebuie să fie o specie de profet indian, persan sau brahman, o traducere făcută de filosof după o operă necunoscută sau reluată după texte vechi. Indienii ăștia au obiceiul să moară voluntar apoi să se trezească tot voluntar, să se ridice în văzduh după îndelungi practici yoghine, să atingă Nirvana. Krishnamurti era mult mai interesant decât acest Brahmaputra care vorbea ditirambic, cu o vervă neobosită. Se înțelegea bine cu soarele căruia îi spunea, o, mare astru, care ar fi fericirea ta dacă nu ne-ai lumina pe mine, vulturul și șarpele meu?... Coboară în oraș și vorbește poporului: Vă învăț ce este supraomul. Omul e ceva care trebuie depășit. Ce-ați făcut ca să-l depășiți? Altădată omul era maimuță și acum încă omul este mai maimuță decât o maimuță... Sufletul vostru este sărăcie, murdărie și demnă de milă mulțumire de sine... Dumnezeu e mort... Unde e deci fulgerul care vă va linge cu limba lui? Unde e nebunia care ar trebui să vi se inoculeze? Iată, vă anunț supraomul: el este acest fulger și această nebunie!... Iată, sunt un vizionar al trăsnetului și acest trăsnet se numește supraom...

În loc să mă îmbete, cum ar fi fost firesc la vârsta aceea, îl citeam pe marele filosof cu neîncredere; trufia pe care i-o simțeam printre rânduri mă îndepărta de mesajul său.

Bineînțeles că mulțimea nu-l înțelege, râde de el, așa cum nu sunt înțeleși și se râde de marii profeți. O să vă spun trei metamorfoze ale spiritului, continua filosoful, cum spiritul devine cămilă, cum cămila devine leu și cum în fine leul devine copil... Și filosoful continua luând în derâdere idolii, preoții, miloșii, virtuoșii, canaliile, înțelepții iluștri, oamenii sublimi, savanții, poeții. O poezie abia frânată, o poezie a gândirii însă, dar și a unei exaltări lucide, curgea ca un torent peste pagini. Era greu să spui că însăși gândirea era și ea aruncată în aer, fiindcă gândirea exista, dar una abia coerentă. Ce făcea el în caverna lui din munți? Urmăream pagină după pagină să-l văd trecând în sfârșit la acțiune, fiindcă ceva pregătea, dar ce? Evanghelia după Matei avea patruzeci de pagini, în care găseai o nouă religie, pe concret, cu parabole clare, o viață, o răstignire și o înviere. Ăsta nu mai termina cu profețiile lui delirante și în plus nu pățea nimic și nici nu era limpede cum după spusele lui puteai deveni supraom. M-am uitat la sfârșit să văd dacă într-adevăr înfăptuia sau pățea ceva. Nimic, stătea mai departe, în cavernă, ieșea afară, vorbea cu soarele, păsările, animalele îl înconjurau, etetera, etetera... M-am uitat prin celelalte două volume. Acolo, da, era filosofie, dificilă însă pentru gustul meu de claritate, și poate că și limba era un handicap, nu citisem până atunci filosofie decât în traduceri.

– Miroane, spune-mi tu ce e supraomul lui Nietzsche, rezumă-mi tu filosofia lui, fiindcă nu pot să-l citesc, mă enervează.

– Supraomul, zise Miron, e în primul rând omul eliberat de orice morală și în care irump forțele vitale, instinctuale. Filosofia lui e un atac la adresa creștinismului, pe care îl consideră o catastrofă în care a căzut omenirea de două mii de ani. Trebuie citit, orice atac asupra valorilor le poate întări. Dacă iubești civilizația noastră greco-creștină ai să vezi cum efectul după lectură este exact contrariu celui scontat de filosof. Nenorocirea e că a fost luat în brațe de Hitler și banda lui, care se cred supraoameni... Te incită să aperi ceea ce el vrea să dărâme. Atacul e îndârjit, ai să vezi. Ce e de râs însă e

că nici nemții nu scapă de diatribele lui, aproape nimeni, nici măcar Luther, acest popă fatal, Kant, Schopenhauer, iar din rest, Dante e un nenorocit de creştin. În Shakespeare n-ai să găseşti un aer atât de tare ca în Zarathustra, zice el însuşi despre sine. Cât despre Shakespeare, în general n-are cultură...

– Aşa zice?

– Da, geniu incult. Voltaire e mai generos, îi spune geniu barbar, dar asta pentru că Shakespeare nu scria ca Racine şi Corneille. E mai explicabil. Cine sparge formele clasice poate să pară unui contemporan sau iubitor al clasicismului, barbar. Îi place însă Heine, care e evreu, a, ha, ha, cum se împacă Goebbels cu chestia asta nu ştiu... Şi mai cine crezi? Cine crezi că îi place?

– Ei, cine?

– Paul Bourget, Pierre Loti, Gyp, Meilhac...

Miron se îneca de râs: Auzi cine!

– E de-al nostru, săracu', adăugă el, e simpatic.

N-am înţeles, cum de-al nostru? l-am întrebat.

– E scriitor, în loc să-i placă Dante sau Shakespeare, îi place Paul Bourget, Pierre Loti, Gyp, Meilhac... E invidios şi el pe cei mai mari ca el.

Aşa deci! Supraomul era prin urmare o simplă fantezie?

– Nu chiar, zise Miron, descoperă-l singur, nu-ţi spun mai mult, nici în rău, nici în bine. Astea sunt lucruri fără importanţă, că îi plăcea Bourget şi ceilalţi, poate că îl distrau cum ne distrează muzica uşoară, ceea ce nu ne împiedică să ne înfiorăm de tunetele lui Beethoven. Mai bizar (adică nu e bizar, e conform cu atacul lui împotriva idealismului) e faptul că în clipa când el vede că Socrate de pildă opune instinctelor raţiunea, imediat îi apare în faţă decadentul tip, instrumentul descompunerii greceşti. Lui îi place zeul Dionisos, care nu e numai un zeu al viei, al vinului şi al naşterii, ci şi al tenebrelor, expresia vieţii plenare, instinctuale, Dionisos pe care Cristos l-a omorât. Cristos, după el, a înjosit astfel omul, înstrăinându-l de natura sa dionisiacă.

– Şi ce e Zarathustra?

– Oricine distruge trebuie să pună, sau să propună ceva în loc, răspunse Miron. Ţi-am spus, Zarathustra e tipul de om pe care îl

propune el în locul omului moral, infestat de creştinism şi de orice idealism de orice speță.

– Nu înțeleg, ce găseşte el rău în creştinism?

– Resentimentul, şi idealul ascetic al preotului, care reprezintă voința sfârşitului, adică o decadență, în timp ce el propune doctrina eternei întoarceri, *l'éternel Retour*, adică repetarea absolută şi infinită a tuturor lucrurilor.

– Înseamnă, spusei eu atunci, că pentru atei filosofia lui e o mană cerească.

– Nu ştiu dacă nu e pentru creştini, zise Miron şi râse de paradoxul său. El nu ştie, adică ce zic eu că nu ştie, ştie, că e mare, dar mi se pare că scapă din vedere faptul că frâna creştinismului a făcut şi face şi mai puternică explozia dionisiacă.

– Da, dar e însoțită de căință, de conştiința păcatului, zisei eu. Mama a început să se ducă la biserică după o tinerețe păgână.

– Vezi, zise Miron, tot ai înțeles ceva din Zarathustra, te referi tocmai la sentimente care lui Nietzsche îi repugnă: căința, păcatul, mila, bunătatea, virtutea... Toate astea țin după el sub obroc manifestarea plenară a instinctelor vitale.

– Bine, zic, dar Eriniile nu le-a inventat Cristos.

– Le-a amplificat, zise Miron.

– Deci Iuda nu trebuia să se spânzure, după vânzarea lui!

– Cred că nu, zise Miron şi râse.

Fremăta de plăcerea conversației, iar eu simțeam o plăcere egală şi îmi părea rău că nu puteam încă să-l citesc pe filosof integral. Îmi apărea, într-o fulgerare, ca un demon şi la douăzeci de ani demonii ne atrag mai mult decât îngerii... Dar nu eram pregătit să-l întâlnesc...

M-am reîntâlnit cu el mulți ani mai târziu, după ce am fost contrariat de neocreştinismul şi fatalismul tolstoian. Războaiele, marile cataclisme? Nu vin de la oameni... În luptă, inteligența e o ispită. Ceea ce te atrage spre un succes orbitor e o capcană, mai mult, o zădărnicie şi o vanitate smintită. Vrei să-l prinzi pe Napoleon în cursă şi să-l iei prizonier? Ce prostie! E rănit mortal, nu-ți ucide zadarnic oamenii încercând să-l ataci, merge şi singur spre pieire. E suficient să-l urmăreşti ca pe-o fiară pe care condiții mai rele

decât atacul îl vor distruge: frigul, zăpada, drumul lung... „Adio, Andrei, zice prințesa Maria fratelui ei, care refuza să ierte răul care i se făcuse. Adu-ți aminte că nenorocirile vin de la Dumnezeu şi că oamenii nu sunt niciodată vinovați." Chiar aşa, nu sunt *niciodată* vinovați? Adică ce sunt, doar instrumentul a ceva mai presus de noi? Şi fraternitatea lui Andrei, când vede că rivalului său i se taie picioarele, şi simte pentru el o adâncă milă. Este sau nu este Anatol un ticălos? Atunci de ce să verşi lacrimi pentru el când a vrut (şi n-a reuşit decât din întâmplare) să-ți fure iubita şi să se delecteze tocmai de inocența ei? Subjugat de grandoarea creației, eram iritat de doctrina care se insinua din ea: Platon Karataev mi se părea un guguman, cu rugăciunile lui: „Doamne, fă-mă să dorm ca o piatră şi fă-mă să mă scol ca o pâine coaptă." Că era prizonier şi putea muri şi de ce era prizonier şi de ce trebuia să moară, erau întrebări pe care instinctele sale moarte nu-l mai împingeau să şi le pună. Dar de când instinctele vitale s-au stins ele astfel în noi? Când s-au transformat într-o astfel de resemnată înțelepciune? Şi Bezuhov îl admiră, el care îşi ascultase odată instinctele şi pusese mâna pe placa de marmură a biroului să-i crape capul desfrânatei Hélène: te omor, urlase el, înspăimântând-o. Aşa da! Şi dacă ar fi omorât-o pe loc pentru neruşinarea ei sfidătoare, pentru murdăria ei de a fi atras în cursă un inocent fiindcă era bogat, pentru ca după aceea să-i aducă în casă amanți, ar fi fost în ordinea naturii, ca un trăsnet... Aşa, e doar ca un fulger şi faptul că Hélène moare de o angină pectorală e uman, prea uman... O slăbiciune a creatorului ei ca şi în cazul lui Kuraghin, când doar războiul îi taie picioarele... Dubla natură a eroilor tolstoieni, prinşi între instincte şi în acelaşi timp detaşare fatalistă de ele, mi se părea o sfâşiere a naturii umane care mă amețea şi în acelaşi timp mă revolta. Homeric, cu forța cataclismului, simțeam că țâşnise din firea omului acel *te omor* şi penibilă experiența morală alături de Platon Karataev. Teren al acestei dedublări aflam că a fost însuşi Tostoi, care în clipa când soția lui bolnavă se pregătea să moară în mod sublim, el era fericit (detaşarea ei de viață, cuvintele frumoase pe care le rostea sub febră, iertarea pe care o cerea tuturor) pentru ca a doua zi, când avea să afle că ea a învins

moartea, să fie profund dezamăgit. Totul ar fi putut să fie atât de frumos, atât de înalt... Şi când colo ea avea să se facă sănătoasă, să reînvie puternica ei gelozie, încăpățânata ei dorință de a-şi păstra soțul numai pentru ea şi pentru numeroşii ei copii... Exasperat, încrezându-se într-un medic imbecil şi adormit, bătrânul avea să fugă cu un tren, şi între tampoane, sau pe scară, să prindă o pneumonie şi să moară într-o gară pustie.

Humain, trop humain! Era o exclamație nietzscheană şi mi-am amintit atunci de acest dionisian contemporan cu Tolstoi, care îmi apăruse la douăzeci de ani ca un demon. Mai bine înarmat, am căutat din nou cărțile lui. N-am găsit însă în ele experiența unei Hélène sau a unei Natașe fără să doresc bineînțeles să le prezinte ca un romancier. Era un filosof şi un poet, nu un creator epic, se compara cu Shakespeare şi Dante, nu cu Homer sau Balzac. Zarathustra însă, în caverna lui din munți, declară că n-are pentru femei decât un *mic adevăr*, biciul! *Meschin, prea meschin*, am gândit. Pentru sursa primordială a vieții pe care o exalta, atât găsise el!? E adevărat că nici Cristos n-a cunoscut o Hélène ca bărbat, deşi se pare că da, pe Maria Magdalena, dar celor care vroiau să omoare cu pietre o desfrânată, el le-a spus: cel care se crede în sinea lui curat, să arunce primul cu piatra. Toată vorbăria lui Zarathustra nu atingea nici pe departe această înțelegere a naturii umane, violentă, răzbunătoare, plină de prejudecăți, robită instinctelor, infamă, cum a înțeles-o nazarineanul. Dionisianul era prea inferior în isteria cu care exalta el instinctele, ca să nu înțeleg că nu le cunoştea deloc, cum le cunoştea uriaşul de la Iasnaia Poliana, care luptase împotriva lor cu toată forța geniului său, ca să nu sucombe. Critica creştinismului şi a oricărei morale era uşor de făcut şi nu trebuia pentru asta un curaj colosal, cum declara Nietzsche. Dar pentru încrederea totală în instincte ce garanții aveam că ne va dărui un om liber, mândru şi aşteptat? Selecția naturală? În secolul nostru s-a văzut că biruitor nu iese un astfel de om liber, mândru şi aşteptat; ci bruta laşă, care, eliberată de orice morală, se selecționează rapid şi se uneşte cu alte brute împotriva oricăror veleități de libertate şi mândrie, omorând orice scânteiere a spiritului şi aruncând omul în perversiunea delațiunii,

a corupției și fanatismului. Spinoza, în singurătatea sa unde șlefuia lentile ca să-și câștige existența, a fost mult mai liniștit decât Nietzsche și mai profund, fiindcă a fost mai adânc lovit: renunțând la religia sa ca să poată trăi cu fata iubită, i s-a cerut să treacă la religia ei. A răspuns: n-am renunțat la o religie, ca să trec la alta, ci am renunțat la orice religie. A pierdut totul, ai săi l-au blestemat și l-au izgonit din comunitatea lor, ceilalți nu l-au primit. Senin, l-a corectat pe nazarinean mai modest, dar mai convingător, ura nu poate fi învinsă prin simpla iubire, ci printr-o iubire *mai puternică* decât ura. Într-adevăr, o ură mare nu poate fi învinsă printr-o iubire mică! Acest joc dramatic în care omul e prins să-l joace i-a scăpat lui Nietzsche, n-a vrut să accepte că e un blestem, a imaginat un om pe deasupra acestei realități, care dă naștere conflictelor dintre oameni, când liniștite, când demențiale, închipuindu-și că dacă ispitește omul cu eliberarea de orice morală, va ieși din asta o specie mândră, liberă și binevenită. Lăudăroșenia lui din *Ecce Homo* că el ar fi o fatalitate ca și creștinismul, m-a făcut să mă întreb de ce nu și-a dat seama că nu mai înfrunta el de mult un creștinism activ și dacă ar fi fost în fața unui nou Savonarola n-ar mai fi îndrăznit să fie atât de ditirambic: l-ar fi ars pe rug la prima erezie, cum a fost ars el însuși. Înseamnă că timpurile erau schimbate (și nu de el!) când putea să scrie: „*...Un jour s'attachera à mon nom le souvenir de quelque chose formidable – le souvenir d'une crise comme il n'y en eut jamais sur la terre, le souvenir d'un jugement prononcé contre tout ce qui jusqu-à présent a été exigé, sanctifié. Je ne suis pas un homme, je suis de la dinamite.*" Nu mai spune! Bizuindu-se pe aforismele lui, s-au putut pronunța câteva decenii mai târziu cuvintele: ucideți, iau asupra mea remușcările voastre de conștiință. „*Il y aura des guerres comme il n'y en eut jamais sur la terre. C'est seulement à partir de moi qu'il y a dans le monde une grande politique...*" A fost, filosoful a fost luat în brațe de o „mare politică". „*Je suis de beaucoup l'homme le plus terrible qu'il y eut jamais.*" Da, dar n-a bănuit că ceea ce i se părea lui că aduce rău, morala, nu venea de la morală, ci tot din om, din natura lui, fiindcă nimeni n-a crezut vreodată că fățărnicia, minciuna, șiretenia, perfidia sub care se ascundea după el vampirismul

preoților ar veni de la Cristos. Toate acestea capătă o eternă mască, și puțin interesează denumirea ei. Obsesia sa de a distruge valori care numai în aparență erau legate de morala vampirică (creștinismul fiind după el o doctrină care suge sângele vieții, al trupului) extinsă la orice morală, mă neliniști. Știam de mic că omul nu e încătușat atât de tare de opreliștile moralei, cât de puterea condițiilor, a nașterii sale sub semnul eredității și a societății în care trebuie să trăiască și să-și caute fericirea. În secolul XX noi ne-am îndreptat mai atent privirea spre societate, această zeiță suverană, pe care atât Dionisos cât și Cristos au ignorat-o. Care sunt legile care o guvernează? Ca scriitor însă am revenit încă multă vreme sub vraja fatalismului tolstoian. În ziua aceea însă, când eram cu Miron Paraschivescu, eram liber ca o pasăre a cerului și prietenia care mă lega de el era singurul mit în care credeam...

Tocmai se dezbrăca de pijama să ieșim în oraș și rămăsese pe marginea patului, nedumerit și abătut. Era mic, ca și mine, o mână de om, cu picioarele subțiri ca niște țurloaie.

– Miroane, zic, ce e pe picioarele tale? Ce ai?

De la genunchi în jos picioarele lui erau roșii. El și le mângâia de sus până jos parcă ar fi vrut să-și dea seama dacă simțea vreo durere și nu zise nimic. Nu erau bube, pur și simplu pielea sa brună în restul corpului era roșie ca focul începând de sub genunchi până la tălpi.

– Nici eu nu știu, o să mă duc la un doctor.

Tânjea după o iubită, Loti, care îl părăsise și nu se putea consola. Îmi povestea de fiecare dată noi detalii despre această mare iubire a vieții lui și cum n-o s-o mai revadă niciodată, deși și ea îl iubea. Dar nu-mi dezvăluia secretul, fatalitatea care îi despărțise. În schimb îmi povestea cum se iubeau, cum fiecare obiect și fiecare colț al fostului lor cămin era impregnat de dorințele lor, șoaptele și declarațiile lor patetice. Aerul pe care îl respirau, cuvintele șoptite de unul și reluate de celălalt ca și când i-ar fi urmărit chiar gândul în smulgerea lui intimă. Nopți nedormite, imposibilitatea de a se despărți fie și un minut, suferința despărțirii imense a unei dimineți întregi... Avea fotografii cu ea (dar și alte fotografii cu țigani) și mă uitam curios să văd dacă măcar Loti a lui era frumoasă.

Nu era nici frumoasă, nici urâtă şi începuse să mă plictisească discret această istorie... „Miroane, îi spuneam, caut-o, ea te aşteaptă!“ „Crezi?“ „Sunt sigur!“ Tăcea şi nu înţelegeam de ce nu acţiona sau de ce n-o uita, dacă lucruri de nemărturisit îl împiedicau s-o mai vadă. La restaurant se uita ca un şarpe la muierile altora şi îmi propunea să le urmărim la plecare. Nu-şi lua ochii de pe câte una şi abia mai vedea ce are în furculiţă. Într-o zi mi-a arătat locul unde se petrece ceea ce povestea Mateiu Caragiale în *Sub pecetea tainei* şi cam pe unde se petrecuse şi scena cu Pena Corcoduşa, care, beată, plină de murdărie, făcând scandal, fosta iubită a marelui duce rus striga văzând craii: „Crailor! Crai de Curte Veche“. Între ficţiune şi realitate, poetul *Cânticelor ţigăneşti* fugea de singurătate, în timp ce eu o căutam, fiindcă între două servicii, nopţi nedormite la ziar şi întâlnirile cu el, nu puteam să scriu nimic...

40

Simțind că prietenia noastră intra într-o penumbră din lipsă de evenimente, într-o zi îi răspunsei *da*, la o întrebare pe care mi-o pusese de câteva ori de-a lungul acelor luni de vară: dacă iubeam pe cineva, pe cine, şi să-i povestesc şi lui...

– Hai, zice, te ascult. Cunoşti versul: *„Ma chair est triste, hélas! et j'ai lu tous les livres."* Aşa mă simt eu acum.

Eram la el şi stăteam întins în pat, cu mâinile sub ceafă. Am vrut să încep, dar cineva a bătut în uşă. A strigat intră, dar fără să se ridice. Intră o pereche. Bărbatul şters, dar femeia, o brunetă, era de o frumusețe curioasă, între vampă şi intelectuală, ceva fascinant. Ea se duse drept la Miron, se aşează lângă el pe pat şi, îngrijorată, îl întrebă ce are. Îi puse mâna pe frunte şi îl întrebă dacă n-are un termometru, fiindcă i se părea că îi ardea fruntea. Miron răspunse că are 37 cu 2-3, i se întâmplă adesea să aibă aceste stări subfebrile, dar că... Femeia, în pantalon bine strâns pe un corp micuț, făcu câțiva paşi prin cameră şi schimbară câteştrei ştiri politice şi de pe front. Da, nu era bine. Nemții înaintau adânc în inima Rusiei, mai ales spre sud, spre Donbass şi Volga. Era clară intenția lor, vroiau să taie Volga şi sursele de petrol ale Rusiei, s-o asfixieze şi să învăluie Moscova dinspre Stalingrad. Era adevărat, câteva lucruri importante se petrecuseră, nemții fuseseră respinşi în decembrie din fața Moscovei, războiul fulger eşuase, nicio revoltă nu se petrecuse în spatele frontului rusesc, cum sperase Hitler, Statele Unite intraseră în război atacate de japonezi (Japonia nu avea de gând să atace Sovietele), dar, iată, pericolul era mare, încordarea germană supremă, ruşii continuau să fie împinşi înapoi. Miron mormăia, nu se înviora deloc şi eleganții musafiri (căci erau foarte eleganți amândoi) se retraseră cu promisiunea că îi vor trimite un medic. Erau evrei, îmi spuse Miron. Locuiau într-o garsonieră deasupra lui. Evrei? mă mirai eu şi îi relatai experiența mea din Fierbinți.

– Nu pe toți îi ia la muncă, zise Miron. Unii plătesc şi îşi văd de treabă.

Mai târziu aveam să-i întâlnesc (şi încă cum!) pe cei doi, în presă şi în lumea literară. Insul avea să facă să apară în *Scânteia* un articol injurios la adresa mea, după debutul în volum, în '48, iar mai târziu să fie numit secretar general al Uniunii Scriitorilor şi aveam să scăpăm de el cu greu, într-o şedință memorabilă prezidată de un membru al Biroului politic, care îl susținea. Acuzații precise n-aveam împotriva lui, dar era o nulitate şi nu puteam suporta să fie pus în fruntea Uniunii un astfel de zero total, care pe deasupra locuia într-o vilă somptuoasă, cu grădină şi cu trei servitori, câte unul pentru fiecare opt ore, să-l vegheze când scria el câte un articol de îndrumare, nesărat şi înțesat de lozinci.

– Spune, zise Miron toropit. Te ascult. Pe urmă ieşim să ne plimbăm.

Am început prin a-i povesti cum am cunoscut-o, că era opticiană şi că multă vreme după ce m-am îndrăgostit de ea, de atunci de când s-a apropiat atât de tare de mine şi mi s-a uitat în ochi, n-am mai îndrăznit să mă duc s-o văd, deşi un pretext aveam, ochii, bineînțeles, dar eram rău îmbrăcat şi îmi dădeam seama că n-ar fi putut ieşi cu mine pe stradă nicicum aşa cum arătam, cu un palton de popă şi cu un costum cumpărat cu o mie de lei de la Taica Lazăr. Acum câteva luni însă m-am dus. Întâi m-am uitat îndelung prin geam s-o văd dacă îmi plăcea, dacă era aceeaşi femeie frumoasă, cum mi se păruse atunci că e, şi dacă înăuntru era aceeaşi atmosferă învăluitoare şi dulce, de căldură umană şi prietenie care mă făcuse să-mi bată inima. Da, era aceeaşi, totul era neschimbat, ba chiar chipul ei era mai tânăr decât în ziua aceea când îmi pusese cu mâna ei ochelarii la ochi şi prima ființă pe care o văzusem cu ei fusese ea şi mi se păruse mai bătrână, cu accentuate riduri la coada ochilor. Dar de-atunci am observat că toți avem, chiar şi cei tineri, acest început de labă de gâscă deasupra pometilor şi opticiana, gândeam în clipa aceea, abia dacă putea fi mai mare decât mine cu doi-trei ani. Am intrat înăuntru. Eram liniştit, ştiam de ce veneam şi asemeni lui Julien Sorel aveam în cap un plan pe care să-l pun în practică dacă întâlnirea eşua. Întâi: să văd

dacă mă recunoaşte. Al doilea, să văd dacă avea să mă invite ca atunci, în camera semiobscură şi scena să se repete. Şi al treilea, acolo, să-i şoptesc ceva, nu ştiam ce, în orice caz o şoaptă care, gândeam eu, fără să mă fac ridicul, să fie o întrebare acoperită, dar îndrăzneață, din care ea să ghicească starea mea de spirit. Avea un client înainte şi am aşteptat câteva minute. Pe urmă, ce surpriză! Fără să se fi uitat la mine, sau cel puțin eu nu observasem, în acele minute mă zărise şi mă recunoscuse, deşi nu-i aruncasem nicio privire, stătusem chiar cu spatele uitându-mă în vitrină, nu mă holbasem adică la ea... Apoi o împrejurare favorabilă, era singură, colegul cu care lucra lipsea. Şi apoi surpriza totală: mi-a zâmbit. „Bravo, zice, n-ai uitat ce ți-am spus, să vii, după un an, la control. Unii nu mai vin, deşi e necesar, ochii trebuiesc controlați chiar mai des. Cum te simți?" Ideea de control fusese exprimată, totuşi i-am răspuns: „Nu prea bine, adică nu formidabil de bine..." „Adică?" „Îmi vine să dorm la lectură. Acum sunt ziarist, m-am grăbit eu să mă destăinui şi să mint (eram corector şi scriitor, ziarist nici vorbă, dar eu mă feream să spun că sunt scriitor) şi când citesc materialele, mă apucă somnul." „Poate eşti obosit?" „Tocmai, că nu sunt." „Şi la ce ziar lucrezi?" „La *Timpul*." „Ți-am găsit data trecută leziuni pe fundul ochiului?" „Nu!" „Cum te numeşti?" S-a uitat într-o cartotecă şi a verificat. „Da, s-ar putea ca ochelarii să fie prea puternici, sunt pentru distanță, deşi la vârsta dumitale ochiul se adaptează, e tânăr, n-are încă nevoie de ochelari de apropiere. Pe la patruzeci şi cinci de ani aşa s-ar putea să ai nevoie." Intră un client şi expresia frumosului ei chip se făcu mai rece... „Ei, zise ea apoi, ia să controlăm." Dar era detaşată, puțin ironică şi un vag surâs îi înflorise în colțul gurii. „Ştiu eu ce vrei, parcă îşi spunea în sinea ei, n-ai nimic, dar vrei să mă uit în ochii tăi, să fiu aproape de tine." „Da, doamnă, dacă nu vă deranjează!" am răspuns... „Nu e niciun deranj, dar dacă ai ceva, să ştii că trebuie să consulți un oculist. Eu nu sunt oculist, sunt opticiană şi nu pot să-ți prescriu un tratament..." „Bineînțeles", am răspuns. Îmi sugerase că pe viitor să nu mai vin la ea, îmi făcuse atunci o favoare că eram elev, acum, dacă eram ziarist, puteam foarte bine să plătesc o consultație la un specialist. Am intrat în mica încăpere

semiobscură, şi-a tras un scaun până lângă mine, a aprins micul instrument şi scena de anul trecut s-a repetat, dar mai rău, îşi lipise genunchii de-ai mei, iar chipurile ne erau atât de apropiate încât am uitat că nu trebuia decât să-i şoptesc ceva şi cu răsuflarea înăbuşită de bătăile inimii, ameţit, în prada unei mari turburări, i-am luat capul în mâini şi mi-am lipit buzele de-ale ei într-o sărutare încleştată. Ea mi-a răspuns după o secundă de ezitare, timp în care am îmbrăţişat-o şi sărutul a devenit mai pătimaş. Apoi ea s-a ridicat imediat şi a dispărut câteva clipe dincolo. S-a întors şi mi-a spus puţin posomorâtă: „Acum să stai liniştit, eşti băiat inteligent şi înţelegi de ce." „Nu, i-am şoptit, nu înţeleg, vă iubesc, din prima clipă v-am iubit." „Am văzut eu, mi-a răspuns, dar eram sigură că ţi-a trecut. La vârsta dumitale asta trece repede." „Nu mi-a trecut şi nici n-o să-mi treacă..." Ea râse la un gând care îi venise auzindu-mi spusele dar nu-l exprimă. Arătă cu instrumentul spre uşă să mă uit într-acolo şi se aplecă din nou şi mica lumină electrică începu iarăşi să-mi exploreze ochii. Întârzie îndelung, dar valul afecţiunii mele tumultuoase era în retragere, după ce se consumase în acea sărutare şi îmbrăţişare pasionată. De-aproape chipul ei îmi părea mai mare decât al meu, gura cu carnaţie bogată, ochii imenşi, nasul cu rădăcina lată între ochi, semn de personalitate puternică, turbulentă, încăpăţânată şi îndrăzneaţă până la capăt în ceea ce făcea, cum aveam să descopăr mai târziu. „Totul e curat în ochii tăi", îmi spuse ameţindu-mă deodată din nou cu această intimitate, spunându-mi tu. Dar rămăsei liniştit ca orice bărbat care după ce a cucerit o îmbrăţişare şi un sărut total şi răscolitor, trebuia apoi să stea liniştit şi să conducă cu calm evenimentele care vor urma. „Caută totuşi să lucrezi la lumina naturală a zilei şi cât mai puţin noaptea, continuă ea. Din ce parte îţi vine lumina veiozei sau a lămpii de birou?" „Nici nu ştiu! A veiozei vine din dreapta." „Nu e bine, să-ţi vină totdeauna din stânga, şi a veiozei şi a lămpii de birou. E important, şi asta pentru toată viaţa şi nu numai pentru cei care poartă ochelari. Lumina din dreapta urcă drept în ochi şi-i oboseşte, în timp ce cea din stânga o ia pe de lături, nimeni nu ştie de ce, dar s-a descoperit acest fenomen." „Doamnă, am spus, vă mulţumesc,

o să vă urmez sfaturile şi în clipele când am s-o fac, o să mă gândesc la dumneavoastră." „Fii liniştit, zise ea, n-ai nimic la ochi!" Şi spuse această frază apăsând pe cuvintele *la ochi* cu o intensă ironie afectuoasă, adică altceva putea să mă neliniştească şi trebuia să mă neliniştesc din partea aceea, nu a ochilor. Intuiam totuşi că aceste cuvinte mă avertizau. Răspunsese la sărutul meu, dar dacă nu eram *liniştit*, adică stăpân pe mine ca un bărbat (şi dacă puteam fi bărbat!), atunci nu trebuia s-o mai văd, fiindcă astfel de efuziuni, dacă nu erau stăpânite, însemna că erau întâmplătoare, turburări ale vârstei, care pe o femeie împlinită o puteau ameţi doar pentru o clipă... Ca să-i spulber acest gând m-am înclinat rece, am plecat şi am pus o lună distanţă între dorinţa mea de a o vedea şi ironia ei afectuoasă. Când am revenit, posomorât, distant, absent, mi-a aruncat o privire rapidă, gravă, aproape neliniştită, mi-a luat ochelarii de la ochi, a dispărut în încăperea semiobscură (nu mai era singură) şi după un minut a revenit cu ei în mână şi mi i-a dat cu un bileţel pe care l-am vârât imediat în buzunar. Am spus bună ziua şi am ieşit. Am mers cel puţin un sfert de oră cu biletul în buzunar, uitându-mă la oameni fără să-i văd, cu privirea micşorată de triumf, dar fără tresăriri interioare, cu sentimentul net că puteam pur şi simplu să scot biletul din buzunar şi, fără să-l citesc, să-l rup şi să-l arunc pe jos. Atât de tare o iubeam pentru abandonul ei (fiindcă eram sigur că e un abandon complet şi total) încât puteam să renunţ la ea, adică la iniţiativa ei, din bilet, să amân deznodământul, şi să vin în altă zi ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Apoi am deschis biletul: *Vino duminică la ora cinci după-amiază pe strada Lunii numărul şapte, apartamentul... numărul...* „Da, mi-am spus, e ceea ce am bănuit, mă voi duce, dar nu se va întâmpla decât ceea ce trebuie şi nu voi admite intruziunea obişnuitului în această neobişnuită aventură..." Era într-o vineri şi îmi părea rău că nu era într-o marţi, pentru ca distanţa dintre noi să fie mai mare şi aşteptarea să fie mai lungă... Am lungit-o eu în mine însumi această distanţă uitându-mă indiferent la mişcarea străzii, plictisit, neîncrezător în fericirea care îmi dădea târcoale căutând să-mi intre în inimă, prudent nu din experienţă, ci din instinct, deşi chipul ei grav mă urmărea,

gestul cu care îmi luase ochelarii de la ochi mă asalta.... Am intrat la un cinematograf şi am văzut un film din care n-am înţeles nimic, o comedie idioată care stârnea hohote în sală... Dragostea e ca moartea, îţi intră în suflet şi totul amorţeşte în tine, alungă ceea ce era înainte fiinţa ta intimă şi se instalează ea, femeia care ţi-a luat piuitul... A doua zi însă mi-am venit în fire şi mă gândeam la ea doar cu afecţiunea primei întâlniri, liniştită, fragedă şi de lungă durată, aşa cum o păstrasem în amintire un an întreg. Sărutul şi îmbrăţişarea de ieri îmi apăreau străine şi vulgare... Am sunat la uşa ei chiar cu acest sentiment de înstrăinare, aveam senzaţia că sunam la uşa unei necunoscute şi nu m-aş fi mirat dacă mi-ar fi deschis şi mi-ar fi spus pur şi simplu să plec şi să n-o mai caut niciodată. Dar inima mi-a bătut când am văzut-o: era ca şi în clipa când îmi luase ochelarii de la ochi (gravă şi intrepidă în acelaşi timp, cum se gândise ea într-o secundă ce trebuie să facă, să-mi scrie acel bilet fără să bănuiască colegul ei ceva) complice şi neliniştită... Acum aceeaşi nelinişte îi cutreiera ochii ei mari: da, ai venit şi ce-o să fie? Ce ni se întâmplă? Cine suntem noi doi?... I-am sărutat mâna şi am intrat. Locuia într-un apartament atât de frumos cum nu văzusem până atunci. Parcă era un mic muzeu (fiindcă în hol erau două coloane, iar ferestrele erau ovale, cu picioare tot de coloană, cu perdele albastre) cu mici biblioteci răspândite ici-colo, cu tablouri pe pereţi şi pereţii în *calcio-vecchio*, ca în reproduceri nu ştiu unde văzute sau închipuite... un covor gros în mijlocul holului şi unul mai mic în faţa unei canapele aurii lângă care stătea ceva cu picior de lemn, care nu ştiam ce înseamnă, ca o pălărie uriaşă în cinci colţuri, ca un cap de pagodă... „Văd că îţi place casa, zise, e a mea de la părinţi care nu mai sunt...“ Dispăru şi reveni prin alte uşi, până mă trezii într-un târziu că adusese cafele, o sticlă de coniac, prăjituri şi pahare cu apă... O vedeam fără halatul ei alb de la *Amicii orbilor*, dar într-o rochie uşoară, tot albă, cu puncte albastre, cu încreţituri bogate în poale, cu gâtul şi braţele descoperite, şi îi vedeam acum şi picioarele, cu glezna şi pulpele în deplină armonie cu chipul ei cu carnaţie bogată... „Ei, domnule, zise aşezându-se pe canapea lângă mine, văd că n-ai chef nici de cafea, nici de prăjituri şi nici de coniac. Le-am pregătit însă pentru

tine, te-aş ruga să te serveşti". Şi privirea ei mă prinse şi se mişcă la dreapta, la stânga, apoi din nou la mine, întrebătoare, parcă fascinată şi în acelaşi timp prinsă de îndoieli, totuşi zâmbind... Aveam sentimentul net că suntem amândoi două zeităţi pe acest pământ, cum simţeam totdeauna şi în sat, când mă aflam în faţa fetelor şi nu aveam curajul să mă ating de ele, deşi vedeam, pe câmp, cum alţii o făceau, le luau în braţe, se întindeau peste ele şi încercau să le ridice fustele... Ele se zbăteau, loveau cu pumnii, îşi înfigeau mâinile în chica lor, îi muşcau şi scăpau, vesele dar intangibile, deşi ai fi zis că erau pradă uşoară. Flăcăul se domolea, se întindea alături ca un câine, rugător, insistent, până la urmă domolit şi tăcut... Îi vedeam apoi stând cuminţi unul lângă altul ore întregi, în behăitul animalelor, până începeau să se reverse lung peste câmpie razele aurii ale asfinţitului... Zeitatea de lângă mine îmi amintise de mâinile mamei, de aceea mă îndrăgostisem de ea şi m-am uitat să i le văd... Stăteau, în aşteptare, întinse peste genunchii acoperiţi de rochia înfoiată. I-am luat una într-ale mele şi i-am sărutat-o. Ea mi-a răspuns în aceeaşi clipă şi printr-o strângere mi-a prins-o pe-a mea şi ne-am trezit iar faţă în faţă îmbrăţişaţi ca în camera semiobscură şi, pentru mine, ca pe câmpie (aceste două imagini contopindu-se, una de sfială şi tandreţe, alta de violenţă extremă şi uitare de sine) şi ne-am regăsit parcă uluiţi prin ceea ce e atât de străin în noi şi în acelaşi timp atât de intim, tiranic şi bestial... Abia suporta violenţa, îşi întorcea faţa de la mine când într-o parte când în alta, docilă şi furioasă, blândă şi revoltată... Apoi s-a făcut atât de frumoasă încât am rămas şi m-am uitat la ea răpit clipe fără durată... Buzele parcă i se umflaseră, obrajii îi ardeau, pleoapele nu mai vroiau să i se ridice... I-am pus mâna pe tâmplă, mângâindu-i părul revărsat, urechile fierbinţi, fruntea mare şi albă, obrazul şi gura adormită şi am uitat şi eu de mine... Nu-şi învelise frumosul ei picior gol. Şi-l întinse fratern peste ale mele. „Eşti urât, îmi şopti, dar ceva te transfigurează... o, ceva terifiant... toate vălurile cad în faţa ta..." N-am înţeles aceste cuvinte fără noimă, dar îmi plăcea că era supusă, fericită, toropită şi pierdută... Am apucat-o de umeri şi am ridicat-o şi ea şi-a dres părul fără să-şi deschidă pleoapele. I-am şoptit la ureche să-şi vină

în fire şi ea, deodată, a surâs şi s-a ridicat... S-a întors după ce a lipsit câtva timp, călcând însă tot ca într-un vis, deşi era acum trează, însă gânditoare, cu privirea într-o parte, fumând liniştită şi tăcută. „Ce frumos e, zise, când se întunecă în casă... Unde stai? Ai o casă bună?" „Destul de bună", i-am răspuns. „Pot să te vizitez?" „Sigur că poţi, i-am răspuns, dar la tine e atât de frumos!" „Şi chiar nu vrei să iei nimic? Hai măcar să bem un pahar..." Fiindcă ezitam, a turnat ea însăşi din sticlă şi am băut. Mi-a întins apoi paharul ei imediat şi am băut din nou, amândoi. Ceva iminent am văzut că se năştea pe chipul ei, şi se uita la mine cu această expresie cântărindu-mă parcă. Deodată chipul îi înflori, privirea i se aprinse de o viaţă extraordinară, şi începu să cânte cu o voce nebănuită, veselă şi patetică în acelaşi timp, ca şi când ceva s-ar fi descătuşat din dorinţa năvalnică de a spune tot, dar şi de a ascunde tot... Ce era mai ciudat, cânta aşa cum auzisem fetele la ţară, pierdută în melodie, contopită impersonal în ea, cu doruri parcă cosmice şi fatale, într-un potop de cuvinte pe care le ardea atât de tare glasul ei pătimaş, încât nu le puteam reţine nicio clipă înţelesul... Vino, draga mea-n grădină... Cu dorul care suspină... cuvinte ridicule, dar ce văitături fermecătoare cu care parcă se elibera de un blestem al clipei, care totuşi o subjuga, dar o şi înspăimânta de suferinţele viitoare pe care le presimţea... Un cântec aduce altul, de la sine, ţâşnea imediat după o tăcere de o clipă, cânta cu întreaga ei fiinţă şi se consuma ca o flacără pe un rug... Pe urmă deodată îşi înclină capul, se opri şi îmi spuse cu melancolie: „Acuma eu o să mă duc şi o să mă îmbrac în cămaşa mea de femeie şi o să mă culc. Vino cu mine. Mi-e somn... Să dormim..." Avea mişcări încetinite, dar în pat îşi trase cuvertura pe ea ca şi când i-ar fi fost frig şi îmi întoarse spatele cu mişcări frenetice. „Ia-mă în braţe", strigă. Şi o luai în braţe şi într-adevăr un frig interior o zgâlţâi în clipa aceea...

Ne-am trezit parcă înspăimântaţi, înecaţi în propriile noastre şoapte, ca şi când fiorul morţii adus din somn ne-ar fi aruncat unul spre altul, ea mai speriată decât mine, eu atins de aripa neagră a necunoscutului, căutându-mi salvarea în ochii ei mari şi frumoşi, care sticleau în întuneric ca o fântână adâncă...

Aici mă oprii. Se aşternu o tăcere. Miron se ridică în capul oaselor:

– Formidabilă imagine proiectată a unei dorinți de fericire, zise el.

– Care dorință, Miroane? Totul e adevărat...

– Dacă e adevărat, măgarule, atunci eşti fericit, zise el ridicându-se greu din pat. Vreau s-o cunosc şi eu pe iubita ta...

– Nu se poate, Miroane, ai fi în stare să te iei după ea fără nicio ruşine şi să uiți că e iubita mea.

El râse...

– Aşa este, bine, nu mi-o prezenta, dar fii atent, o să te mănânce de viu...

41

Ce câştigam eu cu două servicii? Bani, dar cât de mult pierdeam în schimb! Mă gândeam că era timpul să renunț la Statistică, cu atât mai mult cu cât opririle tăcute şi acuzatoare ale domnului Bosch lângă maşina mea deveniseră aproape zilnice. În acelaşi timp un individ unsuros de la maşina vecină mă măsura neîncetat cu o duşmănie tenace şi neascunsă. Nici nu ştiam cum îl cheamă, nu-i făcusem nimic, nu schimbasem cu el niciun cuvânt de când venisem acolo. Şi totuşi aveam sentimentul că ne cunoaştem bine unul pe altul, eu ura lui mocnită, absurdă şi scabroasă, el nepăsarea şi disprețul meu pentru persoana lui care nu mă interesa. Pe domnul Bosch îl înțelegeam, nu-l salutasem atâta vreme după ce mă angajase, eroare care se îndreaptă greu, sau nu se îndreaptă, începusem şi eu să-i port pică, serviciul îmi devenise nesuferit, dar ce-avea cu mine unsurosul? Eram cumva eu de vină că o fată venea des la mine sub pretext că vrea să se uite la diagramă? Era veselă când venea şi mă felicitase pentru nuvelele mele din *Timpul*. Începusem să ieşim la ora unu împreună. Îi plăcea lui, unsurosului, această domnişoară? Te pomeneşti că vroia să se însoare cu ea şi eu îi stăteam în cale. Ce ticălos! El nu vedea că fetei nu-i plăcea? Sau vedea şi poate tocmai de-aia mă ura? (Mai târziu am aflat că până la urmă s-a însurat cu ea.)

– Da, trebuie să pleci, îmi confirmă într-o zi gândul hoțul de brioşi şi biscuiți, fostul student, cel cu gândul la pensie, în timp ce ne mâncam într-o pauză iaurtul de la chioşcul *Herdan*. N-aştepta, zise el, să vie Bosch să-ți spună, dacă îți dai demisia o să fie mulțumit şi o să-ți plătească şi leafa până la sfârşitul lunii, în timp ce dacă te dă afară, se va nota în cartea ta de muncă şi nu e plăcut... demisionat e una, concediat e alta... Şi pe urmă nu-ți pasă, ai alt serviciu...

Mă hotărâi repede. Îi spusei domnului Bosch că sănătatea nu-mi mai permitea să lucrez în două părți şi că vreau să plec.

Într-adevăr funcţionarul deveni binevoitor şi îmi adresă cuvinte măgulitoare despre activitatea mea în presă şi că mă înţelegea, mi-era greu să dau randament satisfăcător atâtea ore de muncă din douăzeci şi patru. Riscam, mai adăugă el, să dau naştere la nemulţumiri în ambele părţi.

Ceea ce se şi întâmplase. Lovitura cu palma în masă a lui Grigorescu mă trezea din ce în ce mai des din somnul care mă biruia nopţile la corectură cu capul pe şpalt.

Prietenii se fac în mari cicluri de viaţă, când se pierd şi se regăsesc după decenii, adesea după experienţe tragice, care îi reapropie, sau după înălţări şi căderi care le amintesc ziua când s-au cunoscut şi prietenia reînvie cu noi elanuri; sau dimpotrivă, se stinge definitiv când unul intră fără scăpare pe orbite străine primelor elanuri şi este scurtcircuitat pentru orice prietenie. Prietenia mea cu Ion Caraion nu s-a legat deloc chiar din zilele când ne-am cunoscut, ci asemeni unei seminţe cu gestaţie lungă, a răsărit târziu, acoperită des de zăpezi grele. După plecarea mea de la Statistică într-o seară am avut la corectură un nou coleg. Era chiar el, un băiat cu iritări bruşte, repede reprimate, cu un râs subţire şi sarcastic. Ceva ne atrăgea pe noi doi, dar natura fiecăruia era atât de diferită încât zadarnic plecam împreună după ora unu şi rătăceam în noapte, discutând îndelung, că apropierea nu se producea. Starea sa de spirit era dominată de o amărăciune a cărei sursă îmi scăpa, îi ironizam deprimările iritate, el umplea cu inventive imprecaţii sarcastice optimismul meu congenital şi mai ales naiva mea încredere în mine. Ei bine, de ce nu o naivă încredere în tine însuţi? E mai bună o inteligenţă prea ascuţită, care să-ţi aducă drept dar zilnic revelaţia ticăloşiei altora şi să ţi se depună în suflet ca o drojdie care să-ţi taie toate elanurile? „Ochii îţi sunt daţi ca să vezi, urechile ca să auzi şi mintea să descopere", îmi răspundea el. „Nu mă interesează, dacă ceea ce e de văzut, auzit şi revelatoriu pentru mine duce la un scepticism neputincios, cu toate că justificat", îi răspundeam. „E condiţia ta de om, a conştiinţei tale", striga el pe străzile pustii cu acele exasperări bruşte, care îi erau caracteristice. Eu râdeam şi se uita la mine dintr-o parte, strâmbându-se ca la o vietate prea puţin demnă de interes, deşi vietatea

aceasta îl lua în râs, tot ca pe o vietate bizară, răsucită în reacțiile ei imprevizibile. „Scepticismul e mai viu şi mai activ decât nepăsarea mulțumită, relua el apoi afectuos, dându-şi poate seama că în forul meu interior mă bizuiam şi eu pe ceva, dacă râdeam de el, şi fiindcă râsul meu nu era sarcastic ca al lui, ci încărcat de dorința neascunsă de prietenie. Ce-ai de gând să faci cu nuvelele tale țărăneşti? Sunt bune, ai talent, dar depinde ce faci cu el." „Ce pot să fac, Ioane, decât ceea ce se face cu talentul: să-l urmezi şi să nu-l trădezi. Crezi că e puțin?" „E foarte puțin, asta se înțelege de la sine, n-o să-l trădezi şi asta fără niciun efort, e haina ta, dacă o lepezi mori de frig. E cum sunt caii tăi de la țară, care îți pasc liniştiți în grădină. Or, pe cai trebuie să te arunci, să ieşi ca o vijelie pe poartă şi să străbați drumuri, locuri necunoscute, peisaje insolite... Omul, conştiința lui, e acest peisaj. Or tu îl refuzi." „Ioane, caii mei sunt păscuți de un om care are abia douăzeci de ani. Marile aventuri încă n-au venit pentru mine. Voi, ca poeți, sunteți ispitiți de ele de timpuriu şi din pricina asta nu o dată o pățiți. De ce te grăbeşti?" „Ai dreptate", spunea deodată cu o voce tărăgănată, visătoare şi obosită.

Primul obiect al nemulțumirii lui ascunse era corectura. Nu venise din Buzău în capitală ca să mâzgălească semne de erori tipografice pe textele altora, într-un birou de la subsol, în tovărăşia unor inşi fie mulțumiți de ei cum eram eu, fie mărginiți, râzând de glumele idioate ale unui bătrân decăzut ca Sachelarie. Se sufoca. Şi acționă, şi norocul (sau poate nenorocul) îi surâse. Scrise un articol bun despre ultima carte a lui Arghezi, un roman (*Lina*) şi poetul telefonă lui Mircea Grigorescu şi îi spuse că i-a plăcut mult articolul *redactorului dumneavoastră*, un băiat necunoscut pesemne, nu mai auzise de el, dar înzestrat, cu verb incisiv. E redactor, nu? mai adăugase marele poet, dându-i astfel o prețuire pe care Mircea Grigorescu o prinse din zbor: să fie, hotărî el, adus băiatu-ăla, Ion Caraion, de jos de la corectură sus în redacție. Şi plecările noastre împreună în noapte au încetat.

Cum şi producția mea literară se oprise, şi cum prietenia mea cu Miron Paraschivescu îmi ajungea, am început să fiu, dacă nu evitat de cei de la „Popasuri", cel puțin ignorat. Numai Orleanu, citind „Pagina a doua", mă intriga prin clătinările lui din cap:

ăştia, spunea el, or s-o pățească. Luau în derâdere producția literară a unor reviste ca *Gândirea*, *Meşterul Manole*, *Dacia rediviva*, *Dacia* şi altele, unde pe lângă tracisme şi un ridicul imperialism, era elogiat soldatul german şi războiul de cruciați pe care îl duceam alături de el. Alteori Orleanu ne citea râzând câte-o mică erată, astfel: „articolul cu titlul... din numărul de ieri care a apărut din greşeală fără semnătură este al colaboratorului nostru cutare". Nu vedeam ce era de râs aici şi ne explica. În hărțuiala lor cu cenzura, cei de la „Popasuri", iar apoi din a doua pagină a ziarului *Ecoul*, recurgeau la tot felul de stratageme ca să-i înşele vigilența. Observaseră de pildă că de la o vreme orice ar fi semnat unii din ei, să zicem Caraion, se cenzura automat. Trimiteau atunci articolul fără semnătură şi cenzura îi dădea drumul şi atunci, făcând pe naivii, adăugau numele, ca şi când ar fi fost omis doar dintr-o simplă greşeală. Cum cenzorii au descoperit în cele din urmă trucul şi le-au pus în vedere că se cenzurează adesea nu conținutul articolului, ci mai ales numele, atunci au schimbat procedeul, lăsau să apară materialul fără semnătură şi în numărul următor dădeau erata, fiindcă o citea alt cenzor, căruia o simplă erată nu i se părea suspectă. Acum îl înțelegeam mai bine pe Caraion: ar fi trebuit să iau şi eu parte la această activitate plină de riscuri, când *Porunca Vremii* şi *Neamul românesc*, şi chiar *Viața* lui Liviu Rebreanu îi amenințau pe cei de la „Popasuri" şi de la *Ecoul* aproape zilnic... Da, dar nu ştiam pur şi simplu să scriu articole şi multă vreme n-am ştiut, am considerat totdeauna acest dar ceva aparte, pe care îl ai sau nu.

Tot Orleanu mi-a povestit şi aventurile celor de la „Popasuri" cu un anume Constantin Virgil Gheorghiu, care, după amplul său reportaj antisovietic „Ard malurile Nistrului", monopolizase cu ajutorul lui Eugen Cristescu, şeful serviciului secret, *Faptul divers* a cel puțin şapte ziare. Scria pe plombagină, în şapte exemplare, ştirile despre crime, procese spectaculoase şi uciderи senzaționale, le trimitea la şapte ziare şi încasa şapte salarii ca de la şapte vaci grase, luând pâinea de la gură a cel puțin şapte reporteri care mâncau astfel *de la vache enragée*. Furioşi, Ion Caraion şi Virgil Ierunca s-au dus şi ei la poliție după informații pentru ziarul

de dimineață, *Poporul*, să culeagă *fapte diverse*, să câştige şi ei un ban. Comisarul care împărțea ştirile, un coțcar şi un pilangiu, nici nu s-a uitat la ei. A fi reporter de fapte diverse, ehe, asta ridica tirajul unui ziar, şi lui, comisarului, ce-i ieşea de-aici? Nu-i cunoştea pe cei doi şi nu le-a spus nimic. Şi atunci Ion Caraion şi Ierunca au născocit ei, după metoda lui Caracudi, al lui Caragiale, fapte diverse de un senzațional care depăşea faptul real, bine scrise, cu *suspens*, cu amănunte de roman foileton, atât de gustate de public. *Poporul* le publica. Poziția lui C. V. Gheorghiu ca şi a comisarului coțcar erau minate. Tirajul ziarului a crescut, eroziunea faptului divers a stârnit derută. Comisarul pilangiu era acuzat că vinde altora ştirile tari. Pe urmă cei doi imitatori ai lui Caracudi s-au plictisit, deşi primeau 6 000 pentru ficțiunile lor, şi au abandonat ziarul *Poporul*. Eram bucuros că puterea imaginației era superioară, în ochii publicului, brutalului fapt divers. Şi că Ion Caraion era mai destins, dacă putuse inventa un astfel de joc vesel...

Mai târziu am aflat cu nedumerire de renumele mondial al lui Constantin Virgil Gheorghiu, datorat romanului său prost *Ora 25*. Personalitate de anvergură, care în România, în colaborare cu Eugen Cristescu, denunța şi dreapta şi stânga, atrăgând ura şi a comuniştilor şi a legionarilor, cunoscut de nemți, a făcut în '43 o căsătorie cu o avocată evreică nu foarte bogată, dar nici săracă; i-a obținut tot prin Eugen Cristescu acte de ariană, a plecat la Zagreb ca ataşat de presă pe lângă Ante Pavelici, unde l-a găsit sfârşitul războiului. Cum a trecut el apoi în Germania lui Hitler şi cum a ajuns într-un lagăr unde, în fața americanilor, a făcut pe antihitleristul? Cel care îmi povestea şi care îl cunoscuse bine, îmi relata uluit că, vrând să-l demaşte acolo la Paris (căci la Paris mi s-au povestit toate acestea) îndată după succesul său răsunător cu *Ora 25*, n-a putut-o face: mai multe ziare l-au refuzat... Mai târziu renumitul scriitor, pe care un american, cunoscut de mine la Moscova, l-a pus alături de cei câțiva români prin care ne cunoştea el pe noi, Lipatti, Enescu şi Brâncuşi, a simțit nevoia unei redempțiuni şi s-a făcut preot. Iată, am gândit eu, când am auzit de această ultimă ştire, cum poți deveni curat şi intangibil după o viață plină de peripeții...

42

În toamnă am părăsit Bucureştiul şi m-am prezentat la recrutare, la Turnu-Măgurele. Acolo însă un majur mi-a spus că e vorba de recrutarea celor cu studii, pentru şcoala de ofiţeri şi să-i prezint dovada că am făcut doi ani premilitară. I-am spus că n-am făcut.

– Atunci, zice, o să faci armata ca simplu soldat.

Puţin îmi păsa, dar această decizie a subofiţerului mi-a salvat, poate, viaţa. Făcuţi repede ofiţeri, cei din generaţia mea au fost după aceea trimişi pe front de unde puţini au scăpat... Contingentul meu de soldaţi, mi-a mai spus acel majur, va fi recrutat abia în primăvara lui '43, să mă întorc deci acasă şi să-mi văd de treabă. Jumătate de an răgaz în plin război a fost, după cum s-a dovedit, un semn că nu trebuia să mor în flăcările lui negre.

Întors la ziar, m-am pomenit că directorul administrativ Udrea nu mai vroia cu niciun chip să mă reprimească. L-am întrebat de ce, n-a vrut să-mi spună. Aşa, nu mai vroia el. Am ridicat glasul, am început să ne certăm, eram furios, dacă aş fi ştiut că astfel avea de gând să se poarte cu mine, i-am spus, nu-mi părăseam serviciul meu de la Statistică, făcându-l vinovat că de unde până nu de mult aveam două servicii, din pricina lui acum nu mai aveam niciunul şi eram din nou pe drumuri. Până la urmă mi-a spus că mă mai ţine până la întâi ianuarie, dar că după aceea, sau poate mai bine de pe-acum, să-mi caut un loc în altă parte.

De revelion Sârbulescu m-a invitat la el şi cum ştia că nu mai lucram la ziar şi nici nu găsisem un post în altă parte, mi-a spus că până găsesc pot să stau la el şi să scriu liniştit, nu deranjam pe nimeni şi loc era destul ca să nu fiu eu deranjat. Locuia în Giuleşti. Am stat câteva săptămâni, dar n-am scris nimic.

În acest timp nu se ştie care dintre noi a avut ideea să mergem la cenaclul lui Lovinescu şi să citim. Criticul s-a familiarizat repede cu grupul nostru. Ne întâmpina cu vocea lui senină, ce faci, domn'

Geo, ce faci, domn' Preda... La recomandarea lui către Ion Vinea am intrat secretar de redacție la un ziar afiliat *Curentului* lui Șeicaru, *Evenimentul zilei*, unde de îndată mi s-a dat ziarul pe mână. Secretariat însă știam să fac fără să fi fost vreodată secretar de redacție, o învățasem stând adesea lângă paginatori și lângă Ștefan Roll, care, cu ciubucul în gură, cobora seara în tipografie și începea să se miște de colo până colo arătând doar cu degetul: asta, ăla, celălalt, sus în stânga, cu chenar, jos pe două coloane, în timp ce paginatorul se mișca odată cu el și umplea dreptunghiul de metal și striga: pagina cutare, perie pentru revizie, hai repede că ne-apucă dimineața. Secretul acestei meserii nu era însă la paginație, unde lucrătorul cunoștea rubricile, tipicul paginii întâia, cu comentariul despre război pe cinci coloane și locul normativului și al ultimei pagini, cu telegrame externe, ci în redacție unde, pe măsură ce primeai materialele, trebuia să faci întâi ziarul în cap, înainte de a coborî să-l paginezi. Aici, la *Curentul*, tipografia era nu jos la subsol, ci sus la etajul opt. Am fost atât de entuziasmat de noul meu post încât am uitat cu totul de cei de la „Popasuri". Am aflat știri despre ei târziu, prin iulie, când după ce fusesem încorporat în primăvară, mi s-a dat o permisie de o lună și m-am întors în luna aceea la ziar. Am paginat singur, într-o noapte, căderea lui Mussolini.

– Hm! Senzațional, am strigat, nea Gogule, refaci pagina întâia, a căzut Mussolini!

– Hai, lăsați, mi-a răspuns paginatorul sceptic, ca și când această zgâlțâitură a lumii i-ar fi părut neverosimilă, atât de mult se învățase să tot pagineze: Hitler așa și pe dincolo. Mussolini pe partea cealaltă...

– Ce să las, zic, uite telegrama, trebuie să vedem dacă zincografia o fi făcut vreodată poza lui Badoglio ăsta...

– Cine mai e și ăsta?

– Noul șef al Italiei, un mareșal.

Cum să nu, în mod miraculos am găsit clișeul acestui Badoglio. Am dat știrea cu litere de-o șchioapă, pe toate coloanele, iar textul cu corp gros, ca la crimele de mare senzație. N-am telefonat nimănui, nici lui Vinea, care nu dădea pe-acolo cu săptămânile, nici

patronului, lui Şeicaru, era o lege vitală a presei, ți-a venit bomba, o dai la cules, patronul o citea şi el dimineața ca orice muritor de rând, nu trebuia deranjat pentru asta din somn la ora unu noaptea, îți făceai meseria şi gata.

M-a căutat însă pe mine cenzura, un domn care mă cunoştea şi mi-a spus cu o voce deloc turburată, mai degrabă veselă, că să nu dăm şi noi ştirea chiar pe toată pagina, cum făcusem, ci, să zicem, pe cinci coloane. Eram numai noi doi în noaptea aceea care o cunoşteam, cititorii dormeau, abia a doua zi aveau să afle că Axa pârâia. Catastrofa de la Stalingrad din iarnă fusese bine filtrată în presă, se sugerase că o bătălie pierdută nu însemna încă nimic, nemții erau mai departe în inima Rusiei şi că în vara aceasta (vara obțineau ei succese spectaculoase) vor da o bătălie decisivă şi vor câştiga, fără doar şi poate, în acest an, războiul. Acum însă cenzorii lăsau să apară ştirea despre căderea dictatorului italian, aliatul numărul unu al lui Hitler, pe pagina întâia, pe cinci coloane. Ceva se schimbase.

Un an mai târziu, tot într-o permisie, rătăcind prin oraş, m-am întâlnit cu Caraion. Arăta neliniştit, crispat şi mi-a spus că trebuie să fugă din Bucureşti. De ce, ce se întâmplase? Am intrat la *Café de la Paix*, am luat masa împreună şi a început să-mi povestească.

– După obiceiul, sau mai bine zis după firea ta, mi-a spus el, tu nu mai ştii nimic (şi poate e mai bine pentru tine) de ceea ce ni se întâmplă nouă la *Ecoul*. (Mircea Grigorescu a înființat acest nou ziar de care tu, desigur, nici nu ştii şi noi cei de la „Popasuri", unii, l-am urmat.) Tu ai plecat şi parcă ai plecat de tot, n-ai mai dat niciun semn... Nesfârşitele amenințări, hărțuielile cenzurii şi ale presei oficiale, răbdarea lor ca să zic aşa, n-aveau să dureze la infinit fără ca într-o zi să nu treacă şi la fapte. O să-ți relatez două episoade mai recente. Primul, episodul Gheorghe Vasilescu. Într-o seară a venit la redacție o fată în negru, modest îmbrăcată şi a întrebat de mine. Îmi aducea o carte de versuri tipărită pe hârtie proastă, undeva în Bucureştii-Noi şi semnată Gheorghe Vasilescu. Fusese tipărită prin mijloacele proprii ale familiei poetului. Cine era Gheorghe Vasilescu? La ora aceea nu mai era nimeni, fusese fratele acelei fete, abia ieşise sublocotenent şi direct din şcoala militară

fusese, fără să fie întrebat dacă dorea sau nu, trimis la instrucție în Marele Reich. După o foarte scurtă perioadă de instruire în care n-avusese voie să comunice cu familia şi fără ca măcar familia să ştie unde se afla, ceea ce nu era numai cazul lui, sublocotenentul Gheorghe Vasilescu, ofițer român, fusese încadrat în rândurile armatei germane şi trimis pe front, fără voia lui şi împotriva nuanței de alianță dintre noi şi nemți. Ofițerul căzuse în lupte. În tunica lui, un alt român, în aceeaşi situație ca şi el, găsise ca de obicei câteva scrisori, fotografii de fete şi, ceea ce era mai puțin obişnuit, un carnet mic cu versuri. Le-au trimis prin mijloacele obişnuite prin cei care, pentru un motiv sau altul, plecau în țară, familiei, care a pus mână de la mână şi a tipărit versurile. Tatăl ofițerului nu mai trăia de mult, murise în războiul celălalt, din 1916. Şi mi-au adus cartea mie. Am citit versurile. Erau frumoase, împotriva războiului. Am scris după lectura lor un articol, spunându-i povestea, pe care o încheiam aşa: „... Şi poate că a murit cu fața către țară, către cotul Carpaților, unde cu douăzeci şi şapte de ani înainte murise tatăl său cu fața la duşmanul de-atunci..."

– Şi cum a apărut, Ioane? l-am întrebat.

– A apărut! O să-ți spun... Să-ți povestesc acum episodul articolului „Teatru în Norvegia". Într-o noapte soseşte la redacție o telegramă, care fie din greşeală, fie dinadins, comprima ilogic şi caraghios conținutul a două ştiri tamponate parcă anume una de alta ca să te facă să râzi. Una relata despre o piesă de teatru a lui Mussolini (auzi! Mussolini autor de piese!) care se juca în Norvegia, iar cealaltă despre debarcarea aliaților în Italia, pe o scenă de astă dată în care se juca o piesă nefictivă şi în care în mod bizar şi incongruent apărea iar Mussolini. Se înțelegea ceva paralogic, ceva paradoxal. Asta mi-a inspirat un articol sarcastic cu drama lui Mussolini, cu regret caustic şi ipocrită mâhnire că talentului său de dramaturg i-a fost dat să fie gustat în Norvegia, înainte de a ne fi dat nouă, aici în România, să-l gustăm ca frați întru latinitate şi să ne reamintim cu aceeaşi ocazie teatrală de lamentabilele lui afirmații din '40, în timpul dictatului de la Viena, când pretinsese „dreptate Ungariei mutilate"... Aceste două articole apărute au determinat chemarea mea la şeful cenzurii militare, colonelul Atanasiu.

– Dar nu mi-ai spus cum de-au apărut, l-am întrerupt.

– Pe aceşti cenzori, zise Ion, trebuie să ştii că nu-i dă afară din casă nici perspicacitatea, nici inteligenţa şi sunt şi ciubucari. Să-ţi dau un exemplu: unul din ei lucrează şi la *Viaţa* lui Rebreanu şi la alt ziar şi lucrează şi la cenzură. Trei salarii! Într-o zi când era la unul din aceste ziare a început să scrie un articol, dar nu l-a terminat fiindcă trebuia să se ducă la cenzură şi a rugat pe un altul să-i pună câteva fraze de încheiere, să-i găsească şi un titlu şi să-i dea drumul la tipar. A doua zi, când s-a dus la redacţie, a văzut că articolul lui nu apăruse. A făcut scandal. O asemenea porcărie, chiar lui (adică să i se taie astfel ciubucul) şi strigăte şi înjurături. Ceilalţi l-au ascultat, l-au lăsat să strige, pe urmă i-au spus că articolul său fusese cenzurat. Cenzurat? Cum, imposibil, de cine? Să i se dea numărul ştampilei cenzorului. I s-a dat. Era numărul lui. Îşi cenzurase ca un tâmpit propriul articol.

Am izbucnit în râs, dar Caraion, cu o cută amară, pretimpurie în colţul gurii, n-a schiţat măcar un surâs.

– Colonelul Atanasiu, a continuat el, m-a întâmpinat zbierând într-un necontrolat acces de furie, unde mă trezeam? Cum am îndrăznit să atac Axa, cum mi-am permis să sugerez că tatăl şi fiul (episodul Vasilescu) au murit amândoi din pricina nemţilor? Şi cum mi-a trecut prin cap să am curajul să-l atac chiar pe Marele Mussolini? (episodul „Teatru în Norvegia"). Şi urlând astfel a sărit în picioare, a scos revolverul şi mi l-a pus la tâmplă... Dacă se mai repetă, îmi zboară creierii cu mâna lui. Şi m-a dat afară. Afară însă, prin impulsul unei încrederi totale în mine însumi şi în dreptul generaţiei noastre de a protesta, n-am crezut în ameninţare, mi-am spus că a vrut să mă sperie, dar la redacţie Macovescu, Octavian Neamţu şi Mircea Grigorescu mi-au spus că în lipsa mea m-a căutat Gestapoul. N-am mai trecut de-atunci nici pe-acolo, nici pe-acasă, am dormit la un prieten. Aştept un răspuns din Moldova ca să fug acolo...

43

...Şi deodată, atunci la Sinaia, în ianuarie 1949, sonda gândirii mele se opri, veneam prea aproape de prezent şi firele vieţii mele de după război se încurcau cu clipa de faţă. Or, cine îşi cunoaşte clipa de faţă, până nu devine trecut? Sensul ei total ne apare mai târziu, aşa cum mergând pe un drum necunoscut, deşi avem iluzia că îl cunoaştem cu fiecare pas pe care îl facem, abia uitându-ne în urmă ne dăm seama cât de drept sau de sinuos a fost... Acei ani ai debutului se luminau, dar destinele celor pe care îi cunoscusem atunci nu-mi ofereau răspunsul la întrebarea mea: ce să scriu acum?

După război, domnul Pavel apărea ca redactor-şef al ziarului *Clopotul* dintr-un oraş din Moldova. I-am scris, fiind încă în armată, cu entuziasm. Iată, îmi spuneam, un om cu o credinţă are acum un ziar unde, în sfârşit liber, va putea vorbi şi să ne spună tot ceea ce ştia, despre închisorile pe care le cunoştea şi despre cei care fuseseră prizonieri acolo şi supuşi unui regim de exterminare; vroiam să ţin contactul cu el, să-mi răspundă şi eliberat din armată să mă duc şi să-l urmez. Ca să aflu, prin '46, după ce aşteptasem zadarnic un răspuns, că niciodată nu fusese redactor-şef la acel ziar. Probabil o coincidenţă de nume. Era mai departe la Statistică, dar nu pe Splaiul Unirii ci undeva pe Brezoianu... „Ei, l-am întrebat, ce facem acum, când nu trebuie să vă mai daţi nici paltonul nici căciula?" Mi-a făcut un semn energic să tac din gură. „De ce, i-am şoptit, ce vi se întâmplă, domnule Pavel?" Nu mi-a răspuns. Am plecat ca şi în acea zi de iarnă, împreună, dar nu m-a mai invitat la masă, era la fel de tăcut ca atunci. Era vară, eram liberi, războiul se terminase... Ce era cu el? „Bine, i-am spus la despărţire, să ştiţi că nu recunosc aceste semne şi nici n-am cum să le descifrez dacă nu vorbiţi. Nu sunt ale mele, nu le intuiesc înţelesul şi nici n-am cum, dacă dumneavoastră tăceţi, să mi le însuşesc." Nu l-am mai revăzut câţiva ani ca să aflu chiar în primăvara

debutului meu în volum, cu *Întâlnirea din pământuri*, când m-am dus la el acasă să i-l dau, că fusese arestat de curând, dispăruse (îmi spuse soția lui) pe drum, între birou și casă. Tot cam pe atunci fusese arestat și poetul statistician și ceva mai târziu Ion Caraion. Nedumerit, căutam zadarnic un înțeles al acestor destine tragice. Ce să scrii?

Și cu toate că aveam în urmă un război și armata în care îmi petrecusem doi ani, acei ani împreună cu războiul erau un subiect aparte pe care gândul nu-l atingea, aveam să scriu, îmi spuneam, despre asta mult mai târziu. Simțeam că atunci în '49 oricât m-aș fi gândit n-aș fi putut s-o fac: nu luasem parte la război direct, ci trăisem doar în atmosfera lui, trebuiau culese mărturii, răspuns la întrebarea tolstoiană, de ce izbucnise acest cataclism, de ce Germania atacase Rusia? Lipseau documentele secrete, nu mă puteam mulțumi doar cu efectele lui, sau doar cu mărturiile despre uciderea a milioane de vieți în lagăre ale morții, care într-adevăr nu lipseau. Dar eu nu fusesem în acele lagăre despre care n-aveam să aflu decât după război, nu puteam scrie despre ele. Eram prea tânăr, conștiința mea era senină. Ce să scriu atunci?

Și brusc m-am hotărât să părăsesc Sinaia și să mă întorc la București. Aveam o meserie, știam să fac un ziar, de la corectură până la secretariat de redacție, uitând că timpurile se schimbaseră și un ziar, acum, nu mai era dat pe mâna unui băiat. Nu fusesem eu corector la *România liberă* îndată după război și Niculae Bellu mă dăduse afară fără să știm nici eu, nici el din ce pricină? Adică, el poate știa bine, dar eu nu. Și Zaharia Stancu de la Societatea scriitorilor români, unde eram funcționar la serviciul drepturilor de autor? (Intrasem datorită lui Eugen Jebeleanu care, deși nu mă cunoștea, auzise că un tânăr scriitor n-avea de lucru și era indignat: mă recomandase lui Eftimiu, președinte.) Mă gândeam să mă duc, în cazul când n-aș fi găsit un ziar, la Mihai Novicov, să-i spun că deocamdată romanul meu merge greu și să-i solicit să mă angajeze la el la *Flacăra*, unde era director.

Dar o obsesie abandonată și mintea odată eliberată de presiunea unei întrebări chinuitoare, revelația se produce tocmai prin eliminarea acelor văluri de care vorbește Tolstoi, care ascund adâncimile

sufletului. Incursiunea mea nu era încheiată, dar se oprise în curgerea ei spre prezent. De ce?

Îmi făcusem geamantanul şi o luasem încet spre gară. Eram liniştit şi încrezător, asemeni copiilor care trăiesc protejaţi sub lumina soarelui. Cine mă proteja? Nu ştiam...

Am luat trenul, un rapid, şi m-am urcat în vagonul restaurant. E atât de plăcut să stai într-un vagon restaurant, când nu e multă lume, să bei ceva şi să te uiţi pe geamul mare, prin care se vede defilând peisajul, cu vârfuri şi prăpăstii ameţitoare încărcat de zăpadă, dar plin şi de uriaşe păduri verzi... Ce-am făcut, deci, la Sinaia? mă întrebam. Nimic. Cât de orgolios venisem!... Cum vrusesem, încă din prima zi, să mă şi apuc de lucru şi cum amânasem pe a doua zi, după ce în prealabil distrusesem toate capodoperele care îmi veniseră în minte înainte de a adormi, inclusiv ceea ce scrisesem eu însumi... Nu chiar tot, o mică schiţă cu tăierea unui salcâm scăpase... Înainte de a adormi! Da, adormisem cu un gând nelămurit, cu o lumină care pâlpâia înainte de a se stinge. O întrebare. De ce nu inclusesem eu în volumul de debut, *Întâlnirea din pământuri*, schiţa *Salcâmul*? Iată, acum eram treaz. Într-adevăr, de ce o lăsasem deoparte când ştiam că era lucrul cel mai inspirat pe care îl scrisesem? Când se întâmplase asta? Chiar anul trecut, când predam volumul la Cartea Românească. La ce mă gândisem?

Da, îmi aminteam de ce. Schiţa asta era un secret care nu trebuia dezvăluit. De ce? Aşa! Era secretul meu. Că apăruse în *Timpul* trebuia, debutam, dar salcâmul acela trebuia ferit, era ceva de preţ, intim, care putea fi ucis într-o carte de nuvele. Şi acum deodată mi-am dat seama de ce. Acest salcâm doborât era singura întâmplare din ceea ce scrisesem la douăzeci de ani care avea legătură adâncă, neştearsă, cu familia mea. Fragmentul final din *Întâlnirea din pământuri*, prin care mă angajam să scriu un roman, era uitat, era o ilustraţie a lecturilor mele din Swift prin care urmăream să arăt că Yahoo-ii săi nefericiţi, slugi ale cailor, nu şi-au schimbat firea... *Salcâmul* era însă un cod care nu trebuia divulgat. Scena cu doborârea lui îmi apărea acum ca o poartă pe care dacă ştiam s-o deschid intram pe un teritoriu în care trăia o lume miraculoasă pe care o cunoşteam şi pe care o puteam povesti. Cum s-o deschid?

m-am întrebat. Bine, dar nu era ea deschisă? Atunci, în '42, când publicasem cele trei pagini nu-mi apăruse această poartă în față? Nu fusesem adânc turburat când acest falnic copac căzuse? Tatăl meu nu era deloc vesel în dimineața aceea. Ce i se întâmplase?... Îmi aminteam că după aceea într-o zi scara noastră de la prispă, care avea doi stâlpi jos, lângă ultima treaptă, fusese ruptă de un cal. Trecuseră zile și săptămâni și ea rămăsese așa ruptă. Nici tata, nici frații mei mai mari n-o dreseseră. Curând pierise cu totul. Ce se întâmpla în familia noastră când nicio ulucă nu era, până atunci, uitată? Stâlpii aceia nu foloseau la nimic, ne puteam lipsi și de scară, puteam sări direct din bătătură pe prispă, sau de pe prispă jos. Se putea trăi și fără ei. Dar îmi dădeam seama că apăruse în sufletul celui care, tânăr fiind, simțise nevoia să-i ridice acolo: *nepăsarea*! Ceva fusese stricat și el nu mai vroia să dreagă acel lucru. *Nu-i mai păsa!* De ce? Amintirile mai dramatice erau estompate. Cum zăceam de friguri și *el* discuta liniștit cu sanitarul dacă o să mor sau nu sub febră, uruitul mașinii și dialogul mamei cu vecinele: „... că ăsta îl lasă să moară și nu vrea să-l ducă la spital!" Dar eu înviasem și îmi rămăsese în amintire răspunsul *lui*. „Ce vină am eu că pe lume sunt friguri! Ce, le-am adus eu!? Sau ești nebună?!" Stâlpii aceia însă în jurul cărora mă jucasem atâția ani cu sculpturile lor romboidale, de ce nu-i dresese, de ce nu făcuse alții noi? Gândul, sufletul lui fusese acolo când îi făcuse, era casa lui, cu femeia lui, cuibul pe care se gândise să-l facă frumos, și în incrustațiile acelor stâlpi simțeam o viață statornică și eternă. Se zdruncinase ceva? Ce se întâmplase?

Și atunci, în tren, mi-am auzit gândul șoptindu-mi: „scrie și caută să afli ce s-a întâmplat. Scriind și spunând tot despre *el* și despre acea amintire, o să găsești răspunsul. Și dacă n-o să-l găsești, nu te neliniști. O să lași istoria cu o enigmă."

Nu m-am lăsat însă ispitit de acest gând, deși îl purtasem în conștiința mea, ca o nebuloasă, atâția ani. Mi-am continuat drumul spre București chemat de iluziile și dramele propriei mele vieți... Am revenit după câteva zile și din nou, în tren, la întoarcere, sub ritmul roților, așezat la geamul aceluiași vagon restaurant, absorbit de peisajul mereu fantastic al munților sub zăpadă, mi-am dat

seama că gândul meu rezista, nu era o vagă ispită, nu se clintise de la locul lui, mă copleşea, şi că trebuia să-l urmez...

Acasă, adică la Sinaia, în singurătatea vilei unde mă retrăsesem, m-am aşezat din nou la masă în faţa ferestrei şi după ce am contemplat câteva minute acelaşi peisaj feeric de afară, am pus mâna pe stilou şi am început să scriu: Ilie Moromete...

N-am băut nici cafele nici alcool. Iar de fumat abia îmi aduceam aminte. Scriam liniştit, fără febră şi fără ştersături. Câinii nu-i mai auzeam, iar la masă nu uitam să mă duc. Eram mic, mă cântărisem odată în gară şi văzusem cu uimire cum cu palton cu tot abia aveam cincizeci şi şase de kilograme. Când, mai târziu, m-am împrietenit cu Zaharia Stancu şi i-am spus că aş vrea să fiu şi eu cum i-ar fi plăcut mamei, adică „aşa gras, frumos", conjudeţeanul meu a râs şi mi-a răspuns că să n-am nicio grijă, o să ajung şi cu chelie şi cu burtă. N-am ajuns, deşi într-o vreme am fost ameninţat.

N-am uitat nici de Verbancu, nici de popice. Prin iulie, deşi eram în plin lucru, am primit o scrisoare de la Uniunea Scriitorilor în care mi se spunea că şederea mea la Sinaia s-a terminat.

M-am întors la Bucureşti şi am continuat să scriu. Nu ştiam de ce, însă nu mai puteam sta la masă. Atunci m-am dus la un tâmplar şi am comandat un fel de cutie pe care s-o pot ţine pe genunchi şi să scriu pe ea rezemat în pat. Spre octombrie am pus stiloul jos. Nici cu acea cutie nu era bine. Mi se înmuiau acum braţele.

M-am internat în spital. Aveam eu oase de romancier, cum îmi spusese Miron Paraschivescu, dar pe lângă oase un organism mai are şi altele, care te pot părăsi...

Mi-au făcut tot felul de investigaţii, m-au măsurat, m-au pus să suflu într-un burduf care îmi sorbea respiraţia (metabolism bazal), mi-au dat o ceaşcă şi la întrebarea mea, ce să fac cu ea, infirmiera, cinică, mi-a răspuns cu humor brutal: „Mergeţi dumneavoastră colea alături, în odaie şi"... şi a folosit expresia populară a ceea ce trebuia să fac în ea, adică să-şi dea seama dacă pot să procreez, mi-au însângerat braţul cu seringi umplând cu sânge cinci eprubete, mi-au dat să înghit un maţ subţire de cauciuc care mi-a scos timp de trei, patru ore, întâi din stomacul gol substanţă pentru chimismul gastric, apoi din vezica biliară tot atâtea eprubete pline cu bilă (ce

frumoasă e bila, aurie, mă întrebam cu ce secrete fabrica în noi ficatul această materie fără de care am muri otrăviți de ceea ce înghițim). Dar n-au găsit nimic. Mirat, doctorul Parhon, care mai venea încă la Endocrinologie şi făcea vizite, m-a întrebat ce am. N-aveam nimic precis, dar doamna Pitiş a răspuns în locul meu:

– Are tensiunea mică.

– Ei, cât? s-a mirat mai departe savantul.

Doamna Pitiş a spus o cifră: zece cu şase, şi a adăugat:

– Hiposuprarenalism!

– Măriți-i puțin tensiunea şi să elibereze patul, a răspuns marele savant plictisit. Cum arată 17 cetosteroizi?

– Bine!

– Hiperglicemia provocată?

– În limite normale.

– Mănâncă, doarme?

– Da.

– Ia să vedem!

M-a dezvelit la burtă şi m-a palpat.

– Are şi un început de ptoză viscerală, a spus din nou doamna Pitiş.

– Păi pentru că e slab, mațele cad când nu e puțină grăsime să întărească muşchiul diafragmei, a zis savantul.

Dar eu ştiam că e din copilărie, când mă surpam des, sărind din pomi. Mama îmi punea o oală pe burtă cu lumânări aprinse înăuntru, lipite de o cutie de chibrit şi enorma ventuză îmi sugea mațele şi le aranja la loc. Savantul m-a întrebat ce meserie am, i-am răspuns că sunt gazetar, m-a învelit la loc şi a ieşit din rezervă.

De hiposuprarenalism suferea toată lumea în clinica lui, era un diagnostic la modă. N-aveam niciun fel de hiposuprarenalism, cum avea să-mi dezvăluie mai târziu, râzând, doctorul Stănescu, un tânăr de vârsta mea, chel, foarte inteligent şi care îşi păstra un ochi critic față de maniile savantului. Dar mi-au făcut totuşi injecții cu un extract din glanda respectivă, suprarenală, tensiunea mi s-a ridicat cu o cifră („Ei, vezi, acum ți-e mult mai bine!“ a exclamat doamna Pitiş) şi am părăsit clinica „ameliorat“. În realitate

mâncasem şi dormisem zdravăn şi mă odihnisem două săptămâni fără să fac nimic. Crescusem chiar şi în greutate.

M-am întors să descifrez mai departe viaţa eroului meu. Îl lăsasem în preajma secerişului... Clipe fericite! Şi eu fusesem la seceriş! Îl vedeam, îi auzeam glasul, îmi aminteam de febra plecării, apoi lungi zile sub arşiţă, răsăritul soarelui care ne găsea gata de muncă în mijlocul lanului de spice, talger roşu care limpezea câmpia de urmele nopţii şi înfiora clipa, şi care îl făcea pe tata să-şi scoată pălăria şi să se închine... Apoi treierişul, carele cu grâu care ne intrau în curte, numeroase, nu se mai terminau, apoi prima pâine din grâul nou care ne îmbăta cu mirosul ei...

Mă apropiam de sfârşit şi îmi părea rău. Sfâşiasem miracolul...

Mă simţeam bătrân... Cartea nu era întreagă, ceva lipsea din ea, eroul meu nu era fericit şi nu eram nici eu... Nu-mi plăcea sentimentul care mă stăpânea, că atât de tânăr, lăsam în urmă părinţi şi fraţi, casa în care mă născusem, grădina în ale cărei ierburi stăteam zile întregi cu ochii spre cer păzit de salcâmi înalţi în care cântau grauri şi zburau vrăbiile. Cartea asta nu trebuia scrisă, şi în niciun caz publicată, aceste lucruri nu se spun... Scrisesem, dar nu jubilam. Mult mai mult îmi plăceau povestirile mele din *Întâlnirea din pământuri*, dure, reci, necruţătoare, peste care ochiul meu trecea cu privirea micşorată şi impasibilă. Trebuie să scriu altceva şi să-mi regăsesc acea privire, îmi spuneam...

Am luat manuscrisul, l-am dactilografiat, apoi l-am băgat în sertar şi am uitat de el cinci ani. Obsedaţi ai scrisului şi ai afirmării, dar şi iubitori pasionaţi ai cuvântului scris, mă întâmpinau nedumeriţi:

– Ce mai aştepţi? Dă-i drumul!...

Refuzam să accept că sunt scriitor, spuneam, senin, că vreau să mă las de scris. Şi ce să fac? Într-adevăr, ce vroiam să fac? Timp de patru ani insidioasa oboseală, care nu mă împiedica să trăiesc, dându-mi doar iluzia că exist, îmi întindea o cursă pe care tinereţea anilor n-o vedea (că puteam realiza ceva mult mai mare decât literatura), împiedicându-mă astfel să-mi revăd manuscrisul, să-mi aduc aminte că fusesem fericit cât timp îl scrisesem şi că nu era nimic rău în el nici la adresa tatălui meu, nici a copilăriei mele şi

că, oricum, zadarnic încercam să refuz să dau urmare pactului: scrisesem, trebuia să public. Semnasem acel pact de mult, înapoi nu mai puteam da.

...Şi într-o zi puterea mi-a revenit întreagă, mi-am amintit de tot. „Ce-o mai fi, mi-am spus resemnat, o să mai vedem. O să scrii ceva care să te facă să te simţi din nou suveran peste eroii tăi ca la început, când ai scris *Calul*, dacă vrei să nu mai sfâşii miracolele. Dă-i acum drumul la această carte."

Şi am scos manuscrisul din sertar şi am început din nou să lucrez la el. Era în primăvara lui '55. Lipseau legături dintre principalele scene, însuşi conflictul nu avea relief pregnant... Dar ce clar apărea acum ceea ce nu putusem vedea cu cinci ani în urmă. Eram redactor la *Viaţa Românească*, mi-am luat un concediu mai lung, m-am dus din nou la Sinaia, de astă dată la Pelişor, şi după opt luni, în decembrie, *Moromeţii* apăreau... Aventura în care de mult conştiinţa mea era implicată continua...

MARIN PREDA
DESPRE *VIAȚA CA O PRADĂ*

*

REFERINȚE CRITICE

Marin Preda despre *Viaţa ca o pradă*

Mihai Ungheanu: *Viaţa ca o pradă* are o proeminentă latură memorialistică. De obicei cărţile de memorii se scriu la anii bătrâneţii. Unele apar chiar după încetarea din viaţă a autorului. Trebuie să înţelegem din faptul că aţi scris şi aţi publicat *Viaţa ca o pradă*, într-un moment în care sunteţi în plină putere de creaţie, că sfidaţi o prejudecată?

Marin Preda: Am într-adevăr o altă optică asupra cărţilor de memorii decât cea obişnuită. Vârsta poate aduce surprize scriitorului, în sensul că nici memoria să nu-i mai fie atât de bună, nici puterea creatoare acută, scrierea târzie a memoriilor dovedind în acest caz o reconstituire nesigură, o însăilare de fapte a căror semnificaţie scriitorul îmbătrânit să o fi pierdut şi să nu le mai poată conduce către o idee unificatoare. Temându-mă de o astfel de surpriză, am crezut că nu e bine să las la urmă capitolul povestirilor despre noi înşine şi că el trebuie scris mai de timpuriu.

M.U.: În literatura română termenii de comparaţie pentru *Viaţa ca o pradă* sunt insuficienţi. Aţi avut un model în minte, când aţi trecut la scrierea acestei cărţi?

M.P.: Da, o serie de cărţi libere, care nu ţineau să se încadreze neapărat în genul memoriilor sau biografiilor şi în care scriitorul vorbeşte mai ales despre întâmplările unui destin creator, fără grija de a sistematiza într-un gen literar anume. În literatura română, o sugestie în acest sens ar fi *Pseudokineghetikos,* dar eseul lui Odobescu e cu totul altceva, o carte aparte. Şi Odobescu pleacă de la biografie, de la Bărăgan, de la dropii; dar imaginaţia însemnează la el totul. Chingile genului lipsesc şi ele şi în *Viaţa ca o pradă*, unde lucruri dragi, scumpe scriitorului, găsesc drumul direct în pagina scrisă, fără teama vreunei prescripţii de gen. Am citit acum doi sau trei ani *Anii de ucenicie* ai lui Sadoveanu, carte care mi-a plăcut foarte mult, pentru că nu este o carte de memorii propriu-zise. Nu este atât vorba despre „anii de ucenicie" ai scriitorului, cât despre sentimentul dominant al acelor ani. Mihail Sadoveanu vrea să exprime senzaţia că la Bucureşti, în lumea literară a acelui timp, pe care anii de ucenicie o descriu pagină cu pagină, el nu va putea scrie, deoarece mediul literar, morala lui, marile lui pasiuni – unele meschine, altele nefericite –

îngreuiază paşii, imaginaţia şi preocupările unui scriitor tânăr, şi atunci el a simţit nevoia să se retragă. Iată sentimentul pe care cred că a vrut să-l exprime prin *Anii de ucenicie,* titlu care nu exprimă exact ideea cărţii.

M.U.: Aveţi sentimentul că *Viaţa ca o pradă* a fost citită şi înţeleasă în sensul dorit de autor, adică mai mult decât ca o scriere memorialistică?

M.P.: Da. Critica a vorbit despre cărţile cu care *Viaţa ca o pradă* se înrudeşte. De pildă, despre *Cuvintele* lui Sartre şi *Parisul în sărbătoare* de Hemingway. Există în *Viaţa ca o pradă* şi o încercare de eseu asupra mea însumi în maniera în care a făcut-o Sartre în *Cuvintele,* adică de a explica idei care s-au format sau care se formau pentru prima oară, fapte care-mi apăreau într-o lumină ciudată şi pe care trebuia să le descifrez, dar asemănarea nu e integrală. Citindu-i pe Sartre, Hemingway, Sadoveanu, cele trei cărţi pomenite, am înţeles că se poate scrie liber, fără să faci literatură de ficţiune, dar fără să te încadrezi în specia memoriului, a amintirilor literare, lăsându-te condus de sentimentul, de ideea prin care ele dau semnificaţie vieţii şi nu cronologia. Cele trei cărţi m-au făcut să descopăr că un scriitor poate scrie orice, adică orice doreşte să scrie, cum a făcut-o Odobescu, fără să se lase speriat, timorat, mă rog, disperat, de faptul că nu se încadrează în cutare sau cutare temă, în cutare sau cutare gen.

M.U.: Acum, când *Viaţa ca o pradă* este gata, când a intrat în contact cu cititorul, aveţi certitudinea că ea conţine toate faptele pe care doreaţi să le cuprindă? Cu alte cuvinte, nu credeţi că au rămas pe dinafară multe lucruri ce se cereau povestite?

M.P.: Cred că tocmai asta a făcut ca lucrarea să fie atât de bine primită de public, pentru că ea nu este îngreunată de lucruri care ar fi putut fi spuse şi n-au fost spuse. Mi-ar fi displăcut să fiu ispitit să pomenesc pe toţi scriitorii pe care i-am cunoscut, toate personalităţile marcante ale epocii. N-am intenţionat să scriu un raport. Se degajă din ea, după cum am înţeles fie din conversaţiile cu colegii mei scriitori, fie din scrisorile pe care le primesc în legătură cu cartea, tocmai satisfacţia acestei abordări selective. [...]

Viaţa ca o pradă a fost scrisă într-adevăr cu două treimi din forţele pe care le-ar fi putut convoca. Nu m-am gândit nici să spun tot ce ştiu, nici să copleşesc pe cititor cu mostre de erudiţie, aşa cum fac unii, să-l impresionez. Cititorul caută într-o carte acel ceva care se află dincolo de toate acestea şi care ţine de o esenţă ascunsă, mai exact spus, de esenţa creaţiei, de misterul ei. [...]

M.U.: Mi se pare că privirea care prezidează în întregime *Viața ca o pradă* este aceea care pleacă din capitolul final, unde se vorbește despre felul în care scriitorul începe să scrie *Morometii.* Asta duce la o unitate ascunsă a cărții în ciuda episoadelor de aparență centrifugă pe care le conține. E interesant de știut dacă autorul a gândit, dacă a deliberat subtila rețea de relații din *Viața ca o pradă.*

M.P.: Există la începutul cărții referirea la ideea tolstoiană, că uneori ideea artistică este acoperită de văluri. În conștiința, în fantezia unui scriitor se află, alături de fapte diverse, unele senzaționale, ca și de o mare cantitate de evenimente sociale, politice, de existență, și o intenție mai adâncă, o idee artistică. Important pentru scriitor este să dea toate celelalte straturi la o parte pentru a ajunge la acel fapt, la acele lucruri care-i convin lui artisticește vorbind și care l-au marcat, aș putea să spun, în mod fatal într-un anumit moment al vieții lui. Numai acestea sunt lucrurile pe care le poate scrie și care-i pot reuși. Întrebarea care revine ca o obsesie în cartea mea, pe care mi-o puneam în 1948 la Sinaia, este ce să scriu, despre ce să scriu. Ieșisem atunci dintr-un război mondial, eveniment capital și spectaculos pentru întreaga lume, pentru România, care a influențat majoritatea destinelor. Logic ar fi fost ca tot ce era legat de război să tenteze pe scriitori. Mărturisesc că și eu am fost ispitit de tema asta și m-am chinuit mult timp cu ideea de a scrie despre război. N-am scris însă despre război, ci despre cu totul altceva. Aventura conștiinței mele mi-a impus alte teme. *Viața ca o pradă* e tocmai explicarea acestui fenomen, comun cred tuturor artiștilor, după care nu ceea ce pare, nu ceea ce așteaptă chiar scriitorii, nu ceea ce așteaptă publicul devine tema scriitorului. Aceasta se impune pe alte căi, are legile ei care dirijează munca scriitorului, iar efortul pe care-l depune acesta este tocmai de a căuta, cum am spus mai înainte, să ajungă exact, să capete conștiința c-a găsit, înlăturând toate evenimentele și tentațiile care-l asediază, tema lui, mai modestă poate în aparență, dar capabilă să-i mobilizeze toate forțele. [...]

M.U.: Cine vă cunoaște îndeaproape romanele știe că ele au suferit de la o ediție la alta revizuiri importante. Cea de a treia ediție a *Risipitorilor* ne înfățișează o altă carte decât prima ediție a aceluiași roman. Un studiu privind *Morometii* vol. II de la prima ediție la ultima constată deosebiri semnificative între primul text, adică prima ediție, și cel de-al doilea, versiunea, până acum, definitivă. Aceste constatări ne dau sentimentul că opera dumneavoastră e într-o continuă prefacere. Va suferi și *Viața ca o pradă* revizuiri la următoarele ediții?

M.P.: Sunt puține cazurile în care scriitorul reușește de la prima încercare o carte. Mi s-a întâmplat și mie acest lucru cu *Intrusul,* deși, și aici, la ediția a doua, sunt câteva modificări. Scriind o carte, scriitorul trăiește o experiență și se formează ca scriitor. Nu întotdeauna poți nimeri dintr-odată tonul, nu poți să cumulezi și să canalizezi fapte, întâmplări și semnificații, care, deși ne apar în minte, nu ne apar la fel de clar și pe hârtie. În ceea ce privește ultimele cărți pe care le-am scris, pot să spun că perioada formării mele ca scriitor s-a încheiat. Acum știu să scriu o carte. *Delirul* a fost scris într-o primă formă, care a și apărut și nu va suferi modificări într-o ediție viitoare. Despre *Viața ca o pradă* cred că poate avea o continuare, cartea e deschisă, un volum doi sau trei, dar nu cred că va mai suferi modificări.

Marin PREDA în dialog cu Mihai UNGHEANU, *Luceafărul*, nr. 20, 1981

Referințe critice

Am urmărit cu tot mai multă nedumerire comentariile făcute în marginea cărții lui Marin Preda, *Viața ca o pradă*. Rând pe rând, aceste amintiri trunchiate au devenit eseu, autobiografie povestită, „*cartea Moromeților*", iar recent, într-un anunț publicitar descopăr că *Viața ca o pradă* e prezentată pur şi simplu ca roman. M-am întrebat dacă această „curtoazie literară" e necesară, ori dacă vine dintr-un respect fără margini pentru opera acestui mare scriitor. [...]

„Nostalgic" e un fel de a spune, scrisul lui Marin Preda, întors cu tandrețe asupra unei vârste revolute, disimulează sentimentul, dintr-un instinct de apărare pe care îl au mai toate personajele sale. Să ne amintim scenele de familie povestite în *Viața ca o pradă*, unde simpatia, la fel şi repulsia, sunt reprimate lăsând locul unei participări ironice. Să nu ne pripim să taxăm această veritabilă spaimă de afectivitate drept marcă a sterilității sentimentale. Atitudinea se înglobează unei viziuni mai largi pe care aş numi-o „privirea vieții ca spectacol".

E posibil că tabloul devenirii spirituale pe care îl propune acest caleidoscop de amintiri conține mărunte inadverdențe; cum nu dispunem de un material mai larg decât ne oferă scriitorul însuşi, nu le-am putea indica fără rezerve. În esență, amintirile lui Marin Preda sunt cele mai modeste mărturii literare pe care le-am citit. Le este cu totul străină egolatria, care e motorul însuşi al celor mai multe scrieri autobiografice. Se poate constata că niciodată figura scriitorului nu este scoasă în prim-plan, din tabloul evocat; deşi are ocazia, Marin Preda nu se face „personaj" al amintirilor sale. Există, orice ar spune scepticii, romancieri „obiectivi", sortiți să nu-şi poată spune adevărul „propriei vieți" decât proiectându-l în personaje fictive, topindu-l într-o substanță în care nu mai poate fi recunoscut.

Scrise cu „talent", amintirile lui Marin Preda sunt pur şi simplu amintiri, constituindu-se, nu prin viața resuscitată, ci prin atitudine, într-un admirabil document de demnitate scriitoricească.

Val CONDURACHE, „Epos şi memorie", în *Convorbiri literare*, nr. 6, 1977

Deşi timpul scurs de la apariția acestei cărți este destul de scurt, datorită interesului atât de legitim pentru orice scrie autorul *Moromeților*, *Viața ca o pradă* a fost şi continuă să fie amplu comentată. Tonul, cum era de aşteptat, este pe de-a-ntregul elogios, aproape sărbătoresc şi festiv, căci Marin Preda a devenit, de multă vreme, etalonul de sus al scrisului actual. Şi, după ce i-am citit schițele, nuvelele, *Moromeții*, *Intrusul*, *Delirul* şi toate celelalte, după ce i-am cunoscut, adică, opera, de o calitate cu totul superioară, tot atât de mare ca a celor mai mari de dinaintea sa, simțim o nevoie irepresibilă să-l cunoaştem ca muritor pe cel care a intrat deja în rândul nemuritorilor. Ca să vedem, adică, miraculoasa metamorfoză. Iată de ce mărturiile de orice fel ale marilor creatori trezesc, cel puțin în rândul specialiştilor, dar şi în rândul cititorului de rând, un interes cu totul aparte. Este, desigur, la mijloc şi o curiozitate firească, şi înclinația mai puțin firească de a privi după perdea ori de a asculta la uşă. [...]

Că o asemenea categorie de cărți este mai mult decât necesară, nu încape discuție. Ele luminează, ca un reflector, opere „de creație", descifrându-i sensurile şi laturile mai absconse, oferind temeiuri şi certitudini, în interpretarea ei. Atare cărți sunt un fel de „addenda", atât de necesare, mai ales exegeților specializați, texte de bază în susținerea tezelor şi ideilor. Pentru această categorie, asemenea scrieri procură, pe de altă parte, voluptăți şi delicii speciale, de unde provine, credem, şi marele entuziasm pentru ele. [...]

Trecând, acum, la comentariul concret al cărții lui Preda, se cuvine, aşa cum au făcut-o şi alții, să desprindem, mai întâi, sensul titlului ei, mai ales că nu e deloc întâmplător. Cheia ne este oferită, direct, la pag. 74: „*Văzusem odată* – îşi aminteşte autorul – *un cal mort într-o văgăună, cu o grămadă de cățelandri schelălăind de foame şi de neputință care se repezeau în el să-l sfârtece. Dar de oriunde îl apucau nu reuşeau nimic, calul rezista. Îşi înfigeau dinții în burtă, în pulpe, în spinare, se propteau pe picioare bâțâind din cap şi scheunând. Prima îmbucătură, care ar fi deschis drumul celorlalți, le scăpa. De unde? Din ce loc? ...Nu era printre ei niciunul bătrân şi experimentat care să-i învețe. Desigur, viața nu e ca un cal mort, dar e, pentru un tânăr scriitor, o pradă care nu cedează dacă nu ştii de unde s-o apuci.*" Ideea ce se degajă, limpede, este, prin urmare, aceea că viața este *luptă îndârjită*, dar şi *şansă*. [...]

Viața ca o pradă ne dezvăluie o latură fundamentală a individualității de creator a lui Marin Preda pe care, dacă am bănuit-o ori am reconstituit-o din *Moromeții* şi din celelalte romane, de această dată ne sprijinim pe mărturisirile directe, deci total revelatoare, ale prozatorului. Este

vorba de ceea ce am putea numi luciditatea scrisului său, altfel spus, cenzura severă a rațiunii și a bunului-simț în fața ispitelor de sentimentalizare, de idilizare, de afectare patetică, de exaltare necontrolată ori facilă entuziasmare, adică față de orice exces ar putea să ne producă dezechilibru, rătăcire, să ne facă ridicoli ori aberanți. Catalizată de luciditate și bun-simț, mai ales de sorginte țărănească, trecută printr-un fel de scepticism sănătos, mentalitatea artistică a lui Marin Preda se constituie într-unul din momentele proeminente ale raționalismului artistic românesc.

Pompiliu MARCEA, „Viața ca o pradă", în *Ramuri*, nr. 6, 1977

„Aventura conștiinței" ar fi fost un subtitlu foarte potrivit pentru *Viața ca o pradă*. Comentatorii cărții s-au solidarizat în a sublinia respectiva idee, și nu fără justețe de vreme ce confesiunea lui Marin Preda o conține explicit, cu funcție chiar de laitmotiv: cu aceste trei vorbe, „aventura conștiinței mele", se deschide și se închide cartea.

Începutul inefabilei „aventuri" stă, firesc, sub semnul cuvântului. [...] Întâmplările vieții personale (care altele?) deschid drumul spre întrebări și răspunsuri care, finalmente, le vor transcende – știm asta de la *Jucătorul* lui Dostoievski – spre a cuprinde lumea, viața istorică, destinul omului. Interogativ este Marin Preda de la un capăt la altul al acestei cărți. „De ce", „pentru ce" și „ce dacă" sunt modurile unei percepții interogative a vieții, o percepție privilegiată, denotând o mare puritate, un soi de elementaritate savantă, conducând la răspuns, deci la o concepție, pe o cale abruptă, primejdioasă pentru desfăcătorii firului în patru. Aventura conștiinței de sine se arată astfel pe un traseu limpede, condusă de interogații originare din instinctul moral și dominată blând de acea formă a ei numită conștiința de sine morală. Tulbure este însă drumul conștiinței artistice; ea ține de răspuns, iar nu de simpla întrebare și până să-l afle are de trecut peste nedumeriri, confuzii, neînțelegeri și eșecuri, cu atât mai de nelămurit cu cât insiști a le clarifica, deoarece, spune Marin Preda într-una din acele propoziții cu efect radioactiv, „când spiritul stă prea mult fixat asupra unei singure idei, intensitatea lui slăbește". [...]

Aventura conștiinței (una dintre puținele „aventuri" ale omului cu sfârșit incomunicabil) îngăduie orice arhitectură a prezentării: poate fi un roman, precum *Condiția umană*, o poezie ca *Oda în metru antic*, un eseu ca *Eseurile* lui Messire Michel, o piesă de teatru ca *Hamlet*, un jurnal, precum al lui Julien Green etc. și nu mi se pare important să știm ce este din acest punct de vedere *Viața ca o pradă*. Să-i zicem romanul unui jurnal

sau să-i zicem pur și simplu roman, ori pur și simplu jurnal – cu egală îndreptățire se pot susține toate – dar să observăm că e vorba de aventura conștiinței scriitoricești. Termenul e destul de vag, însă prin relație cu profesiuni înrudite (conștiința scriitorului e „scriitoricească", dar a muzicianului? dar a pictorului?) deducem că numim, de fapt, „conștiința artistică", un termen încă mai cuprinzător, de o generalitate mai înaltă, cu toate acestea mai puțin vag. Formă a conștiinței sociale, „conștiința artistică" e lesne definibilă ca reflectare. „Conștiința scriitoricească" fiind, la rându-i, o formă a celei „artistice", deci – implicit – și a celei „sociale", semnifică tocmai *limbajul* reflectării, în cazul nostru *cuvântul*. Deopotrivă însă, „conștiința scriitoricească" e și „individuală", „de sine" a scriitorului. Legând lucrurile, n-avem decât să spunem că „aventura conștiinței" în *Viața ca o pradă* este „aventura conștiinței *de sine și artistice*" a scriitorului Marin Preda. Sigur că, mărturisirea scriitorului acoperind anii adolescenței și ai tinereții, devenirea conștiinței artistice ne apare ca subiacentă devenirii morale și intelectuale: de aici tendința firească a cititorului de a supralicita anecdoticul și, mai în larg, documentarul, urmărind desfășurarea întâmplărilor evocate din unghiul gustului pentru „bârfa superioară", gust pe care e tentat să-l atribuie și scriitorului. Ceea ce e nedrept, pentru că la o lectură mai atentă se vădește fără echivoc caracterul demonstrativ al evocărilor, mai puternic decât aparentul aspect ludic. Momentele biografice repovestite de Marin Preda nu sunt întâmplătoare, ci țin de cotiturile marcante ale devenirii scriitorului. [...]

Ceea ce fascinează cu adevărat în *Viața ca o pradă* este bunul-simț. Nu întâmplările, nu experiența de viață. Bunul-simț ca metodă de formulare și de rezolvare a ecuațiilor interogative. Bunul-simț – categorie deopotrivă psihologică (afectivă), morală și spirituală (intelectuală) – al țăranului român despre care Călinescu afirma că diferă de Kant nu prin problemele pe care și le pune, ci prin felul în care le formulează. Interesant este că soiul acesta de „bun-simț" nu se conservă, în genere, prin exercițiul lecturii, dimpotrivă, e înlocuit de un firesc și el spirit al complicației. Trebuie să fie deosebit de înrădăcinat și să aibă o veritabilă vocație a profunzimilor cel care, în urma unei aventuri a conștiinței sale – de sine și artistice – își păstrează, în ciuda marilor ispite ale spiritului speculativ, bunul-simț existențial. Ca aventură a conștiinței (cu dublă calitate) a lui Marin Preda, *Viața ca o pradă* mi se pare a fi un contrapunct necruțător – mărturisesc că-l așteptam – la fragilitatea morală, psihică și intelectuală a personajului din *Delirul*. Poate că „aventura" de acum să însemne – cum s-a remarcat – sfârșitul *Moromeților*. Nu știu. Sigur e însă că aventura în care conștiința lui Marin Preda e implicată continuă. Și că, de aci înainte, conștiința de sine – a cărei identificare e, cum

spuneam, una din temele acestei cărți – nu va mai avea de luptat decât cu propriile ei îndoieli. Fiindcă îndoielile îi însoțesc toată viața, pe cei care au sentimentul relativității, Marin Preda fiind unul dintre aceștia.

Laurențiu ULICI, „Aventura conștiinței", în *Contemporanul*, nr. 41, 1977

De la morala contemplației la morala acțiunii, proza lui Marin Preda se înscrie pe traiectoria unei sinuoase meditații epice, susținute din interior de modularea câtorva teme-cheie: tema grădinii, tema privirii și a imprecației, tema dogmei personale. Prima s-ar mai putea numi tema tatălui, cea de a doua – a figurației epice, iar ultima s-ar defini prin alierea programatică la o experiență maternă. Cele trei teme se dezvoltă din tot atâtea atitudini fundamentale sesizate de o conștiință în universul său formativ, ca o sumă-limită a modalităților posibile de existență socială. În consecință, întreaga proză a lui Marin Preda se va împărți între aceste adevăruri, căutându-și totodată și propriul adevăr estetic. Epica se realizează, după cum se va vedea, din întoarceri repetate la izvorul inițierii sociale sau la imaginile lui sublimate. [...]

Contrazicând o obsesie epică foarte adâncă, Marin Preda se expune totuși prin confesiune. Scepticismul patern care îndemna la anonimizare este lichidat prin destinul acestei cărți și al operei lui Marin Preda. Prozatorul a descoperit că în artă a te expune, a te descoperi înseamnă implicit a te înălța valoric. Șansa aceasta atât de rară nu este acordată deocamdată niciunui personaj al său. *Viața ca o pradă* este și ea o excepțională confesiune. Marin Preda apare, alături de Ilie Moromete, cel mai interesant personaj al operei sale. „Autorul român se teme să fie sincer până la capăt " – scrie Marin Preda undeva. În consecință va încerca să se desprindă din cadrele unei pudori rău înțelese. Stilul cărții freamătă de savori noi, resimțindu-se sub acțiunea unei puteri încă necunoscute care mustește în frazele directe, tăioase ale prozatorului. Rezumând, *Viața ca o pradă* dobândește ceva din acel ton al inaderenței superioare a lui Dostoievski, din ironia tendențioasă a acestuia. Pentru cine vrea să confrunte, capitolul XXI din *Viața ca o pradă* se apropie surprinzător, prin atmosfera gândirii, efervescență, ironie, de primul capitol al *Demonilor*.

Mirela ROZNOVEANU, *Lecturi moderne*, Editura Cartea Românească, București, 1978, pp. 70-74

Dacă opera lui Marin Preda este a unui clasic, asigurând echilibrul prozei românești de azi, *Viața ca o pradă* este ironia adresată raționalului pe care scrisul său se întemeiază. Într-un edificiu clasic, *Viața ca o pradă* e o carte „anticlasică". [...]

Putem constata, în acest context, că niciodată viziunea despre sat a lui Marin Preda nu a fost mai puțin idilică: că *universul rural* nu e un loc al reveriilor, ci dimpotrivă. Această despărțire nu lipsită de brutalitate reia atât o veche polemică (cea cu Blaga, din *Imposibila întoarcere*), cât și un eseu mai vechi, consacrat *temei povestitorului*. *Faptele*, consacrate *despărțirii*, inaugurează însă și o seamă de confesiuni consacrate *lumii văzute*, adevărat *poem interior* al „Vieții ca pradă". [...]

Viața ca o pradă este o carte despre așteptare; o lungă și rodnică așteptare însoțește romanul ce era proiectat în 1948 în amănunt; instinctul prozatorului împinge timpul cărții până într-un moment în care stelele șansei puteau veghea ieșirea lui în lume; este marele pariu al autorului cu destinul său de scriitor, primul dintre nemiloasele pariuri pe care va trebui să le pună. Cartea va pleca în lume, se va despărți de autorul ei abia atunci când existența se va fi împlinit în asemenea măsură încât pierderea să devină firească. [...]

Marele spectacol al *Vieții ca o pradă* îl constituie tocmai această protejare a biografiei: totul este friabil, ființa este în fiecare clipă supusă fragilității ei, ochii suferă de o veche insuficiență; totul trebuie păstrat, amânat cu mare grijă; viața oferă puțin, esențele ei trebuie folosite parcimonios. Lângă Cartea care nu a ieșit încă la lumină trăiesc cu mare intensitate Cărțile; autorul arată o încredere fanatică uneori în lumea lor, unele dintre ele par menite a da indicația unui drum. Fiecare carte este un eveniment, o întâlnire a șanselor; fiecare dintre cărți trebuie să vorbească *direct* despre viață pentru a se justifica. [...]

Carte fără iluzii, polemică, sarcastică, ironică, disprețuitoare cu posibilii fabricanți de iluzii, carte a adevărurilor Istoriei noastre, ea își permite libertăți metaforice doar în măsura în care existența (*Viața ca o pradă*) conducătorilor, subminată de tare biologice, condiționează starea „de criză" a lumii: *Lumea ca o pradă*.

Grefier al istoriei, scriitorul își poate permite să disprețuiască și să condamne: demn, într-un demers în care condiția sa de *scriitor* îi asigură libertatea sa de făuritor (*scriitor*) al istoriei.

Cornel UNGUREANU, *Contextul operei*, Editura Cartea Românească, București, 1978, pp. 239-271

A încerca să reconstitui condiționările freatice, hazardul și necesitatea care au pregătit jetul marii creații, înseamnă a sonda adâncurile impulsului originar, a cerceta premisele obscure, incipiența semnalelor ce veneau

din tenebrosul subteran, răvășit ascuns, ilizibil, clocotind surd, în acele începuturi de dinaintea începutului.

Marin Preda plonjează, într-adevăr, din primele pagini, în acel tulbure gol, de extraordinară acumulare tensională, în care crește, incert, vârtejul, șocul ascensional al mișcării, desprinderea din latență. [...]

Forța de dislocare pe care o conține magia cuvântului se compune complicat cu una, redutabilă, de fixare; un puternic efect de distanțare, de cerebralitate orgolioasă dar și de dureroasă re-implicare animă această convingătoare confesiune obiectivată asupra unui adolescent crescut în legile și peisajul vieții de la țară, imediate, vii, parcă abstracte, totuși, pentru tânărul atent mai curând la începuturile unui încă tulbure dialog cu sine însuși. [...]

Lectorul regăsește în neliniștea însingurării juvenile, trăită cu aspru patetism viguros de o natură intens reflexivă, premisele dintotdeauna ale formării personalității spirituale; ceea ce conferă „cazului" o particulară tensiune a verosimilității este, tocmai, dinamica acestei constant intercondiționări interne între *dislocare* și *fixare*, contrarii, complementarități la fel de puternice. Ruptura de mediu apare violentă, adversitatea ireconciliabilă; apartenența mereu păstrată, totuși, adâncă, iremediabilă tocmai prin imposibilitatea indiferenței. Darul câștigat nu prevalează asupra datului nativ; creatorul, un exilat, desigur, se fixează în realitatea cuvântului; dar și fixează, în cuvânt, propria realitate, care este a lumii sale; determinările rămân mereu biunivoce, negarea unuia dintre termeni subțiază, prompt, substanța celuilalt. Credibilitatea, deci și impactul interogației pe care una dintre conștiințele creatoare majore ale literaturii noastre contemporane o adresează, prin cuvânt, lumii, vin tocmai din concretul clocotitor al materiei: lava adâncului freatic condiționează fosforescența jetului: fulgerul revelației pătrunde și luminează, la rându-i, fisura magmei ... Nu doar într-o operă de ficțiune ci, iată, și într-un eseu autobiografic, interdependența, dubla raportare contradictorie este vizibilă și fecundă. [...]

Forța demonstrației și a pledoariei propuse de Marin Preda trebuie căutată în obstinația cu care mărturia sa se constituie ca elogiul *cuvântului*, al literaturii, al scriitorului adevărat. Aventurile conștiinței, acele căderi-renașteri ce alcătuiesc pateticul câmp de latențe migratorii al creației cer și își capătă sigiliul durabil al artei, prin *cuvânt*. Paginile violent acute ale memoriei scriitorului se întorc, cu orgolioasă îndreptățire, spre nobila învestitură a operei literare, spre componenta ei invariantă, neconvertibilă, obligatorie, care validează demnitatea,

durabilitatea, preeminența – și în cele mai tulburi perioade – a scrisului și scriitorului. Pentru cel destinat a fi scriitor, nimic nu poate înlocui seducția, chinurile, înalta izbăvire și teribila angajare pe care o acumulează și o dăruiește *cuvântul*. [...]

Enigmatica eliberare recuperatoare care va fi *Cartea* solicită, în cel mai intens mod, presupunem, privirea scriitorului tânăr sau vârstnic, încărcată mereu de o imens uimită așteptare; spre raptul vieții prin *cuvânt* converg, credem, datele demonstrației memorialistului; în nodul acestor fugoase determinări, labile dar nu impenetrabile, stă, după opinia noastră, interesul nu doar „documentar" major al cărții: încercarea de a revela bizarele intercondiționări ce mijlocesc ruptura-renaștere, desprinderea-fixare, dintre atâtea contradictorii personaje care locuiesc incomod în fiecare dăruit și incert aspirant al artei – a celui ales, cel ce poartă în frunte steaua capodoperei, în sfârșit apt să smulgă dintrînsul și să dăruiască tuturor izbânda asupra efemerului.

Norman MANEA, „Cartea ca o pradă", *Tribuna*, nr. 39, 1978

Paradoxul aparent al situației rezidă în faptul că acea poartă blocată care rezistă, care refuză să se deschidă, ascunde un imens teritoriu, dar acest teritoriu *nu* este necunoscut, ci dimpotrivă, bine cunoscut, familiar chiar. Nu s-ar trage de aici corolarul foarte important și anume: cărțile adevărate ce vor fi, în plan literar, mari, *nu* sunt ele tocmai acelea care, la început, opun o rezistență direct proporțională cu fertilitatea lor ulterioară? Pentru a înțelege natura intimă a opoziției acesteia – și care atunci nu-i fusese clară – Marin Preda a scris o nouă carte: *Viața ca o pradă*.

Încă de la începutul acestei cărți ne izbește o ciudățenie: copilăria și adolescența autorului nu fuseseră deloc ușoare; o știm din *Întâlnirea din pământuri* și din *Moromeții*, dar cele aflate aici sunt adesea dramatice. Numai relatarea acestor peripeții – tot atâtea obstacole în calea vocației sale – ar fi fost suficientă pentru ca volumul să prezinte interes epic și emoțional. Adesea, situația pare disperată, nu se vede nicio perspectivă. Și totuși, copilul, mai târziu adolescentul, nu se smiorcăie, nu se tânguie, rămâne liniștit, cu o ciudată senzație că el este protejat. Deși cei din jurul său s-ar mulțumi – pentru el – cu o meserie oarecare, cu o slujbă cât de modestă, neîncurajat deci, la început, de niciunde, naratorul păstrează o liniște încrezătoare, lipsită de lamentări, în vocația sa literară. Niciun moment naratorul nu caută să ne înduioșeze de soarta bietului băiat – și ar fi fost atât de ușor și de firesc –, el respinge soluția facilă, nu insistă asupra momentelor foarte grave, totuși, le spune repede, în treacăt.

Această certitudine este chemarea sa, desigur – şi comentatorii au subliniat faptul că avem de-a face cu o carte a vocației –, dar un elementar simț al conservării de sine l-ar fi determinat, cel puțin în anumite momente, să se sperie, să fie îngrozit. Nu, tânărul rămâne de o liniște distantă, cu impresia că el este protejat. De cine? Naratorul nu-şi pune întrebarea. Dar noi ne-o punem, cu perplexitate, fiindcă nu ştim să răspundem.

În câteva momente-cheie, tatăl – totuşi, ființă cumpătată şi lucidă – îl avertizează cu solemnitate, dar fiul rămâne indiferent, primeşte avertismentul cu un râs neliniştitor.

Paul GEORGESCU, „Marin Preda scriitor național", în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1981, pp. 561-562

„Aventura conştiinței mele, îşi începe Marin Preda cartea din 1977, a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înțeleg deodată că exist. Era lume multă în casă, ființe mari aşezate în cerc pe scaune mici şi care se uitau la mine cu priviri de recunoaştere, dar parcă îmi spuneau cu ostilitate, te vedem, eşti de-al nostru, dar ce faci? Atunci am auzit o voce: «Lăsați-l în pace! Na, mă, şi pe-asta!» Şi cel ce rostise aceste cuvinte a luat de undeva de pe sobă o pâine mare şi rotundă şi mi-a întins-o. Atunci mi-am dat seama că țineam strâns ceva în brațe, tot o pâine, şi că asta era cauza privirilor rele îndreptate asupra mea. Pusesem mâna pe pâinea de pe masă care era a tuturor şi nu mai voiam să dau la nimeni din ea." *Viața ca o pradă*, titlul cărții, se sprijină pe acest episod, cu subînțelesul că bunul comun prădat nu era chiar indispensabil, părea doar, de vreme ce pe sobă mai era cel puțin încă o pâine. Scena de mai sus, însă, are o anticipare în chiar opera lui Marin Preda şi, dacă nu cumva unul dintre numeroşii lui analişti o vor fi şi semnalat, dacă nu şi studiat, ea este de natură să dea cititorului surpriza de a vedea practic cum se constituie o *temă*. Anticiparea e din 1971: „Astăzi, fiul meu (şase luni!) a vrut să mănânce globul pământesc... Dar ce vor gândi ei, copiii, când vor fi în stare de a gândi? M-am întrebat văzându-l cum se uită, cu o expresie de încântare extremă, spre globul pământesc de pe biroul meu. Culorile lui frumoase îl atrăgeau şi a întins mâinile spre el. Cred şi eu, am gândit, e frumos pământul nostru, culorile lui sunt adevărate, nu e nicio iluzie, ne place şi nouă, nu numai ție. Şi i l-am dat să văd ce face cu el. L-a apucat foarte strâns în brațe şi, odată luat în posesie, după câteva clipe în care uimirea lui s-a întors înapoi de unde ieşise, l-a dus la gură şi a vrut să muşte din el.

Ei bine, i-am spus, asta să n-o faci, chiar dacă soarta te va împinge să ajungi un cuceritor. Pământul nostru nu e nici de luat în posesie de o singură persoană şi nici de înfipt dinții în el şi mâncat. Mai trebuie şi la alții, nu e numai al tău!" [...] Nu cunosc cronologia manuscriselor lui Marin Preda, însă caracterul mai complex al textului citat din *Viața ca o pradă*, precum şi faptul că globul pământesc, *jucărie comestibilă*, devine acolo, prin accentuarea factorului comestibilității, o pâine, adică un element familiar lumii scriitorului în mai mare măsură decât jucăria, mă îndreptățesc să cred că ea este aceeaşi cu a publicării. S-a pierdut însă până într-atât factorul jucărie, din 1971 până în 1977, încât să nu mai fi rămas nimic din el în ultima elaborare? Jucăria este un frumos obiect, de excepție, prin frumusețea lui neaşteptată şi atrăgătoare, implicând un anumit ceremonial şi cum marile zile ceremoniale, care adună multă lume în casă, se plasează mai ales în anotimpul iernii, răspunsul e că factorul jucărie a rămas şi el, însă ascuns, implicat în „o zi de iarnă" şi în „Era lume multă în casă, ființe mari aşezate în cerc".

Putem spune că, din 1970, în scrisul lui Marin Preda apare un accent nou şi că analiza de mai sus a avut în vedere una dintre primele, dacă nu chiar prima manifestare a acestui nou accent. Ce se întâmplă dacă suprapunem cele două texte aşa cum s-au suprapus ele în spiritul autorului, unul născându-se din celălalt, băiatul naratorului, din 1971, fiind, ca element abstract, de construcție, una cu naratorul copil, din 1977, şi fiindu-şi în felul acesta, în acelaşi timp, tată sie însuşi, particularizează mai adânc tema şi înțelegem câtă dreptate are scriitorul când simte că materia lui este mai înaltă şi mai gravă decât cea pe care o constituie de obicei amintirile. [...]

Nu mult mai multe decât cele catalogate aici, elementele din care se compune accentul apărut după 1970 în proza lui Marin Preda au totuşi destulă forță poetică interioară şi destulă coerență pentru a fi observate ca atare. O analiză completă a lor va fi, cândva, necesară. Ea va atesta vitalitatea scriitorului, capacitatea de a fi auzit în sine, cu relativ puțin înainte de sfârşitul neaşteptat al carierei sale, cel dintâi murmur al unui cântec nou.

Radu PETRESCU, „Marin Preda după 1970", în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1981, pp. 343-345, 348

Marin Preda e cunoscut (şi apreciat, nu mai e nevoie s-o spunem, chiar dacă în ultimii ani s-au făcut auzite contestări la adresa lui) ca romancier şi nuvelist (unele din nuvelele şi romanele sale fiind incontestabil capodopere), dar şi ca autor al unor texte confesive ori de

meditație, eseistice ori aparținătoare etajului celui mai înalt al genului publicistic (volumele *Imposibila întoarcere* și *Convorbiri cu Marin Preda*).

Un mare prozator și o mare conștiință: aceasta este imaginea pe care a lăsat-o scriitorul.

Cartea de față – apărută pentru prima oară cu doar câțiva ani înainte de dispariția pretimpurie a autorului, a fost penultima lui carte... – ilustrează ambele ipostaze ale lui Marin Preda, mărturisind despre legătura lor profundă.

Deși diferă de toate celelalte cărți ale scriitorului, *Viața ca o pradă* se „potrivește" perfect cu restul operei lui Preda, de care o leagă un substanțial mănunchi de „fire" (respectiv: filoane tematice, procedee literare, particularități de viziune și problematică). Care ar fi, totuși, elementele care particularizează *Viața ca o pradă* în cadrul unei opere pentru care, repetăm, e, în parte, o „cheie"? Practic, acele elemente se confundă cu diferența specifică (ori decurg din ea); cartea e o *autobiografie*, o autobiografie literară. Aparține unei specii ale cărei caracteristici – și ale cărei „probleme" definitorii – le ilustrează abundent și exemplar. [...]

În privința reținerii și consemnării faptelor trăite de autor, *Viața ca o pradă* e selectivă într-un chip cât se poate de pronunțat. Scrisă la vârsta de aproape 55 de ani – și scrisă, după cum avea să mărturisească prozatorul, în doar câteva luni, parcă sub imperiul unei somații lăuntrice, într-o stare de iluminare și de euforie juvenilă –, *Viața ca o pradă* nu se referă decât la primii 25 sau 30 de ani din viața autorului. Iar acei ani – ai copilăriei, adolescenței și tinereții – nu sunt evocați metodic și omogen, în ordine cronologică, ci lacunar și aparent capricios, cu insistențe ori omisiuni, urmând o traiectorie oarecum în zigzag, care unește mai multe paliere ale prezentului narațiunii. E o structurare vădit literară, care, sub aparențele depănării unui flux de asociații spontane, se conformează unui proiect, vizează un „obiectiv". [...]

Evident, orice demers autobiografic are – fie că lucrul este mai mult sau mai puțin „vizibil" – un tâlc care merge dincolo de interesul pur „documentar" (valoarea „documentară" fiind, de altfel, deseori limitată ori relativă, exactitatea putând fi distorsionată, cu inocență, de puternica subiectivitate care colorează prin definiție astfel de scrieri) ori de înduioșarea nostalgică (aceasta nu poate suscita decât o emoție minoră, „de uz privat", neinteresantă dacă nu este adusă la măsura artei ori la nivelul meditației existențiale cu oarecare grad de generalitate). Orice autobiografie literară este, în ultimă analiză, o tentativă de a transmite o viziune asupra lumii.

Iar când e vorba de un bildungsroman, această tentativă se grefează pe un scenariu de inițiere: autorul procedează la căutarea sensului existenței prin examinarea construirii personalității, a propriei personalități. În cazul de față – a personalității *de scriitor*, în primul rând. [...]

Continuitatea între *Viața ca o pradă* și opera de ficțiune a lui Marin Preda e vădită. Se manifestă nu numai la nivelul aspectului scriiturii și al tehnicii narării, ci și la cel al tematicii și anecdoticii. Lucru, desigur, deloc bizar, ținând seama de faptul că romanele scriitorului au valorificat – prin, bineînțeles, transpunerea specifică operelor „de ficțiune" – nu puține elemente din patrimoniul său autobiografic. *Viața ca o pradă* poate fi încadrată, fără exagerare, în „ciclul *Morometilor*" alături de *Morometii* (I, II), *Marele singuratic* și *Delirul*. Pentru cunoscătorii operei românești a lui Preda va fi întotdeauna interesant să compare felul în care locuri (satul Silițtea-Gumești, Bucureștiul din timpul războiului) ori personaje (Ilie/Paraschiv, Nilă/Nilă, Tudor Călărașu/Ilie Moromete) sunt prezentate în autobiografie, respectiv în romane. [...]

Naratorului-autor îi corespunde, în opera de ficțiune, Niculae, dar *numai* pentru perioada copilăriei și a adolescenței. Pentru perioada tinereții și a afirmării în lumea orașului, în presă etc., analogii pot fi depistate între tânărul Marin Preda și Paul Ștefan, din *Delirul*, alături de mari deosebiri, însă. În ce-l privește pe Niculae, nu putem decât fi de acord cu scriitorul: e un „*erou a cărui copilărie era a mea*". Despre Paul Ștefan – în legătură cu care prozatorul nu procedează explicit la vreo identificare similară – putem gândi că reprezintă un alter-ego parțial, dacă nu propriu-zis idealizat, oricum schematizat, al autorului (afirmarea lui fulgerătoare ca mare gazetar etc., cam neverosimilă în ordine realistă, după cum s-a observat, poate fi comparată cu afirmarea, desigur și ea relativ rapidă, și cu totul meritată, totuși mai lentă, laborioasă, obținută cu efort și marcată de momente de cumpănă, a scriitorului Marin Preda). Ca deosebire esențială putem reține faptul că omul real Marin Preda a avut vocația – împlinită! – de scriitor, în vreme ce personajul Paul Ștefan e *doar* gazetar. Epoca și mediul în care se mișcă eroul *Delirului* sunt însă, evident, în bună parte, cele pe care le-a cunoscut direct foarte tânărul Preda, în anii '40, la București.

Există, incontestabil, un adevărat „dialog" între autobiografie și opera de ficțiune cu substrat – fie doar parțial – autobiografic, „dialog" prin care cele două feluri de scrieri se luminează și chiar se legitimează reciproc. Se creează astfel, la scara întregii opere a scriitorului, după cum a remarcat-o poeticianul francez Philippe Lejeune examinând cazuri similar, un efect de *relief*, o impresie de „stereografie". [...]

Cartea aduce şi o deloc neglijabilă mărturie documentară: o mărturie asupra unei epoci, unei atmosfere, unei realități sociale, culturale şi politice contradictorii şi, totuşi, puțin cunoscute de majoritatea publicului de azi: cele ale anilor '40, înainte de instaurarea regimului totalitar comunist (şi de instituirea, pentru mai bine de un deceniu, în literatură, a dictaturii „realismului socialist"). Era vorba de o realitate zbuciumată şi incertă, oferind – unui tânăr, de pildă, dornic de afirmare intelectuală şi artistică – infinite posibilități, dar şi infinite decepții. Era o epocă agitată, tensionată, încă nu cuprinsă de platitudinea opresivă de mai târziu, dar lipsită de certitudini echilibrate, de perspective idilice. O epocă desigur diferită, în atâtea şi atâtea privințe, şi totuşi atât de asemănătoare cu a noastră.

Nicolae BÂRNA, „Prefață" la vol. Marin Preda, *Viața ca o pradă*, Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 1999, pp. I-XI

Una dintre cele mai agreabile cărți ale lui Preda este *Viața ca o pradă* (1977), socotită de către unii roman. O carte de memorii, în fond, care evocă anii de ucenicie ai scriitorului. Mai avem câteva, de exemplu *Anii de ucenicie* a lui Sadoveanu, dar, cu siguranță, aceasta a lui Preda este cea mai valoroasă. Primele nouă capitole ne reintroduc în mediul familial al scriitorului, care ne este ştiut din *Moromeții*, umplând câteva din golurile din biografie, cum ar fi şcolaritatea autorului. Sunt, de altfel, paginile cele mai frumoase. Îndepărtarea în timp rotunjeşte marginile desenului şi reduce asperitățile. Preda este mai nostalgic în amintiri decât fusese în romane. Evocarea, foarte concretă, este în cheie reflexivă. Preda detesta moralismul în literatură. Dar de fapt el gândeşte etic. Nici în memorii, nici în scrisorile către Aurora Cornu (publicate de E. Simion în cartea lui de convorbiri cu fosta soție a scriitorului), nici în unele pagini de *Junal intim*, publicate în 2004 tot de E. Simion, nu este foarte interesat de psihologie ori de introspecție. Amintirile, ca şi scrisorile ori jurnalul, excelează în comentariul împrejurărilor de viață. Privirea scriitorului este mai degrabă ațintită asupra celorlalți decât asupra lui însuşi. Cel mai puțin Preda pare a fi interesat de sine. În *Viața ca o pradă* se înfățişează ca un copil suferind de năuceală şi ca un adolescent netrezit bine la viață. Nu caută să-şi explice de ce e considerat un elev eminent, deşi nu învăța destul. Faptul de a încheia primul Primara şi apoi Normala i se pare pur şi simplu miraculos.

Nicolae MANOLESCU, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008, pp. 964-965

CUPRINS

Cronologie 7
Prefață (Eugen Simion) 17

VIAȚA CA O PRADĂ 25

Marin Preda despre Viața ca o pradă 283
Referințe critice 287

Viața ca o pradă nu este propriu-zis o carte de memorii, nu este nici un roman de formație, cum l-au socotit unii comentatori. Un număr de pagini reconstituie debutul literar al autorului: amintiri, portrete de scriitori cunoscuți, evocarea atmosferei cultural-politice de la începutul deceniului al cincilea, experiențe de lectură etc. Altele (nu puține) intră în sfera literaturii de ficțiune: mici narațiuni ce pot fi citite independent, *eu* (naratorul) părând a fi un personaj ca oricare altul.

Simbolul *latent*, codul secret al operei, trebuie să-l descoperim noi la lectură. El ne deschide (dar numai pe jumătate) o fereastră spre începuturile misterioase ale creației. Vorbind despre ele, Marin Preda este asaltat din toate părțile de imaginația sa epică. Dintr-o confesiune despre originile creației, cartea este pe punctul de a deveni un tulburător roman despre neliniştea care precedă scrierea unui mare roman.

EUGEN SIMION

JURNALUL NAȚIONAL
Cartea veche

Află mai mult pe:
www.jurnalul.ro

ISBN 978-973-669-963-4

5 948486 010500